هەرێمی کوردستان ـ عێراق
وەزارەتی خوێندنی باڵا و توێژینەوەی زانستی
زانکۆی سەڵاحەدین ـ هەولێر

هونەری ژیاننامەی خودی لە ئەدەبی کوردیدا
(مەسعود محەمەد ـ پاکیزە رەفیق حلمی) وەك نمونە

نامەیەکە
پێشکەشی ئەنجومەنی (کۆلێژی پەروەردە بۆ زانستە مرۆڤایەتییەکان) ی زانکۆی سەڵاحەدین ـ هەولێر کراوە ، وەك بەشێك لە پێویستییەکانی پلەی ماستەر لە ئەدەبی کوردیدا

لە لایەن

نعمه قەرەنی ئیسماعیل ـ بەکالۆریۆس لە زمان وئەدەبی کوردی ، زانکۆی سەڵاحەدین –هەولێر، 2004 -2005

بە سەرپەرشتی
پ. ی. د. نەوزاد وەقاس سەعید

(گوڵان)
2710 کوردی

(جەمادی یەکەم)
1431 کۆچی

(نیسان)
2010زایینی

ئەم نامەیە (هونەری ژیاننامەی خودی لە ئەدەبی کوردیدا (مەسعود محەمەد ـ پاکیزە رەفیق حلمی) وەك نمونە یە بەسەرپەرشتی من لە كۆلێژی پەروەردە بۆ زانستە مرۆڤایەتیەکان ـ زانکۆی سەلاّحەدین ئامادە کراوەو بەشێکە لە پێویستییەکانی پلەی ماستەر لە ئەدەبی کوردیدا 0

سەرپەرشتیار

ناو: پ. ی. د. نەوزاد وەقاس سەعید

/ / 2010

بە پێی ئەو پێشنیازە ئەم نامەیە پێشکەش بە لیژنەی هەڵسەنگاندن دەکەم .

سەرپەرشتیاری خوێندنی بالاّ

ناو : د. حاتەم ولیا محەمەد

/ / 2010

بریاری لیژنە

ئێمە ئەندامانی لیژنەی تاوتوێکردن و هەڵسەنگاندن ئەم نامەیەمان خوێندەوەو لەگەڵ قوتابییەکەدا دەربارەی ناوەڕۆك و لایەنەکانی دیکەی گفتوگۆمان کردو بڕیارماندا کە شایەنی ئەوەیە بە پلەی (   ) بڕوانامەی ماستەری لە ئەدەبی کوردیدا پێبدرێت 0

ناو:پ.ی.د. سەردار ئەحمەد حەسەن
ئەندام
/ /2010

ناو: پ.ی.د.عەبدوڵلا عەزیز ئاگرین
سەرۆکی لیژنە
/ /2010

ناو: پ.ی.د.تاهیر محەمەد عەلی
ئەندام
/ /2010

ناو: پ.ی.د. نەوزاد وەقاس سەعید
ئەندام و سەرپەرشت
/ /2010

ئەم نامەیە بە پێی بڕیاری ئەنجومەنی کۆلیژ ژمارە(   ) لە ڕێکەوتی (/ /2010) پەسەند کرا.

ناو: پ0ی0د0 کەمال سەعدی مستەفا
ڕاگری کۆلیژ
/ /2010

« دان بەوە دادەنێم کە ژیام »

پاپلۆ نیرۆدا

پێشکەشە بە:

ـ دایکی میهرەبانم، کە هەردەم هاندەرم بوە بگەمە ئەم پلەیە.

ـ گیانی پاکی باوکم، گلێنەی چاوەکانم خوشك و براکانم.

ـ مامۆستا و براگەورەم (د. صباح رشید قادر).

ـ هاوڕێ و هاوژینم (غالب)، کە هەناسەی درێژی و یارمەتیدانی بووە هاندەرم بۆ تەواوکردنی نامەکەم.

سوپاس و پێزانین بۆ :

ـ خوای گەورە، کە تەمەن یارمەتیدام بۆ ئەنجامدانی ئەم نامەیەم.

ـ حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی خوێندنی باڵا، ڕاگرایەتی کۆلێژی پەروەردە بۆ زانستە مرۆڤایەتییەکان و سەرۆکایەتی بەشی کوردی.

ـ مامۆستای سەرپەرشتیارم (د. نەوزاد وەقاس سەعید)، کە ئەرکی سەرپەرشتیکردنی نامەکەی گرتە ئەستۆ و ئازادی بۆچونی پێم بەخشی.

ـ ئەو مامۆستا بەڕێزانەی لە قۆناغی بەکالۆریۆس و ماستەر وانەیان پێ وتووم.

ـ مامۆستایان (د. صباح رشید) و (د.هیمداد حسێن) و (د.دیار عەلی کەمال) کەوا بەڕێنماییکردنەکانیان یارمەتیان دام.

ـ مامۆستا کارزان و سروە خان ئەرک و قورسایی نامەکەیان بۆ ئاسانکردم.

ـ مامۆستا گوڵستان بدل، لەدەست خستنی سەرچاوەی بەسود هاوکاری کردم.

ـ هاوڕێ وەفادارەکانم، ئەندامانی ماڵەوەمان، کەوایارمەتییان دام لەدەست کەوتنی سەرچاوەکان .

ـ کتێبخانەی ناوەندی زانکۆی سەلاحەددین، کتێبخانەی بەشی کوردی وبەشی عەرەبی کۆلێژی پەروەردە بۆ زانستە مرۆڤایەتییەکان و کتێبخانەی ئاڤێستا.

هێما کورتکراوەکان:

هێما	وشە
ب	بەرگ
چ	چاپ
ژ	ژمارە
گ	گۆڤار
و	وەرگێڕان
ل	لاپەڕە
ت	ترجمة
ص	صفحة
ع	عدد
مج	مجلة
ج	جزء
ط	طبعة
=	یەکسان
؟	بێ زانیاری
>	بچوکتر
P	page

ناوەڕۆک

لاپەڕە	بابەت
1 ـ 2	پێشەکی
3 ـ 27	**بەشی یەکەم:** هەندێ تێبینی تیۆری سەبارەت بە ژیاننامە
3 ـ 12	**بەندی یەکەم:** ناساندنی لایەنەکانی ژیاننامە
3	ـ ژیاننامە وەك زاراوە
3	ـ پێناسەی ژیاننامە
4	ـ چەمکی ژیاننامە
4	ـ جۆرەکانی ژیاننامە
5	ـ ژیاننامەی خودی وەك چەمك و زاراوە
7	ـ پێناسەکردنی ژیاننامەی خودی
13 ـ 27	**بەندی دووەم:** مێژوی سەرهەڵدانی ژیاننامەی خودی
14	ـ لە ئەدەبی ڕۆژئاوادا
18	ـ لە ئەدەبی عەرەبیدا
21	ـ لە ئەدەبی کوردیدا
28 ـ 57	**بەشی دووەم:** سیما و تایبەتییەکانی ژیاننامەی خودی
28 ـ 46	**بەندی یەکەم:** بنیاتی نوسینی ژیاننامەی خودی
28	ـ داڕشتنی ژیاننامەی خودی
30	ـ مەرجەکانی نوسینی ژیاننامەی خودی
37	ـ پاڵنەرەکانی نوسینی ژیاننامەی خودی
42	ـ کاریگەری لایەنی دەرونی لە نوسینی ژیاننامەی خودیدا
47 ـ 57	**بەندی دووەم:** ژیاننامەی خودی و هونەرەکانی تری ئەدەب
47	ـ ژیاننامەی خودی و ڕۆمان
51	ـ ژیاننامەی خودی لە نێوان ئەدەب و مێژودا
54	ـ ژیاننامەی خودی لە نێوان شیعر و پەخشاندا
58 ـ 132	**بەشی سێیەم:** بە نمونەکردن و شیکردنەوەی ژیاننامەی خودی
58 ـ 101	**بەندی یەکەم:** هونەری ژیاننامەی خودی لە دەقی (گەشتی ژیانم)دا

58	ـ کورتەیەك لە ژیانی مەسعود محەمەد و بەرهەمەکانی
59	ـ ڕەگەزە هونەرەییەکانی ژیاننامەی خودی لە بنیاتی دەقی ژیاننامەی (مەسعود محەمەد)دا
59	ـ گێڕانەوە
63	ـ ڕوداو
68	ـ کەسایەتی
74	ـ کات
74	أـ سروشتی کات
75	1ـ کاتی سروشتی
76	2ـ کاتی دەرونی
78	ب ـ تەکنیکی کات
78	1ـ ڕێکخستنی کات:
79	أـ وەبیرهێنانەوە (الاستذكار)
81	ب ـ پێشخراو (الاستباق)
82	2ـ کات لە ڕوی خێرایی و سستییەوە:
82	أـ کات لە ڕوی خێراییەوە
82	1ـ کورتکردنەوە
84	2ـ لابردن (الحذف)
86	ب ـ کات لەڕوی سستیەوە:
86	1 ـ دیمەن (المشهد):
86	أـ دیالۆگی ڕاستەوخۆ
88	ب ـ دیالۆگی ناراستەوخۆ
88	ج ـ مۆنۆلۆگ
88	2ـ وەسف
89	أـ وەسفی شوێن
89	ب ـ وەسفی کەسایەتی
90	ج ـ وەسفی شت
90	ـ شوێن

أـ شوێنی نیشتەجێبون (أماكن الاقامة)	92
1ـ شوێنی نیشتەجێبونی هەمیشەیی	92
2ـ شوێنی نیشتەجێبونی کاتی	96
ب ـ شوێنی گوازراوە(أماكن الانتقال)	97
1ـ شوێنی گوازراوەی گشتی	98
2ـ شوێنی گوازراوەی تایبەتی	99
بەندی دووەم: هونەری ژیاننامەی خودی لەدەقی(کورد و ژیانێکی پڕئەندێشە)ی پاکیزە ڕفیق حلمی دا	102 ـ 132
ـ کورتەیەك لەژیانی پاکیزە ڕفیق حیلمی	102
ڕەگەزە هونەرییەکانی ژیاننامەی خودی لەبنیاتی دەقی ژیاننامەی (پاکیزە ڕفیق حیلمی)دا	103
ـ گێڕانەوە	103
ـ ڕوداو	105
ـ کەسایەتی	109
ـ کات	114
أـ سروشتی کات	115
1ـ کاتی سروشتی	115
2ـ کاتی دەرونی	115
ب ـ تەکنیکی کات	116
1ـ ڕێکخستنی کات:	116
أـ وەبیرهێنانەوە (الاستذكار)	116
ب ـ پێشخراو (الاستباق)	118
2ـ کات لە ڕوی خێرایی و سستییەوە:	119
أـ کات لە ڕوی خێراییەوە	119
1ـ کورتکردنەوە (التلخيص)	119
2ـ لابردن (الحذف)	120
ب ـ کات لەڕوی سستیەوە:	122
1 ـ دیمەن (المشهد):	122

أ- دیالۆگی ڕاستەوخۆ	122
ب ـ دیالۆگی ناراستەوخۆ	123
ج ـ مۆنۆلۆگ	123
2ـ وەسف	123
أ- وەسفی شوێن	123
ب ـ وەسفی کەسایەتی	124
ج ـ وەسفی خواردن	124
ـ شوێن	125
أ- شوێنی نیشتەجێبون (أماكن الاقامة)	125
1ـ شوێنی نیشتەجێبونی هەمیشەیی	126
2ـ شوێنی نیشتەجێبونی کاتی	127
ب ـ شوێنی گوازراوە(أماكن الانتقال)	130
1ـ شوێنی گوازراوەی گشتی	130
2ـ شوێنی گوازراوەی تایبەتی	130
ئەنجام	133
سەرچاوەکان	134 ـ 140
ملخص البحث	أ
Abstract	I

پێشەکی:

1ـ ناونیشانی لێکۆڵینەوەکە:

ئەم لێکۆڵیەنەوەیە بە ناونیشانی (هونەری ژیاننامەی خودی لە ئەدەبی کوردیدا (مەسعود محەمەد ـ پاکیزە ڕەفیق حلمی) وەك نمونەیە، کە تیایدا ژیاننامەی خودی وەکو هونەرێکی ئەدەبی سەربەخۆیە لە

ڕوی چـەمك و زاراوەوە دەخرێتـەڕو و ڕەگـەزەكانی لـە ڕێگـەی ئـەم لێكۆڵینەوەیـە لەسـەر هـەردوو دەقـی (گەشتی ژیانم ـ كورد و ژیانێكی پڕ ئەندێشە)دا پراكتیزە دەكرێ.

2ـ هۆكاری هەڵبژاردنی بابەتەكە:

دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی بەشێوەیەكی فـراوان و تێـر و تەسـەل لـە ژیاننامـەی خـودی وەكـو هونـەر لـە ئەدەبی كوردیدا نەكۆڵدراوەتەوە و ئاوڕی لێنەدراوەتەوە، تەنیا یەك نامەی ئەكادیمی بە ناونیشانی (ژیاننامـا خوەی وەكو جۆرەكی ئەدەبی (نورەدین زازا) وەك نمونە، نامەی ماستەر، زانكۆی دهۆك، 2009) لە لایـەن (گلستان بدل محمد حسن) ئەنجام دراوە، كە مێژوی لێكۆڵینەوەكەی نزیكی ئەم لێكۆڵینەوەیە بـووە، ئەگـەر نا تـەنیا بەشێوەی لابەلاو كورت ئاماژەی پێكراوە، ئەویش لـە كـاتی دەستنیشـانكردنی جۆرەكـانی هونـەری پەخشـاندا بـووە. سـەرەڕای ئەمـەش لێكۆڵینـەوە لـە پێنـاو زیـاتر شـارەزابون لـە لایـەن بنیـاتی هونـەری و پەیوەندی ژیاننامەی خودی لەگەڵ جۆرەكانی تری ئەدەب سەرنجی ڕاكێشاین، كە ئـەم كـارەی بـۆ تـەرخان بكەین. سەبارەت بە هەڵبژاردنی نمونەی پراكتیزەكردنەكەش، مەسعود محەمەد و پاكیزە ڕەفیـق حلمـی دوو كەسـایەتی دیـاری ڕۆشـنبیری كـوردین كـە ڕۆڵـی بەرچـاویان لـە بوارەكـەدا هـەبووە، تـا ئێسـتا هـیچ لێكۆڵینەوەیەكی ئەكادیمیان لەسەر نەكراوە.

3ـ ڕێبازی لێكۆڵینەوەكە:

ڕێبازی لێكۆڵینەوەكە بە شێوەیەكی گشـتی وەسـفی ـ شـیكارییە، بـۆ پێویسـتی نـەبێ بابەتەكـە ئـەم سنورەی نەبەزاندووە.

4ـ گیروگرفتی لێكۆڵینەوەكە:

لەم لێكۆڵینەوەیەدا توشی ئەم گرفتانە بوین:

1ـ نەبوونی سەرچاوەی سەرەكی و زانستی بە زمانی كوردی لەسەر ژیاننامەی خودی، ئاسـتەنگێك بـوو لـەم لێكۆڵینەوەیەدا، لەبەرئەوەی سەرچاوە كوردییەكان تەنها لە شێوەی وتار و لێكۆڵینەوەی بچوك لـە ڕۆژنامـە و گۆڤارەكاندا بەرچاو دەكەون.

2ـ سنوردار كردنی ژمارەی لاپەڕەكانی لێكۆڵینەوەی ئەكادیمی، بووە هۆی چڕكردنەوەی بابەتەكە.

3ـ هـەژاری زاراوەسـازی كـوردی بووەتـە گرفتـی ئـەم لێكۆڵینەوەیـە، بۆیـە هەنـدێ جـار پـەنا براوەتـە بـەر وەرگێڕانێكی فەرهەنگی.

5ـ ناوەڕۆكی لێكۆڵینەوەكە:

ئەم لێكۆڵینەوەیە جگە لە پێشەكی و ئەنجام، لە سێ بەش پێكدێ، بەم شێوەیە خراوەتەڕوو:

بەشی یەکەمی لێکۆڵینەوەکە باس لە (هەندێ تێبینی تیۆری سەبارەت بە ژیاننامە) دەکا، کە بەسەر دو بەندا دابەشکراوە، بەندی یەکەم (ناساندنی لایەنەکانی ژیاننامەیە)یە کە ئەم خاڵانە لەخۆ دەگرێ (ژیاننامە وەکو زاراوە، چەمکی ژیاننامە، پێناسەی ژیاننامە، جۆرەکانی ژیاننامە، ژیاننامەی خودی وەکو چەمك و زاراوە، پێناسەکردنی ژیاننامەی خودی)، بەندی دووەمیش تەرخانکراوە بۆ مێژوی سەرهەڵدانی ژیاننامەی خودی لە (ئەدەبی ڕۆژئاوا، ئەدەبی عەرەبی، ئەدەبی کوردی)دا.

بەشی دووەم باسی (سیما و تایبەتییەکانی ژیاننامەی خودی) دەکا، بەسەر دو بەندا دابەشکراوە، بەندی یەکەم (بنیاتی نوسینی ژیاننامەی خودی)یە، کە ئەم سەرە بابەتانە دەگرێتە خۆ (داڕشتنی ژیاننامەی خودی، مەرجەکانی نوسینی ژیاننامەی خودی، پاڵنەرەکانی نوسینی ژیاننامەی خودی، کاریگەری لایەنی دەرونی لە نوسینی ژیاننامەی خودیدا). بەندی دووەمیش پەیوەندی ژیاننامەی خودی بەهەندێ لەهونەرەکانی تری ئەدەب دەگرێتەوە، وەك (ژیاننامەی خودی و ڕۆمان، ژیاننامەی خودی لە نێوان ئەدەب و مێژودا، ژیاننامەی خودی لە نێوان شیعر و پەخشاندا).

هەرچی بەشی سێیەمە تەرخانکراوە بۆ (بەنمونەکردن و شیکردنەوەی ژیاننامەی خودی) و دوو بەندە، بەندی یەکەم پێکدێ لە (کورتەی ژیان و بەرهەمەکانی مەسعود محەمەد و ڕەگەزە هونەرییەکانی وەکو (گێڕانەوە، کەسایەتی، ڕوداو، کات، شوێن) لە دەقی (گەشتی ژیانم)دا پراکتیزە کراوە.
بەندی دووەم تەرخانکراوە بۆ (کورتەی ژیانی پاکیزە ڕەفیق حلمی و پراکتیزەکردنی ڕەگەزە هونەرییەکانی (گێڕانەوە، کەسایەتی، ڕوداو، کات، شوێن) لە دەقی (کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە)دا.

لە کۆتایی لێکۆڵینەوەکەشدا لیستی سەرچاوەکان و کورتەی نامەکە بە زمانی عەرەبی و ئینگلیزی خراوەتەڕوو.

ژياننامه وەك زاراوە:

ژياننامە ژانرێكی ئەدەبی سەربەخۆیە تێیدا نوسەر هەڵدەستێ بە نوسینەوەی چیرۆك و بەسەرهاتی ژیانی خۆی یان كەسانی تر، ژياننامە لە ڕووی زاراوەوە وشەیەكی لێكدراوە لە (ژیان + نامە) پێكهاتوە، واتە نامەی ژیانی تاكێك (تاك)، و لە زمانی عەرەبیدا وشەی (السیرة) یە. لە فەرهەنگی المنجد فی اللغة والاعلام بە واتای ((شێوە، ڕێڕەو، ڕێگە، ڕێبان)) [تر] هاتوە، و لە فەرهەنگی كوردیدا بە واتای ((ژياننامە، ناوبانگ، چیرۆك، ڕاز، داستان، بەسەرهات، سەرگوزشتە، سەربووردنامە، مێژو، باس و خواسی ژیانی یەكێك یان كۆمەڵ و گرۆهێك، مەزهەب و ڕێگە))یە [یر]. لە زمانی ئینگلیزیشدا وشەی (Biography)یە ((كە لە بنەڕەتدا وشەیەكی یۆنانییە و پێكهاتوە لە (Bios) بە واتای (ژیان)، (graphein) بە واتای (نوسین) دێ)) [سم]. وشەی (Biography) بۆ یەكەم جار لە زمانی ئینگلیزیدا لەلایەن درایدن (Dryden) لە ساڵی (1683)دا بۆ (الحيوات المتقابلة) (ژیانی ناوداران)ی بلو تارك بەكارهاتوە [سم].

پێناسەی ژياننامە:

هونەری ژياننامە بریتییە لە (مێژوی ژیانی كەسێكە لە كاتی لە دایكبونییەوە تا كاتی نوسینەوەی ژياننامەكەی) [له]. واتە ئەو كەسەی ژياننامەكەی دەنوسرێتەوە جا چ خۆی بینوسێتەوە یان لەلایەن كەسێكی ترەوە ئەنجام بدرێ ، پێویستە لە ژیاندا مابێ.

لە فەرهەنگی ئۆكسفۆرددا، بەم شێوەیە پێناسەی ژياننامە كراوە و دەڵێ: ((مێژوی ژیانی مرۆڤەكانە و جۆرێكە لە ئەدەب)) [□]، لێرەدا جەخت لەسەر مێژو و ژیانی تایبەتی (حیاة الشخصیة)، و ئەدەب دەكاتەوە. مەبەستی لەوەیە كە هەرچەندە ژياننامە پەیوەندی بە مێژوەوە هەیە كە مێژوی ژیانی كەسەكان دەنوسێتەوە، بەڵام نوسینەوەی ئەو مێژوەش بەشێوەیەكی ئەدەبی پێشكەش دەكا.

بە شێوەیەكی گشتی، ژياننامە ((جۆرێكە لە ئەدەب، لێكۆڵینەوەی مێژوی و چێژوەرگرتنی چیرۆكی بەیەكەوە كۆدەكاتەوە، بۆ دیراسەكردنی ژیانی كەسێك و وێنە كێشانێكی وردی ئەو كەسایەتییە)) [ی]. واتا

[تر] لويس معلوف، المنجد فی اللغة والاعلام، دارالشرق، بیروت،1986، ص368.

[یر] رزگار كەریم، فەرهەنگی دەریا (عەرەبی ـ كوردی) بەشی یەكەم لە سەرەتای(هەمزە)وەتا كۆتایی(غەین)، چ2، چاپخانەی مەهارەت، 2007، ل 463.

[سم] ناصر الحاني، المصطلح فی الادب الغربي، منشورات مكتبة العصرية، بيروت، 1968، ص76.

[□] عبدالعزيز شرف، ادب السيرة الذاتية، ط1، مكتبة لبنان، الشركة المصرية العالمية للنشر ـ لونجمان،1992، ص30.

[له] سلطان سعد القحتاني، بين الرواية و السيرة الذاتية(انترنيت).www.alawsat.com

[□] مؤيد عبدالستار، السيرة الذاتية، ط1، دار المنفى، لبنان، بيروت، 1996، ص13.

[□] انيس المقدسى، فنون الادبية و اعلامها فی النهضة العربية الحديثة، ط2، دارالعلم للملايين، بيروت، 1978، ص547.

مێژوی ژیانی تاك و چۆنیەتیی هەڵسوکەوتی لە نێو خەڵکدا ، هەروەها گێڕانەوەی ڕوداو و بەسەرهاتی ژیانی تاکێکە، یاخود دوبارە ژیانەوەی مرۆڤە لەسەر ڕوی لاپەڕەکاندا.

چەمکی ژیاننامە:

وشەی ژیاننامە لە ڕووی چەمکەوە بە واتای مێژوی ژیان دێ، کە بریتییە لە ((مێژوی تۆمارکراوی ژیانی کەسێك، هونەری نوسینەوەی ژیانی یەکێك، ڕەگەزێکی ئەدەبییە، بۆ سەربردەی ژیانی کەسانێك تەرخانکراوە))[تي].

جۆرەکانی ژیاننامە:

لێکۆڵەران و ڕەخنەگران بە چەند جۆرێك ژیاننامەیان دابەشکردووە، بۆ نمونە (انیس المقدسی) دابەشی کردوووەتە سەر دوو جۆر:

1ـ **ژیاننامەی گشتی:** ئەو جۆرەی ژیاننامە کەسانێکی زۆر لە خۆ دەگرێ. واتە نوسەر هەڵدەستێ بە نوسینەوەی ژیانی کۆمەڵە کەسێك کە خۆی دەستنیشانی کردوون، بەپێی ئەو پێوەرەی کە خۆی داینـاوە. ژیاننامەی گشتی، هونەری ناساندن (فن التراجم) دەگرێتەوە و بریتییە لە کورتەیەکی ژیانی تاکێك، واتە وەکو ناسنامەیەك، یان پێناسەیەکە بۆ ناودارانی (مێژویی، یان ئەدەبی، یان زانستی... هتد).

2ـ **ژیاننامەی تایبەتی:** ژیاننامەی تایبەتی تەنیا بە دەوری یەك کەسدا دەخولێتەوە. واتە هەموو بابەتی ژیاننامەکە تایبەتە بە کەسێکی دیاریکراو و دیاریکردنی ڕوداوەکانی سەردەمی ژیانی ئەو کەسە لە ماوەیەکی دیاریکراودا لەخۆدەگرێ.

ژیاننامەی تایبەتی دوو لقی لێدەبێتەوە:

أـ ژیاننامەی خودی: کە نوسەر هەڵدەستێ بە گێڕانەوەی تەواوی بەسەرهات و ڕوداوەکانی ژیانی خۆی.

ب ـ **ژیاننامەی بابەتی:** لەمجۆرەدا نوسەر گێڕانەوەیەکی تێر و تەسەل لە بارەی ژیانی کەسێکی ترەوە ئەنجامدەدا [□].

لەلایەکی ترەوە، هەندێ ڕەخنەگران و لێکۆڵەران* پەنا بۆ دابەشکردنێکی تر دەبەن، کە لە لێکۆڵینەوەکانیاندا تەنیا دوو جۆری هونەری ژیاننامە دەست نیشان دەکەن :

1ـ ژیاننامەی خودی

[تي] مجدى وهبة و كامل المهندس، معجم مصطلحات العربية فى اللغة و الادب، ط2، مكتبة لبنان، بيروت، 1984، ص115.

[□] انيس المقدسى، فنون الادبيية و اعلامها فى النهضة العربية الحديثة، ص547.

2ـ ژیاننامەی بابەتی

لە ئەدەبی کوردیدا دابەشکردنی یەکەمی هونەری ژیاننامە زیاتر لەگەڵی دەگونجیٚ، چونکە دابەشکردنی بەرهەمەکانی ژیاننامە لە ئەدەبی کوردیدا بە پێی دابەشکردنی یەکەم ڕێکدەخریٚ. بۆ نمونە بەرهەمەکانی مارف خەزنەدار و عەلائەدین سەجادی و ... تاد، دەچێتە ناو ژیاننامەی گشتی، کەسەر بە پۆلینی یەکەمە.

لەگەڵ ئەو جۆرانەی هونەری ژیاننامەدا، جۆرێکی تری ژیاننامە هەیە کە لە ئەدەبی عەرەبیدا سەریهەڵداوە ئەویش ژیاننامەی میللییە (السیرةالشعبیة)، کە زیاتر باسی قارەمان و پاڵەوانە گەورەکانی کۆمەڵگەی عەرەبی ئیسلامی دەکا و ((گیانی سەرکێشی و پەیوەندی خێڵەکی و خۆشەویستییەکی سەخت، ئەو وێنە قوڵەیە کە لەبارەی ئەو پاڵەوانانە لە هزرماندا چەسپاوە، وەکو (سیرةذات الهمة، عنتر بن شداد)))[بیرتی].

بەشێوەیەکی گشتی هەموو جۆرەکانی ژیاننامە لە بنیاتدا باسی ژیانی ڕاستەقینەی تاك دەکەن، بەڵام لە شێوەی دەربڕین و پێشکەشکردنی کەسایەتییەکان و ئەو ئەرکەی مەبەستیانە و ئەو پلانەی نوسەر دەیگرێتەبەر جیاوازیان هەیە. لەم لێکۆڵینەوەیەدا، هونەری ژیاننامەی خودی وەکو جۆرێکی ژیاننامە وەرگیراوە و بابەتی باسەکەیە و هەوڵی لێکۆڵینەوە لە بوارەکانیدا دراوە.

ژیاننامەی خودی وەك چەمك و زاراوە:

زاراوەی Autobiography لە زمانی ئینگلیزیدا بەرامبەر ژیاننامەی خودی لە کوردیدا دەوەستیٚ ((لە بنەڕەتدا وشەیەکی یۆنانییە و لە Auto = خود، Bios= ژیان و Graphein =نوسین پێکهاتوە، کە بە واتای (نوسینی ژیانی خودی) دیٚ))[ترتی].

زاراوەی (Autobiography) بۆ یەکەم جار لە لایەن شاعیرێکی ئینگلیزەوە بە ناوی (روبرت سوثای) بەکارهاتوە، کە لە وتارێکیدا لە ساڵی (1809)دا بڵاوکراوەتەوە، بەڵام هەندێکی تر لەو بڕوایەدان کە بەکارهێنانی ئەم زاراوەیە بۆ دەقێکی (فریدیریك شلیگلی)ی ئەڵمانی لە ساڵی (1798)دا دەگەڕێتەوە. بەهەرحاڵ دەرکەوتنی ئەم زاراوەیە بۆ دەوروبەری ساڵانی (1800) دەگەڕێتەوە. لە گرنگترین زمانەکانی ئەوروپا دا[بیرتی].

پێش لە دایکبوونی ئەم زاراوەیە زۆر دەق هەبووە، لە ناوەڕۆکدا چەمکی ژیاننامەی خودیان گەیاندووە و تێیدا کەسێك لە بارەی ژیانی خۆیەوە دواوە و سیما و ئەدگاری ژیاننامەی خودی پێوەدیار

---

* بڕوانە: عبدالعزیز شرف ، ادب و السیرة الذاتیة، ص3.

[بیرتی] فاروق خورشید، اضواء علی السیرة الشعبیة، مج(التراث الشعبی)، ع5 ـ 6، دار الحریة للطباعة، بغداد، 1976، ص195.

[ترتی] مؤید عبدالستار، السیرة الذاتیة، ص29.

[بیرتی] جورج مای، السیرة الذاتیة، تعریب: محمد القاضی و عبداللة صولة، ط1، تونس، 1992، ص24– 25.

بووه، بـەڵام لـەژێر ناونیشـانی وەکـو (بـیرەوەری، دانپیانـان، ڕۆژانـە)دا بڵاوکراونەتـەوە، بۆنمونـە ((وشـەی بـیرەوەری (memoirs) لـە زمانـدا پـێش وشـەی (ژياننامـەی خـودی) (Autobiography) هـەبووە، چەندین بەرهەمیش بەناونیشانی (بیرەوەری) چاپکراون))[سمتی].

لێرەدا دەتوانین بڵێین کە دەقی ژياننامەی خـودی بەشـێوەیەکی ئاشـکرا پـێش پەيـدابوونی زاراوەکـە هەبووە. ژياننامەی خودی تەنیا زاراوە نەبووە کە بۆ ئەم هونەرە داتاشـرابێ، هەرچـەند ژمـارەی زاراوەکـان جۆراوجۆرن، بـەڵام بابـەت و کەرەسـەی ژياننامـەی خـودی يەکـە و گەشـتی ژيـانی مرۆڤێك دەخاتـەڕوو لـە ڕابوردوە وە بگرە زۆرجار پێشبینی کردنەکانی داهاتوش تۆمار دەکا ئەمە لەلایەك، لەلايـەکی تريشـەوە ئـەو پەيوەندييە نزيکەی کە لە نێوان ئەم زاراوانەدا هەيە، وای کردووە کە نوسـەر بـۆ دەربـڕين لـە خـودی ژيـانی تايبەتی خۆی، زاراوەيەك لە بری يەکێکی تر بەکاربهێنێ، واتە (تێکچڕژاو ييەك هەيـە لـە نێـوان زاراوەکانـدا) ئەم پەيوەنديەش زيـاتر خـۆی لـە ((ئـەدەبی گـەڕان بـەدوای خـود))دا[سمتی] دەبينێتـەوە، بـەڵام دواتـر لەگـەڵ بەسەرچونی کات و زۆربونی دەقی ئەم هونـەرە و پێشـکەوتن لـە بـواری زمانـدا، زاراوەی ژياننامـەی خـودی (Autobiography) هاتە پێشەوە و لە زاراوەکانی تر تـرازا و هەريەکـە لـە زاراوەکـانی تـر تايبەتمەنـدی خۆی وەرگرت.

بێگومان تێکەڵکردنی ئەم زاراوانەش بۆ چەند هۆکارێك دەگەڕێتەوە، لەوانە کەمی شارەزايی هەندێ لە نوسـەران لـە تايبەتمەنـدی و سروشـت و نـاوەرۆکی زاراوەکـانی (بـيرەوەری، ڕۆژانـە، دانپيانـان، ژياننامـەی خودی)دا وادەکات ئەم زاراوانە لە شوێنی يەکتردا بەکاربهێنرێن، يـاخود گـەلێ جـار نوسـەر هەنـدێ وشـەی سەرنجڕاکێش بەکاردێنێ بۆ ئەوەی سەرنجی خەڵك بۆ خوێندنەوەی بەرهەمەکەی ڕابکێشێ، کەچی لە هەمان کاتدا ئاماژە بەوە دەکا کە ئەم نوسەرە باسی ژيانی خودی خۆی تيا کردووە، بۆ نمونە لە ئەدەبی عەرەبيدا پەرتوکی (((الايام – ڕۆژگار)ی طه حسين، (زهرة العمر – گوڵی ژيان)ی توفيق الحکيم، (حيـاتي – ژيـانم)ی ئەحمەد ئەمين، (اوراق العمر – لاپەڕەکانی ژيان)ی لويس عوض))[لهتی]. لە ئەدەبی کورديشدا وەکـو (گەشـتی ژيانم)ی مەسعود محەمەد و (ئاوێنەی ژينم)ی شـاکر فـەتاح و (ژينـا نيگـارامن)ی جگـەرخوێن و (چـيم دی)ی ئەحمەد خواجە. ئەمانە و گەلێك زاراوەی تری وەکو: سەربردەی ژيانم، خەباتم، بيرەوەريەکانم،... لە لايـەن نوسەرانەوە بەکارهێنراون، کە هەرهەمووشيان وێنەکێشانی (ژيانی خوديـە)، بـەڵام بـە کـاميرای زاراوەيـەکی جياواز.

[سمتی] سەرچاوەی پێشو، ص125.

[تی] احمد على ال مريع، السيرة الذاتية الحد و المفهوم (انترنيت) www.suhuf.net . بۆ زياتر زانياری بروانە: رولوماى، البحث عـن الـذات ـ دراسة نفسية تحليلية، ترجمة و تعليق و تقديم: د.عبد على الجسمانى، ط1، المؤسسة العربية للدر اسات و النشر، بيروت، 1993.

[لهتی] عبدالعزيز الشرف، ادب السيرة الذاتية، ص58.

پێناسەکردنی ژیاننامەی خودی:

سەبارەت بە پێناسەکردنی ژیاننامەی خودی وەکو زۆربەی زانست و هونەرەکانی تر ناکرێ بە ئاسانی بخرێتە چوارچێوەیەکی تۆکمە و نەگۆڕاوەوە، لەبەرئەوەی ((ئەم هونەرە تاڕادەیەك لەڕوی پەیدابوون و سەرهەڵدانییەوە هێشتا نوێیە، بەڵکو بە نوێترین جۆری ئەدەبی دادەنرێ، بۆیە ناتوانرێ پێناسەیەکی دیاریکراوی بۆ بکرێ))[1].

هەرچەندە ئەم هۆیە نابێتە هۆکاری سەرەکیی نەبوونی پێناسەیەکی تەواو بۆ ژیاننامەی خودی، لەبەرئەوەی ئەم هونەرە هەر لە زووەوە هەبووە و سەرەتای سەرهەڵدانی بۆ مێژوێکی دوور دەگەڕێتەوە، بەلاّم نەبوونی پێناسە، لەوانەیە بۆ هۆکاری لێك نزیکی ژیاننامەی خودی و جۆرەکانی تری ئەدەب بگەڕێتەوە. واتە لەبەر ((نەرمی ئەم جۆرەی ئەدەب (ژیاننامەی خودی) و لاوازی سنوری لێك جیاکەرەوەی نێوان ئەو جۆرە و جۆرەکانی تری ئەدەب بێ، کە دەتوانێ بە ئازادانە تیایدا بخولێتەوە))[2].

لێرەدا مەبەست ئەوەیە لەبەر نزیکی واتای وشەکانی وەك (بیرەوەری و ڕۆژانە و دانپیانان)، کە هەموویان باس لە کەسایەتیی مرۆڤ دەکەن، بۆیە گەیشتن بەشێوەیەکی گشتگیری دیاریکراو بۆ پێناسەکردنی ژیاننامەی خودی، کارێکی ئەستەمە. ((ژیاننامەی خودی ئەدەبە هەروەکو جۆرەکانی تری ئەدەب و بریتییە لە بوارێکی ئەندازەیی، ئەو دەقانە دەگرێتەخۆ کە ملکەچی هەندێ سیمان لەڕوی شێوە و بابەت و ڕێگای بەرهەمهێنانەوە، جۆرێکی ئەدەبی ئالۆزەو جێگیر نییە، لەبەرئەوە ناتوانین پێناسەیەکی تەواوی بۆ بکەین کە سنوردار و هەمەلایەنبێ))[3].

هەندێ لە لێکۆلەران کاریان بۆ پێناسەکردنی ژیاننامەی خودی کردووە، سەرەڕای جیاوازی بیروبۆچونیان، تاڕادەیەك هەوڵی بێ وچانیان داوە لە پێناوی ئەوەی پێناسەکانیان بەشێکی زۆری سیما و تایبەتییەکانی ژیاننامەی خودی بگرێتەخۆ، سەرەتا چەند پێناسەیەکی سادە و ساکار دەهێنینەوە، کە تەنیا جەخت لەسەر خودی کەسەکە و مێژوی ژیانی کەسایەتییەکە دەکاتەوە، بۆنمونە ژیاننامەی خودی بریتییە لە ((نوسینەوەی ژیانی کەسی لەلایەن خودی کەسەکەوە))[4].

یان ((ژیاننامەی خودی بە واتایەکی حەرفی، وەرگێڕانی ژیانی مرۆڤە هەروەکو خۆی دەیبینێ))[5].

---

[1] شکری المبخوت، سیرة الغائب، سیرة الآتی: السیرة الذاتیة فی کتاب الایام لطة حسین، ط1، دار الجنوب للنشر، تونس، 1992 ، ص10.

[2] تهانی عبدالفتاح شاکر، السیرة الذاتیة فی الادب العربی، فدووی طوقان و جبرا ابراهیم جبرا و احسان عباس نموذجا، ط1، بیروت، 2002، ص9.

[3] فلیب لوجون، اداب السیرة الذاتیة فی فرنسا، ت: ضحی شیحة، مج (الثقافة الاجنبیة)، ع4، السنة الرابعة،1984، ص24.

(2) J.A. Cuddon, Dictionary of literary terms & literary theory, fourth edition, penguin Books, England, 1999, p63.

[5] عبدالعزیز الشرف، ادب السیرة الذاتیة، ص27.

لە پێناسەیەکی تری ژیاننامەی خودیدا هاتوە کە ((گێڕانەوەیەکی چیرۆکییە، نوسەر هەڵدەستێ بە وەرگێڕانی باری ژیانی خۆی))[تريز].

لە هەندێ پێناسەی تردا نوسەر جەخت لەسەر مێژوی ڕابوردوی کەسایەتییەکە دەکاتەوە بە شێوەیەکی ڕێکوپێك و زنجیرەی ساڵانی ژیانی بە هەموو خۆشی و ناخۆشییەکانەوە تۆمار دەکا، واتە ((ژیاننامەی خودی بریتییە لەوەی کە مرۆڤەکە بەخۆی مێژوی ژیانی خۆی دەنوسێتەوە و گشت ڕوداو و هەواڵەکانی تۆمار دەکا، هەروەها کار و کاریگەریەکانیشی دەگێڕێتەوە و باسی ڕۆژانی منداڵی و گەنجی و پیری خۆی دەکا لەگەڵ ئەو ڕوداوانەی کە ڕویانداوە بەگوێرەی بایەخ و گرنگی))[يريز].

ژیاننامەی خودی ((گێڕانەوەی ژیانی ڕۆژانێکە، بەهەموو ئەو خۆشی و هیوابڕان و زامانەی کە هەیبووە، بە تێکەڵ بوون لەگەڵ ئارەزو و خەونەکانیدا))[سمير].

لەم پێناسانەی سەرەوەدا تێبینی ئەم خاڵانەی خوارەوە دەکەین:

1ـ لە دەقی ژیاننامەی خودیدا، نوسەر و کەسایەتی سەرەکی و گێڕەرەوە هەمان کەسایەتین، لەبەرئەوەی نوسەرەکە خۆی گێڕەرەوەی ڕوداوەکانە و ڕۆڵی پاڵەوانی سەرەکی لە ژیاننامەکە دا دەگێڕێ. دەتوانین لەم هاوکێشەیەدا دەری ببڕین:

[گێڕەرەوە = نوسەر = کەسایەتی سەرەکی]

2ـ مێژوی ژیانی کەسایەتی نوسەر، بابەتی سەرەکی دەقی ژیاننامەی خودییە، کە جەختی لەسەر دەکرێ. نوسەر گوزارشت لە خودی ژیانی خۆی دەکا، بەشێوەیەکی تایبەتی هەروەك خۆی دەیبینێ، واتە هەر نوسەرێکی ژیاننامەی خودی، ڕێچکەیەکی تایبەتی خۆی هەیە لە نوسینەکەیدا کە ژیانی خۆی تیادا دادەڕێژێ.

3ـ ژیاننامەی خودی، گێڕانەوەی ژیانە بە هەموو ئەو ڕوداو و کۆسپ و تەگەرانەی کە لەژیانیدا ڕویانداوە، نوسەر باسی تەمەنی خۆی دەکا بە هەموو قۆناغەکانی ژیانییەوە، بەجەختکردنەوە لەسەر ئەو ڕوداوانەی کە هەر لە منداڵییەوە توشی هەوراز و نشێوی ژیانیان کردووە و کاریگەریان لەسەر دڵ و دەرونی بەجێهێشتوە و لەوانەیە توانیبێتی ڕوبەڕویان ببێتەوە و بەسەریاندا زاڵ بێ.

گومان لەوەدا نییە کە ژیاننامەی خودی بریتییە لە چیرۆکی ژیانی مرۆڤێك کە خۆی دەینوسێتەوە، بەڵام ئەمە ئەوە ناگەیەنێ کە نوسەر هەموو ڕوداوێك لەسەر خۆی بگێڕێتەوە، ناوی بنێین ژیاننامەی خودی، بەڵکو دەبێ ئەو مەرج و پرنسیپانەی تیابێ کە پێویستە نوسەری ژیاننامەی خودی لە بابەتەکەیدا ڕەچاویان بکا. بۆیە ((ژیاننامەی خودی نە قسەکردنێکی سادەیە لەسەر خود، نە تۆمارکردنی شانازی و کارە

[تريز] محمد التونجی، المعجم المفصل فی الادب، ط2، دارالکتب العلمیة، بیروت،1995، ص536.

[يريز] محمد عبدالغنی حسن، التراجم و السیر، ط3، دارالمعارف، القاهرة، 1980، ص23.

[سمير] عبدالرحمن منیف، رحلة ضوء، ط1، المؤسسة العربیة للدراسات والنشر، بیروت، 2001، ص53.

بەرزەکانە))[شمير]. هەروەها ((ژیاننامەی خودی هونەری ئەوەیە کە خاوەنەکەی بە شێوەیەکی بەیەکەوە بەستراو دایدەڕێژێ لەسەر بنچینەی یەکگرتن و ڕێکخستن لە دروست بوون و ڕوحیدا و بە شێوازێکی ئەدەبی کە توانای لە گواستنەوەی ناوەڕۆکەکەی هەبێ بۆمان بە شێوەیەکی تێر و تەسەل و تەواو لەسەر مێژوی کەسایەتییەکەی، بەشێوەیەکی پوختی پڕ لە شارەزایی و ئەزمونی جۆراوجۆر. ئەو شێوازەش لەسەر بنچینەی جوانی پێشکەشکردن و باشی دابەشکردن و شیرینی دەستەواژەکان و چێژداری دەقی ئەدەبی دەگرێتەخۆ، هەروەها نواندنی ژیان و جولە لە وێنەگرتنی ڕوداو و کەسایەتییەکاندا، کە بریتییە لە وتووێژ و دووان، بە هاوکاری ڕەگەزە بچوکەکانی ئەندێشە بۆ بەستنەوەی بەشەکانی کارەکەی تا دەقی ژیاننامەی خودی بە وێنەیەکی پتە و بەیەکەوە بەستراو بێ، بەمەرجێ زۆر زیادە ڕەوی لە ئەندێشە و پێشبینیدا نەکا تا دورنەکەوێتەوە لە ژیاننامەی خودیدا))[لهير].

ئەگەر لەو پێناسانە وردبینەوە، ئەوا چەند تێبینیەکمان بۆ دەردەکەوێ لە بارەی چوارچێوە و شێواز و بابەتەکانی ژیاننامەی خودی وەکو:

1ـ دەقی ژیاننامەی خودی، تایبەتمەندی ئەوەی هەیە کە ڕوداوەکان بەشێوەیەکی ئەدەبی بەیەکەوەدەبەستێتەوە و دایدەڕێژێ و تیایدا دەتوانێ ئەو پەیامەی مەبەستیەتی، بگەیەنێتە وەرگر (متلقی). گێڕانەوەی ڕوداوی کورت کورت و لێك پچڕاو لە ژیاننامەی خودیدا، دەبێتە هۆی دەرچونی لە چەمکە هونەریەکەی و ئەو کاتە خوێنەر هەست بەگەشە و گۆڕانی قۆناغەکانی ژیانی کەسایەتییەکە ناکا، بۆیە ڕەچاوکردنی ئەو تایبەتمەندییە لە نوسینی دەقی ژیاننامەی خودیدا، دەقەکە دەوڵەمەنتر دەکا و نەمری پێدەبەخشێ و خوێنەر وا هەست دەکا کە چیرۆکێکی لەبەر دەستایە و ئارەزوی زانینی ڕوداوە یەك لەدوای یەکەکان دەکا.

2ـ بەکارهێنانی ئەندێشە لە ژیاننامەی خودیدا دەبێ سنورداربێ و لەڕادەی خۆی دەرنەچێ و تەنیا بۆ مەبەستی هونەری بەکاربێ. بەپێچەوانەوە کارەکە دەچێتە چوارچێوەیەکی ناڕاستەوە. لەهەمانکاتدا پێشبینی داهاتوش نەکا، چونکە باسی ئەزمونێك دەکا کە ڕویداوە.

3ـ نوسەر دەبێ شێوازێکی جوان و پوخت لە نوسینی ژیاننامەی خودیدا بگرێتەبەر، لەڕووی هێنانەوەی وشەو دەستەواژەی جوان و شیاو و سەرنجڕاکێش و ئەدەبیانە.

هەندێ نوسەری تر بیر و بۆچونی خۆیان لەبارەی پێناسەکردنی ژیاننامەی خودی بەم شێوەیە دەربڕیوە ((ژیاننامەی خودی پەرتوکێکە کە سەربوردەی دانەرەکەی بە پێنوسی خۆی دەگێڕێتەوە و لەکەرەستە و بابەت و پرۆگرامدا جیاوازی لەگەڵ بیرەوەریو ڕۆژانەدا هەیە))[ير].

[ير] احسان عباس، فن السيرة، ط1، دارالثقافة للنشر و التوزيع، بيروت، لبنان، 1956، ص98ـ99.

[لهير] يحيى ابراهيم عبدالدايم، الترجمة الذاتية فى الادب العربى الحديث، دارالنهضة العربية، بيروت، 1974، ص7.

[ير] جبور عبدالنور، المعجم الادبى، ط1، بيروت،1979، ص143.

هەروەها فابیرو دەڵێ: ((ژیاننامەی خودی شوێنێکی فراوانی بۆ (استهام) (وەهم)کردن بەجێ دەهێڵێ و ئەوەی دەینوسێتەوە پابەندنییە بەوەوە کە ڕوداوەکان بەوردی بگێڕێتەوە، وەکو بیرەوەری، یاخود ڕاستیە ڕەهاکان بدرکێنێ، هەروەکو دانپیانانەکان))[*].

هەرچەندە نوسەری ژیاننامەی خودی، سود لە (بیرەوەری – ڕۆژانە)کانی ژیان وەردەگرێ لە نوسینی دەقەکەیدا بۆ بەبیرهێنانەوەی ڕوداوە کۆنەکان، بەڵام هەروەکو وتمان جیاوازی هەیە لە تایبەتمەندی و خاسیەتەکانیدا، لەبەرئەوەی بیرەوەری (گێڕانەوەی ئەو روداوانەیە کە لە ژیانی نوسەر رویانداوە و ڕۆڵی تێیدا گێڕاوە، جیاوازە لە ژیاننامەی خودی، چونکە بەشێوەیەکی فراوان تایبەتە بە سەردەم کارو کردەوەکانی و ئاماژە بەهەموو روداوە مێژوییەکان دەکا، کە نوسەر تێیدا بەشدارە، یان بینیویتی، یان لەهاوسەردەمانی گوێی لێ بووە و کاریگەری لە ڕێرەوی ژیانی کردووە)[*].هەرچی ڕۆژانەیە تۆمارکردنی ڕوداوەکانە لەو کاتەی، رودەدەن یان دوای ماوەیەکی کورت لە ڕودانی و باری دەرونی نوسەر لەو کاتەدا تێیدا ڕەنگدەداتەوە[*]. لەم پێناسانەی سەرەوەدا ئاماژە بە بوونی جیاوازی کراوەلە نێوان هونەری ژیاننامەی خودی و هونەرەکانی تری ئەدەب، بۆیە لەگەڵ بوونی سیفاتی هاوبەش، سیفاتی لێك جیاکەرەوەشیان هەیە. لەگەڵ ڕۆمانیشدا جیاوازە لەوەی کە نوسەری ڕۆمان جیهانێکی نوێ بۆخۆی خەلقدەکا و خەیاڵکردن بەپلەی سەرەکی دێ، بەڵام نوسەری ژیاننامەی خودی، بۆ بەبیرهێنانەوەی ئەو ڕوداوانەی کە ڕویانداوە پشت بە یادگەی خۆی دەبەستێ و بەشێوەیەکی ڕون و ئاشکرا پێشکەشیان دەکا.

هەرچەندە ئەوەی جێگای سەرنجە، کاتێ گوێمان لە زاراوەی (ژیاننامەی خودی) دەبێ، یان دەیخوێنینەوە، بیرمان بۆ چەند شتێ دەچێ لە ئەنجامی ئەو تێکەڵاویەی لەگەڵ زاراوەکانی وەکو (بیرەوەری، یادگاری، دانپیانان، ڕۆژانە، ڕۆمانی واقیعی و ژیاننامە، ...)دا هەیەتی کە هەموویان دەچنە ژێر باڵی (ئەدەبی کەسی)و باسی کەسایەتی نوسەر و ئەزمونەکانی دەکەن و لە زۆر شتدا هاوبەشن، بەڵام ژیاننامەی خودی خاوەن پرنسیپ و تایبەتمەندی خۆیەتی و جیاوازی لەگەڵیاندا هەیە.

فلیب لوجون یەکێکە لەو لێکۆڵەرانەی کە زۆر بەدوای وردی و ڕاستی لە داڕشتنی پێناسەی ژیاننامەی خودیدا گەڕاوە و دەڵێ: ((ژیاننامەی خودی گوتنێکی (گێڕانەوەی) پەخشان ئامێزە، کە کەسێکی واقیعی پێی هەڵدەستێ، لەبارەی بوونی تایبەتی خۆیەوە، لەو کاتەی کە جەخت لەسەر ژیانی تاکەکەسی و مێژوی کەسایەتییەکە دەکاتەوە، بەشێوەیەکی تایبەت))[*].

---

[*] محمد راتب الحلاق، ((الترجمة الذاتية محاولة فى مقاربة المصطلح))، مج: (الموقف الادبى)، مجلة ادبية شهرية تصدر عن اتحاد الكتاب العرب بدمشق، ع(342)، تشرين الاول 1999. (انترنيت) www.awu_dam.org

[*] جبور عبدالنور، المعجم الادبى، ص246.

[*] عبدالرحمن منيف، رحلة ضوء، ص107.

[*] فليب لوجون، السيرة الذاتية ـ الميثاق و التاريخ الادبى، ت: عمر حلى، المركز الثقافى العربى، ط1، بيروت، لبنان،1994 ص22.

کاتێ سەرنج دەدەینە ئەم پێناسەیە هەندێ توخم و بنەمای تێدا بەدیدەکرێ، ئەوانیش:

1ـ داڕشتن لەڕوی زمانەوە، کەلەسەر دوو بنچینە بنیات دەنرێ:

اـ گێڕانەوە ب ـ پەخشان

2ـ تەوەری بابەتەکە، ژیانی تاکەکەسی و مێژوی کەسایەتییەکی دیاریکراوە.

3ـ هەڵوێستی نوسەر، بەرامبەر بوونی نوسەر و گێڕەرەوە.

4ـ هەڵوێستی گێڕەرەوە:

أـ بەرامبەر بوونی گێڕەرەوە و کەسایەتی سەرەکی.

ب ـ ڕوانگەیەکی گێڕانەوەیی بۆ گوتنەکە.

لە پێناسەکردنی هەر هونەرێکدا، لێکۆڵەرەوان تێڕوانینی جیاوازیان هەیە. لەسەرەتادا لەسەر بنەمای کۆمەڵێك ناکۆکی و دژیەکی بنیات دەنرێ، دواتر دەکەوێتە ناو قالبێکی دروستەوە و دەچەسپێ.

بەشێوەیەکی گشتی لەم پێناسانەی سەرەوەدا، هەر نوسەرێك بە شێوازێکی تایبەتی خۆی، جیا لە نوسەرانی تر، ڕوانینی خۆی لە بارەی ژیاننامەی خودیەوە تۆمار کردووە، کە تا ڕادەیەك توانیویانە بنەمایەك تا دوو بنەما دیارییبکەن، هەموویان بە تەواوکەری یەکتر دادەنرێن، کە خاڵی سەرەکی تێیاندا ئەوەیە نوسەر هەڵدەستێ بە گێڕانەوە و تۆمارکردنی ئەو ڕوداوانەی کە لە پەڕینەوەی ژیانیدا دوای خۆی بەجێی هێشتون، ژیاننامەی خودی لە سروشتی خۆیدا سیفەت و مانای مرۆڤایەتی و شارستانییەت و ئامۆژگاری هەڵدەگرێ. جا بۆ پێناسەکردنی ئەم هونەرەش، ناتوانین بڵێین کە دەبێ پێناسەیەکی بۆ بکرێ نەشێ بگۆڕێ. لەبەرئەوەی ئەدەب هەردەم لە گەشەکردن و پێشکەوتن و گۆڕاندایە، لێرەدا بە سود وەرگرتن لەو پێناسانەی سەرەوە، دەکرێ پێشنیاری ئەم پێناسەیە بکەین:

ژیاننامەی خودی هونەرێکە لە هونەرەکانی پەخشانی ئەدەبی و جۆرێکە لە ژیاننامە، نوسەر ژیان و ئەزمونە تایبەت و گرنگەکانی خۆی بە شێوازێکی هونەری بەیەکەوە بەستراو و لەسەر بنیاتێکی بەهێز وێنە دەکێشێ و بەشێوەیەکی تایبەتی تیشك دەخاتە سەر ژیانی تاکەکەس و مێژوی کەسایەتی خۆی، بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆ، یان ناڕاستەوخۆ بەجۆرێك دەقەکە ئاماژە بەوە بکا کە ژیاننامەی خودییە.

مێژوی سەرهەڵدانی ژیاننامەی خودی

ژیاننامە وەکو جۆرەکانی تری ئـەدەب، خاڵێـك لـە لاپـەڕەکانی مێـژوی هـەر میللـەتێك داگیر دەکات. ئەگەر بمانەوێ وەکو هونەرێکی ئەدەبی باس لە ژیاننامە بکەین، ئەوا دەبێ ئاوڕێـك لـە مێـژوی ئـەو هونـەرە بدەینەوە و سەرەتاو دەستپێکی دیاری بکەین. هەر لە ناوەکەیەوە دیارە ژیاننامە باسی ژینـی مـرۆڤ دەکا، واتە نوسەری ژیاننامە خاڵێك وەردەگرێ لە ژیانی کەسێك (خۆی یاخود کەسێکی تر)و تا کۆتایی پێدێنێ لـە خاڵێکی تردا.

بێگومان ژیانی مرۆڤ لـە سـادە و سـاکاریەوە بـەرەو ئـاڵۆزی ڕۆیشـتوە، لەوانەیـە هەربـەو شـێوەیەش ژیاننامە ئەم جۆرە گەشەسەندنەی بەخۆوە بینیبێ.

ڕەخنەگر و لێکۆڵەران لە بارەی کۆن و نوێیی ئەم ژانرەوە ڕای جیاوازیان هەیە. بە بۆچونی هەندێکیان (ژیاننامە ژانرێکی ئەدەبی کۆنە) [تویەم].

واتە لەگـەڵ بـوونی مـرۆڤ ژیاننامـە هـەبووە، بـۆ گوزارشـکردن لـە ئـیش و کـاری ڕۆژانـە و گێڕانـەوەی ڕابوردوی خۆی بە کاری هێناوە. سەرەتا بە شێوەیەکی زارەکی باسیان لـە ژیـانی خۆیـان، یـاخود کەسـانی تریان کردووە، بەڵام دوای پەیدابوونی نوسین ئەم شێوە زارەکییە بۆ نوسین گۆڕا، ئەمەش کارێکی زۆر باش بووە لە پێناو نەفەوتان و لە ناو نەچونی زانیـاری لـە بـارەی ڕێـڕەوی ژیـانی ئـەو کەسـایەتییانە، هـەر بۆیـە سەبارەت بـە کـورتترین و کـۆنترین و سـادەترین ژیاننامـەی خـودی نوسـراو شـوقی ضـیف دەڵێ:((کـۆنترین وێنەی ژیاننامەی خودی ئەو وشانەن کە کۆنینەکان لەسـەر کێلـی گـۆڕەکانیـان دەیـان نوسـی و خۆیـان پـێ دەناسـاند و هەنـدێ لـە کارەکانیـان تۆمـار دەکـرد، وەکـو میسـریەکان کـە فیرعەونـەکانیان مێـژو و کـارو کردەوەیان لەسەر گۆڕ و پەیکەرەکان تۆمار دەکرد)) [بیسەم]. ئەم کارانە بە شێوەی سادە و ساکار بوونـە و زۆر بە کورتی باسی ڕوداوە هەرە گرینگەکانی ژیانیان کراوە، هەموو کەسێك نەیتوانیوە ژیاننامەی خۆی، یـاخود ژیاننامەی کەسانی تر بنوسێتەوە، تەنیا زانا و پاشا و فەیلەسـوف و فیرعەونـەکان و کەسـانی بـە دەسـەڵات بوونە کە ئەم کارەیـان بـۆ ڕەخسـاوە. بـەمجۆرە مێـژوی ژیاننامـە وەکـو ژانرێکـی ئـەدەبی سـەرەتاکەی بـۆ پەیدابوونی نوسین دەگەڕێتەوە، کە بە یەکەم سەرەداوی نوسـینی ژیاننامـەی خـودی دادەنرێ.دەکرێ بـەم شێوەیەی خوارەوە مێژوی ئەم هونەرە لە ئەدەبیاتدا رون بکرێتەوە:

[تویەم] رينية ويلك و اوستين وارين، نظرية الادب، محى الدين صبحى، بيروت، 1987، ص93.

[بیسەم] شوقى ضيف، الترجمة الشخصية، دارالمعارف، القاهرة، 1956، ص7 .

لە ئەدەبی ڕۆژئاوا دا:

گـەڕان بـە دوای سەرچـاوەی بنـەڕەتی ژیاننامـەی خـودی لـە ئـەدەبی ڕۆژئـاوادا بـۆ سـەدەکانی کـۆن دەگەڕێتەوە، هەرچەندە بەم شێوەیەی ئێستا نەبووە کە ڕەخنەی نوێ باسی لێوە دەکا، لە مێـژوی یۆنانـدا ژیاننامەی پیاوە گەورەکان و پزیشك و بیرمەند و فەیلەسوفەکان تۆمارکراوە، بە مەبەستی سیاسـی، یـاخود وەکو ڕابەر و پێشەنگ سەیریان کردوون و باسی ئەزمونی ژیانیانی تێداکراوە، بۆ نمونە لە سـەدەی یەکـەمی زاییندا بلوتارك کتێبێکی بە نـاوی ((ژیاننامـەی نـاودارانی یۆنـان و ڕۆمـان))[سمسم] دانـاوە، کـە بـە گـەورەترین نوسەری ژیاننامەی ناوداران (قدماء) دادەنرێ. کاتێك باختین لـە بنەچـە سـەرەتاییەکانی ژیاننامـەی خـودی دەکۆڵێتەوە، بە وتەکەی جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە کە دەڵێ: ((تێبینیی ئەوە دەکەین یۆنانی کـۆن دوو جۆری سەرەکی ژیاننامەی خودیان ناسیوە، یەکەمیان جۆری گرێبەستییە (تعاقدی) و پێی دەوترێ جـۆری (ئەفلاتونی)، چونکە دەربڕینە سادە و سەرەتاکەی لە بەرهەمەکانی ئەفلاتون دۆزیەوە وەکو (بەرگری کردن لـە سـوقرات و ئـەفلاتون و فیـدون)، ئـەم جـۆرەی ژیاننامـەی خـودی، مـرۆڤ پەیوەسـت دەکـا بـە شـێوە دیاریکراوەکانی (شـێوازی میتـافیزیکی)، جـۆری دووەمـی ژیاننامـەی خـودی یۆنـانی ژیاننامـە و ژیاننامـەی خودی ڕاگەیاندنییە))[سمسم].

لەگەڵ پەیدابوونی ئایینی مەسیحی و لەهەزارەی یەکەمی زاییندا، چەندین ژیاننامـە تۆمـارکراون. کـە زۆربەیان با سی ژیـانی پیـاوانی ئـایینی دەکـەن و لـە شـێوەی دانپیانانـدا دەرکـەوتون، ئەمـەش یەکێکـە لـە پرنسـیپەکانی ئـایینی مەسـیحی. یەکـەم دانپیانـانی ئـایینی لەلایـەن (قـەدیس ئۆگەسـتین لەسـەدەی (4)ی زاییـنـدا نوسـراوە، کـە بەیەکـەم ژیاننامـەی خـودی ڕاسـتەقینە دادەنـرێ، بـاس لـە خـەباتی ئـایینی و سەرکەوتنەکانی دەکا)[سم]. ئـەم دانپیانانـەش بـە مەبەسـتی تیشـك خسـتنە سـەر ژیـانی ڕابوردویـان و پاکـژ بوونەوە لە گوناهەکان و خزمەتکردنی ئاین بووە.

ژیاننامەی خودی، یەکێك لە چالاکییەکانی مرۆڤە، هەموو تاکێك دەتوانێ باس لە خودی ژیانی خـۆی بکا. (هەرچەندە بەڵگە نامەکانی ژیاننامەی خودی لە هەموو کلتور و سەردەمێکدا هەبووە، بەڵام ژیاننامـەی خودی وەکو هونەرێکی ئەدەبی، بەرهەمی بیرکردنەوە و ڕامانی مرۆڤـ بووە و تەنیا لە بارو دۆخی گونجاو دا هەبووە)[لهم]. لێرەدا جـەخت لەسـەر پەیـدا بـوونی ژیاننامـەی خـودی دەکرێتـەوە وەکـو هونـەرێکی ئـەدەبی پەیوەست بووە بە گونجانی بارو دۆخی دەوروبەرەکەی.

[سمسم] موید عبدالستار، السیرة الذاتیة، ص18.

[سم] محمود عبدالغنی، فن الذات ـ دراسة فی السیرة الذاتیة لابن خلدوون، ط1، مجلس الاعلی للثقافة، القاهرة، 2008، ص17ـ18.

[لهم] یحیی ابراهیم عبدالدایم، الترجمة الذاتیة فی الادب العربی الحدیث، ص213.

[سم] عبدالعزیز شریف، ادب السیرة الذاتیة، ص29.

دوا به دوای دانپیانانەکەی قەدیس ئۆگەستین هەوڵی تری نوسینی ژیاننامەی خودی دراوە لە نێوان سەدەکانی (10 – 13)دا کە پەرتوکی (مێژوی کارەساتەکانی من)ی بیرا بلیا(1079 – 1143)یە کە باسی ژیانی تایبەتی کەسایەتی خۆی دەکا لە چیرۆکی خۆشەویستی خۆی لەگەڵ قوتابیەکی بە ناوی (ایلیوزا)[بیسم].

بە شێوەیەکی گشتی لە دەقەکانی پێش سەردەمی ڕێنسانسدا، (بەدەگمەن ژیاننامەی خودی دەدۆزرێتەوە، تەنیا ئەو نامەو وەسیەتنامە و بەڵگە نامە یاساییانەی کە (قەشەکان – اباطرة) دەریان دەکرد بەرچاو دەکەون، یاخود ئەو کورتە پەرەگرافانەی کە ئاماژەیان بە زانیاری کەسایەتی دەکرد ، وەکو ئەو نامانەی کە قسەی دروست یاخود گۆڕان لە هەڵوێستی کەسێکی تیایە هەروەها وەسیەتنامە بە ناوبانگەکان وەکو وەسیەتنامەی قەدیسەکان و بەیاناتی ئیمپراتۆر (فردریك)ی دووەم، ژیاننامە خودیەکانیش وتاری ڕەوشتی و فەلسەفیەکانی دەگرتەوە)[تیسم].

بەڵام دوای سەرهەڵدانی ڕێنسانس، چەندین گۆڕانکاری لە لایەنی ئابووری و سیاسیەوە بە سەر ئەوروپادا هات، کە هەوڵی ئازاد بوونی خود دەدرا لە کۆت و بەندی سەدەکانی ناوەڕاست و گیانی لێکۆڵینەوەی زانستی و گرنگیدان بە کەسایەتی مرۆڤ گەشەی سەند، ئەمانەش بوونە هۆی گۆڕانی بیری مرۆڤ و هەوڵدان بۆ پێشکەوتن لە هەموو بوارەکانی ژیانیاندا، بێگومان کاریگەری ئەو گۆڕانکارییانەش لە ئەدەبدا ڕەنگی داوەتەوە. چەند بەرهەمێکی ژیاننامەی خودی لەو سەردەمەدا بەرچاو دەکەوێت. گرنگترینیان (ژیانی بنڤنیوتو تشلینی –Vita di Benvenuto Cillini)یە کە باسی ژیانی خۆی دەکات، سەرەتا بەشێکی نوسیوە، بەڵام دواتر لە نێوان ساڵانی (1558 – 1562) بەشەکەی تری نوسیوە، هەروەها بەرهەمی پزیشکی ئیتاڵی (جیرونیمو کاردانو – Geronimo Cardano) بەناوی (ژیانی تایبەت – De propria Vita)یە وەکو چیڕۆکێکی سروشتی بووە لەساڵی (1574)دا.[سم] ئەمانەو چەند بەرهەمێکی تر گرنگییان بە نوسینی ژیانی خودی مرۆڤ داوە.

لە سەدەی حەڤدەهەمدا لەگەڵ پەیدابوونی شەڕی ناوخۆیی (الحروب الاهلیة) لە ئینگلتەرا، چەندین بەرهەم لە شێوەی بیرەوەریدا دەرکەوتن. گرنگترینیان (یاداشتەکانی سیر ادموند لودلو لە ساڵانی (1617 – 1692)و، سیرجون ریرسبی (1634 – 1689)یە لە ئینگلترا، یاداشتەکانی مدام موتڤیل (1621 – 1689)و یاداشتەکانی (کاردینال دی ریتز 1614 – 1679)، یاداشتەکانی دۆق دی سان سیمون(1675 – 1755) لە فرەنسا، بەڵام ئەمانە لە کاتی خۆیاندا بڵاو نەکراونەتەوە. هەرلەم سەدەیەدا

[سم] گولستان بدل محمد حسن، ژینناما خوەی وەکو جۆرەکێ ئەدەبی (نورەددین زازا) وەك نمونە، نامەی ماستەر، زانکۆی دهۆك، 2009، ل11.

[تیسم] یحیی ابراهیم عبدالدایم، الترجمة الذاتیة فی الادب العربی الحدیث، ص13.

[سم] عبدالعزیز شرف، ادب السیرة الذاتیة، ص40.

ئافرەتیش ڕۆڵی خۆی هەبووە لە نوسینی ژیاننامەی خودیدا وەکو (لوسی هتشنسون) لە بارەی ژیانی خۆی نوسیوە و یاداشتەکانی ان لیدی فانشو (1625 – 1680)و بەرهەمی کونتیسە وارویك (1625 – 1678)و چەندانی تر...)[بر] .

هەروەکو لە سەرەتادا ئاماژەمان بەوەکرد کە لە دیدی دەستەیەك لە ڕەخنەگران و لێکۆڵەرانەوە ژیاننامەی خودی هونەرێکی کۆنە و بۆ شارستانیەتی میسری و یۆنانییەکان دەگەڕێتەوە، بەڵام دەستەیەکی تر هەن کە ژیاننامەی خودی بە هونەرێکی نوێ دادەنێن.بە ڕامان و وردبوونەوە لە دەقەکانی ژیاننامەی خودیدا وا دەبینن کە خاوەن بنیاتێکی هونەریە، هەربۆیە پێیان وایە کە (ژیاننامەی خودی لەسەر پرەنسیپی هونەری دروست دەبێ، ئەم پرەنسیپانەش لە کۆتایی سەدەی (18)دا بە تەواوی پەیدابوون)[تر].

لەسەدەی هەژدەهەمدا و هاتنە پێشەوەی چینێکی نوێ کە زۆربەی لێکۆڵەرەکان لەسەر ئەوە کۆکن کە (پەیوەندی هەیە لە نێوان سەرهەڵدانی ئەدەبی ژیاننامەی خودی و بەرزبوونەوەی چینێکی بالا دەستی نوێ کە چینی بۆرژوازیەت بوو)[یر]. بە دەرکەوتنی چەمکی کەسایەتی و تاکایەتی مرۆڤ، ئەدەبی ژیاننامەی خودی پەرەی سەند. بەمجۆرە بواری ڕۆشنبیری پێش دەکەوێ و تاك زیاتر گرنگی بە خودی کەسایەتی خۆی دەدا، بۆیە هەندێ لە لێکۆڵەرەکان دەرکەوتنی ژیاننامەی خودی وەکو ژانرێکی ئەدەبی و خاوەن تەکنێك و پرەنسیپی تایبەتی خۆی بۆ سەدەی (18) دەگەڕێننەوە، لەم بارەیەوە (جۆرج مای) دەڵێ: ((سەرەتای پەیدابوونی ژیاننامەی خودی بۆ ناوەڕاست و کۆتاییەکانی سەدەی (18) هەم دەگەڕێتەوە، لەو کاتەی کە دانپیانانەکانی (جان جاك ڕۆسۆ) بلاوکرانەوە))[سم] کە ناوبراو لە دانپیانانەکەیدا بۆخۆی دەڵێ: ((کارێك دەکەم کە پێشتر نەکراوە، لە داهاتوشدا کەس ناتوانێ لاسایی بکاتەوە، دەمەوێت پیاوێك بە تێکرایی تایبەتمەندییە ڕاستەقینە و سروشتییەکانی خۆی پیشانی هاو چەشنەکانم بدەم، ئەو پیاوە منم))[ ]. بە ڕوداوێکی گرنگی ئەدەبی لە مێژوی پەیدابوونی ژیاننامەی خودیدا هەژماردەکرێ، وەکو ژانرێکی ئەدەبی تەواو کە سەرنجی خەڵکی ڕاکێشابێ و زۆر بە ڕاستگۆیانە گوزارشتی لە ژیانی ناوەوە و دەرەوەی کردووە و لایەنە شاراوەکان و پەردە لادان لەسەر نهێنیەکان و سەربەخۆیی بوونی تاکی تێدایە. واتە لەگەڵ دەرکەوتنی ئەم بەرهەمەی ڕۆسۆ، ژیاننامەی خودی وەکو جۆرێکی ئەدەبی خاوەن تایبەتمەندی و پرەنسیپ هاتە پێشەوە و بە ژانرێکی نوێ لە قەڵەم درا ((ژیاننامەی خودی جۆرێکی ئەدەبی سەربەخۆیە

[بر] عبدالعزیز شرف، ادب السیرة الذاتیة، ص38ـ41.

[تر] تهانی عبدالفتاح شاکر، السیرة الذاتیة فی الادب العربی، ص27.

[یر] فلیب لوجون، السیرة الذاتیة ـ المیثاق و التاریخ الادبی، ص105.

[سم] جورج مای، السیرة الذاتیة، ص26.

[ ] ژان ژاك ڕۆسۆ، دانپێدانانەکان، و: هەژار جوانڕۆیی، چ1، چاپخانەی گەنج، سلێمانی، 2007، ل8.

و خـاوەن داڕشـتنێکی تایبـەت و نوێیـە لـە ئـەدەبی جیهانیـدا)) [لهم]. لێـرەدا مەبەسـت جەختکردنـە لەسـەر نوێیەتی ئەم هونەرە، کە خاوەن داڕشتن و تەکنیکی سەربەخۆی خۆیەتی.

هەر لەگەڵ دەرکەوتنی دانپیانانەکانی ڕۆسۆ، تێڕوانینی خەڵك بۆ خود گۆڕا و زیـاتر گرنگـی بـە ژیـانی تایبەتی خەڵك درا، ئەم هەوڵەی ڕۆسۆ و ئەو بارودۆخەی کە نوسەران تیـای دەژیـان بـووە هـۆی ئـەوەی کـە چەندین دەقی تری ژیاننامەی خودی لە سـەدەی (18)دا تۆمـار بکـرێن، وەکـو (بنیـامین فـرانکلین 1771، ادووارد جیبـون 1788، کـازانوف 1789، ئـە لـیفێری 1790، فولـدون و فـوزی Gazzi-Goldoni، رستیف 1783، مارمونتال 1792، مدام رولان 1793)[لشم]. ژیاننامەی خودی خۆیان نوسـیەوە و ڕێچـکەی ڕۆسۆیان گرت. ئەم نوسینانە وەکو ڕاپەڕینێك بوون لـە مێـژوی ژیاننامـەی خودیـدا کـە ئـەو داب و نـەریت و شێواز و تەکنیکانەیان تیا بووە و بوونەتە هۆی ئەوەی ژیاننامەی خودی وەکـو ژانرێکـی ئـەدەبی سـەربەخۆ سەیر بکرێت.

سەدەی نۆزدەهەم کە سـەدەی ڕۆمانسـیەتە، لەگـەڵ سـەرهەڵدانی ئـەم ڕێبـازەدا، ژمـارەی بەرهـەمی ژیاننامەی خودی زیادی کرد، لەبەرئەوەی یەکێك لە پڕەنسیپەکانی ڕۆمانسیەت گەڕانەوەیـە بـۆ خـود و تـاك بـیرورا و هەسـت و سـۆزی هـەڵقوڵاوی نـاخی خـۆی دەردەبـڕێ، بـە تایبـەتی ئـەدیب ونوسـەر و شـاعیر کـە بەرهەمەکانیان ڕەنگدانەوەی کەسایەتی خۆیی و سەردەمەکەیەتی و پڕیەتی لە پەردە لادان لەسەر نهێنـی و ڕوداوە شاراوە و کەبت کراوەکـان و هۆیـەکانی چـەپاندنی کەسـایەتی تـاك بـە شـێوەیەکی ڕاسـتەوخۆ ،یـان ناڕاستەوخۆ لە بەرهەمەکانیاندا دیارە. ئەمانە بوونە هـۆی ئـەوەی ژمـارەی بەرهەمـەکانی دەقـی ژیاننامـەی خودی بەرەو زیـاد بـوون بچـێ، کـە لـە ژێـر نـاوی جۆراوجـۆر دا بـوون، وەك (بـیرەوەری، یاداشـت، ڕۆژانـە (یومیات)، دانپیانانەکان، نامەکان ...) گرنگترینیـان (دی لامـارتین، جـون رسـکین، ماکسـیم گـۆرکی، کـارل شبیتلر، جوزیف کونراد، جون ستیورات مل، نیومان... هتد) [بشم].

بەهەمان شێوە لە سەدەی بیستەمدا لەگەڵ ئەو گۆڕانکاری و پێشکەوتنانەی بەسەر ڕۆژئاوا دا هـات و بووە هۆی پەیـدابوونی فەلسـەفەی (بوونگـەرایی — الوجودیـة)و گرنگیـدان بـە زانسـتی دەرونناسـی لەلایـەن دەرونناسی نەمساوی (سیگمۆند فرۆید)ەوە، ئەمانە هاندەربوون بۆ ئەوەی تاك بتوانێ ڕای خۆی دەربـبڕێ و گوزارشت لە ناخ و دەرەوەی ژیانی خۆی بکا، بەرهەمەکانی ئەم سەردەمەش (لە ئەدەبی ئینگلیزیـدا (ولیـام بتلرییتس ، جورج مور) بەرهەمەکانیان زیاتر لە قالبی ڕۆماندا بوون، لـە ئـەدەبی فەرەنسـیدا (ئەندریەجیـد، گابریل مارسیل، ...هتد) کە زیاتر لە شێوەی ڕۆژانـەدا بـوون (یومیـات)، لـە ئـەدەبی ئەڵمانیـدا (کیرکجـارد، هیگل، گۆتە، بەرهەمەکانی کارل یاسـبرز، ... هتـد)، زیـاتر لـە شـێوەی نامـە یـاخود ژیاننامـەی فەلسـەفیدا

(له□) محمد الباردی، عندما تتکلم الذات ـــ السیرة الذاتیة فی الادب العربی الحدیث، منشورات اتحاد کتاب العربی، دمشق، 2005، ص13.

(□□) جورج مای، السیرة الذاتیة، ص27ـ28.

(□□) عبدالعزیز شرف، ادب السیرة الذاتیة، ص43.

بوون، له ئەدەبی روسیدا دانپیانانەکانی تۆلستۆی و ڕۆژانەکانی ماری بشکیر تسیف ...هتد) [*] نمونەی بەرچاون.

بەشێوەیەکی گشتی مێژوی ژیاننامەی خودی بۆ سەدەی (4)ز دەگەڕێتەوە، بەڵام نەك بەو چەمکە نوێیەی ڕەخنەگران لەسەری کۆکن، دوواتر وردە وردە پێشکەوتوە و لەگەڵ ئەو گۆڕانکارییانەی کە بەسەر ڕۆژئاوا دا بە گشتی و تاکی ئەورووپی بە تایبەتیدا هاتوە، لایەنی سیاسی و ئابووری و ڕۆشنبیری گرۆتووەتەوە و بووەتە هۆی گرنگیدان بە زانستی دەروونناسی و سەربە خۆیی بوونی تاك و ئازاد بوونی لە کۆت و بەندەکان، بەمجۆرە پێشکەوتنێکی باشی بە خۆوە بینی. هەرچەندە بەرهەمەکانیش لە ژێر چەند ناوێکی وەکو (یاداشت، بیرەوەری، دانپیانان، نامە و، ڕۆژانە، ...)دەردەچون. بەڵام هەموویان گوزارشتیان لە ژیاننامەی خودی دەکرد.

لە ئەدەبی عەرەبیدا:

ژیاننامەی خودی هونەرێکە ڕاستەوخۆ پەیوەندی بە مرۆڤەوە هەیە. ئاساییە ئەگەر لە ئەدەبی عەرەبیشدا ئەم جۆرە ئەدەبییە هەبێ، ئەدەبی عەرەبی سەرچاوەیەکی بەنرخە بۆ ناسینی ژانرە ئەدەبییەکان لە کوردیدا، بەهۆی نزیکی ڕۆشنبیری ئێمە لە ڕۆشنبیری ئەدەبی عەرەبییەوە، بۆیە پێویستە کە مێژوی ئەم هونەرە لە ئەدەبی عەرەبیدا ڕونبکەینەوە، بەر لەوەی لە ئەدەبی کوردیدا بیناسێنین.

سروشتی هونەری ئەدەبی ئەوەیە کە لە سەردەمێکدا خۆی دەسەپێنێ و ڕادەی پێگەیشتنی زیاترە لە چاو سەردەمێکی تر، بەهۆی ئەو بار و دۆخ و هۆکارانەی کە وادەکەن سەرنجڕاکێش و بڵاو بێ وەکو جۆرێکی ئەدەبی.

بەشێوەیەکی گشتی، مێژوی نوسینی ژیاننامە لە ئەدەبی عەرەبیدا بۆ چەند قۆناغێك دەگەڕێتەوە، لە سەردەمی ئەدەبی عەرەبی کۆندا (سەردەمی جاهیلی)، ژیاننامە وەکو هونەرێکی ئەدەبی نەبووە، بەڵام جۆرێکی تری ئەدەب هەبووە ئەو ئەرکەی (ئەرکی ژیاننامە) ی بینیوە، لەم بارەیەوە عبدالعزیز شرف دەڵێ: ((پێش ئەوەی ژیاننامەی خودی وەکو هونەرێکی ئاخاوتن بناسرێ لە ئەدەبی عەرەبیدا، شیعر ئەم ئەرکەی بینیوە و کەسایەتی عەرەبی لە شیعرەکاندا بەدەرکەوت)) [*]. واتە هەر لەسەردەمی جاهیلییەوە، کاتێ دەمارگیری خێڵەکی (العصبیة القبلیة) لە ناو عەرەبدا بڵاو بووەوە، کە هەر هۆزێك هەوڵی خۆدەرخستن و شانازی بە خۆکردنی دەدا لە ناو هۆزەکانی تردا و زیاتر باسی ڕەچەڵەك و نەژاد و شانازیان دەکرد،

---

[*] یحیی ابراهیم عبدالدایم، الترجمة الذاتیة فی الادب العربی الحدیث، ص20ـ21.

[*] عبدالعزیز شرف، ادب السیرة الذاتیة، ص51.

بەتایبەتی لە کاتی شەڕدا، شاعیرانی هۆزە سەرکەوتوەکە شیعری شانازیان دادەنا و باسی سەرۆك هۆز و سوارچاکەکانیان و ستایشی خۆیان تیادا دەکرد.

بەمجۆرە شاعیر بەهۆی شیعرەکانییەوە زیاتر درکی بە بەهای کەسیەتییەکان دەکرد و شیعریش وەکو یەکەم جۆری ئەدەبی عەرەبی ئەرکی ژیاننامەی خودی دەبینێ، کە ئەمەش وەکو هەوڵێکی سەرەتابووە لە مێژوی نوسینی ژیاننامەدا.

لەگەڵ بلاوبوونەوەی ئایینی ئیسلام وفتوحاتە ئیسلامیەکان (فتوحات الاسلامية) کە هەوڵی ڕاگەیاندن و بلاوبونەوەی ئەم ئایینە نوێیە دەدرا، لەلای فارس و یۆنانییەکاندا، لەم ڕێگەیەوە عەرەبەکان شارەزاییان لە ڕۆشنبیری ئەوان وەرگرت و چەندین کتێبی ژیاننامەی خودیان خوێندەوە، کە پاشاو پزیشك و فەیلەسوفەکان نوسیویانە، لەم بارەیەوە شوقی ضیف دەڵێ: ((عەرەب تەنیا ژیاننامەی (جالینوس) و ژیاننامەی (کسری انوشروان)یان نەخوێندووەتەوە لە ژیاننامەی خودی بیانیدا، بەڵکو کتێبی (کلیلەودومنە)ی (ابن موقفع)یشیان خوێندووەتەوە کە لە فارسییەوە وەرگێردراوەتە سەر زمانی عەرەبی، ژیاننامەی پزیشکێکی فارسە بەناوی (برزويه)، لە نەژادێکی هیندیەوە ئەم کتێبەی گواستووەتەوە))(برلە).

هونەری ژیاننامە بەگشتی و ژیاننامەی خودی بەتایبەتی، وەکو دەق دوای بلاوبونەوەی ئایینی ئیسلام سەریهەڵدا، لەژێر کاریگەری چەندین هۆکار کە گرنگترینیان تۆمارکردنی ژیاننامەی پێغەمبەر (محمد)ە (سلاوی خوای لەسەربێ)بوو، کتێبی (السيرة النبووية)ی (ابن هشام) بە کۆنترین سەرچاوەدادەنرێ کە باسی ژیاننامەی پێغەمبەری کردبێ(ترلە).

ژیاننامە بۆ ماوەی چەندین سەدە تەنیا بۆ ڕاگەیاندنی ژیانی پێغەمبەر (سلاوی خوای لەسەربێ) بەکاردەهات، بەلام ئەم بەکارهێنانە لە سەدەکانی دواتردا گەشەیسەند و بۆ ڕاگەیاندن و تۆمارکردنی ژیانی تاکی تریش بەکارهات جگە لە پێغەمبەر، وەك تۆماری ژیاننامەی هەندێ کەس لە سەدەی (4)ی کۆچیدا، وەکو ژیاننامەی (احمد بن طولون) لە لایەن (احمد يوسف بن الدايە) نوسراوە و یەکەم کەس بوو وشەی ژیاننامەی بۆ نوسینی ژیانی کەسی ئاسایی بەکارهێناوە، هەروەها ژیاننامەی (صلاح الدين) کە لە لایەن (ابن شداد)ەوە نوسراوە (يرلە).

بەمجۆرە دەتوانین بڵێین کە ئایینی ئیسلام کاریگەریەکی زۆری هەبووە لە پەیدابوونی نوسینی هونەری ژیاننامە لە ئەدەبی عەرەبیدا. لێرەدا ئەوەمان بۆ ڕون دەبێتەوە کە لە ئەدەبی عەرەبیدا سەرەتای نوسینی ژیاننامە وەکو دەق ژیاننامەی بابەتی بووە.

(برلە) شوقی ضيف، الترجمة الشخصية، ص8.

(ترلە) مؤيد عبدالستار، السيرة الذاتية، ص45.

(يرلە) يحيى ابراهيم عبدالدايم، الترجمة الذاتية فى الادب العربى الحديث، ص31.

ژیاننامە عەرەبییـەکان بـە پێـی ناوەڕۆکیـان پـۆلین کـراون بـۆ ژیاننامـەی فەیلەسـوفەکان، زاناکـان، متەصەوفەکان، سیاسییەکان و پیاوانی جەنگ[سملە].

هەر ژانرێکی ئەدەبی وەربگرین دەبینین بە چەند قۆناغێکی گەشەکردندا تێدەپەڕێ، ژیاننامەی خودی هونەرێکی نوێیە و لە ئەدەبی عەرەبیدا چـەند هۆکارێك یارمـەتی دەر بـوون بـۆ سـەرهەڵدانی. دیارترینیـان هێرشـی فەرەنسـا بـوو بـۆ سـەر میسـر لـە کۆتاییـەکانی سـەدەی هەژدەهەمـدا کـە بـووە هـۆی کرانـەوەی عەرەبەکان بۆ سەر ڕۆژئاوا و نێـردراوە زانسـتیەکان (بعثـات علمیـة) و بزوتنـەوەی چاکسـازی و گۆڕانکـاری کۆمەڵایـەتی و نەکسـەی داگیرکـەران و بزوتنـەوەی نەتـەوەیی و شۆڕشـەکان و ئـازادکردنی ئـافرەت. ئـەم هۆکارانە بوون بە هۆی گەشەسەندنی کەسایەتی و گرنگیدان بـە خـود[سملە]، ڕێگـە خۆشـکەربوون بـۆ هانـدانی نوسەران بۆ نوسینی ژیاننامەی خودی.

سەدەی بیستەم بە سەدەی سەرهەڵدانی هونـەری ژیاننامـەی خـودی دادەنـرێ، لـەم قۆناغـەدا چـینی ناوەڕاست باڵا دەست بوون و هەستی نەتەوایەتی و ئازادی تاك و سەربەخۆیی خودیان لەلا دروست بوو[لهله].

چەندین بەرهەمی ژیاننامەی خودی بەرزمان بەرچاو دەکەوێ لە ئەدەبی عەرەبیدا، بە چـەمکە کـۆن و نوێیەکەیەوە. وەکو کتێبی (الاعتبار – 854ھ)ی اسامە بن منقذ، و (التعریـف بـابن خلـدون و رحلتـة غربـا و شرقا – 808ھ)ی أبن خلـدون، (الایـام – 1929)ی طە حسـین، (أنـا – 1964)ی عبـاس محمـود العقـاد، (قصـة حیـاة – 1934)ی ابـراهیم عبـدالقادر المـازنی، (حیـاتی – 1950)ی احمـد امـین، (الخبزالحـافی – 1982)ی محمد شکری، (اوراقی حیاتی – 2000–2001)ی نوال السعداوی، (سیرة حیـاتی – 2000)ی عبدالرحمن بدوی، ...تاد.

بەمجۆرە ژیاننامەی خودی وەکو هونەرێکی ئەدەبی باو لە ئەدەبی عەرەبیدا ئێستا گەشەی سـەندووە و بلاّو بۆتەوە، نەك تەنیا لە لای کەسانی نـاودار، بـەڵکو کەسـانی ئاسـاییش ژیـانی خۆیـان تۆمـار دەکـەن و وەکو هونەرێك پرنسیپ و شێوازی هەیە بۆ نوسینی و لە ڕەخنەی ئەدەبیدا لێی دەکۆڵدرێتەوە.

لە ئەدەبی کوردیدا:

سەرەتای پەیدابوونی هەر جۆرێکی ئەدەبی لای هەر میللەتێك، بە دوو ڕێگا سەرهەڵدەدا. یـان بـەهۆی کاریگـەری ئـەدەبیاتی بیـانی، یـان لـەناو بەرهەمـە سـەرەتاییەکۆنەکان سـەرەداوی دەدۆزرێتـەوە. ئـەو بارودۆخەی کە لـە کۆتـایی سـەدەی (19)و تـا سـەرەتا و ناوەڕاسـتی سـەدەی (20) خـەڵك تیایـدا دەژیـا،

[سملە] تهانی عبدالفتاح شاکر، السیرة الذاتیة فی الادب العربی، ص، 63.

[لە] امل التمیمی، السیرة الذاتیة النسائیة فی الادب العربی المعاصر، ط1، المرکز الثقافی العربی، بیروت، لبنان، 2005، ص60.

[لهله] عبدالقادرالشاوی، الکتابة و الوجود ـ السیرة الذاتیة فی المغرب، منشورات اتحاد کتاب العرب، بیروت، 2000، ص21.

گۆڕانکارییەکی بەر چاو لەناو میللەتی کورد ڕویدا لەلایەنی سیاسی و ئەدەبی و ڕۆشنبیرییەوە. گەشتکردن و تێکەڵبوونی لەگەڵ خەڵکانی تردا بووە هۆی گۆڕانی بیری تاك و زانینی زمانی نەتەوەکانی تر و ئاشنابوونی تاکی کورد بەئەدەب و ڕۆشنبیری گەلانی تر و خوێندنەوەی بەرهەمەکانی ئەدەبی جیهانی و لەڕێگەی خوێندنەوەو شارەزابوونیان بەچەند جۆرێکی تری نوێی ئەدەبی وەکو هونەری ژیاننامە کە بە زمانی عەرەبی و ئەوروپییەکان نوسرابوون، وایکرد سەرنجیان ڕابکێشیٚ بۆ هێنانە کایەوەی بەرهەمی ئەو جۆرە لە ئەدەبی کوردیدا.

ڕێگای دووەمیش ئەوەیە کە دەستپێکی ئەدەبیاتی کوردی هەروەکو ئەدەبیاتی ڕۆژهەلاٚت، سەرەتا بە شیعر دەستیان پێکردووە و شانازییان بە نەژاد و ڕەچەڵەك و بنەماڵەکانی خۆیانەوە کردووە. ژیاننامە ئەگەر تەنیا بریتیبیٚ لەو چەند زانیارییە کورت و گشتیانە، ئەوا لە ئەدەبی کوردیدا هەروەکو ئەدەبی عەرەبی کاتیٚ سەیری یەکەمین تێکستە نوسراوە کوردییەکان دەکەین، کە وا لە شیعری هەندیٚ لە شاعیرانی کلاسیکی کوردیدا ڕەگ وریشەی ژیاننامەی خودی بەرچاو دەکەویٚ. شیعر وەکو یەکەم دەقی نوسراوی شاعیران لە چەند شوێنێکدا، یان وەکو مەرجێك بۆ باشی شیعرەکانیان و شانازی بەخۆکردنیان ناو و نازناو و ساڵی لە دایکبوون و مێژوی گەشتکردنیان لە دێرێك، یان لە چەند دێرێکدا تۆمار دەکەن. ئەمە بەسەرەتایەکی سادە و ساکاری مێژوی سەرهەڵدانی هونەری ژیاننامەی خودی لە ئەدەبی کوردیدا دادەنریٚ.
بۆ نمونە: سەبارەت بە مێژوی لە دایکبوونی باباتاهیری هەمەدانی (میرزا مەهدی خانی کەوکەب) پەنا دەباتە بەر یەکیٚ لە دوو بەیتەکانی باباتاهیر کە دەڵیٚ:

موئان بەحروم کە دەر زەرف ئامە دەستوم
موئان نوقتە کە دەر حەرف ئامە دەستوم
بە هەر ئەلفی ئەلف قەددی بەر ئایو
ئەلف قەدووم کە دەر ئەلف ئامە دەستوم

نوسەر ڕستەی (ئەلف قەد ئەلف)*ی بە حسابی ئەبجەدی لێکداوەتەوە و بەساڵی لە دایکبوونی باباتاهیری دادەنیٚ(له).

دواتر هەوڵیانداوە بەشێوەیەکی فراوانتر و پەخشان ئامێز گوزارشت لە ژیانی خۆیان، یان کەسانی تر بکەن. لەم تێڕوانینەوە کاتیٚ سەیری مێژوی گەلی کورد دەکەین، واتە ئەگەر لە ڕوانگەیەکی مێژوییەوە سەیری هونەری ژیاننامە بکەین لە ئەدەبی کوردیدا. یەکەم هەوڵ بۆ شەرەفخانی بەدلیسی دەگەڕێتەوە کاتیٚ لە ساڵی(1596) دا (شەرەفنامە)ی نوسیوە و بە یەکەم سەرچاوە دادەنریٚ کە بریتییە لە

---

* ا(1)+ل(30)+ف(80)+ق(100)+د(4)+ا(1)+ل(30)+ف(80) = 326ھ/ 937م.

(له) مارف خەزنەدار، مێژوی ئەدەبی کوردی، ب 1، چ1، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر، 2001، ل186.

تۆمـارکردنی مێـژوی خـەباتی گـەلی کـورد و ڕۆڵـی ئـەو میرانـەی کـە فـەرمانڕەوایی میرنشـینە یـەك لـە دوای یەکەکانی گەلی کوردیان کردووە، نوسەر لە سـەرەتای پەرتوکەکەیدا ئاماژەی بـەوە کـردووە ، وەکـو مێـژو نوسێك دەیەوێ کارێك بکا بەر لەو دەستی مێژونوسانی تری پێ نەگەیشتبێ، بۆیە ئەم پەرتوکـەش دەچـێتە خانەی مێژو نەك خانـەی ئـەدەبی، بـەڵام ئـەوەی لێـرەدا مەبەسـتمانە ژیاننامـەی ئـەدەبی (هونەری)یـە کـە خاوەنی پرەنسیپ و تایبەتمەندی خۆیەتی.

هەندێ لە شاعیران لە ئەدەبی کوردیدا بە چـەند لاپەڕەیـەك لـە سـەرەتای دیوانەکانیانـدا کورتەیـەکی ژیانیان تۆمارکردووە، ئەمەش هەوڵێکی باشبووە لە نێو ئەدیب و ڕۆشـنبیرانی کـورد لـە نوسـینی ژیاننامـەی خۆیاندا. بۆ نمونە ((شـێخ سـەلام)ی شـاعیر بـە دەسـت خـەتی خـۆی بەشـێکی کـەمی لـە ژیـانی خـۆی لـە سـەرەتای دیوانەکـەی تۆمـارکردووە. هـەمووی بەسـەریەکەوە لـە (12) لاپـەڕە تێناپـەڕێ)[*]. هەرچـی (هێمن)ی شاعیرە لە سەرەتای دیوانەکەی لەبەشی (لە کوێ وە بۆ کوێ؟)دا ژیاننامەی خـۆی نوسـیوەتەوە. زۆر بـە وردی ئـەو ڕوداوانـەی سـەردەمی خـۆی دەگێڕێتـەوە کـە هـەر لەسـەرەتاوە باسـی سـاڵ و ڕۆژی لـە دایکبوونی خۆی دەکا، بە زنجیرەیەکی مێژویی باسی بـارودۆخی ئـەو کاتـە دەکـا. هـەروەها پـەردە لەسـەر لایەنە شاراوەکانی ناخی خۆی هەڵدەداتەوە و باسی ئـەو کاریگەرییـە ناخۆشـانەی سـەردەمی منـداڵی خـۆی دەکا کە کاریگەرییان لەسەر دڵ و دەرونیدا هەبووە و ئەمەش نزیکەی (56)لاپەڕە دەبێ.

بـەڵام ئـەوەی ئێمـە لێـرەدا مەبەسـتمانە هونـەری ژیاننامـەی خودییـە لـە ئـەدەبی کوردیـدا وەکـو پەرتوکێکی سەربەخۆ نوسەر بـاس لـە ژیـان و کـار و کـردەوە و لایـەنی دەرونـی و ڕوداو و بەسـەرهاتەکانی ژیانی خۆی بە تێروتەسەلی بکا ((چەند شاعیر و نوسەرێکی کورد ژیاننامەی خۆیان نوسیوەتەوە، ئەگەر چی ڕاستەوخۆ ناویشیان نەنابێ ژیاننامە و لەژێر ناوی (بیرەوەری) یان (یاداشـت)دا بڵاویـان کردبێتـەوە یـان لـە دوای خۆیانەوە بەو ناوانە بڵاوکراونەتەوە))[*]. کۆنترین نمونەی هونەری ژیاننامەی خودی بەم شـێوەیە لـە ئەدەبی کوردیدا دەستنوسی یاداشتەکانی وەفایی (میرزا عبدالرحیمی مەلاغەفوری سابڵاغییە کە لە (1844 – 1902) ژیاوە، بە ناونیشانی (بیرەوەرییەکانی وەفایی) (تحفة المریدین)ە کە بـۆ کۆتـایی سـەدەی (19) دەگەڕێتەوە. وەك وەفایی خۆی لە بیرەوەرییەکانیدا دیاریکردووە کە لەساڵی 1895دا ئـەم بیرەوەریانـەی نوسیوە، چونکە ((لەو ساڵەدا شێخ عەبدولقادری کوڕی شێخ عوبەیدللای نـەهری لـە ئەسـتەمووڵەوە نامـە و ڕاسپێریی بۆ وەفایی دەنێرێ، کـە ئەگـەر وەفـایی بـیرەوەری و شـیعری خـۆی بنوسـێتەوە و بـۆی بنێرێـت، دڵشـاد دەبـێ و بـۆی چـاپ دەکـا... وەفـاییش ئـەم هەواڵـە وەك مزگێنـی وەردەگـرێ و بەپەلـە دەسـت بـە

---

[*] هیمداد حسێن بکر، ڕۆڵی گۆڤاری هیوا لە پێشخستنی هونەرەکانی ئەدەبی کوردیدا، چ1، چاپخانەی زانکۆی سەلاحەدین، هەولێر، 1998، ل175.

[*] هیمداد حسێن بکر، ڕۆڵی گۆڤاری هیوا لە پێشخستنی هونەرەکانی ئەدەبی کوردیدا، ل156.

نوسینەوەی بیرەوەرییەکانی دەکات))[ىله]. بەمجۆرە وەفایی دەبێتە یەکەم شاعیری کورد کە بیرەوەری خۆی نوسیبێتەوە، بەڵام لە دوای ماوەیەکی زۆر بە دەست دڵسۆزانی دەگا و بە درەنگەوە چاوی بۆ دنیای چاپکردن هەڵدێنێ تا لە ساڵی 1999دا لە چاپ دەدرێ.

گوزارشتکردن و بیرکردنەوە و ڕامانی تاك لە خودی خۆی بۆ دەرخستنی لایەنەکانی ناوەوە و دەرەوەی، بوێرییەکی زۆری دەوێ لەلایەن نوسەرەوە تا گەشتێك بەناو مێژوی ڕۆژانی ڕابوردوی ژیانی خۆیدا بکا و لە هەمان کاتدا کەشێکی لە بار و گونجاوی بۆ بڕەخسێنێ تابتوانێ ئەم کارە ئەنجام بدا. هەموو هونەرێك لە سەرەتای سەرهەڵدانیدا توشی ململانێ و کێشە دەبێ، بەڵام لە قۆناغی گەشەکردنیدا توشی گیروگرفت و نەهامەتی گەورەتر دەبێ. هەموو نوسەرێکی ژیاننامەی خودیش ناتوانێ بە هەوەستی خۆی گوزارشت لە خودی خۆی بکا و ڕاستییەکانی ژیانی بدرکێنێ لەبەر سانسۆری کۆمەڵگا و ئایین و سیاسەت و ...هتد.

میللەتی کورد لەبەرئەوەی میللەتێکی ژێر دەست بووە و ناحەزانی نەیانهێشتوە لە هیچ ڕویەکەوە بەرەو پێش بچێ. هەڵبەتە لایەنی ئەدەبی و هونەری و ڕۆشنبیریش بێبەش نەبووە لەم دەست بەسەرداگرتنەدا، سەرەڕای ئەوە کۆمەڵگای کوردی سروشتێکی خێڵەکی بنەماڵەیی هەیە کە زۆرشت دەکەنە عەیبە و مەکە و پەیوەست بوون بە داب و نەریتی کۆمەڵگایانەوە ڕێگە لە نوسەران دەگرێ بە ئازادانە گوزارشت لە بیروڕاکانیان بکەن. واتە تاکی کورد بارودۆخێکی ئارام و سەربەخۆ و لەباری بۆ نەڕەخساوە کە بتوانێ بیروبۆچونەکانی بدرکێنێ و گوزارشت لە ڕەنج و مەینەتییەکانی بکا.

هەر لەبەر ئەم هۆکارانەیە کەوا ئەدەبی کوردی بەبەراورد لەگەڵ ئەدەبیاتی جیهانی و جۆرەکانی تری ئەدەب زۆر درەنگتر هونەری ژیاننامەی خودیان ناسیوە. واتە ((ژیاننامە ژانرێکی تازەیە و بەرایییەکانی دەگەڕێتەوە بۆ سەرەتای سەدەی بیستەم. ڕەفیق حلمی و ئەحمەد خواجە بە دەست پێشخەر دادەنرێن لەم بوارەدا))[بر]. ئەوەی جێگای سەرنجە لە ئەدەبی کوردیدا کاتێ سەیری ناوەڕۆکی یەکەمین دەقەکانی ژیاننامە نوسراوەکان دەکەین (یاداشت)ی ڕەفیق حلمی و (چیم دی)ی ئەحمەد خواجە لە باسی ڕۆڵ و هەڵسوکەوتیاندا لە ڕۆژانی شۆڕش و حوکمڕانی شێخ مەحمود تێناپەڕێ، دیارە ویستویانە نوسراوەکانیان وەکو پەیامێکی سیاسی و لەبیرنەکراو ئاڕاستەی گەلی کورد و نەوەی دوارۆژ و خەڵکانی بیانی بکەن. واتە سەرەتاکانی هەبوونی ژیاننامەی خودی وەکو پەرتوکێکی سەربەخۆ بەهۆی کاریگەری لایەنی سیاسی بەسەریانەوە و بەشداربوونیان لەو ڕوداو و بارودۆخەی گەلی کورد تیای دەژیا و سەرەڕای سەرسامبوون و شانازیکردنیان بە کەسایەتی شێخ مەحمود بوونەتە هۆکاری تۆمارکردنی یاداشت و ڕوداوەکانی ئاقاری

[ىله] وەفایی (بیرەوەری)، تحفە المریدین، گردکۆی: مامۆستا قازی محمد خزر، و: محمد حمە باقی، چ1، چاپخانەیوەزارەتی ڕۆشنبیری، هەولێر، 1999، ل5.

[بر] موحسین ئەحمەد عومەر، ئەدەب و بایۆگرافی،گ (ڕامان)، ژ(112)، 2006/9/5، ل111.

ژیانیان. بۆ زیاتر زانیاری لەم دوو نمونەیەی سەرەوەدا، کاتێ باسی ژیانی خۆیان دەکەن ئاوێنەی ژیانی کەسێکی تری تیا دەدۆزینەوە. لە یاداشتی ڕەفیق حلمیدا ڕاوەستانێك لە پێشکەشکردنی ژیاننامەی خۆیدا دروستدەکا و باسی ژیانی کەسایەتی شێخ مەحمود دەکا، هاوکات لەگەڵ گێڕانەوەی ڕوداوە مێژوییەکانی ئەو سەردەمەی گەلی کورددا، توانیویەتی دوو خاڵی گرنگ لە ژیاننامە خودیەکەیدا باسبکا، ئەوانیش باسکردنی ژیانی کەسێکی ترە و هەروەها لایەنێکی نەتەوەیی تێدایە ئەویش نەتەوەی کوردە.

لە ئەنجامی خوێندنەوەی هەندێ دەقی ژیاننامەی خودیدا، دەبینین هەندێ نوسەر لەگەڵ دیاریکردنی لایەنەکانی ژیاننامەی خودی خۆیدا لەم ڕێگەیەوە حەز دەکا هەندێ لایەنی ڕوداوی مێژویی گەلێك، یان مێژوی ژیانی نەتەوەیەك باسبکا بەتایبەتی کە زیاتر باسی نەتەوەی خۆی بێ. (چیم دی)ی ئەحمەد خواجە لایەنی مێژویی زۆر باسکردووە و باسی ڕوداو و ئەو گۆڕانکارییانەی بەسەر گەلی کورددا هاتوە لەسەردەمی شێخ مەحمود کردووە و لەهەمان کاتدا لایەنێك لە ژیاننامەی بابەتیشی تێدایە، ئەمەش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە هیچ کەسێك ناتوانێ بە شێوەیەکی گۆشەگیر بژی و تەنیا و تەنیا باسی خۆی تیا تۆمار بکا، لەبەر ئەو پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەی کە هەیەتی لەگەڵ خزم و کەس و کار و برادەرانیدا کە هاوبەشی دەکەن لەو ڕوداوانەی بەسەر ژیانی ئەو مرۆڤەدا دێ، واتە پەیوەندییەکە بە شێوەیەکی لائیرادی دروست دەبێ، ئەگەر چی ئەم هونەرە بەسستی هەنگاوی ناوە، بەلاّم سەرەتایەکی گەش و پێشینەیەکی باشی بۆ ئەدەب و نوسینی کوردی تۆمار کردووە .

پاشان ژیاننامەی خودی بەرەبەرە گەشەی سەند و بەرهەمەکانی زیاد بوون، نوسەرو شاعیران زیاتر هەوڵیان دەدا گوزارشت لە ناخی خۆیان بکەن وکاریگەری ئەو بارودۆخەی کە گەلەکەیان تێیدا دەژیا بە سەریانەوە تۆماربکەن، بەلاّم لەگەڵ ئەم گەشەسەندنەشیدا ئەم هونەرە لە ئەدەبی کوردیدا لەچەند دانەیەك تێپەرناکا، ئەمانەی خوارەوە هەندێ نمونەی هونەری ژیاننامەی خودین :

1- ڕەفیق حلمی ـ یاداشت ـ 7 بەرگ لە سالاّنی (1956ـ 1957)دا چاپکراون.

2- ئەحمەد خواجە ـ چیم دی ـ لەساڵی 1968 چاپکراوە.

3- مەلا عەولاّی حاجی سمایل ـ سەربردەی ژیانی سیاسیم ـ لە ساڵی 1990 چاپکراوە.

4- مەسعود محەمەد ـ گەشتی ژیانم ـ لەساڵی 1992 چاپکراوە.

5- جگەرخوێن ـ ژینا نیگارا من ـ لەساڵی 1995 چاپکراوە .

6- هەژار موکریانی ـ چێشتی مجێور ـ لە ساڵی 1997 چاپکراوە .

7- پاکیزە رەفیق حلمی ـ کورد وژیانێکی پرئەندێشە ـ لەساڵی 2000 چاپکراوە .

8- هێمن ـ لەسەرەتای دیوانەکەیدا لەبەشی (لەکوێ وەبۆ کوێ ؟) دا ژیاننامەی خۆی نوسیوە لەساڵی 2001 چاپکراوە.

9ـ شاكر فتاح ــ ئاوێنەی ژینم ــ هەمووسدەست نوسەکانی لەلایەن (ئەحمەد سەید عەلی بەرزنجی) کۆکراوەتەوە لەساڵی 2003 چاپکراوە.
10ـ هێدی ـ ئاوێنە شکاو یان بیرەوەری هێدی ـ لەساڵی 2004 چاپکراوە.

بەگشتی ئەرکی نوسینی ژیاننامە، زیاتر دەکەوێتە ئەستۆی کەسایەتی سیاسی وئەدەبییەوە و پلە بە پلە ڕوداوەکانی ژیانی خۆیان دەگێرنەوە. بۆ نمونە سەرکردەی حزبێك کاتێ ژیاننامەی خۆی تۆماردەکا، باسی خۆی دەکا کەچۆن پێگەیشتوە، دواتر باسی ئەو ڕۆڵەی خۆی دەکا کە لە حزبەکەیەوە گێراویەتی، بەهەمان شێوە ئەدیبان باسی سەردەمی منداڵی خۆیان دەکەن کە لەچ ژینگەیەکدا ژیاون و پێگەیشتون و لەگەڵ تۆمارکردنی کاریگەرییەکان لەسەریانەوەو چ هۆیەك پاڵی پێوە ناون تا لەکەسایەتییەکی ئاسایی ببێتە کەسایەتییەکی ناودار لە ناو میللەتەکەیاندا، لەگەڵ باسکردنی ئەو بەرهەمانەی کە نوسیوینی واتە باسی ڕۆڵی کەسایەتی خۆیان دەکەن لەناو کۆمەڵگاکەیاندا. ئەمەش دەبێتە ڕێڕەوی نوسینی ژیاننامەی خودیان.

هەرچی مایەی تێبینی کردنە لەناو میللەتی کورد دا لە دوای ڕاپەڕینی (1991)دا ژمارەی ژیاننامەی خودی ڕوی لە زیاد بوون بوو، بەلآم زیاتر کەسایەتی سیاسی و سەرۆك حزب و بەرپرسە حزبییەکان بۆ پاکانەکردن یا شانازی بە خۆکردن، یاخود گوزارشتکردن لە ڕۆژانی شاخ دەیاننوسی، بەلآم ئەوەی جێگای داخە کە (زۆرێك لەو کەسانەی ژیاننامەی خۆیان دەنوسنەوە لە بنەڕەتدا نوسەر نین و شارەزای هونەری گێڕانەوە نین)[1]. کە لە ڕوی هونەری و بابەتییەوە زۆر لاوازن و هەست بە زۆرکاری لە نوسینەکانیشدا دەکرێ، واتە بەشێوەیەکی ئەدەبی دانەڕێژراون و وەکو ڕوداوی پچڕپچڕ پێشکەشکراون، نوسەرانیان ئاگاداری تایبەتمەندی و چۆنیەتی داڕشتنی ژیاننامەی خودی نین وەکو هونەرێکی ئەدەبی سەربەخۆ، بۆیە ئەم جۆرەی ژیاننامە ناچێتە ناو خانەی هونەری ژیاننامەی خودییەوە کە بەشێوەیەکی ئەدەبی نوسرابێ.

سەبارەت بە هەبوونی جۆرەکانی تری هونەری ژیاننامە لە ئەدەبی کوردیدا، لە جۆری ژیاننامەی بابەتیدا نوسەر هەڵدەستێ بە گێڕانەوەی ڕوداوەکانی ژیانی کەسێکی تر کە بەشێوەیەکی تێروتەسەل و فراوان باس لە ڕوداو و بەسەرهاتەکانی ژیانیان دەکا، هەر لە ساتی لە دایکبونییەوە تاکو مردنی، یاخود بە شێك لە ژیانی وەردەگرێ و مەلە لەنێو ساڵانی تەمەنیدا دەکا. لە ئەدەبی کوردیدا نمونەی ئەو جۆرەمان لە پەنجەی دەست تێپەڕ ناکا. یەکێك لە بەرهەمە هەرە دیارەکان لە ئەدەبی کوردیدا (حەمە غای گەورە)یە، کە مەسعود محەمەد هەستاوە بە تۆمارکردنی ژیانی ئەم کەسایەتییە.

حەمەغای گەورە وەکو کەسایەتییەکی دیار و مێژویی، خەڵکی شاری کۆیەیە و دەسەڵاتێکی زۆری لە ناوچەکەدا هەبووە، مەسعود محەمەد هاتوە باسی کەسایەتی حەمەغا دەکا، کە چەندە پیاوێکی مەرد و

[1] سەمەد ئەحمەد، هونەری یاداشت نوسین، گ (ڕامان)، ژ(125)، 2007/10/5، ل200.

سەخی بووە و هەردەم دیوەخانەکەی پڕ بووە لە میوان و نانی هەژار و دەوڵەمەند و ڕێبوارانی داوە. نوسەر بەمجۆرە وەسفی دەکا و دەڵێ: ((حەماغا چ بەپێی تەبیاتی مەردانەی خۆی بوویێ و چ لەبەر ناچاریبوون بەدەست موراجەعەی لێقەوماوان و بڕیاری واقیع و روداوی زەمانە بوویێ مەشقی سەخاوەت و بەهانا هاتن و دەستخاوێنی و ئاوەدانکردنەوە و خزمەتگوزاری کردووە...)) [1].

لەئەدەبی کوردیدا بەرهەمی ترمان هەیە کە باس لە ژیان و بەرهەمی کۆمەڵێك شاعیر دەکا و کورتەی ژیان و بەرهەمەکانیانی تێدا تۆمارکراوە، ئەم جۆرەی ژیاننامە ناچێتە خانەی ژیاننامەی خودییەوە، بەڵکو وەکو پێناسەیەکە و دەچێتە خانەی جۆرێکی تری هونەری ژیاننامەوە، ئەویش هونەری ناساندنە (فن التراجم)، واتە ژیاننامەیەکی گشتییە، هەندێ نمونە لەو بەرهەمانە:

1. کتێبی (ئەنجومەنی ئەدیبان)ی ئەمین فەیزی بەگ لە ساڵی (1921)دا نوسراوە.
2. کتێبی (گوڵ دەستەی شوعەرای هاو عەسرم)ی علی کمال باپیر ئاغا لە ساڵی (1939)دا نوسراوە.
3. کتێبی (مێژوی ئەدەبی کوردی)ی عەلائەدین سەجادی کە لە ساڵی (1952)دا نوسراوە.
4. کتێبی (شیعروئەدەبیاتی کوردی)ی ڕەفیق حیلمی کە لەساڵی (1956)دا نوسراوە.
5. کتێبی (مێژوی ئەدەبی کوردی)ی (مارف خەزنەدار) کە 7 بەرگە،مێژوی نوسینی هەریەکێکیان جیاوازە، بەلاّم سەرەتای دەستپێکردنی نوسینی هەروەکو نوسەر لە بەرگی یەکەمدا ڕونی کردۆتەوە بۆ ساڵی 1983 دەگەڕێتەوە.

بەمجۆرە بۆمان ڕوندەبێتەوە کە هونەری ژیاننامە بە هەموو جۆرەکانییەوە لە ئەدەبی کوردیدا مێژوەکەی بۆ سەرەتای سەدەی بیستەم دەگەڕێتەوە، بە بەراورد لەگەڵ گەلانی تردا ئەم هونەرە بەدرەنگی سەری هەڵداوە و گرنگی پێدراوە.

[1] مەسعود محەمەد، حەمە غای گەورە، بەغدا، 1986، ل29.(انترنیت)

www.pertwk.com

داڕشتنی ژیاننامەی خودی:

هونەری ژیاننامەی خودی لە هەمو هونەرەکانی تری ئەدەب زیاتر لە ڕوحی ئەدیبەوە نزیکە و کاریگەری زۆری بەسەرەوە هەیە، ((هیچ شتێ بەلای ئەدیبەوە گرنگتر نییە لە ئەزمونەکانی))[( )]. لەبەر ئەو هێز و توانایەی کە هەیەتی بۆ دروستکردنی کەسایەتی و ئاراستەکردنی.

ژیاننامەی خودی تەنها یەکجار دەنوسرێتەوە و نوسەرەکەی دەبێ زۆر ئاگاداری وردەکارییەکان بێ و لێهاتو بێ، بۆیە زۆربەی نوسەرەکان لەو کاتەدا ژیاننامەی خۆیان دەنوسنەوە کە لە پردی ژیان پەریونەتەوە، واتە لە تەمەنێکی کاملێ، یان پیری دان و خاوەن ئەزمونی جۆراوجۆرن لە ژیاندا و شارەزاییان لە کەسانی تر زیاترە لە بارەی کۆسپەکانی ژیان. هەریەکەیان شێوازی تایبەتی خۆیان هەیە لە نوسین و داڕشتنی بەرهەمەکانیاندا و پێی دەناسرێنەوە. هەربۆیە وتراوە ((شێواز تێپەڕ نامەی نوسەرە بۆ نەمری))[( )]. هەروەها بۆف دەڵێ: ((شێواز خودی مرۆڤە))[( )]، کە بەهۆیەوە ناسراو و بەناوبانگ دەبن.

ئەوەی لێرەدا شایەنی باسە، چۆنیەتی داڕشتنی هونەری ژیاننامەی خودییە، لەبەرئەوەی هەر جۆرێکی ئەدەبی داڕشتنی تایبەتی خۆی هەیە و لەهەمانکاتدا دەبێ نوسەر ئاگاداری شێوازی هەڵبژاردنی وشە و ڕستە و دەستەواژەکان بێ، چونکە هەڵبژاردنی وشە و زاراوەکان بەپێی ناوەڕۆکی ژیاننامەکە دەگۆڕێ، کە ناوەڕۆکەکەی (ئەدەبی، سیاسی، ئایینی، کۆمەڵایەتی...) بێ و هەروەها پێویستە وشەی پوخت و ئاسان و ڕستە و دەستەواژەی ڕوون و ئاشکرا و دور لە تەمومژی بەکاربێنێ، لە دروستکردنی ڕستەکاندا پێویستە (بەپێی ڕیتمێکی مۆسیقی پەیوەندی بە ڕستەی دواترەوە هەبێ)[( )]. واتە ڕیزکردنی ڕوداوەکان بەپێی زەمەنەوە ڕەچاوبکا. لەوانەیە هەندێکجار ڕستەکان شێوەیەکی سەروادار وەربگرن. هەرکاتێ ژیاننامەی خودی بە شێوەیەکی ئەدەبیانە دابرێژرێ، ئەوا دەبێ وشەی جوان و ڕەوانبێژییەکی بەهێز و وێنەی ڕازاوەی لێ بەدی بکرێ، هەرچەندە مەرجیش نییە هەمو نوسەرێك ڕەچاوی بکا، چونکە بەپێی بارودۆخ و گرنگی دانی نوسەرەکە دەگۆڕێ. زۆرجاران نوسەر بەشێوەیەکی ئەدەبی و فەلسەفیانە لە پێشەکی ژیاننامەکەیدا لە دایکبونی خۆی ئاشکرا دەکا بۆ نمونە: (... لە ژێر گەرمای بورکانەکاندا، بەرامبەر ترۆپکی چیا بەفرینەکان و لە نێوان دەریاچە گەورەکانەوە، لەوێدا لە دارستانی (شیلییەوە) تێکچڕژاوی دڵڕفێنەوە، هەنگاوەکان دەچنە سەر سنگی گەڵا مردوەکانەوە، خشپەی پەلە داری هەڵوەریو دەنگی دێ، لە نێو ئەوانەدا داری (الراولی) سەرفرازانە ڕووەو ئاسمانی هەڵکشاوە دەنگی چۆلەیەك لە نێو

( ) محمد صا بر عبید، تمظهرات التشكل السير ذاتى ـ قراءة فى تجربة محمد القيسى السير الذاتية، منشورات اتحاد الكتاب العرب، دمشق، 2005، ل35.

( ) ليون ادل، فن السيرة الذاتية، ت: صدقى خطاب، موسسة فرانكلين للطباعة و النشر، القاهرة، 1973، ص65.

( ) شعبان شعبان احمد، شێوازی شیعری جزیری، نامەی ماستەر، زانکۆی سەلاحەدین، هەولێر، 2002، ل18.

( ) محمد حسن عبداللة، فنون الادب (اصول ، نصوص ، قراءات)، ط1، الناشر دار الكتب الثقافية، الكويت، 1978، ص203.

دەغل و دانە ساردەدا دێ، هەڵدەفرن و لە سێبەری دار سێبەرەکاندا دەنیشێتەوە یان لە حەشارگەکەی خۆیدا دەنگی خوێندنی دێ کە لە شێوەی سازێکی بچکۆڵە دایە... لەو خاکەدا، لە نێو ئەو خۆڵەدا، لەو هێمنییەدا، هاتمە دنیاوە، بۆ ئەوەی ڕەوتی ژیان بگرمە بەر و گۆرانی بۆ جیهان بڵێم)().

لەم دەقەی سەرەوەدا دارشتنێکی جوانی ڕازاوەی ئەدەبیمان بەرچاو دەکەوێ، کە وەسفی جوانی سروشتی ئەو شوێنە دەکا کە لێی لەدایکبوە، دواتر لە دایکبونی خۆی بە شێوەیەکی ئەدەبی زۆر جوان دەخاتە ڕوو.

بەمجۆرە ((شێوەی ژیاننامەی خودی دەبێ لەسەر بناغەیەکی بەرنامە بۆ دارێژراوی ڕون بێ، بەجۆرێك نوسەرە بتوانێ هەڵوێست و ڕوداوەکان و کەسایەتییەکان ڕێك بخات و بەشێوەیەکی ئەدەبی پتەو دایانبڕێژێتەوە))().

ئاشکرایە کە نوسەری ژیاننامەی خودی هەڵدەستێ بە گێڕانەوەی ڕوداو و بەسەرهاتەکانی ژیانی، واتە کرداری گێڕانەوەیەکی ڕاستەقینەی (واقیعی) لەبەردەستدایە نوسەر و گێڕەرەوە و کەسایەتی سەرەکی بەرهەمەکە یەکدەگرن. بۆیە گێڕەرەوە لە ((ژیاننامەی خودیدا دەبێ پەنابباتە بەر ڕاناوی قسەکەر (مـن) بۆئەوەی مەرجی گرتنەوەیی بۆئەو جۆرە جێبەجێ بکا))().

لەبەرئەوەی بەکارهێنانی ڕاناوی قسەکەری (مـن) یەکێکە لەمەرجەکانی نوسینی ژیاننامەی خودی. هەرچەندە مشت ومڕێك هەیە لە نێوان بەکارهێنانی ڕاناوی قسەکەری (من) لەگەڵ ڕاناوی نادیاری (ئەو) لە ژیاننامەی خودیدا، بەڵام ڕاناوی (من) زیاتر لەگەڵ ئەو جۆرەی ژیاننامەدا دەگونجێ، چونکە (ڕاناوی (مـن) توانایەکی زیاتری هەیە بۆئاشکراکردنی ڕۆچونەکانی دەرون و بزاوتنی خود)(). لەکاتێکدا جۆراوجۆری ڕاناوەکان لە دەقی گێڕانەوەییدا لە هونەری ڕۆمانمان نزیکدەکاتەوە، هەرچەندە هەندێ لە نوسەرانی ژیاننامەی خودی پەنایان بۆ هەردوو ڕاناوی (من) و (ئەو) بردووە لە بەرهەمەکەیاندا، یاخود تەنها ڕاناوی (ئەو) یان بەکارهێناوە، بۆ نمونە (طە حسین) لە کتێبی (الایام)دا کە خودیەتی خۆی لە پشت ڕاناوی (ئەو)ەوە شاردۆتەوە، چونکە ئەمانە وا خەیاڵ دەکەن ئەگەر ڕاناوی (ئەو) بەکاربێنن. ئەوا توانای جولانەوەیەکی سەربەست و ئازادیان هەیە لە نوسیندا و لەدەرەوەی گۆڕەپانی ململانێدا دەبن.

مەرجەکانی نوسینی ژیاننامەی خودی:

نوسینەوەی ژیاننامەی خودی، نوسینەوەیەکی ئاسان نییە بۆ ئەوکەسەی دەینوسێ. لەبەر ئەوەی تەنها یەکجار دەنوسرێ و دوبارە نابێتەوە، بۆیە نوسەری ژیاننامەی خودی لەکاتی نوسینەوەی ژیانی

() بابلونیرودا، مذکرات بابلونیرودا، ت: محمود صبح، ط2، الموسسة العربیة للدراسات و النشر، بیروت، 1978، ص9ـ11.

() یحیی ابراهیم عبدالدایم، الترجمة الذاتیة فی الادب العربی الحدیث، ص4.

() محمود عبدالغنی، فن الذات ـ دراسة فی السیرة الذاتیة لابن خلدون، ص75.

() عبدالملك مرتاض، فی نظریة الروایة (بحث فی تقنیات السرد)، سلسلة عالم المعرفة (240)، الکویت، 1998، ص82.

خۆیدا، سروشتی بابەتەکە وا پێویست دەکا وەکو کەسایەتییەکی سەرەکی لە ژیاننامەکەدا ئاگاداری چەند مەرجێك بێ کە پەیوەندی بە کرداری نوسینەوە هەیە. لە ڕوی کەشی هەبوون و ئەو ڕۆشنبیرییەی لەدەوروبەریدایە، کە پێویستە لە ژیاننامەکەیدا هەبێ و دەبێتە مایەی سەرکەوتنی ژیاننامەکەی. ئەمانەی خوارەوە هەندێ لەو مەرجانەن:

ڕاستگۆیی:

ڕاستگۆیی نوسەر لە ژیاننامەی خودیدا وەکو مەرجێکی سەرەکی دێتە پێشەوە، لەبەرئەوەی نوسەرە خۆی پاڵەوانە و دەتوانێ لەبارەی ژیانی خۆی ڕاستگۆیانە بدوێ، بێگومان ئەمەش پەیوەست دەبێ بەیادگەی خاوەن ژیاننامەکە، بۆیە یادگە ئەو ئامێرەیە (کەرەستەیە) کە یارمەتی نوسەری ژیاننامەی خودی دەدا بۆ بەبیر هێنانەوەی ڕاستی ڕوداوەکانی ڕابوردوی ژیانی خۆی و دوبارە گێڕانەوەیان بەشێوەیەکی ڕاستگۆیانە و دور لە کەموکوڕی، هەروەکو کولدرج دەڵێ: ((ژیانی هەرکەسێك هەرچەندە بێ نرخیش بێ، ئەگەر بە ڕاستگۆیی بگێردرێتەوە، چێژدار دەبێ))[تر]. لێرەدا مەبەستی ڕاستگۆیی لە ڕوداوەکانە نەك بەهاو گرنگی ژیانی نوسەرەکەی، ڕاستگۆیی ئەو ڕوداوانەش دەبێتە هۆی ئەوەی کە ژیاننامەی خودی وەکو بەڵگەنامەیەك دابنرێ، هەربۆیە (ڕادەی کاریگەری ئەو بەڵگەنامەیە دەوەستێتە سەر ڕادەی وردی و ڕاستگۆیی لە گێڕانەوەی ژیاننامە خودیەکەیدا، لەبەرئەوەی ڕاستگۆیی کۆڵەکەیەکی سەرەکی داواکراوە لە ژیاننامەی خودیدا، لەگەڵ بوونی ئەو مەرجە، پەیوەندییەکی متمانەپێکراو لە نێوان گێڕەرەوە و وەرگردا دروست دەبێ)[یر]. بۆیە پێویستە کەسەکە خۆی ژیاننامەی خۆی بنوسێتەوە نەك یەکێکی تر، لەبەرئەوەی کەس وەکو خۆی ناتوانێ باسی ژیانی خۆی بکا. هەروەکو هێمن لە پێشەکی دیوانەکەیدا و لەبەشی (لە کوێوە بۆ کوێ؟) باسی ژیانی خۆی دەکا و دەڵێ: ((بەکێم گوتبا ئەو سەرگورشتە بنوسێ؟ کێ من لەخۆم باشتر دەناسێ؟))[سم]. بەم شێوەیە ئەمە دەبێتە هۆی درکاندنی ڕاستی ڕوداوەکانی ژیانی خۆی، جونسون دەڵێ: ((پێویست ناکا ژیاننامە بنوسرێتەوە، ئەگەر نوسراش پێویستە بە ڕاستگۆیانە بنوسرێ))[illegible].

لەگەڵ ئەوەی ڕاستگۆیی لە زۆربەی کاتدا وەکو مەرجێکە لە نوسینی ژیاننامەی خودیدا، بەڵام ئەم ڕاستگۆییە پلەیەکی ڕێژەیی وەردەگرێ (لەبەرئەوەی تێگەیشتنی مرۆڤ بۆ خودی خۆی کارێکی گومانـاویە)[لهـ]. هەربۆیە ((نوسینی ژیاننامەی خودی پرۆسەی تاقیکردنەوەی بەبیرهاتنەوەیەکی مرۆییە، کە

[تر] رينيةويلك و اوستن وارين، نظرية الادب، ص94.

[ير] عبدالرحمن منيف، رحلة ضوء، ص55.

[سم] هێمن، ديوانی هێمن 1921ـ 1986، هەولێر، 2003، ل17.

[illegible] اندرية موروا، اوجة السيرة، ت:ناجى الحديثى، كتاب الثقافة الاجنبية، دار الحرية للطباعة، بغداد، 1987، ص27.

[لهـ] عزالدين اسماعيل، الادب و فنونة ـ دراسة و نقد،ط6، دار الفكر العربى،1976، ص285.

تا چ ڕادەیەك شوێنەواری ڕابوردو و كۆنی تیاماوە و چەندی لە یاد نەماوە)) ( ) . گەڕانەوە بۆ ژیانی ڕابوردو و دوبارە گێڕانەوەی وەكو خۆی كارێكی وا ئاسان نییە، بۆیە ((بونی ڕاستییەكی بێگەرد لە ژیاننامەی خودیدا كارێكی مەحاڵە)) ( ) . ڕادەی ڕێژەیی بونی مەرجی ڕاستگۆیی لە ژیاننامەی خودیدا بۆ چەند هۆكارێك دەگەڕێتەوە كەوا لە نوسەر دەكا بكەوێتە ژێر باڵیانەوە، بۆ ئەمەش (ئەندرێ موروا) بەم شێوەیە دەستنیشانی كردون:

1- لەبیركردن: زۆربەمان كاتێ كە ژیاننامەی خۆمان دەنوسینەوە ئەوەمان لا ئاشكرا دەبێ كە بەشێكی زۆری سەردەمی منداڵیمان لەبیر چووەتەوە، هەروەكو پەڕەیەكی سپی وایە، كە لە تەمەنی 7 – 8 ساڵاندا تەنها چەند یادگاریەكی گرنگە لە یادمان دەمێنێ.

2- لەبیرخۆبردنەوە: نوسەری ژیاننامەی خودی لەبەرفراوانی بابەتەكە و بۆئەوەی ژیانی خۆی بكاتە كارێكی هونەری، پەنا بۆ لەبیرخۆبردنەوە دەبا، لەهەمان كاتدا مەبەستێكی ئیستاتیكی دەپێكێ.

3- سانسۆری سروشتی (چاودێریكردنی سروشتی) كە عەقل ئەنجامی دەدا، وا لە مرۆڤ دەكا بەپێی ئارەزوی خۆی هەندێ ڕوداو و بەسەرهاتەكانی ژیانی هەڵبژێرێ و بگێڕێتەوە و ڕوداوە ناخۆش و نەگونجاوەكانیش بەلاوە بنێ.

4- هەستكردن بە لەكەداربون (هەستی شەرمكردن): شەرمكردنی نوسەری ژیاننامەی خودی لە باسكردنی هەندێ لایەنی حەزوئارەزوی خۆی وەكو لایەنی سێكسی، هەربۆیە پەنا بۆ (ایحاء)بردن لەوەسفكردن بەلایەوە باشترە.

5- تەنها یادگە (ذاكرة) نابێتە بەرەنگاری بۆ لەبیركردن، بەڵكو ئەفراندن لە گێڕانەوەی ئەو ڕوداوانەی ڕویانداوە دەكا، كە لەچەند سوچێكی نوێوە سەیریان دەكا، لەڕێگەی ئەو هەست و بیروباوەڕانەی كە لەوانەیە ببنە هۆكاری ڕودانی و ئەوانەی بەدەستیان دێنێ دوای ڕودانی.

6ـ نوسەری ژیاننامەی خودی هەوڵدەدا پارێزگاری لەو كەسانە بكا كە لە ڕوداو و بەسەرهاتەكانی نێو ژیاننامەكەیدا بەشدارن و ناتوانێ پەردەلەسەر نهێنییەكانیان هەڵماڵێ، لەبەرئەوەی تەنها مافی باسكردنی ژیانی خۆی هەیە نەك ژیانی كەسانی تر( ) .

لێرەدا بوونی ڕاستگۆیی لەدەقی ژیاننامەی خودیدا دەبێتە ((هەوڵدان نەك كارێكی بە دەست هاتوو))( ) . بۆیە پلەیەكی ڕێژەیی وەردەگرێ، هەرچەندە خاوەنەكەی لە گێڕانەوەكەیدا دڵسۆزیش بنوێنێ.

( ) گولستان بدل، ژیننامە خوەیی وەك جورەكێ ئەدەبی(نورەددین زازا) وەك نمونە، ل34.

( ) احسان عباس، فن السيرة، ص105.

( ) اندرية موروا، اوجة السيرة، ص110–119.

( ) احسان عباس، فن السيرة، ص105.

بەمجۆرە نوسەری ژیاننامەی خودی دەکەوێتە حاڵەتێکی دوو دڵیەوە لەوەی کە ئایا دەتوانێ ڕاستی هەموو ئەو ڕوداو و بەسەرهاتانەی ژیانی خۆی بەشێوەی ڕاستگۆییەکی بێگەرد بدرکێنێ و بتوانێ پەردە لەسەر نهێنییەکانی ژیانی خۆی هەڵماڵێ و باسی لایەنی دەرونی و کپ کراوە سێکسییەکانی و هۆکارەکانی چەپاندنی کەسایەتی خۆی بکا؟ ئەمانە دەگەڕێتەوە بۆ خودی نوسەر لەبەرئەوەی ژیاننامەی خودی کارێکی خودییە و لە نوسەرێکەوە بۆ نوسەرێکی تر جیاوازی هەیە.

ڕاستی ڕوداوەکان (حەقیقەت):

لەگەڵ بوونی مەرجی ڕاستگۆییدا لەلایەن نوسەرەوە، پێویستە باسی هەبوونی ڕاستی ڕوداوەکان لە ژیاننامەی خودیدا بکەین. نوسەر دەبێ لە گێڕانەوەی ژیانی خۆیدا ڕەچاوی ڕاستی ڕوداوەکان بکا، لەبەرئەوەی هاوتایی هەیە لە نێوان نوسەر و کەسایەتی سەرەکی دەقەکەدا، واتە پێویستە ڕاستی ڕوداو و بەسەرهاتەکانی کە نوسەر خۆی تێیدا ژیاوە و پێیدا تێپەڕیوە بیاندرکێنێ و بێ زیاد و بێ کەمو کوڕی بیانگێڕێتەوە، چونکە (دەبێ ئەو ڕاستییە لەبیر نەکەین کەوا بۆ خەڵکی تر دەگێڕدرێتەوە)[بيتى]. مەبەستی لێرەدا ئەوەیە کە متمانەیەك لەلای خوێنەر دروست ببێ کە ڕاستی ڕوداوەکانی ژیانی نوسەری پێدەگا. کاتێ سەیری ناوەڕۆکی دەقی ژیاننامەیەکی خودی دەکەین، دەبینین کە ناوی کەسایەتی سەرەکی، هەمان ناوی نوسەرەکەیە و کەسایەتییەکانی تریش هەموویان لە واقعی سەردەم و کۆمەڵگاکەیدا بونیان هەیە. هەروەها مێژوی بەروار و ڕێکەوتەکانی بەسەرهات و ڕوداوەکانی کە تۆمارکراون ئاشکرا و ڕوونن. کاتێ خوێنەرێکی شارەزا و هاوسەردەم دەیخوێنێتەوە، ئەگەر بە چاوێکی ڕەخنەگرانە سەیری بکا، ئەوا دەتوانێ بڕیار لەسەر دەقەکە بدا، ئایا ڕاستی ڕوداوەکان بە ڕاستگۆیی تۆمارکراون، یاخود نا. بۆنمونە: هەژار موکریانی لە (چێشتی مجێور)دا* ژیاننامەی خۆی تۆمارکردوە و ڕاستەوخۆ ناوی خۆی دەهێنێ، لەهەمانکاتدا ناوی کەسایەتییەکی سیاسی وەکو (مەلا مستەفا) دەبات، کە پەیوەندی لە نێوانیاندا هەبووە و کەسێکی نزیکی بووە و زۆربەی شیعرەکانی بۆ ستاییشی بارزانی و بنەماڵەکەی تۆمارکردوە و باسی شۆڕش و بەسەرهاتەکانی گەلی کورد دەکا. خوێنەری کورد هەستی بە ڕاستگۆیی نوسەر و درکاندنی هەقیقەتی ڕوداوەکان دەکا. هەروەها لەکاتی تۆمارکردنی بەرواری ڕوداوەکان زانیارییەکی تەواو و بەئەمانەتەوە هەقیقەتی ڕوداوەکان بەڕاستگۆییانە دەگێڕێتەوە. وەك لەکاتی تۆمارکردنی وەفاتی بارزانیدا کە (1979/3/1)ی تۆمارکردوە.

کەچی لە هەندێ دەقی تردا نوسەر پەنا بۆ نازناو یاخود ناوێکی تر دەبات و وەکو کەسێکی شاراوە (دەمامکدار) کەسایەتی خۆی بەدەردەخا. (بەکارهێنانی ڕاناوی کەسی سێیەم و زمانێکی گاڵتەجاڕی ئاماژە

[بيتى] میری ورنوك، الذاکرة فی الفلسفة الادب، ت: فلاح رحیم، ط1، دار الكتاب الجدید المتحدة، بیروت، لبنان، 2007، ص194.

* بڕوانە: هەژار، چێشتی مجێور، چ3، ناوەندی چاپ و بلاۆکردنەوەی کتێبی میهرە گان، 2009

به ویستی نوسەر دەکا کە لـە دەرەوە بـۆ خـۆی بڕوانـێ و لـە ڕابـوردوی خـۆی جیابێتـەوە)[*]. ڕاسـتی لـە ژیاننامەی خودیدا لەوانەیە مەسەلەیەکی ساختەبێ، چونکە ژیاننامەی خودی لەو لایەنـەی کـە ژیاننامایـەکی خودییە ئەوا ڕاستی فەرامۆشدەکا، هۆی ئەمەش ئەوەیە کە نوسەری ژیاننامەی خودی هەرچـی بکـا نـاتوانێ خۆی لە ئێستای خۆی ڕزگاربکا کە تێیدا دەنوسێ بۆ ئەوەی لەگەڵ ڕابوردویدا یەك بگـرێ[*]. واتـە نوسـەر ناتوانێ لەوکاتە ئێستاییەیدا ڕزگارببێ کە باسی ژیانی ڕابوردوی تیا دەگێڕێتەوە، لەوانەیـە ئـەو بارودۆخـەی کە کاتی ئێستا تێیدا دەژی و ژیاننامەکە دەنوسێتەوە، زۆر جیاواز تربێ لەکاتی ڕابوردوی کـە بەشـێوەیەکی واقعی تیای ژیاوە، لەلایەنی کۆمەڵایەتی و سیاسییەوە و لەوانەیـە نـەتوانێ ڕاسـتییەکان بەتـەواوی بـدرکێنێ لەبەر هۆکاری دەسەڵاتی کاتی (ئێستایی)، یاخود ئایا ئەو شتانەی ڕاستییە و پێویستە بیگێڕێتەوە کۆمەڵگا قبوڵی دەکا یان نا؟ بەڵام لە ژیاننامەی خودیدا ئـەوەی گونجـاوە بیـدرکێنێ و ئـەوەی نـەگونجاوە نـەدرکێ، بارودۆخ و کات و شوێنی خۆی هەیە کەوا سنوری بۆ دادەنێ. ئەوکاتە نوسـەر کارەکـەی زۆر قـورس دەبـێ، لەبەرئـەوەی لەوانەیـە پـەنا بەرێتـە بـەر هەڵبـژاردن و لابـردن و پێشخسـتن و دواخسـتن و جەختکردنـەوە و کورتکردنەوەی هەندێ لە دیمەن و ڕوداوەکانی ژیانی، چونکە ژیاننامەی خودی هونەرێکـە (ڕوداوەکـان ڕیـز دەکاتەوە و واقیعە وردەکان پێکدەهێنێتەوە لەگەڵ هەڵبژاردنی بە واتاترین واقیع بۆ ڕوداوەکان)[*].

دورکەوتنـەوە لـە ڕاسـتییەکان نوسـەر بـەرەو خـەیاڵ دەبـا، هـەروەکو ئاشـکرایە ژیاننامـەی خـودی هونـەرێکی ڕاسـتەقینەییە و ڕاسـتییەکان تۆمـار دەکـا، بـە پێچـەوانەی هونـەری ڕۆمانـەوە کـە خەیاڵییـە، نزیکبونـەوەی نوسـەر لـە خـەیاڵ، دەقەکـە لـە چوارچێوەی هونـەری ژیاننامـەی خـودی دەردەکـا و بـەرەو هونەرێکی تری وەکو ڕۆمانی دەبا، واتە گۆڕانکاری لەجۆری هونەرەکە ڕودەدا، بەڵام بەکارهێنانی خەیاڵ لـە ژیاننامەی خودیدا لەوکاتەدا دەبێ کەوا جڵەوی خەیاڵ لـە دەسـتی نوسـەرێکی ئاگـادار و ڕاسـتگۆوە بـێ کـە تەنها بـۆ (کۆکردنـەوە و دوبـارە ڕێکخسـتنەوەی بابەتەکـە بـێ)[*] و نـەك ڕوداوی تـر دروسـتبکا لەوکاتـەی نوسەر هەست بەوە دەکـا کـە کەرەسـتەکان کـەم و سـنوردارن و بەشـی بەرهەمەکـەی ناکـا. لـەم حاڵەتـەدا نوسەری ژیاننامەی خودی زوو یـان درەنـگ پێویسـتە دان بـەوە دابـنێ کـە نـاتوانێ گوزارشـتێکی تـەواو لـە حەقیقەتەکانی ژیانی بکا. ئەمەش دەبێتە کـارێکی ڕێـژەیی و لـە نێـوان نوسـەراندا جیاوازیـان دەبـێ بـەپێی بارودۆخی کۆمەڵگاکەی و خودی کەسایەتی نوسەرەکە.

وردی لە گێڕانەوەدا:

---

[*] جورج مای، السیرة الذاتیة، ص90.

[*] كمال الرياحی، حركة السردالروائی و مناخاتة ـ فی استرتیجیات التشكل، ط1، دارمجدلاوی للنشر والتوزیع، عمان، الاردن، ص23.

[*] جابر عصفور، زمن الروایة، ط1، دار المدی للثقافة و النشر، سوریا، دمشق، 1999، ص171.

[*] قحطان بیرقدار، شرط تدخل الخیال فی روایة السیرة الذاتیة (انترنیت) www.alukah.net

نوسەر لەکاتی گێڕانەوەی ڕەوتی ژیانیدا، پێویستە لە گێڕانەوەکەیدا ورد بێ، چونکە (وردی بەشێکە لەو ڕاستییەی کە مەبەستییەتی پێی بگا، چونکە گێڕانەوەی واقیعەکان لەبارەی سەرەتا ئاشکراکەی بەس نییە، بەڵکو دەبێ لە سیاقی کاتییەکەی دابنرێ، لەگەڵ دیاریکردنی بارودۆخی و ئەو کێشانەی کە هاودەمی بوونە. هەروەها ئەو کەشە دەستنیشان بکا کەتێیدا ڕویداوە، چونکە فەرامۆشکردنی هەریەکێ لەم ڕەگەزانە، یان تێکەڵکردنیان، لەوانەیە ڕوداوەکان بەرەو ئاراستەیەکی تر ببا یان سەراوژێری بکا)[لهتي].

ئەمانەت:

لەپاڵ وردی دەبێ نوسەر زۆر بەئەمانەتەوە قسەبکا، واتە ڕوداو و بەسەرهاتەکان و گفت و گۆکانی ناودەقی ژیاننامەکە بۆ بەرژەوەندی خۆی نەگۆڕێ و (دورکەوتنەوەی نوسەر لە هەست و سۆزەکانی، بۆئەوەی لایەنگیری خۆی نەکا لەکاتی ناوهێنانی پلەوپایەی خۆی لە نێو کەسان و ڕوداوەکاندا. هەروەها دورکەوتنەوەی نوسەر لە لەخۆ باییبونی بۆ ئەوەی نەبێتە هۆی بەرزبونەوەی پایەی خۆی و کەمکردنەوەی پایەی کەسانی تر) [تي].

بوونی ڕاستگۆیی و حەقیقەت و ئەمانەت لە دەقی ژیاننامەی خودیدا، ئازایەتی و (سەراحەتی) نوسەرەکەی پێویستە، بێگومان ئەو کەسەی هەڵدەستێ بە گێڕانەوەی ژیانی خۆی بە کەسێکی ئازا دادەنرێ، لەبەرئەوەی ژیانی خۆی بە هەمو نهێنی و ئاشکراییەکانییەوە بە خەڵك ڕادەگەیەنێ. هەروەکو شوکریە ڕەسول دەڵێ: ((مەرجی سەرەکی ژیاننامەی سەرکەوتو درکاندنی ڕاستگۆیانەی حەقیقەتەکانە و سوربونە لەسەر دۆزینەوەی و دەرکردنی حوکمێکی عادیلانەیە بەسەر خۆی یا بەسەر کەسێ دا))[تي].

لایەنی مرۆڤایەتی:

لەپاڵ ئەمانەدا پێویستە ژیاننامەی خودی لایەنی مرۆڤایەتی تێدابێ واتە (هەستکردنی تاك بۆ دەوروبەری و بەرزکردنەوەی ئەم هەستە بۆ ئاستێك کە دەمارگیری نەتەوایەتی و پەیوەندی خوێنی تێدا نەبێ، بەڵکو هەستکردنێك بێ لە ڕوانگەی مرۆڤێك بۆ مرۆڤێکی ترەوە. کاتێ نوسەری ژیاننامەی خودی تێکەڵ بە گرفتە گشتییەکان دەبێ کە خۆی و گەلەکەی پێیەوە دەناڵێنن، ئەوا گوزارشتکردن لە خودی خۆی لە ناو ژیاننامەکەیدا دەبێتە گوزارشت لە (من کۆمەڵگام))[تيتي]. بەم شێوەیە لە هەندێ ژیاننامەدا کاتێ

[لهتي] عبدالرحمن منیف، رحلة الضوء، ص55.

[تي] فن السیرة الذاتیة. (انترنیت) .http:\\form.moe.gov.om\ moeoman\vb\allachment

[تي] شوکریە ڕەسول، ئەدەبی کوردی و هونەرەکانی ئەدەب، مطابع تعلیم العالی، هەولێر، ل145.

[تيتي] ریاض الجابری، السیرة الذاتیة و التراث ـ مقاربة نفسیة، ط1، دار المعارف، سوریا، 1996، ص76.

خوێنەر ژیاننامەکە دەخوێنێتەوە، وا هەستدەکا کە ڕەنگدانەوەی ژیانییەتی و نوسەر لە بارەی ئەوەوە دەدوێ، بە تایبەتی ئەگەر لە هەمان کۆمەڵگادا بن.

تازەگەری هونەری:

دوبارە گێڕانەوەی ڕوداوی ژیان لە لایەن نوسەرەوە پێویستی بە تەکنیکی تازەگەری هونەری هەیە. واتە دوبارە هۆنینەوەی ژیانە بە شێوەیەکی بەیەکەوە بەستراو و تۆکمە، چونکە نوسەر زانیارییەکانی ژیانی ڕێکدەخاتەوە و دەیان درکێنێ. فەیلەسوفەکان دەڵێن تازەگەری واتە ((بەستنی پەیوەندی نوێیە لە نێوان کەرەستە کۆنەکاندا))[نیتی]. هەروەها ئەم کارەش پێویستی بە لایەنێکی جوانکاری هونەری ئەدەبی هەیە کە سەرنجی خەڵك ڕابکێشێ، کاتێ گوزارشت لە هەست و سۆز و بیروڕاکان دەکا و دەچێتە قوڵایی ناخی مرۆڤەوە، یاخود جوانی لە نوسینی ژیاننامەکەدا وا لە خوێنەر دەکا ئارەزوی خوێندنەوەی ژیاننامەی لەلا دروست ببێ و لەگەڵیدا بژی و هەستی پێ بکا.

نوسینی ژیاننامە لەلایەن نوسەرەوە:

مەرجێکی تری هونەری ژیاننامەی خودی، پێویستە نوسەر خۆی ژیاننامەی خۆی بنوسێتەوە، ئەمەش لە چەند ڕێگەیەکەوە بۆ خوێنەر ئاشکرا دەبێ. گێڕانەوەی ڕوداوەکان بە ڕاناوی کەسی یەکەم (من) (ڕاناوی قسەکەر)، یاخود ناوی نوسەرەکە، ناوی کەسایەتی سەرەکی ناو دەقەکەبێ، یاخود ناو نیشانی ژیاننامەکە دەلالەتێکی خودی بدا بۆ نمونە: (گەشتی ژیانم، ئاوێنەی ژینم، چیم دی، ژیانم...). ڕاناوی لکاوی (م) بۆ (من)ی نوسەر دەگەڕێتەوە، هەروەها جاری واهەیە وێنەی کەسایەتییەکە لەسەر بەرگی کتێبەکەدا هەیە، یاخود لە پێشەکی ژیاننامەکەدا ئاماژەی پێدەکرێ.

لە نوسینی ژیاننامەی خودیدا یاسایەکی گشتی هەیە و لەهەمان کاتدا لادانیشی تێدا ڕوو دەدا. ئەو یاسا گشتییە دەڵێ: ((نوسەری ژیاننامەی خودی ژیانی خۆی نانوسێتەوە تا نەگاتە ناوەڕاست و کۆتاییەکانی ژیانی))[بر]. بۆ ئەم مەبەستە هەندێ لە نوسەرانی ژیاننامەی خودی لە ئەدەبی کوردیدا دەخەینە ڕوو، وەك لەم خشتەیەی خوارەوەدا دیارە:

تەمەنی لەکاتی نوسینی ژیاننامەی خودی	مێژوی نوسینی ژیاننامەی خودی	مێژوی لە دایکبون	ناوی نوسەر
58 64 66	1956 1967 1985	1898 1903 1919	ڕەفیق حلمی ئەحمەد خواجە

[نیتی] سەرچاوەی پێشو، ص77.

[بر] محمد الباردی، عندما تتكلم الذات ــ السيرة الذاتية فی الادب العربی الحديث، ص54.

مەسعود محەمەد هەژار موکریانی پاکیزە ڕەفیق حلمی هێمن شاکر فەتاح هێدی مەلا عەولاّی حاجی سمایل	1920 1924 1921 1914 1927 1927	1983 1995 1974 کۆتایی شەستەکان 1996 1990	63 71 53 ناوەراستی پەنجاکان 69 63

لەم خشتەیەدا تێبینی ئەم خالاّنە دەکەین:

1ـ یەك نوسەر لەنێوان نۆ نوسەر کە ژیاننامەی خۆیان نوسیوە لە تەمەنی (70) ساڵی تێپەڕیوە، ئەویش (پاکیزە رەفیق حلمی)یە.

2ـ پێنج نوسەر لەنێوان نۆ نوسەر کە ژیاننامەی خودییان نوسیوە لە تەمەنی (60 ـ 69) ساڵی دان، ئەوانیش (ئەحمەد خواجە، مەسعود محەمەد، هەژار موکریانی، هێدی، مەلاعەولای حاجی سمایل) بوون.

3ـ سێ نوسەر لەنێوان نۆ نوسەری ژیاننامەی خودی لە تەمەنی نێوان (50 ـ 59) ساڵیدا ژیاننامەی خۆیان نوسیوەتەوە، ئەوانیش (ڕەفیق حلمی، هێمن، شاکر فەتاح) بوون.

بەمشێوەیە دەگەینە ئەم ئەنجامانەی خوارەوە:

أـ بەپێی ئەم خشتەیەی سەرەوە بە ڕێژەی 66٪و زیاتری نوسەرانی ژیاننامەی خودی لە ئەدەبی کوردیدا لە تەمەنی پیریدا ژیاننامەی خۆیان نوسیوەتەوە، بەمەش یاسا گشتییەکەیان بەسەردا جێ بەجێ دەبێ.

ب ـ بە ڕێژەی 33٪ نوسەرانی ژیاننامەی خودی لە ئەدەبی کوردیدا لە ناوەڕاستی تەمەنیاندا ژیاننامەی خۆیان نوسیوەتەوە.

ئەمەش مانای ئەوەیە ئەو کاتەی مرۆڤ هەست بە نزیکبونەوەی مەرگ دەکا و دەیەوێ ناوی بزر نەبێ، دوبارە ژیانی خۆی دەگێڕێتەوە بۆ ئەوەی خۆی تێدا بدۆزێتەوە و نەمرێ.

لەگەڵ پێویستی بوونی ئەو مەرجانەی سەرەوە لە نوسینی دەقی ژیاننامەی خودیدا، پێویستە ئەو ڕاستییە بدرکێنین، کە لەوانەیە ئەو مەرجانە بەتەواوی و بە شێوەیەکی ڕێك و پێویست لە هەندێ دەقدا بەرچاو نەکەون، چونکە ئەرکی نوسەر قورس دەکا و کەم نوسەر هەیە توانیبێتی ڕەچاوی هەمو مەرجەکانی کردبێ، لەوانە نییە هەمو نوسەرێك بەشێوەیەکی هونەری ژیاننامەی بنوسێتەوە، یاخود ئاگاداری لایەنی تەکنیکی ئەم هونەرە بێ. ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ هۆکاری تێکەڵی و نزیك بوونی هونەری ژیاننامەی خودی

لە هونەرەکانی تری ئەدەب. هەروەها ئەم هونەرە کارێکی خودییە و پەیوەندی بە خودی مرۆڤەوە هەیە، بۆیە ناتوانین سیما جیاکەرەوەکانی سنوردار بکەین.

پاڵنەرەکانی نوسینی ژیاننامەی خودی:

بێگومان هەموو نوسەرێکی ئەدەبی، دەبێ هەستێکی بەهێز و پێویستییەك ببێتە پاڵنەری تاوای لێبکا هەندێ بۆچون و هەست و خەونەکانی لەڕوی لاپەڕەکاندا تۆماربکا، واتە هیچ کارێك بەبێ بوونی پاڵنەر ئەنجام نادرێ، لەبەرئەوەی نوسەر بەهۆی بەرهەمەکەیەوە دەتوانێ گوازرشت لە ناخی خۆی بکا، کە بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆ، یان ناڕاستەوخۆ قوڵ دەبێتەوە بەناخی خۆیدا و هەرچی بیروڕا و هەست و سۆز و ئێش و ئازار وخۆشی و ناخۆشییەکانی ژیانی هەیە لە ناوەڕۆکی بەرهەمەکەیدا دەریان دەبڕێ، چونکە پاڵنەر یەکێکە لە ڕەگەزە پێویستییەکانی بابەتی ئەدەبی، مەبەستی ئەم نوسینەش لەکەسێك بۆ یەکێکی تر دەگۆڕێ، لەبەرئەوەی بەگشتی نوسین پەیوەندی بەتایبەتییەکان و هەستە قوڵەکانی مرۆڤەوەهەیە. نوسینی ئەم بەرهەمەش بۆ دەربڕین و گەیاندنی ئامانجێکە کە لەسەرەتاوە نوسەر نەخشەی بۆ کێشاوە تا بەخوێنەری ڕابگەیەنێ.

شێوەی ئاشکراکردنی ئەم پاڵنەرانە لەلایەن خودی نوسەرەوە بەشێوەی جیاجیا دەردەبڕدرێ، واتە هەندێ لە نوسەرانی ژیاننامەی خودی هەر لەسەرەتای دەستپێکردنی ژیاننامەکەیاندا تیشك دەخەنە سەر ئەو پاڵنەرانەی کە بووەتە هۆی نوسینی ژیاننامەکەیان، ئەمەش سودی هەیە بۆ دیاریکردنی سنوری بابەتەکە و ڕێگا بۆ نوسەر ڕۆشن دەکاتەوە، کەچ لاببا و چ فەرامۆش بکا و چ هەڵبژێرێ بۆ بەرهەمەکەی، بۆ نمونە ئەحمەد خواجە لە (چیم دی)دا هەر لە پێشەکیدا پاڵنەری سەرەکی نوسیوە کە دەڵێ: ((ئەوەی زیاتر هانی ئەم نوسینەی دام، ڕەنجە – گەورە و گرنگەکەی شێخ مەحمود بوو کە هەندێك لە بێگانە بەدبەختەکان بەسەر زەنشتەوە لێی ئەدوێن، و لە دانا و پسپۆڕەکانی کوردیشەوە بێ وەڵام مایەوە))[*]، بەڵام هەندێ نوسەری تر گۆڕەپان بۆ زیرەکی خوێنەر بەجێ دەهێڵن، تا لەکاتی خوێندنەوەی ژیاننامەکەدا لە مەبەست و ئامانج و پاڵنەری نوسینەکە بگات، کە نوسەر مەبەستی بووە، لێرەدا ئەم شێوەیە قالبی ڕۆمان وەردەگرێ، چونکە هەندێ ڕۆمان هەن تا بەتەواوی و بە وردی نەخوێندرێتەوە مەبەستەکە لای خوێنەر بەشێوەیەکی ڕوون و ئاشکرا خۆی نانوێنێ بەتایبەتی ڕۆمانی نوێ.

لە نوسینی ژیاننامەی خودیدا کۆمەڵێك پاڵنەری جیاواز بەشداری دەکەن، کەم بەرهەم هەیە کە یەك پاڵنەری هەبێ، بۆیە سادەترین شت کە پاڵ بەمرۆڤەوە دەنێ بۆ نوسینی ژیاننامەی خودی (ئارەزوێکی سروشتییە بۆ نەمری، ئەم ئارەزووەش لە کاتی هەستکردنی مرۆڤ بە تەنیایی و جودایی پەرە دەسێنێ. لە

---

[*] ئەحمەد خواجە، چیم دی، ب1، بەشی 1، چاپخانەی شەفەق، بغداد، 1968، ل3.

دۆخێکی وادا هەستی بەهێز دەبێ بەوەی کە مرۆڤێکە شایانی مانەوەیە، هـەروەها لەوکاتـەی هەسـت دەکـا وادەی مـەرگی نزیکدەبێتـەوە)[ير]. بەگشـتی هـەمو بونـەوەرێك هـەوڵی مانـەوەی دەدا لـە ژیانـدا، چـونکە چارەنوسی ئەوەی لەدایك دەبێ هـەر مردنـە. مـرۆڤیش بەرهەڵسـتی مـردن دەکـا لـەپێناو مانـەوەی، یـاخود نەمری لە دوای مردندا، جا هەندێ لە نوسەران هـەوڵی نوسـینەوەی بەسـەرهاتەکانی ژیـانی خۆیـان دەدەن، بۆئەوەی ناویان بزرنەبێ و یادبکرێنەوەو بە نەمری بمێننەوە. بۆ نمونە (نەوال سەعداوی) لە کتێبـی (اوراقـی حیاتی)دا هەست بەبەسەرچونی ژیانی دەکاو دەبێتە پاڵنەر بۆ پەلەکردنی لە نوسینی ژیاننامـەی خۆیـدا کـە دەڵێ: ((لاپەرەکانی ژیانم لەسەر مێزەکەم کەڵەکە بوونە، لـەو کاتـەی لـەوڵات ڕۆیشـتم دەسـتم بـە نوسـینی ژیاننامەی خودیم کرد، هەڕەشەی مردن وای لە ژیانم کرد کە گرنگ بێ و شـیاوی نوسـینەوە بـێ، ژیـانم بـە بەهاتر دەبێ لەوکاتەی لە مردن نزیك دەبمەوە، هیچ شتێ وەکو نوسین مردن دڵگیر ناکا))[سم].

کەچـی پاڵنـەری گشـتی لەلایـەن نوسـەرانی ژیاننامـەی خودیـدا گرنگترینیـان ((تۆمـارکردنی مێـژوی هاوسەردەمی نوسەرە (المعاصر للكاتـب)و لەگـەڵ ئـەو ڕوداوانـەی تیایـدا بەشـدار بـووە یـان کاریگـەر بـووە پێیـان))[ ]. واتـە نوسـەر هەڵدەسـتێ بـە ئاشـکراکردنی ئـەو ڕوداوە گرنگانـەی کـە تیایـدا ژیـاوە و لەگـەڵ دەرخستنی ئەو ڕۆڵەی کە تیایدا نواندوە و کاریگەری لەسەری کردوە.

سەبارەت بە پاڵنەری سەرەکی لە نوسینی ژیاننامەی خودیدا ((کەمکردنـەوەی قورسـایی هەسـتکردن بە تاوانە کە باری خاوەنەکەی قورس دەکا))[له]. ئەمەش لە کاتێکدا دەبێ ژیاننامەکە لە شـێوەی دانپیانـان بێ، واتە مرۆڤ لەگەڵ خودی خۆی بکەوێتە ململانێیەکی دەرونی توند، لەئـەنجامی ئـەو پێداچـونەوەیەی کـە بەناخی خۆیدا کردویەتی و هەست بە نـاڕازی بـوون دەکـا لـە کردەوەکـانی پێشـوی و هـەروەها پێویسـتییە دەرونییەکانی مرۆڤ وادەکەن، کە دوبـارە توانـای خۆگونجانـدنی هـەبێ لەگـەڵ دەرونـی خۆیـدا، ئەمـەش لـە ئەنجامی ئەو تاقیکردنەوانەدا دەبێ کە پێیدا تێپەڕیوە. لەوکاتەدا نوسەر هەڵدەسـتێ بـە ئاشـکراکردنی ئـەو خاڵە نێگەتیڤانەی خۆی کە لێیان ناڕازییە، بۆئەوەی ئەو قورساییەی سەرشانی کەم بکاتـەوە و لـە دەرونـی خۆیدا هەست بـە ئارامییـەك بکـا. هەنـدێکجار گێڕانـەوەی مێـژو، یـاخود چـیرۆکی ژیـانی خـۆی و قسـەکردن لەبارەی خود بۆ مرۆڤ چـێژێکی گـەورەی تێدایـە، لەبەرئـەوەی (مـرۆڤ ئـارەزوی گفتوگـۆکردنی هەیـە لەگـەڵ خەڵکانی تردا بۆ ئاڵوگۆڕکردنی بیروباوەڕ و هەست و سۆزیان و درککردن بـە نهێنییـەکانی ژیانیـان لەلایـەن کەسانێکی وەك خزم و دۆست و خوێنەرە دڵسۆز و وەفادارەکانی و ژیانی خـۆی بـاس دەکـا و تۆمـار دەکـا،

[ير] تهانی عبدالفتاح شاکر، السيرة الذاتية فی الادب العربی، ص25.

[سم] نوال السعداوی، اوراقی حياتی، ج 2، دار الادب، بيروت، 2000،ص7.(انترنيت) www.ahewar.org

[ ] مويد عبدالستار، السيرة الذاتية، ص29.

[له] عبدالعزيز شرف، ادب السيرة الذاتية، ص45.

لەبەرئەوەی مرۆڤ ناتوانێ بە تەنیایی بژی)() . گێڕانەوەی چیرۆکی ژیان ئەگەر بەشێوەیەکی ئەدەبی نوسرابێ، شێوەی دەقێکی هونەری ژیاننامەی خودی وەردەگرێ، تەنانەت ئەگەر بە شێوەیەکی ئەدەبیش نەنوسرابێ، بەڵام ئەوکات پلەی هونەرییەکەی کەمتر دەبێ و لە وانەیە لەگەڵ بابەتی تر تێکەڵبێ، وەکو حیکایەت. حەزکردنی مرۆڤ بەقسەکردن لەبارەی خودی خۆی و گفتوگۆ و تێکەڵبونی لەگەڵ دەوروبەریدا، یەکێکە لەو سیفەتە سروشتیانەی کە لەکەسایەتی مرۆڤدا هەیە، ئەمەش یەکێکە لەو هۆکارانەی کە کۆنی هونەری ژیاننامەی خودی بەدەردەخا کە بەکۆنی مرۆڤایەتییەوە پەیوەستە.

پاڵنەری پاکانەکردن* (التبريرية) لە ژیاننامەی خودیدا ئەم پاڵنەرە زیاتر بۆ بەرگریکردن و خۆپاراستن و پۆزش هێنانەوە بەکاردێ. ئەمەش کاتێك ڕودەدا، کە ئەگەری تۆمەتبارکردنی نوسەرەکە هەبێ، بەهۆی کردەوەکانی، لەم بارەدا نوسەر ژیانی خۆی دەنوسێتەوە بۆ نەهێشتنی ئەو تۆمەتانەی خراوەتە پاڵی و پێشاندانی بێ تاوانی خۆی. ئەو پێویستییەی مرۆڤ وادەکا پاکانە بۆخۆی بدۆزێتەوە و ڕاستییەکان ئاشکرابکا و (بوختان) و تۆمەتەکان بەدرۆبخاتەوە، لێرەدا وەکو وەڵام دانەوەیە بۆ ئەو کەسانەی کە تۆمەتباریان کردوە و تۆڵەی خۆی لە نەیارانی بستێنێتەوە.

هەندێ نوسەری تر ژیاننامەی خۆیان دەنوسن بۆ فەخر و شانازیکردن بەخود**. واتە بۆ خۆدەرخستن و ناوبانگ پەیداکردن لەناو کۆمەڵگادا، سەرەتا بە باسی ڕەچەڵەك (نەژاد)و مێژوی خێزانەکەیان دەست پێ دەکەن. ئامانج و پاڵنەریان شانازیکردنە بە خود و بنەماڵەکانیانەوە.

یاخود (ئارەزوکردن بە وەرگرتنی هەڵوێستێکی خودی لە ژیاندا، بۆئەوەی بگاتە ڕێبازێکی تایبەت یان ڕەفتارێکی دیاریکراو)(). هەروەها چۆنیەتی پێگەیشتن و پەروەردەبونی لەلایەنی فکری و ڕامیاری و کۆمەڵایەتییەوە، کەوا چ کەسێك یا کتێب و مامۆستایەك کاریگەرییان لەسەر هەبووە، کە زیاتر قۆناغەکانی گەشەسەندن و پێگەیاندنی خۆی تیا تۆماردەکا و دەیەوێ ئاشکرای بکا و ڕاییگەیەنێ بۆ ئەوەی خەڵك سودی لێ وەربگرن، هاوکات لەگەڵ باسکردنی ئەو هەوراز و نشێو و کێشە و گرفتانەی کە بونەتە ڕێگر لە ژیانیدا و ڕوبەڕویان بووەتەوە. ئەوکاتە ژیاننامەکە دەبێتە پەند و عیبرەت وەرگرتن و لە شێوەی وانە و ئامۆژگاریدا دەبێ بۆ خوێنەر و نەوەکانی ترو خەڵکانی تر، کەوا دوبارە توشی ئەو هەڵانە نەبنەوە کە ئەوان تیای کەوتون.

() سەرچاوەی پێشو، ص28.

*بڕوانە: جورج مای، السيرة الذاتية، ص48

** بڕوانە: محمد سعيد الريحانى، السيرة الذاتية: المفهوم و التجربة (انترنيت) www.almolltaqa.com

() يحيى ابراهيم عبدالدايم، الترجمة الذاتية فى الادب العربى الحديث، ص34.

پاڵنەری خۆ دۆزینەوە لەلایەن نوسەری ژیاننامەدا بۆئەوەیە بتوانێ زیاتر خۆی بناسێ و ئاگاداری ئەو کردەوانە بێ کە لە ژیانیدا کردونی. هەروەکو نوسەر (ستورم جیمس) لە پێشەکی ژیاننامەکەیدا بەناوی (رحلە من الشمال 1969)دا دەڵێ: ((ئارەزوی ئەوە دەکەم پێش ئەوەی کاتەکە بەسەر بچێ ئەوە بدۆزمەوە کە من چ جۆرە کەسانێك بومە، بێ ئەوەی ڕێگە بە هاتنە ناوەوەی لە خۆبایی بوون و زیرەکی (لێهاتویی – ذکاء) بدەم، لە شێواندنی شێوەی ئەم بونەوەرە))[تي]. لەلایەکی تریش علی طنطاوی لە پێشەکی یادگارییەکانیدا (ذکریات) ئامۆژگاری خوێنەرانی دەکا، کە هەموو کەسێك پێویستە دەفتەرێکی هەبێ و ڕۆژانە ئەو بیروڕایانەی کە گەیشتوتێ وئەو هەست و سۆزانەی کە بەسەریاندا زاڵ بووە و کاریگەری ئەوەی بینیویەتی و بیستویەتی تۆماربکا، مەرج نییە بۆ چاپکردن و بلاوکردنەوەبێ، بەڵکو ((بۆ ئەوەی ڕۆژێك خۆی تیا بدۆزێتەوە کە لە دەستی چووە))[ ].

هەروەها پاڵنەری پەرۆشی بۆ خۆشی سەردەمی منداڵی و ئارەزوی گێڕانەوەی یادگارییەکان ئەو پاڵنەرانەن زۆربەی نوسەران پەنای بۆ دەبەن، هەرچەندە سەردەمی منداڵی سەردەمێك نییە کە نوسەر هەموو وردەکارییەکانی ژیانی لە یاد مابێ، بەڵام لەوانەیە زیاتر ئەو یادگارییانە تۆماربکەن کە تا ئێستاش کاریگەری لەسەر دڵ و دەرونیاندا بە جێهێشتوە. هەرچەندە ئەگەر نوسەری ژیاننامەی خودی باسی هەر نەهامەتی و دەردەسەرییەکی وەکو (مەینەتی کەسی و هەستکردن بە کەموکوڕی و نەهامەتی خێزانی و سۆزداری و تەندروستی و کۆمەلایەتی و ئایینی و ڕامیاری)* لە نێو ژیاننامەکەیدا بکا، ئەمە ئاماژەیە بۆ بوونی پاڵنەر بەشێوەیەکی جیا لەوەی بەئاشکرایی بۆخوێنەری بیدرکێنێ لە نوسینی بەرهەمەکەیدا. ئەم دۆخەش مرۆڤ دوچاری دڵەڕاوکێی دەرونی دەکا، بەڵام ئەگەر (بڕوا بەخۆبون (ثقة بالنفس)و بەهێزی ئیگۆ (قوۃالانا)و بەسبون (الاکتفاء)ی خودی) [بربرتر] لەگەڵدابێ دەبێتە هۆی داهێنان، بەلام پێچەوانەی ئەمەش نوسەر توشی لێکپچڕانی هزری داهێنان دەکا، بۆیە لە کەسێکەوە بۆ یەکێکی تر جیاوازە و خاوەنی ژیاننامەکە هاندەدا بۆ زیاتر گوزارشتکردن و درکاندنی ئەو نهێنی و ئامانجانەی کە مەبەستییەتی.

لەگەڵ ئەمانەشدا هەندێ نوسەر هەن ئەو توانا سایکۆلۆژییانەیان نییە کە بتوانن هەندێ لە پاڵنەرەکان بدرکێنن، بەتایبەتی ئەوانەی لە شیکردنەوەکانی ڕەوشتی تایبەتی خۆیاندا بە باشیان نازانن، بۆ ئەوەی مرۆڤ بتوانێ ژیاننامەی خۆی بنوسێتەوە، پێویستە بەهرەیەکی هونەری هەبێ بۆ ئەوەی ژیاننامەکەی بەشێوەیەکی ئەدەبی و ڕوداوی بەیەکەوە بەستراو تۆماربکا، لەبەرئەوە بوونی پاڵنەر بەتەنها بەس نییە بۆ نوسینی ژیاننامە.

[تي] میری ورنوك، الذاكرة فی الفلسفة الادب، ص189–190.

[ ] علی الطنطاوی، ذكريات، ج1، ط1، دار المنارة للنشر، السعودية، جدة، 1985، ص9.

* بڕوانە: رياض الجابری، السيرة الذاتية و التراث ـ مقاربة نفسية، ص49ـ54.

[بربرتر] سەرچاوەی پێشو، ص48.

بە شێوەیەکی گشتی دەتوانین بڵێین لە نوسینی ژیاننامەی خودیدا ئەمانە هەندێ لەو پاڵنەرە ناوەکی و دەرەکیانەن کە نوسەر هاندەدەن بۆ ئەوەی بگاتە ئەو ئامانجەی کە مەبەستییەتی دەری ببڕێ و ناخی خۆی لێ خاڵی بکا و بەخەڵکی ڕابگەیەنێ.

کاریگەری لایەنی دەرونی لەسەر نوسینی ژیانی خودیدا

بەرهەمی ئەدەبی لە ناخی مرۆڤەوە هەڵدەقوڵێ و پەیوەندی بە خود و ناخی کەسایەتییەکە وکاریگەری ژینگە و دەوروبەرەوە هەیە. لە کاتێکدا نوسەر دەبێ بچێتە ناخی خۆی و بەتەنیا لەگەڵ خۆیدا بژی، لە میانەی ئەو پەیوەندییەی کە لەگەڵ خۆیدا دروستی دەکا، خۆی تیا دەدۆزێتەوە، چونکە هەر ئەدیبێك هەڵوێستی سەربەخۆ و تایبەتی بەرامبەر بە مرۆڤ و کۆمەڵ و گەردون هەیە، دەبێتە هۆی دروستکردنی جیهانێك کە تایبەت بە خۆی بێ و هەریەکە جیهانەکەی خۆی لە ئەدەبەکەیدا ڕەنگدەداتەوە، ئەم تایبەتمەندێتییەش سایکۆلۆژیا بە دیاردەیەکی دەرونی ڕاڤەیدەکا کە بریتییە لە قەرەبوکردنەوەی ئەم حەزوئارەزوە بنەڕەتییانەی کە ئەدیب نەیتوانیوە لە دەرون و ژیانی خۆیدا بەهۆی ڕێگرە ناوەکی و دەرەکییەکانەوە تێریان بکا [1]. بۆیە ئەدەب هەمیشە هەوڵیداوە بۆ خستنەڕوی نهێنییەکان. بە یارمەتی تیۆرەکانی دەرونشیکاری هەوڵی شیکردنەوە و تێگەیشتنی دەقە ئەدەبییەکان دەدرێ. لەبەرئەوەی ئەم تیۆرە وادەبینێ کە هونەر قەرەبوکردنەوەی بێ بەشبونەکانە (الحرمان) ولە داهێنانی هونەریش بەرزبونەوەیە بۆ حەز و ویستە کەبتکراوەکانی خودی هونەرمەند [2]. هەروەکو دەرونناسی نەمساوی (سیگموند فرۆید) وەك داهێنەری قوتابخانەی دەرونشیکاری توانیویەتی سود لە لێکدانەوەی دەقە ئەدەبیەکان وەربگرێ، کە خەریکی توێژینەوەو شیکردنەوەی داهێنان بووە لە رووی کەسایەتی داهێنەرەوە. بە مەبەستی دارشتنی تیۆرەکەی و شارەزابونی لەو چەمکانەی کە لە تیۆرەکەیدا کاری لەسەر کردون وەکو (گرێی ئۆدیب و نەست و چەپاندن و گرێی دەرونی و رەمەکی سێکسی ...)، هەروەها تیۆری دەرونشیکاری گرنگی بە بیرو هۆشی ناوەوە (عقل الباطن)ی مرۆڤ و ڕەنگدانەوەیان لە بیروڕا و کاروباری ڕۆژانەیدا دەدا. وەکو ئەوە وایە کە (نەتوانرێ شیکردنەوەیەکی ڕاست بۆ خەونەکان بکەین تاکو بە خەون بینەری نەبەستینەوە) [3]. واتە مەبەست لێرەدا وا پێویست دەکا ڕەخنەگر زانیاری لەبارەی ژیانی نوسەری دەقەوە بزانێ، چونکە کاری ڕەخنە ئاشکراکردنی شتە شاراوەکانی دەقە، بۆیە شارەزابون لە ژیانی نوسەر کارێکی گرنگە چونکە ڕێگەمان بۆ ئاسان دەکا تا لە شتە پەنهانەکانی ژیان بگەین و پێویستە

---

[1] ؟ ، لە سایکۆلۆژیای مرۆڤدا، و: سابیر بۆکانی، چ1، چاپخانەی رەنج، سلێمانی، 2006، ل13.

[2] سامی الدروبی، علم النفس و الادب ـ معرفة الانسان بین بحوث علم النفس و بصیرة الادیب و الفنان، ط2، دار المعارف، القاهره، 1981، ص224.

[3] لیون ادل، فن السیرة الذاتیة، ص131.

بزانین سەرەتا پەنای بۆ چ سەرچاوەیەکی ڕۆشنبیری بردوە و هەروەها ڕادەی تێگەیشن و داهێنانی چەندە؟ کە ئەمەش کاری ڕەخنەگرە، چونکە لە کاتی ڕەخنەگرتنیدا دەچێتە بنج و بناوانی دەقەکان و شییاندەکاتەوە. ڕەخنەگرەکان دەتوانن ئەو شتانە ئاشکرابکەن کە نوسەر ڕاستەوخۆ ناتوانێ باسیان بکا. هەروەکو سانت بۆڤ دەڵێ: ((پەیبردن بە ژیاننامەی نوسەر پێویستە بۆناسینی دەقەکە))[شمبرتر]. بوونی زانیاری لە بارەی ژیاننامەی نوسەر سودی هەیە بۆ شیکردنەوە و تێگەیشتن لە دەقەکەیدا. واتە (گوزەرێکە بەنێو لایەنە دیاریەکانی دەقی ئەدەبی و بۆ دەرخستنی نهێنییەکان و لایەنە پەنهانەکانی دەقی ئەدەبی، ژیاننامەی نوسەر دەبێتە پردێك لە تێگەیشتنی ئەو شوێنانەی خوێنەر یان رەخنەگر بە ئاسانی بیگاتێ واتە ئاراستەکردنی خوێنەر و رەخنەگر جۆرێك لە خۆبەستنەوە بە دەقەکە نیشاندانی پێوەندیەکی توندوتۆڵ و راستەوخۆی کەسێتی نوسەرە) [لهبرتر] ،هەروەکو ڕەخنەگرانی بایۆگرافی ڕایان وایە سێ جۆرە کەڵکی هەیە کە خوێنەر لە بەکارهێنانی بەڵگە بایۆگۆافییەکانییەوە بە دەستی دێنن بۆلێکدانەوە و شیکردنەوەی دەقی ئەدەبی کە ئەمانەن:

((1- خوێنەران بەرهەمە ئەدەبییەکان باشتر تێدەگەن لەبەرئەوەی ڕاستییەکان لەبارەی تاقیکردنەوەکانی نوسەرەوە دەتوانێ یارمەتی خوێنەر بدا بۆ بڕیاردانی ئەوەی کە چۆن ئەو بەرهەمە لێك بدرێتەوە.

2- خوێنەران دەتوانن بە شێوەیەکی چاکتر بەرهەمێکی ئەدەبی هەڵسەنگێنن بەمەبەستی زانینی خەباتی نوسەرەکەی، یان زانینی گیروگرفتەکان لە ئەفراندنی ئەو بەرهەمەدا.

3- خوێنەران دەتوانن باشتر سەرقاڵبونی نوسەران بە بیرکردنەوەوە بنرخێنن بە لێکۆڵینەوەکردنی ئەو ڕێگایانەی کە ئەزمونی ڕاستەقینەیان بگونجێنێ و ڕێك بخا و لەبەرهەمە ئەدەبییەکانیاندا))[برتر].

نوسینی ژیاننامە کارێکە بە هەستی ناوەوە و سەرچاوە قوڵەکانی کەسایەتییەوە بەندە. کاتێ یادگارییەکانی ژیان کۆدەکرێتەوە و تێکەڵاودەکرێ و دوبارە ڕێکدەخرێتەوە لەوانەیە هونەرێکی بەرزی لێدەربچێ. هونەرێك کە جۆرە پاڵنەرێکی ناوەکی مرۆڤی لەخۆوە گرتبێ و بیکاتە کەرەستەیەکی خۆی. هەروەها قوڵبونەوە بەناخی خود و درکاندن و قسەکردن لەبارەی تایبەتییەکانی ژیان بە شێوەیەکی ڕوون و باوەڕپێکراو لە ژیاننامەی خودیدا کارێکی پێویستە، چونکە هەندێ لە نوسەران حەزناکەن باسی سەردەمی منداڵی و هەرزەکاری خۆیان بکەن، لە بەرامبەر ئەمەشدا هەندێ نوسەری تر هەن باسی زانیارییە هەستیارەکانی ژیانیان دەکەن وەکو زانیارییە موحریجەکانی ژیانیان. بۆ نمونە (محەمەد شوکری) لە (نانی رووت) دا زۆر بوێرانە باسی هەڵوێست و رووداوە جۆراوجۆرەکانی ژیانی دەکاو پەردە لەسەر نهێنییە

[برتر] محمود البستانی، فی النظرية النقديه، المؤسسة العامة للصحافة و الطباعة مطابع الجمهورية، بغداد، 1971، ص109.

[لهبرتر] هەڵمەت بایز رەسوڵ، رەهەندی دەرونی لە چیرۆکەکانی شێرزاد حەسەندا، نامەی ماستەر، زانکۆی بەغدا (کۆلیژی پەروردە/ ابن رشد)، بەغدا، 2006، ل60 .

[برتر] ڕۆبێرت دیاینی، ڕێبازەکانی ڕەخنەی ئەدەبی ، و: عەتا قەرەداغی، دەزگای سەردەم، کتێبی گیرفانی، ؟، ل92.

شـــاراوەکان هەڵدەداتـــەوە کـــە دەڵـــێ:((... بـــەیانیان زوو هەڵدەســـتام تابـــەری درەختـــان، مریشـــك، هێلکەوجووجەڵـە بدزم...دەسـتکەوتەکانم دەفرۆشـتە دوکاندارەکـەی گەرەکەکـە، ڕۆژ بـە ڕۆژ هەسـتمدەکرد حەزی سێکسیم دەوروژێ، بە زۆر و پێداگرتن لە ناوەوەمدا دەژیا...))[*].

لە نوسینی ژیاننامەی خودیدا هەروەکو جۆرەکانی تری ئەدەب نوسەر ڕووبەڕووی چەند هەڵوێسـتێکی دەرونی دەبێتەوە، بۆیە (پێویستی بـە شـکاندنی بەربەسـتە دەرونییـەکانی نێـوان نوسـەر و خوێنـەر هەیـە، یەکەم مەرج بریتییە لە بواردان بە خوێنەر کە مەلە بکا لەناو هەست و سۆز و ژیانی نوسەر بۆئەوەی لایـەنی سەرکەوتن و سەرنەکەوتنی نوسەر بزانێ، هەروەها نوسەر دەبێ دان بە هەڵەکانیدا بنێ پێش ئـەوەی تیشـك بخاتەسەر سەرکەوتنەکانی و پەیوەندییە پۆزەتیڤەکانی لە کار و توێژینـەوە و لێکۆڵینەوەیـدا)[*]. لەگـەڵ ئەمەشـدا هەرچـەندە ئەگـەر دابڕانێـك لـە نێـوان خوێنـەر و نوسـەردا هـەبێ لـە ژیاننامـە خودییەکـەدا، ئـەوا ئـارەزوی خوێنـەر کـە هەنـدێ جـار دەگاتـە ڕادەی غـەریزە وا دەکـا شـەیدای زانینـی نهێنییـەکان و ڕوداوە شاراوەکانی ژیانی نوسەر بێ بەتایبەتی ژیانی ئەو کەسانەی کە خوێنەر دەیانناسێ یان ناوی بیستون.

ژیاننامەی خودی هەرچەندە وەکو لقێك لە لقـەکانی ئـەدەب ناسـراوە، بـەڵام هەنـدێکی تـر بـە لقێکـی دەرونزانی دادەنێن، چونکە هۆکارەکانی پێکهاتنی کەسـایەتی بـە دەردەخـا و هەسـتەکان و هەڵچـونەکانی کەسەکە لە ماوەی ژیانیدا کە پێیدا تێپەڕیوە بە دەردەخا[*]، هاوکات لەگەڵ بەدەرخسـتنی ئـەو لایەنـە دەرونیانـەی کـە کاریگـەری لەسـەر ڕەوتـی ژیانیـدا هـەبووە و بووەتـە هـۆی دەرنـەبڕینی بیروڕاکـانی و گوزارشتنەکردن لە هەست و سۆزە تایبەتییەکانی خـۆی بـە کـورتی واتـە ئـەو کۆسـپ و تەگەرانـەی بونەتـە ڕێگری نوسەر لە نوسینەکانیدا و بەتایبەتی لە نوسـینی ژیاننامـەی خودیـدا. هەنـدێ سانسـۆر هەیـە بونەتـە کۆسپ و تەگەرە لەبەردەم کاری نوسین لەوانە (شێوەیەك لە شـێوەکانی چـاودێریکردن (سانسـۆر – ڕقابـە) زاڵە بەسەر هەستی شەرم کردن، چونکە ژمارەیەکی کەم لە نوسەران چاونەترس و بوێر بوونە بـە شـێوەیەك کە توانیان کتێب لەسەر ژیانی سێکسیان بنوسن)[*]. لێرەدا دەبێ تیشك بخەینە سـەر ڕاسـتییەك ئـەویش ئەوەیە کە هەندێ لە نوسەران بە پێـی ژینگـە و دەوروبـەر و داب و نـەریتی کۆمەڵگاکـەی خـۆی جیاوازییـان دەبێ لەگەڵ نوسەرانی تر لـە نوسـینەکانیاندا، چـونکە نوسـەر لەهـەر نوسـینێکیدا ئەگـەر بیـەوێ کەسـێکی پارێزراوبێ، دەبێ لە بەرهەمەکەیدا پەیڕەوی هەندێ خاڵ بکـا. ئـەویش بـەپێی ئـەو کۆمەڵگایـەی کـە تیایـدا دەژی دەقەکەی بەرهەم دەهـێنێ، پێویسـتە ڕەچـاوی سانسـۆری سیاسـی و ئـایینی و کۆمەڵایـەتی بکـا کـە ئەمانە دەبنە هۆی دروستبونی هەستی تـرس و شـەرمکردن لەلایـەن نوسـەرەوە، کـە نـەیان توانیـوە هـەمو

---

[*] محەمەد شوکری،نانی رووت ــ سەر گوزشتەی حاڵ، و: نەجاتی عەبدوڵلاّ، چ1، ب1، چاپخانەی رەنج، 2007، ل43 .

[*] د.فاطمة الوهیبی، لم ار سیرة ذاتیة كشفت عن اغوار النفس و تشوهاتها.(انترنیت) www.saudiyoon.om

[*] مؤید عبدالستار، السیرة الذاتیة، ص15.

[*] مؤید عبدالستار، السیرة الذاتیة، ص30.

نهێنییەکانی ژیانی تایبەتی خۆیان بدرکێنن. ((ترس و شەرمیش وەك دو دیاردەی ترسناك زیاتر پابەندن بە ناخی کەسەکە، ئەگەر لەحاڵەتی نائاسایی بونی خۆیان لایاندا. ترس لە حاڵەتی تەنیایی و بێ تێکەڵبون زۆر جار رودەکاتە مرۆڤ ، بەلآم شەرم لەگەڵ هەڵسوکەوت کردن و تێکەڵبون وقسە کردن لەگەڵ کەسانی چواردەوری خۆی شەرم روی تێدەکات))[تترتر]، بۆ نمونە کاتێك یەکێك ناڕازییە لە کاربەدەست و دەسەڵاتی ئەو حوکمەی لە وڵاتەکەیدا هەیە، لەبەر ترسی دەسەڵات ناتوانێ ڕاستەوخۆ بیدرکێنێ لەبەرئەوەی دواتر کێشەی بۆ پەیدا دەبێ، یاخود ئاشکراکردنی هەمو نهێنییەکانی ژیانی تایبەتی لەلایەن نوسەرەوە بەتایبەتی ئەوەی پەیوەندی بەلایەنی سێکسی و ئەو هەڵوێستانەی کە بەرامبەر ڕەگەزی بەرامبەر هەیەتی دەبێتە هۆی ئەوەی لە کۆمەڵگادا بە چاوێکی سوك سەیربکرێ و ڕێزی لێنەگیرێ و توشی سەرزەنشتکردن ببێ. هەربۆیە لەزۆر ژیاننامەدا ڕاستگۆییەکی تەواو بەرچاوناکەوێ. هەرچەندە ئەدەب بەگشتی و ژیاننامەی خودی بەتایبەتی هەڵڕشتن و بەتاڵکردنی خودە و نوسینەوەی هەمو ڕوداوەکانی ژیانە. بۆیە نوسەر پێویستە بێ ترس و شەرمکردن ژیاننامەکەی تۆماربکا، بەلآم بوونی ئەم سانسۆرانە لەسەر هەستەکانی نوسەر دەبێتە هۆی کەبتکردنی حەزوئارەزوەکانی دەرونی نوسەر و زانیارییەکان بەشێوەیەکی ناڕاستەوخۆ دەردەبرێ. ئەوکاتە دەکەوێتە ململانێیەك لەگەڵ خودی خۆی (باشترین جۆری ژیاننامەی خودی ئەوەیە کە چارەسەری ململانێی ناوەکی کەسەکە بکا)[يترتر]، چونکە نوسینی ژیاننامە لە پلەی یەکەمیدا بە هەنگاوێکی بوێرانە دادەنرێ و کەم کەس هەیە بتوانێ ئازایانە لەسەر خۆی بنوسێ. هەڵنەڕشتن و ئاشکرانەکردنی هەموو هەڵوێست و ڕوداوەکانی ژیانی لە ژیاننامەی خودیدا لەبەر هۆکاری داب و نەریتی کۆمەڵگا و ئەو ژینگەیەی تیایدا دەژی و ترس لە بەرپرسیاریەتی ڕەوشتی و سانۆری ئایینی و سیاسی، نوسەر توشی حاڵەتی کەبتکردن دێ، چونکە ئەرکی کەبتکردنیش بریتییە لە (نەهێشتنی خواستە دەرونییەکان(النزعات النفسية) لە ڕۆیشتنی لە ڕێگا ئاساییەکەی خۆی. ئەو ڕێگەنەدانەش دەست بەسەر خواستە دەرونییەکاندا ناگرێ، بەڵکو وەکو هێزێکی پارێزاو دەبێ بۆ ئاشکرابون، بەلآم لەگەڵ هەمو ئەمانەشدا بەشاراوەیی لە نەستدا دەمێنێتەوە)[سمترتر]. جا لەڕێگای بەرهەم و داهێنانە ئەدەبییەکانەوە، وەکو ڕێگە چارەیەکە کە بۆ خۆیان دەیدۆزنەوە بۆئەوەی هەرچی لە ناخیاندا هەیە بیدرکێنن، چونکە ئەدەب بە دەنگهاتنی شتە بێدەنگەکانە و نوسەر دەتوانێ هەمو شتە ناشیرنەکان جوان بکا.

[تترتر] هەڵمەت بایز رەسوڵ، رەهەندی دەرونی لە چیرۆکەکانی شێرزاد حەسەندا، ل123 .

[يترتر] مؤيد عبدالستار، السيرة الذاتية، ص31.

[سمترتر] عزالدين اسماعيل، التفسير النفسي للادب، ط4،دار العودة، بيروت، 1981، ص47.

ژياننامەی خودی و ڕۆمان:

ڕۆمان ژانرێکی ئەدەبییە، پێش ئەوەی باسی پەیوەندی نێوان ژياننامەی خودی و ڕۆمان بکەین و ئاماژە بە خاڵی هاوبەش و جياوازی نێوانيان بکەین، پێويستە سەرەتا هەوڵبدەين بە شێوەيەکی کورت لە چەمکی ڕۆمان بگەین وەکو ژانرێکی ئەدەبی بۆئەوەی ڕێگای کارەکەمان بۆ ئاسانتر بێ.

ئەگەر بە پرسيارێك دەست پێبکەین کە ڕۆمان چییە؟ دەکرێ بڵێين لە زۆر ڕووەوە لە هونەری ڕۆمان کۆڵدراوەتەوە و پێناسەی بۆ کراوە. ڕۆمان (کارێکی ئەدەبی خەيالّی پەخشانییە، بە شێوەيەکی چيرۆکی دەخرێتەڕوو کە درێژییەکی ديارىکراوی هەيە و کەسايەتی و ڕووداوەکانی تێدا وێنە کێش دەکا کە لە ژيانێکی

ڕاستەقینەدا لـە ڕابـوردو یـان داهـاتو دا لـە شـێوەی گرێچـنیەك دەینـوێنێ)[شمترتر] . لـەم پێناسـەیەدا سـیما دیارەکانی ڕۆمان خراونەتەڕوو. هەروەها سمیر القطامی لـە پێناسـەکردنی هونـەری ڕۆماندا دەڵـێ: ((ڕۆمـان ئەزمونی مرۆڤە، کە تێیـدا ڕۆمـاننوس لایـەنی دەرونـی و مرۆڤایـەتی لـە ژینگـەدا دەکێشـێ، و بەشـێوەیەکی باوەڕپێکراو و بەڵگەنامەوە لەڕێی جوڵەی کەسایەتییەکان و ململنێیەکانیان پێشکەش دەکرێ))[لهترتر] .

بـەمجۆرە ڕۆمـان لـە شـێوەیەکی گشـتگیر و هەمەلایەنیـدا چـیرۆکی ژیـانی کەسـایەتییەك یـان چـەند کەسایەتییەکی تێکەڵاو دەگێڕێتەوە و قۆناغەکانی گەشەسەندنی ژیانیانی تێدا ڕوندەکاتەوە.چـونکە ڕۆمـان (لەهـەمو جۆرەکـانی تـری ئـەدەب زیـاتر ژیـانی مـرۆڤ بـە دەردەخـا لـەکارلێکردنی لەگـەڵ ئـەو بارودۆخـە سـنوردارەی ژیـانی کەهەیـەتی لـەم سـەدەیەدا و، لەگـەڵ وێنەکێشـانی ئـەو سـاتە زەمەنییـەی هاوکـاتی کەسایەتییەکەیە، کەئەمە بە گرنگترین ئامانج دادەنرێ کە ڕۆماننوس لەبەرچاوی دەگرێ)[ترتر] .

ڕۆمــان لــە هــەمو جۆرەکــانی تــری ئــەدەب ڕێگــا بــە وێنەکێشــانێکی فراوانــی جیهــانی نــاوەوەی کەسایەتییەکان دەدا، لە ژیانی دەرەوەشیدا گرنگی بـەو ژینگەیـە دەدا کـە تیـای ژیـاوە و گەشـەی کـردوە، چونکە ڕۆمان دەتوانێ چەندین تێڕوانین تێکەڵی یەکتر بکا و ئامـاژە بـە قۆناغـە جیاجیاکـانی مێـژوی ژیـانی مرۆڤ بکا. هەر ڕۆماننوسێکیش بەشێوەیەکی جیاواز کارەکەی پێشکەش دەکا.

هەرچـەندە لەسـەرەوەدا چـەند تیشـکێکمان خسـتووەتە سـەر هونـەری ڕۆمـان، بـەڵام پێناسـەکردنی کارێکی ئاسان نییە، چونکە ڕۆمان لەگـەڵ جۆرەکـانی تـری ئـەدەب هاوبەشـی دەکـا. ڕەخنـەگر و نوسـەران هەوڵیانداوە بۆ گەڕان بە دوای سنوری جیاکـەرەوە لـەنێوان هونـەری ڕۆمـان و جۆرەکـانی تـری ئـەدەب کـە لێیەوە نزیکە و لەسەر بنەمای گێڕانەوە بنیاتنراون و لە پێکهاتـە سـەرەکییەکانی نـاو دەقەکانـدا هاوبەشـن. کاتێ شێوازی داڕشتن و تەکنیکە هونەرییـەکان و ڕەگـەزەکانیان لـە یـەکتر وەردەگـرن. ئەوکاتـە دەکەوێتـە حاڵەتێکی جیوەییەوە لەنێوان جۆرەکانی تری ئەدەبدا (هەروەك چۆن ڕۆمان هەنـدێ تـەکنیك و کەرەسـتەی لە جۆرەکانی تری ئەدەب وەرگرتوە، ئـەوا هونـەری ژیاننامـەی خـودیش ڕەهەنـدی خـەیاڵ و تێڕوانینـی بـۆ شـوێن و ئـامراز و کەرەسـتەکانی پیشـاندانی ڕوداوەکـان و وێنەکێشـانی کەسـایەتییەکانی لـە ڕۆمـان وەرگرتـوە)[ىترتر] . واتـە لێـرەدا دەتـوانین بڵـێین هونـەری ڕۆمـان لەگـەڵ ژیاننامـەی خودیـدا پەیوەندییـەکی دۆسـتانە و ئاڵوگۆڕکراویـان لەنێوانـدا هەیـە، چـونکە (ڕۆمـان ژیاننامـەی تێدایە بۆیـە هـەردوکیان لـە یـەکتر وەردەگرن. ژیاننامـە نوسـینیش تاڕادەیـەك هەسـتی ڕۆمـان نوسـین و توانایـەکی ڕۆماننوسـینی تێدایـە تـا

[ترتر] احمد عزی صفیر، تقنیات الخطاب السردی بین السیرة و الروایة، ص11.

[لهترتر] سمیر القطامی، الحرکة الادبیة فی الاردن، ط1، منشورات وزارة الثقافة و التراث القومی، مطابع الدستور التجاریة، عمان، الاردن، 1967، ص169.

[ترتر] مکارم الغمری، الروایة الروسیة فی القرن التاسع عشر، سلسلة کتب ثقافیة شهریة یصدرها المجلس الوطنی للثقافة و الفنون و الاداب، الکویت، 1981، ص12.

[ترتر] کمال الریاحی، حرکة السرد الروائی و مناخاتة ــ فی استرتیجیات التشکل، ص17.

ڕوداوەکان جوان بچنرێن و نوسینی ژیاننامەش پێویستی بە ڕەگەزەکانی ڕۆمان هەیە وەك گێڕانـەوە و ڕوداو و سەربردە و تەشویق و دەستنیشانکردنی کات و شوێن ...تاد)[تيترتر].

گەڵێ جار ڕۆماننوس بەتایبەتی لەیەکەم ڕۆمانیدا پەنا دەباتە بەر ئەو زانیارییانەی کە لە ژیـانی خۆیـدا هەیەتی لەگەڵ ئەو ڕوداوانەی کە لە ژیانیدا ڕویانداوە، ئەمەش تێکەڵییەك لەگەڵ هونەری ژیاننامـەی خودیـدا دروست دەکا، چونکە ژیانی مرۆڤ کەرەسـتەیەکی ئامـادەکراوە و لـە ژێـر دەسـت دایـە بـۆ نوسـین، ئەمـەش کاریگەرییەکی زۆری لەسەر ڕۆماننوسدا هەیە، چونکە ڕۆمان لە خودی مرۆڤەوە هەڵدەقوڵێ و پەیوەسـتە بـە ژیانی تاك بۆ نمونە گابریل گارسیا مـارکیز دەڵـێ: ((لـە ڕۆمانەکانمـدا دێڕێـك نییـە کـە پەیوەنـدی بـە ژیـانی ڕابودومەوە نەبێ))[تترتر]. واتە هەندێ ڕۆماننوس هەن ئـەو ڕۆمانانـەی دەیاننوسـێ بەشـێوەیەکی ڕاسـتەوخۆ ڕوداوەکانی لە ژیانی ڕۆژانەی خۆیدا یان کەسانی دەوروبەری وەردەگرێ و لە واقیعدا بونیان هەیـە و ڕوداوی ڕاستەقینەن و ڕویان داوە، بەڵام بەشێوەیەکی هونەری دایاندەڕێژێتەوە.

پەیوەندی نێوان ڕۆمان و ژیاننامەی خودی تێکەڵاویەکی زۆری هەیـە، زۆرجـار وا لـە ڕۆمـان دەروانـرێ کەوا لە یەکێك لە لایەنەکانیـدا هونـەری ژیاننامـەی خودییـە و لـەنێوان ژیاننامـەی خـودی و ڕۆمانـدا جـۆریتر پەیـدابوە، وەکـو ڕۆمـانی ژیاننامـەی خـودی(roman autobiographique) و ژیاننامـەی خـودی لـە شێوەی ڕۆمان (autobiographie romanciee)[بريرتر]. لەوانەیە مەبەستی ئـەم دو زاراوەیـە ئـەوەبێ کەوا ڕۆمانی ژیاننامەی خودی واتە کاتێك ڕۆماننوس ڕۆمانێك دەنوسێ و ڕوداو و کەسایەتی لە ژیـانی خـۆی وەربگرێ و بیکاتە کەرەسەی بابەتەکەی، هەروەها ژیاننامەی خودی لە شێوەی ڕۆمانیشدا واتە ژیاننامەیەك بەرگی هونەری ڕۆمان بپۆشێ و داڕشتنێکی ئەدەبی لەخۆبگرێ.

لەئەدەبی کوردیدا کاتێك هەندێ لە ڕەخنـەگران لـە ڕۆمانـە کوردییـەکان دەکۆڵنـەوە، جـەخت لەسـەر ئەوە دەکەنەوە کەوا ڕۆماننوسان بەشێکی زۆری ژیاننامەی نوسەران خۆیانە بۆ نمونە (د.موحسـین ئەحمـەد عومەر) لە پێشەکییەکەی کە بۆ ڕۆمانی (شڤانی کورد)ی نوسـیوە دەڵـێ: ((ئـەم ڕۆمانـە یەکێکـە لـە ڕۆمانـە بەراییەکان ... لەڕوی هونەری گێڕانەوە، تەواوی ئەو تەکنیکە هونەرییانە بەکارهاتون کە لـە ڕۆمـان یـان لـە گێڕانــەوەی کلاسـیکی ڕۆمــانی بیــۆگرافی بــەکارهاتوە. نوســەر ڕاســتەوخۆ باســی ژیــانی خــۆی دەکــا لەسەردەمەکانی منداڵی و سەردەمی ناکۆکی یان خەبات و سـەردەمی بوژانـەوە، کـە ڕاسـتەوخۆ دەمانخاتـە ناو ژیانی پاڵەوانی ڕۆمان کە نوسـەر خۆیـەتی هێڵـی گێڕانـەوە))[تريرتر]. واتـە ئامـاژە بـەوە دەکـا، کـە ژیـانی

[تيترتر] سابیر ڕشید، رۆمانی کوردی ـ خوێندنەوەو پرسیار، بەشی1، دەزگای چاپ و بلاوکردنەوەی ئاراس، هەولێر، 2007، ل49.

[تترتر] تەها ئەحمەد رەسولّ، ڕۆمان و هەڵوێستی مرۆڤایەتی و کێشەی سەردەم، گ (ڕامان)، ژ(13)، 5تەمموزی 1997، ل48.

[بريرتر] محمد الباردی، عندما تتكلم الذات ــ السيرة الذاتية فی الادب العربی الحديث، ص10.

[تريرتر] عەرەبی شەمۆ، رۆمانی شڤانی کورد، گۆرینی لە پیتی لاتینییەوە و نوسینی پێشەکی و فەرهەنگ: موحسین ئەحمەد عومەر، دەزگای چاپ و بلاوکردنەوەی ئاراس، چ1، هەولێر، 2006، ل8 ـ 9.

کەسایەتی سەرەکی ئەم ڕۆمانە هاوتایە لەگەڵ ژیانی نوسەرەکەی و ڕاستەوخۆ باسی قۆناغەکانی ژیانی خۆی دەکا، بەڵام بەشێوەیەکی ئەدەبی و تۆکمە نوسراوەتەوە. هەروەها چەندین نمونەی تریشمان هەیە وەکو (سەعید زەبۆکی لای خۆمان)ی د.کەمال سەعدی و (تێکشکان)ی سەرۆقادر و ...تاد کە نمونەی پاڵەوانی سەرەکییان لە واقیع و لە کۆمەڵگای کوردیدا زۆرە، بۆیە لەدوای دەرچونیان چەندین کێشەیان بۆ نوسەرەکانیان ناوەتەوە بەهۆی ئەوەی کەوا باسی ژیانی یەکێك دەکەن لە واقیعدا کەسێك گومان لەخۆی دەکا کە کەسایەتییە سەرەکییەکەبێ.

لێرەدا پرسیارێك دروست دەبێ، ئایا تێکەڵکردنی ژیاننامەی خودی لەگەڵ رۆمان لەلایەن نوسەرەوە کارێکی چۆنە؟ لایەنی باش و خراپییەکەی لە چی دایە؟ بۆ وەڵام دانەوەی ئەم پرسیارانە دەکرێ بگوترێ ئەگەر هاتو ڕۆماننوس ژیاننامەی خۆی لە ڕۆمانەکەیدا بەکارهێنا، ئەوا لایەنێکی باشی تێدایە لەوەی کەرەستەیەکی ئامادەکراوی لەبەردەست دایە و کرداری نوسینی بۆ ئاسان دەبێ، بەڵام لایەنی خراپییەکەی لەوە دایە کە زۆر لە ڕەخنەگران لەو باوەڕەدان ئەو ڕۆماننوسەی بڕێکی زۆری ژیانی خۆی تێکەڵ بە ڕۆمانەکەی دەکا، بۆ دووەم بەرهەمی ڕێگا لەخۆی دەبەستێتەوە و دەشێوێنێ، چونکە جارێکی تر زۆر زەحمەتە بتوانێ بەرهەمی گەرم و گوڕ و بەپێزی لەم جۆرە بنوسێتەوە و سەرنجی خوێنەر بۆخۆی ڕابکێشێ، لەگەڵ کەوتنەوەی کێشەی کۆمەڵایەتی بۆ نوسەرەکانیان.

ڕۆمان و ژیاننامەی خودی دوو جۆری ئەدەبی سەربەخۆن، بەڵام سود لەیەکتر وەردەگرن و ڕەگەز و تەکنیکەکانی یەکتر لە خۆدەگرن و بەتەواوکەری یەکتر دادەنرێن. ڕۆمان ژانرێکی ئەدەبی چەندین ڕەگەزی سەرەکی بەشداری لە پێکهاتنیدا دەکەن، وەکو (کەسایەتی، گێڕانەوە، بابەت، کات، شوێن). لەم ڕوانگەیەوە دەتوانین لە ڕەگەزە سەرەکییەکانی پێکهاتەی ژیاننامەی خودیش بکۆڵینەوە کە دواتر لە بەشی سێیەمدا بە تێروتەسەلی باسیان دەکەین.

سەربەخۆیی بوونی ئەم دوو هونەرەش وا دەکا خاڵی جیاوازی لە نێوانیاندا هەبێ، لە ڕووی هونەرییەوە ژیاننامەی خودی بەمەبەستی هەوڵدان و ڕاگەیاندن دەنوسرێ. کە دواتر ئامانجێکی سود بەخشی لە دواوەیە، لەکاتی ئاماژەکردن بە ڕوداو و مێژوی زانیارییە دەستنیشانکراوەکان، بە لەبەرچاوگرتنی بنیاتی هونەریەکەی. هەرچی مەبەستی ڕۆمانە بریتییە لە جوانی و چێژداری نەك ڕاستی و ناڕاستی زانیاریەکان[بريرتر]. ڕۆماننوس دەتوانێ ئەو ڕوداوانەی کە بەلایەوە گرنگن ئاماژەی پێبکا و ئەوانی تر لا ببا، چونکە بە ئارەزوی خۆی دەتوانێ چیرۆکێك لە خەیاڵی خۆی دروست بکا بەمەبەستی ئەوەی کاریگەری لەسەر خوێنەر دروست بکا و سەرنجیان ڕابکێشێ و هەستەکان بوروژێنێ و بەرەو بیرکردنەوە و ڕامانیان ببا، چونکە (ڕۆمان گێڕانەوەیەکی خەیاڵاوییە، هەرئەمەشە لە ژیانی مرۆڤ و ژیاننامەی خودی و بەڵگەنامەی

[بريرتر] السيرة الذاتية و الخوف من المستور، وكالة الصحافة العربية (انترنيت) www.addustou2.com

زیندو و چیرۆکی گەشتکردن و ئەوبەرهەمانەی کە ئاماژە بە مێژو دەکەن جیای دەکاتەوە)(سمیرتر). واتە هونەری ڕۆمان بە شێوەیەکی گشتی لە بەرگی خەیاڵ دەردەکەوێ و ژیاننامەی خودیش لە بەرگی حەقیقەتدا. بەمجۆرە (بنەمای خوێندنەوە دەبێتە پێوەری سەرەکی بۆ لێك جیاکردنەوەی نێوان ڕۆمان و ژیاننامەی خودی)(سمیرتر)، چونکە خوێنەری شارەزا کاتێك بە چاوێکی ڕەخنەگرانە بەرهەمەکان شیدەکاتەوە و لێیان دەکۆڵێتەوە، دەتوانێ بڕیاری دروستیان لەسەر بدا و بەڵگەی بۆ بهێنێتەوە، بەڵام دەبێ ئاماژە بەو ڕاستییە بکەین کاتێك ڕۆماننوس ڕەگەزە سەرەکییەکان دەخاتەڕوو، ئەوا بەشێوەیەکی داهێنەرانە مامەڵەیان لەگەڵدا دەکا، هەرچی نوسەری ژیاننامەی خودییە ڕوداوەکان وەکو خۆی دەگێڕێتەوە کە لە ڕاستیدا ڕویان داوە، چونکە یەکێك لە مەرجەکانی ژیاننامەی خودی، ڕاستگۆیی نوسەرە لە درکاندنی ڕاستییەکاندا.

بەگشتی دەتوانین بڵێین هونەری ڕۆمان و ژیاننامەی خودی، دوو جۆری ئەدەبی لە یەکترەوە نزیکن و لەهەمانکاتدا جیاوازن. لە ئەدەبدا هەریەکەیان بەرهەمی سەربەخۆیان هەیە و بە تێکەڵاویش بەرهەمیان بەرچاودەکەوێ. ئەو پەیوەندییەش وەکو شتێکی ئاسایی هەردەمێنێ لەنێوانیاندا، چونکە تا ڕۆمان و چیرۆك بنوسرێ ئەوا ژیاننامەی تیا ڕەنگدەداتەوە، لەهەمانکاتدا تا ژیانیش بمێنێ، ڕۆمان و چیرۆك لەلایەن مرۆڤەوە دەنوسرێ بۆ ئەوەی نوسەر لە میانیاندا بتوانێ هەندێ هزر و ئارەزوە شاراوەکانی تیا دەرببڕێ.

ژیاننامەی خودی لە نێوان ئەدەب و مێژو دا:

هەروەکو لە سەرەتادا ئاماژەی پێکراوە کە ژیاننامەی خودی لەگەڵ جۆرەکانی تردا تێکەڵاو دەبێ و بوارێکی تەسك و سنورداری نییە، بەڵکو فراوانە و جۆرێکە هەوڵی کرانەوە دەدا بەڕووی بوارەکانی تردا، مێژوش یەکێکە لەو بوارانە. ئەم تێکەڵاویەش واتە لایەنی لێکچون و جیاوازی لە نێوانیاندا هەیە، لە هەندێ تایبەتمەندییەکانیاندا لەیەکدەچن، بەڵام ئەمە نابێتە هاوتایی لە نێوانیاندا، بۆیە خاڵی جیاوازی لە نێوانیاندا بەرچاو دەکەوێ.

هەندێ لەو پێناسانەی کە بۆ هونەری ژیاننامەی خودی کراون، جەخت لەسەر مێژوی کەسی دەکەنەوە. ژیاننامەی خودی بریتییە لە گێڕانەوەی مێژوی کەسی و نوسەر پشت بە یادگەی خۆی دەبەستێ بۆ بەبیر هێنانەوەی تەواوی ڕوداو و بەسەرهاتەکانی ژیانی و دوبارە داڕشتنەوە و پێشکەشکردنی ئەو ژیانە ڕاستەقینەیەی کە لە ڕابوردودا ڕویداوە بە شێوەیەکی هونەری و ئەدەبی سەرنجڕاکێش.

(سمیرتر) رولان بورنوف و ريال اوئيلية، عالم الرواية، ت: نهاد التكرلي، ط1، دار الشؤون الثقافية العامة، بغداد، 1991، ص22.

(سمیرتر) محمد الباردی، عندما تتكلم الذات ــ السيرة الذاتية فی الادب العربی الحديث، ص 10.

سەبارەت بە پێگە و پەیوەندی ژیاننامەی خودی لە نێوان ئەدەب و مێژودا، لێکۆڵەران چەندین سەرنج و تێبینییان خستووەتەڕوو لەبارەی لایەنی هاوبەشیکردن و جیاوازی لە نێوانیاندا. هەرچەندە ئەدەب و مێژو ((سەرەڕای هەڤپشکیا د ناڤبەرا واندا ژلایی کەرەستیٚ دروستبوونا وان کو ئـەو ژی بابـەتێن گرێـدای ژیـان و جڤاك و ژینگەها مرۆڤـی نـە، لـێ جوداهییـاوان د چـەواتیا باسـکرن و پێشکێشـکرنا وانـدایـە))[لهيرێ]. بۆنمونـە لەکاتی گێڕانەوەی ژیاننامەی خودیـدا نوسـەر دەتـوانیٚ بابەتەکـەی بـە شـێوەیەکی ئـەدەبی ڕێـك و جـوان و ڕوداوەکانی ژیانی بگێڕێتەوە. بە تێکەڵکردنی هەندیٚ لایەنی هەسـت و سـۆز و هەرچـی مێژونوسـە دەبـیٚ بـە زمانێکی ڕون و ئاشکرا ڕوداوەکان تۆماربکا و خۆی بە دوربگریٚ لە ڕەگەزی خەیاڵ، بـە پێچـەوانەی ئەمـەش (ژیاننامە بە سەرچاوەیەکی مێژویی دانانریٚ)[ليرێ]. چونکە بەکارهێنانی ڕەگەزی خەیاڵ لە کاتی تۆمارکردنی ڕوداوە مێژوییەکاندا دەبێتە هۆی شێواندن و شپرزە بوونی زانیارییە مێژوییەکان ئەمە لەلایەك، لەلایـەکی تـر ژیاننامەی خودی پشت بە یادگە دەبەستیٚ لە گەڕاندنەوەی زانیـاری و ڕوداوەکـان کـە گـەلیٚ جـار یادگـە بـە ڕاستگۆیی زانیارییەکان ناخاتەوە بەردەست، دوچاری زیادی و کەمی دیٚ لەکاتی بـەبیر هاتنـەوەدا. هەرچـی مێژونوسە پشت بە بەڵگەنامە و نوسراوەکان دەبەستیٚ و یادگە هیچ ڕۆڵێك لە داڕشتنیدا نابینیٚ.

لایەنێکی تری لێکچونیان لەوە دایە کە هەردوکیان (ڕوداو و کەسایەتییەکان لە خۆ دەگرن، بەڵام مێـژو زیاتر جەخت لەسەر ڕوداوکان دەکاتەوە، هەرچی ژیاننامەی ئەدەبییە دەبیٚ جەخت لەسـەر یـەك کەسـایەتی بکاتەوە کە چەقی بابەتەکەیە و کەسایەتییەکانی تر و ڕوداوکان لە دەوری ئـەو دا دەسـوڕێنەوە)[ليرێ]. واتـە پەیوەندییەکی بەتین لە نێوان ئەدەبی ژیاننامەی خـودی و مێـژو دا هەیـە، چـونکە بەیەکـەوە بەسـتراون لـە خستنەڕووی کەسایەتی و هەڵوێست و ڕوداوەکان و ئاماژە کردن بە کات و کەسایەتییەکان.

بەمـەش هونـەری ژیاننامـە (مادەیـەکی مێژوییـە لـە قـاڵبێکی چـیرۆکیدا پێشکەشـدەکریٚ)[تيپيرێ]. واتـە مێژونوس لە هونەری ژیاننامەدا ڕۆڵێکی گەورەی هەیە لە ئاشکراکردنی هەمو ئەوشـتانەی لـە دەوری کەسـی مەبەستدار دا دەخولێنەوە، هەروەها لەو کاتەی ڕوداوەکان بەشێوەی بە دوایەکداهاتنی کـاتی تۆمـار دەکـا، نوسەری ژیاننامەی خودیش بەپێی قۆناغـەکان، ژیـانی خـۆی دابەشـدەکا بـۆ چـەند بەشـێك لـە هەمانکاتـدا نوسەری ژیاننامەی خودی شێوەیەکی ئەدەبی پێدەبەخشیٚ وەکـو چـیرۆکێك بابەتەکـەی پێشکەشـدەکا کـە لێرەدا پەیوەندییەك لەگەڵ ئەدەبدا دروست دەبیٚ.

[لهيرێ] گولستان بدل محمد حسن، ژیننامـا خوەی وەکو جۆرەکیٚ ئەدەبی (نورەردین زازا) وەك نمونە، ل56 – 57.

[ليرێ] انطونیوس بطرس، الادب (تعریفة، انواعة، مذاهبة)، المؤسسة الحدیثة للکتاب، طرابلس، لبنان، 2005، ص167.

[ليرێ] تهانی عبدالفتاح شاکر، السیرة الذاتیة فی الادب العربی، ص17.

[تيپيرێ] عزالدین اسماعیل، المکونات الاولی للثقافة العربیة (دراسة فی نشاة الادب و المعارف العربیة وتطورهـا)، طبـع فـی مطبعـة الادیـب البغدادیـة، 1972، ص139.

نوسینی ژیاننامەی خودی بە شێوەی چیرۆك هونەرێکی جوانی لێدەردەچێ و خوێنەر ئاسودە دەبێ لە کاتی بەردەوامبونی لە خوێندنەوەدا، کە جارێك حیکایەتی ژیانی خۆی تیا دەدۆزێتەوە و لەلایەکی تر دەبێتە هۆی پەند و عیبرەت وەرگرتن کە ئەمانە هەمویان چێژ بە خوێنەر دەبەخشن، بەم شێوەیە ژیاننامەی خودی وەکو هونەرێکی ئەدەبی کاری مێژونوس و ئەدیب بەیەکەوە کۆ دەکاتەوە کاتێ (کاری مێژو نوس دەبێتە باسکردنی ژیانی مرۆڤێك کە لە هەمان ژینگە و سەردەمدا ژیابێ و کاریگەری ڕوداوە مێژوییەکان لەسەر دروستبونی کەسایەتی و ڕۆژگاریدا هەبێ، کاری ئەدیبیش کاتێ پسپۆڕە لە وێنەکێشانی تەواوی کەسایەتییەکە)[1]. بەلاَم د.ئیحسان عەباس ژیاننامە وەکو بەشێك لە مێژو ڕەتدەکاتەوە، چونکە بەڕای ئەو (بنچینەیەکی ڕاست و دروستی نییە کە مێژوی لە سەر بنیاتدەنرێ، سنوری ژیاننامە بریتییە لە ڕوداوەبایۆلۆژییەکانی کەوتووەتە نێوان ماوەی لە دایکبون و مردنی کەسێك هەر لە منداڵییەوە تاکو پێگەیشتنی و نەخۆشییەکان و ئەوانی تر، لەوانەیە زۆرێك لە هەست و سۆزی مرۆڤایەتی پەیوەندی لەگەڵی هەبێ، بەلاَم ئەوانە هەمویان بە مێژو دانانرێن)[2].

لێرەدا دەکرێ بلێین ئەرکی سەرەکی دەکەوێتە ئەستۆی نوسەری ژیاننامەکە، چونکە (هەرچەندی ژیاننامە تاك بەرەو کۆمەڵگا ببا و کارەکانی پەیوەستبکا بە ڕوداوە گشتییەکان یان هەڵیانگەڕێنێتەوە یان پێیانەوە کاریگەر بێ، ئەوا لەو کاتەدا ژیاننامە مەبەستێکی مێژویی ئەنجامدەدا و هەرچەندە ژیاننامە تاك لە کۆمەڵگاجیابکاتەوە و تەنیا بە ڕاستییەکی گەورە دابنرێ و بە تێڕوانینێکی سەربەخۆیانە بڕوانێتە هەموو ئەو شتانەی کە لێیەوە دەردەچێ ئەوکاتە پەیوەندی لەگەڵ مێژودا سست و لاواز دەبێ)[3].

کەواتە لەگەڵ ئەوەی هونەری ژیاننامەی خودی چەندین خاڵی لێکچون و جیاوازی لەگەڵ ئەدەب و مێژو دا هەیە، بەلاَم لەهەمان کاتدا پەیوەندییان بەیەکەوە هەیە بەمجۆرە (ژیاننامەی خودی پێگەیەکی مامناوەندی هەبوە لە نێوان ئەدەب و مێژو دا، بەلاَم کاتێ بە وردی دەڕوانینە سروشتی ڕەگەزی ئەدەبی دەتوانین ئەو جۆرە دەربڕینە پوخت بکەینەوە لەوەی کە دو هێز یان دو دەسەلاَت بۆخۆی ڕایدەکێشێ ئەوانیش دەسەلاَتی ئەدەب و هێزی مێژوە، چونکە نوسەر مێژوی تایبەتی خۆی بە شێوەیەکی ئەدەبیانە دادەڕێژێتەوە)[4].

جێگای ئاماژە پێکردنە کاتێ سەیری سەرەتای سەرهەلدانی هونەری ژیاننامە دەکەین لە ئەدەبیاتی هەمو میللەتاندا، دەبینین کە پڕە لە ڕوداوی مێژویی و باسی شەڕوشۆڕ و قارەمانی مێژویی و ژیاننامەی ناودارانیان تیا کراوە. هەروەکو (ژیانی ناودارانی یۆنان و ڕۆمان) ی بلۆتارك و ژیاننامەی پێغەمبەر محمد

---

[1] عزالدین اسماعیل، الادب و فنونة ـ دراسة و نقد،ط6، دار الفکر العربی، ص277.

[2] احسان عباس، فن السیرة، ص10.

[3] سەرچاوەی پێشو، ص11.

[4] ابوشامة المغربی، جنس السیرة الذاتیة بین الادب و التاریخ.(انترنیت) www.shrooq2.com

(سلاَوی خوای لەسەربیَ) و لە ئەدەبی کوردیشدا لە (یاداشتی) ڕەفیق حلمی و (چیم دی)ی ئەحمەد خواجە ، مێژو پانتاییەکی فراوانی لە دەقەکەدا داگیرکردوە.

بەمجۆرە دەتوانین بڵێین ئەو پەیوەندییەی ژیاننامەی خودی لەگەڵ مێژودا هەیەتی، نابێتە هۆی ئەوەی بچێتە ژێرخانەی بەرهەمی مێژویی، لەبەر ئەوەی ژیاننامەی خودی هونەرێکی ئەدەبی سەربەخۆیە، بەڵام هەناسەیەکی مێژویی تێدایە، بۆیە مرۆڤ ناتوانیَ مێژوی تایبەتی خۆی لە مێژوی گشتی جیا بکاتەوە.

ژیاننامەی خودی لە نێوان شیعر و پەخشاندا:

نوسەر داهێنانی خۆی بە شێوەی شیعر یان پەخشان بەرهەمدەهێنیَ و پێشکەشی خوێنەرانی دەکا. لە قالبێکدا کە بەلایەوە گونجاو بیَ بۆ ئەوەی لە میانیدا هزر و مەبەستی خۆی بگەیەنیَ، شیعریش وەکو هونەرێکی ئەدەبی سەربەخۆ لە سادەترین پێناسەیدا بریتییە لەوەی کە ((پارچە نوسینێکە زۆر کات بە شێوەی دێری سەروادار ڕێکدەخریَ، هەوڵدەدا گوزارشت لە هەست و بیر بکا، بە هۆی دەنگ و کێشەوە))[بسمتر] . واتە هەست و سۆزی ڕاستەقینەی شاعیرەکە دەردەخا، کە ئەمەش پەیوەندییەك لەگەڵ هونەری ژیاننامەدا دروستدەکا. لە ڕوانگەی ئەو پەیوەندییەوە شیعر تێکەڵ بە ژیاننامە دەبیَ و ژیاننامەی شاعیریش تێکەڵ بە شیعرەکە دەبیَ، لەبەرئەوەی (هونەری ژیاننامەی خودی هەناسەیەکی هونەری هەیە و دەچێتە ناو هەمو کارە ئەدەبییەکانی تر شیعر بیَ یان پەخشان، چونکە جۆرێکە شاراوە خودییەکان لە قولاَیی دەقی ئەدەبیدا خۆی دەنوێنیَ)[بسمتر] .

سەبارەت بە هەبوونی ژیاننامەی خودی بە شێوەی شیعر بۆچونی جیاواز هەیە. هەندێك جەخت لەسەر نەبوونی ئەو جۆرە دەکەن بە بەڵگەی ئەوەی زۆربەی ئەو پێناسانەی بۆ ژیاننامەی خودی کراون باس لە شێوە پەخشانییەکەی دەکەن و، خاڵە جیاوازییەکانی نێوانیان ڕوندەکەنەوە، چونکە ((شیعر ئامادە نییە تەواوی لایەنەکانی ژیان لەخۆ بگریَ کە پێی دەڵێن (ژیاننامەی شیعری) مەرجەکانی ژیاننامەی خودی لەگەڵدا ناگونجیَ و وەری ناگریَ تا واز لە مەرجەکانی شیعری نەهێنیَ))[لهمتر] .

بەشێوەیەکی ڕونتر، سەرەکیترین جیاوازی نێوانیان ئەوەیە کە (ژیاننامەی شیعری ناتوانیَ هەمو روداوەکانی ژیان بە تێرو تەسەلی و وردەکاریەوە بگێڕێتەوە و لەکاتی پەنابردنی بۆ هەڵبژاردنی روداو و هەڵوێستەکانی ژیانیدا هەرچەندە پوختیش بیَ، بەڵام بەتەواوی باس لە ژیانی خاوەنەکەی ناکا. بەڵکو تەنها بۆ شاعیر ئەوەندە بەسە کەوا ئاماژەو تلمیح بدات لەسەر ژیانی.کە ئەمەش بە کەموکورتی و سنوردارکردنی زانیاریەکان دانانریَ، چونکە دەزانێت کە هاوکاتیەك لەگەڵ روداوەکاندا هەیە، لەبەر ئەوەی چوارچێوەی

---

(1) Oxford world power, first published 1999, fifth impression, printed in china, p 567

(لسمتر) عبدالفتاح افكوح، افاق تلقى ادب السيرة الذاتية الاسلامية الحديثة. (انترنيت) www.diwanalarab.com

(لهمتر) احمد على ال مريع، السيرة الذاتية الحد و المفهوم. (انترنيت) www.suhuf.net

ژياننامەی خودی شعری زانياری شاعير دەگوازێتـەوە بۆ ئەوجيهانـەی كـەپڕە لـە شتەناچۆنيەكەكان و ئـەو بەشەی وتاری ژياننامەی شعری بەئەمانەتەوە ناچێتە نـاو وردەكاريـەكانی يادگـە، بـەڵكو لەوانەيـە بەشـێكی لێوەربگرێ بۆ تيشك خستنە سەر ڕوبەری شعرەكەی كە لە دونيای يادگـە وەری دەگـرێ بـۆ دونيـای شـعری كەوا پڕە لە تێروانين و هاوكێشەی رەمزی ناراستەوخۆ)[سلمتر].

بەمجۆرە نوسەری ژياننامەی خودی شعری بەشێوەيەكی كورتتر لە شێوە پەخشـانيەكەی ئامـاژە بـە خاڵە هەرە گرنگـەكانی ژيـانی دەكـا، واتـە لـەكاتی نوسـينيدا هەوڵـدەدا ئـەو روداو و كـات و جـۆرە كەسـانە هەڵبژێرێ كە ڕۆڵـی سـەرەكييان هەيـە لـە ژيانيـدا وناچـێتە نـاو وردەكارييـەكان و درێـژدادڕی ناكـا، چـونكە چوارچێوەی شيعر سنوردارە و دەبێ پابەنـدی تايبەتمەنديیـەكانی شـيعر بـێ وەكـو(كێش و ريـتم و ئـاوازن). لەبەر ئەم هۆيەش (نوسەر ناتوانێ هەمو قۆناغـەكانی ژيـانی خـۆی هـەر لـە منداڵييـەوە تـا ئـەو سـاتەی كـە شيعری ژياننامەكەی دەنوسێ تۆمار بكا، بۆيە لـە ئاسـتی كـاتيش پشـت بـە هەڵبـژاردن دەبەسـتێ، چـونكە زمـانێكی تايبــەتی بــەكاردێنێ و پەيوەنديیـەكانی ئاوێتــەی يــەكترن)[تیسمتر]. ئەمانـە وا دەكـا كـە دارشـتنی ژياننامەی خودی بە شێوەی شيعر كارێكی قورسبێ، بۆيە كەم كەس هەيە توانيبێتی ژياننامەی خودی خۆی بە شيعر بنوسێتەوە.

بەڵام هەندێ لە لێكۆڵەرانی تر دان بەهەبوونی ژياننامەی خودی شيعری دادەنێن. وەكو فليـب لۆجـون كە دەڵێ: ((هەزارەها بەرهەمی ژياننامەی خودی بە شێوەی پەخشان هەن، بەڵام ژياننامەی خودی شـيعری لە ژمارەی پەنجەكانی مرۆڤ تێناپەڕێ))[تیسمتر]، هەرچەندە ئاماژە بـە هـەبوونی ژمارەيـەكی كـەمی ژياننامـەی خودی شيعری دەكا، بەڵام باس لە هەبوونی دەكا. بەمجۆرە شيعر وەكو يـەكێك لـە جۆرەكـانی ئـەدەب لـە هەنـدێ تايبەتمەندييەكانيـدا لەگـەڵ ژياننامـەی خوديـدا هاوبەشـن كـەوا (پەيوەنـدی نێوانيـان لـەوەدا خـۆی دەبينێتەوە كە نوسەرەكانی راناوی (من)ی قسەكەری تيابەكاردێنێ، هەروەها پشت بە رابوردو دەبەستێ لە كاتی بەبيرهێنانەوەی روداوەكاندا، واتە پشت بەيادگەی خۆی دەبەستێ لـە گەراندنـەوەی روداوەكـان و لـەو واقيعە وەريدەگرێ كە تيای ژياوە)[تیسمتر].

هەروەكو ئاشكرايە كەدەقی ژياننامـەی خـودی بريتييـە لـە گێرانـەوەی سـەربوردەی ژيـانی نوسـەرەكەی، بەڵام كاری ئەم گێرانەوەيە لەلايەن زۆر كەسان پەيوەستە بە شـێوە پەخشـانيەكەی. سـەبارەت بەهـەبوونی

[سلمتر] خليل شكری هياس، السيرة الذاتية المفاهيم والحدود فی ضوء نظرية الاجناس الادبية،))، مج: (الموقف الادبی)، مجلة ادبية شهرية تصدر عن اتحاد الكتاب العرب بدمشق، ع(404)، كانون الاول 2004. (انترنيت) www.awu_dam.org

[سلمتر] خليل شكری هياس، السيرة الذاتية المفاهيم والحدود فی ضوء نظرية الاجناس الادبية،))، مج: (الموقف الادبی). (انترنيت) www.awu_dam.org

[تیسمتر] فليب لوجون، السيرة الذاتية ـ الميثاق و التاريخ الادبی،ص 16.

[سلمتر] خليل شكری هياس، السيرة الذاتية المفاهيم والحدود فی ضوء نظرية الاجناس الادبية،))، مج: (الموقف الادبی) .(انترنيت) www.awu_dam.org

پەیوەندی لە نێوان ژیاننامەی خودی و دەقی شیعریدا (ابوشامة المغربی)دەڵێ:((راستە کە (گێرانەوە) ئامرازێکە پێچەوانەی رەگەزی (وەسف)ە و ئامرازی بەیەکەوە بەستنەوەی هونەری چیرۆکییە، بەلاّم سنورەکەی بۆ شیعر کراوەتەوە و کاری گێرانەوە خالّی هاوبەشە لەنێوان هەمو جۆرەکانی ئەدەبیدا))[1].

واتە هەمو شیعرێك وەسفی نییە و هەمو پەخشانێکیش گێڕانەوەی نییە تا ببنە پێچەوانەی یەکتر. لەگەڵ ئەمانەشدا هەندێ بۆچون هەن خەیاڵکردن و ڕامان و زێدەڕۆیی دەخەنە پاڵ شیعرو ڕاستگۆیی و هەقیقەتیش دەخەنە پاڵ ژیاننامەی خودی، بەلاّم مەرج نییە سەداسەد بێتەدی، چونکە (هەروەکو لە بەندی یەکەم لە مەرجەکانی نوسینی ژیاننامەی خودیدا ئاماژەی پێکراوە) کە نوسینی هونەری ژیاننامەی خودی گەلێ مەرجی هەیە پێویستە تێیدا بێ، بەلاّم گەلێ هۆکار هەن ئاماژەیان پێکراوە* ڕێگرن لە هاتنە دی ئەم مەرجانە بەشێوەیەکی دروست. لە هەمانکاتدا مەرج نییە هەمو شیعرێکیش خەیاڵ و زێدەڕۆیی و ڕامان و ناڕاستی تێدا بێ، چونکە شاعیر لە کاتی دەربڕینی هەست و سۆزی ناخی خۆی ڕاستگۆیانە گوزارشتی لێدەکا هەروەکو عبدالعزیز شرف دەڵێ: ((شعر کاتێ ڕاستگۆیی بنوێنێ ئەوا ژیانی خاوەنەکەیەتی))[2].

هەروەها لەکاتی خوێندنەوەی هەندێ شیعردا خوێنەر هەستی بەبوونی شێوەیەکی چیرۆکی دەکا، کە گێڕانەوەی ڕوداوی تێدایە و ناتوانرێ فەرامۆش بکرێ.

بەم شێوەیە شاعیری شارەزا و بە توانا دەتوانێ سەربردەی ژیانی خۆی بەشێوەی شعر پێشکەش بکا و دور بێ لە ڕامان و زێدەڕۆیی هەروەك (ابوشامة المغربی) لە کۆتایی وتارەکەیدا پێناسەیەك بۆ ژیاننامەی خودی دەکا و دەڵێ: ((ژیاننامەی خودی جۆرێکی گێڕانەوەیی ئەدەبییە، بە پەخشان بێ یان بە شعر، نوسەر لە میانیدا مێژوی تایبەتی خۆی تۆمار دەکا))[3].

لێرەدا ئاماژە بە دوو جۆری نوسینی ژیاننامەی خودی دەکا کە بریتین لە:

1- ژیاننامەی خودی پەخشانی
2- ژیاننامەی خودی شیعری

لەئەدەبی کوردیدا سەرەتای پەیدابونی هونەری ژیاننامەی خودی بۆ شیعرە کلاسیکییەکانی دەگەڕێتەوە و هەندێ شاعیر لە شیعرەکانیاندا بەچەند دێرێکی کەم باسی ساڵی لەدایکبونی خۆیان کردووە ، ئەگەر مەبەست لێرەدا گوزارشت کردن لە ژیان، یاخود بەشێك لە ژیانی مرۆڤ بێ و شێوەی دارشتنەکەی بە شعر بێ . ئایا دەکرێ بگەڕێینەوە بۆ مێژوییەکی دورتر و ئاورێك لە داستان وشعرە لیریکی و ئیپیکییەکانی فۆلکلۆرو ئەدەبی میللیی کوردی بدەینەوە ، کەوا بەشێوەی شعر باس لە ڕوداو و

---

[1] ابو شامة المغربی ، ادب السيرة الذاتية بين الشعر والنثر .(انترنيت) http://montada.arahman.net

* براونە: مەرجەکانی نوسینی ژیاننامەی خودی لەم نامەیەدا.

[2] عبدالعزيز شرف، ادب السيرة الذاتية، ص 22.

[3] ابو شامة المغربی ، ادب السيرة الذاتية بين الشعر والنثر .(انترنيت) http://montada.arahman.net

سەرگوزشتەیەك دەكەن كە پەیوەندی بە بەشێكی ژیانی مرۆڤەوە هەیە؟ بۆنمونـە داسـتانی قارەمانییـەتی ، قارەمانییەتی كەسێك یا نەتەوەیەك دەخاتە ڕوو یان داستانی دڵداری كە باسی دڵدارییەكی پـاك وبێگـەردی نێوان دوو دڵدار دەكا ، گەلێ جاریش هەریەك لەم جۆرانەی داستان هەوێنی جۆرەكەی تریشی تێدایە .

بەمجۆرە بەرهەمهێنانی دەقێكی هونەری ژیاننامەی خودی چ بەشعربێ یا بە پەخشـان، پێویسـتی بـە نوسەرێكی شارەزا و لێهاتو هەیە بۆ ئەوەی ئەو ژیانەی كە لە واقعدا بوونی هەبووە و لـە ڕابـوردودا ڕویـداوە بە شـێوەیەكی ئـەدەبی و سـەرنجڕاكێش دوبـارە بیانگێڕتـەوە و بتـوانێ كاریگـەری لـە بەرامبەرەكـەی بكـا. بەلەبەر چاو گرتنی تایبەتمەندییەكانی هەریەك لە شیعرو پەخشاندا.

کورتەیەک لە ژیانی مەسعود محەمەد و بەرهەمەکانی

بیریاری ناوداری کورد مامۆستا مەسعود محەمـەد، سـاڵی 1919 لـە باشـوری کوردسـتان، لـە شـاری کۆیە لە دایکبوە. مرۆڤێکی حەقپەرستی، مرۆڤدۆستی کورد پەروەر بوە، خاوەنی چەندین شاکارە لە بـواری هەمەجۆری زمان، ئەدەب، مێژو، کۆمەلآیەتی و فیکر بـە کـوردی و عـەرەبی، لـە بەرهەمەکانیـدا داکـۆکی لـە ئازادی بیر دەکا. فیکر و بۆچۆنی باو دەکاتە بابەتی لێکۆڵینەوە و ڕەخنە لە دیدی ماددی جەدەلی دەگرێ و داکـۆکی لـە مـرۆڤ دەکـات. بـە بۆچـونی مەسـعود محەمـەد مـرۆڤ تاکـە خالیقـە دیـن و ئایـدۆلۆژیا دیـاردەی کۆمەلآیەتین. ڕۆژی 1 – 4 – 2002 لە شاری هەولێر کۆچی دوایی کرد، چەندین کتێب و وتاری نایابی بـە زمانی کوردی و عەرەبی بۆ بە جێهێشتوین کە بریتین لە:

1. چەپکێك لە گوڵزاری نالی
2. مرۆڤ و دەوروبەر
3. لە پەرۆشەکانی ژیان (من هموم الحیاة).
4. گەشتی ژیانم
5. حاجی قادری کۆیی
6. حەماغای گەورە
7. زاراوەسازی پێوانە
8. دەستەودامانی نالی
9. بۆ ئەمیری حەسەن پوور لەهەرکوێیەك بێت

لەگەڵ چەند وتارێکی بەپێز (سشمتر)

(سم□تر) ؟، ڕۆڤار، ژ45، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی، 2007/4/15.

ڕەگەزە هونەرییەكانی ژیاننامەی خودی لە بنیاتی دەقی ژیاننامەی خودی (مەسعود محەمەد)دا:

هەروەكو دەزانین ژیاننامەی خودی جۆرێكە لـە جۆرەكـانی ئـەدەبی، كـە نوسـەرەكەی هەڵدەسـتێ بـە وێنەكێشانی ژیانی تایبەتی و ئەزمونە گرنگەكانی ژیانی خۆی بەشـێوەیەكی چـیرۆك ئـامێز و سـەرنجڕاكێش. واتە نوسەر هەڵدەستێ بە گێڕانەوەی ڕوداوەكانی ژیانی تایبەتی خۆی كەوا لە كات و شوێنێكی ڕاستەقینەدا ڕویانداوە و بونیان هەیە، بۆ ئەمەش پێویستی بە بنیاتێكی هونەری دەبێ و لـە چـەند تـەكنیكێكی هونـەری خۆی دەبینێتەوە. لێرەدا تیشكدەخەینە سەر گرنگترین ئەو ڕەگـەزە هونەرییانـەی كـە بەشـداری لـە دەقـی ژیاننامەی (مەسعود محەمەد) بەناوی (گەشتی ژیانم)دا دەكەن.

گێڕانەوە:

گێڕانـەوە وەكـو زاراوەیـەكی ڕەخنـەیی بریتییـە لـە ((گـۆڕینی ڕوداو لـە شـێوە واقیعیەكـەی بـۆ شـێو زمانییەكەی))[شەشت]. ڕەگەزی گێڕانەوە بەشێكی سەرەكییە لە بـەدیهێنانی بەرهـەمێكی سـەركەوتودا، چـونكە هەمو بەرهەمێكی گێڕانەوەیی لە ئەنجامی كاری هەموو ڕەگەزەكانی ترەوە بنیاتدەنرێ، واتە بـەهۆی جـولان و هەڵسوڕانی ڕەگەزەكانی (كەسایەتی و كـات و شـوێن و ڕوداو)دا بەرهـەم دەهێنـرێ. بـەمجۆرە ((گێڕانـەوە ئامرازێكە بۆ چنینی پەیوەندییەكان لە نێوان توخمە هونەرییەكاندا كە بنیاتی دەقی چیرۆكی لەسـەر بنیـات دەنرێت))[لهمتر]، بۆیە نوسەر بۆ گوزارشت كردن لە چیرۆكی ژیان پەنا بۆ گێڕانەوە دەبا.

لەكاتی گێڕانەوەدا خوێنەر جیهانێكی لەلا دروست دەبێ، وێنەی ئەو جیهانەیە كە لەسەر پەڕاوەكەیـدا وەسفی كـراوە. لەوانەیـە بەهۆیـەوە بتـوانێ شـێوە و ڕوخسـاری كەسـایەتییەكان بێنێتـە بەرچـاوی خـۆی و وێنەیەك لە هزریدا دروست ببێ، بێگومـان كـاری گێڕانـەوەش لەلایـەن كەسـێكەوە جێبـەجێ دەكـرێ پێیـی دەوترێ (گێـڕەرەوە)، باسـی ڕوداوێـك دەكـا كـە ڕویـداوە، بـەڵام پێشـبینی دەكـا لـە داهـاتودا ڕوبـدا، هـەر گێڕەرەوەیەكیش شێوازی تایبەتیی خۆی هەیە لە گێڕانەوەی ڕوداوەكاندا، بۆیە جۆرەكانی گێڕانەوە بـەپێی جۆری گێڕەرەوە و بەكارهێنانی ڕاناوەكان دەگۆڕێ.

سـەبارەت بـە جۆرەكـانی گێڕانـەوە ڕەخنـەگری فۆرمالیسـتی ڕوسـی (تۆماشفسـكی) دوو جـۆری دەستنیشانكردووە:

1- گێڕانەوەی بابەتی objectif

[□□تر] عزالدین اسماعیل، الادب و فنونة، ص178.

[له□تر] عبداللة ابراهیم العلاوی، بناء الفنـی فـی الروایـةالحرب العربیـة فـی العـراق، ط1، وزار الثقافـة و الاعـلام، دارالشـؤون الثقافـة العامـة، بغـداد، 1988، ص177.

2ـ گێڕانەوەی خودی subjectif

1ـ گێڕانەوەی بابەتی (السرد الموضوعی):

لە گێڕانەوەی بابەتیدا ((گێڕەرەوە هەوڵدەدا هەموو شتەکان بێنێتەوە ژێر دەسەڵاتی خۆی لە ڕێگەی نیشتەجێبون و خۆشاردنەوەی لەناو کەسایەتییەکاندا)). واتە گێڕەرەوە ئاگاداری هەموو شتێکە وەکو گێڕەرەوەیەکی چاودێر هەڵسوکەوت دەکا و بەشداری لە ڕوداوەکاندا ناکا، واتە گێڕەڕەوەیەکی دەرەکییەو بە هەردوو ڕاناوی (کەسی سێیەمی تاك و دوەمی تاك) گێڕەرەوە مامەڵە لەگەڵ کەسایەتییەکان و ڕوداوەکاندا دەکا، لەوانەیە خوێنەر زۆرجار واهەست بکا کە گێڕەرەوە ڕووی دەمی لەوە گفتوگۆی لەگەڵ دەکا.

2ـ گێڕانەوەی خودی (السرد الذاتی):

لەمجۆرەدا گێڕەرەوە وەکو کەسایەتییەکی ناو دەقەکە هەلسوکەوت دەکا کە ((لەمیانەی چاوی گێڕەرەوەکەوە بە دوای گێڕانەوەکە دەکەوین، یان پێویستمان بە ڕونکردنەوەی هەموو هەواڵێك نییە کە چۆن و لە کوێ گێڕەرەوە یان گوێگر ئەمەیان زانیوە)) و گێڕەرەوە بەشداری لە گێڕانەوەی ڕوداوەکان دەکا و ڕاناوی قسەکەری (من)ی تیا بەکاردێنێ.

مەسعود محەمەد وەکو کەسایەتییەکی سەرەکی و ئاگادار هەستاوە بە گێڕانەوەی ڕوداوەکانی ژیانی خۆی و تیشك دەخاتەسەر ڕوداوەکانی پێش لەدایکبونی خۆی. بەرهەمەکەی بریتییە لە (16) ئەلقە. وای بەچاك زانیوە لە دەستپێکدا پێناسەیەکی درەختی بنەماڵەکەی خۆی بکا و پێ بە پێ و نەوە لە دوای نەوە لە ئەلقەی یەکەمی گەشتەکەیدا تۆماریکردوە و ڕونی کردووەتەوە، ئەمەش کاری خوێنەر ئاساندەکا. لە میانەی هەر (16) ئەلقەی بەرهەمەکەیدا بە ڕێڕەوێکی یەك لە دوای یەکی قۆناغەکانی تەمەنیدا تێدەپەڕێ و لە ڕووی داڕشتنەوە بە شێوازێکی ئەدەبی بەرز وەسفێکی جوانی تیا بەرچاو دەکەوێ. لەم ژیاننامەیەدا باسی پێش لە دایکبون و دوای لە دایکبون و سەردەمی ساوایی و مێردمنداڵی و گەنجی و کاملی خۆی تیا کردووە. لە بەشەکانی سەرەتای نوسینەکەیدا لە گێڕانەوەی ڕوداوەکاندا پشتی بە کەسانی تری دەوروبەری بەستوە، چونکە لە سەردەمێکی وادا نەبووە درك بە شتەکان بکا و لە دواڕۆژدا بتوانێ بیانگێڕێتەوە. زیاتر پشتی بە باوکی خۆی کە بە (مەلای گەورەی کۆیە) ناسراوە بەستوە، کەسێکی زانا و دانا و ئاین خواز و ڕۆشنبیر و ناودار بوە، لەگەڵ دایکی و یا عسمەتی دایەنی.

تو ماسفشکی، نظرية المنهج الشكلى ـ نصوص شكلانية روس، ت: ابراهيم خطيب، ط1، مؤسسة الايحاث العربية، الشركة المغربية للناشرين المتحدين، بيروت ـ لبنان، 1982، ص189.

عبداللة ابراهيم العلاوى، بناء الفنى فى الروايةالحرب العربية فى العراق، ص168.

امنة يوسف، تقنيات السرد_فى النظرية والتطبيق، ط1، دار الحوار للنشر والتوزيع، سورية، 1997، ص30.

سەبارەت بە جۆرەکانی گێڕانەوە لەم دەقەدا، لەبەرئەوەی نوسەر (گێڕەرەوە) ژیاننامەی خۆی بە ڕاناوی (من)ی قسەکەر نوسیوەتەوە و کارەکەی ئەنجامداوە، بەڵام دەبێ ئەوەش لەیادنەکەین کە کەس ناتوانێ بە گۆشەگیری بژی و تەنیا باسی خۆی بکا و بەس. بۆیە زۆرجاران دەپەڕێتەوە بۆلای کەسانی دەوروبەری و ڕوداوەکانی ژیانی ئەوانیش دەگێڕێتەوە و تێکەڵ بە ڕوداوەکانی ژیانی دەبێ و دیالۆگەکانیان تۆمار دەکا.

ئەم جۆرانەی گێڕانەوە لە دەقەکەدا بەرچاودەکەوێ:

1ـ **<u>گێڕانەوەی بابەتی:</u>** لەم جۆرەدا نوسەر وەکو گێڕەرەوەیەکی چاودێر، یان بینەر، یان بیسەر هەڵسوکەوت دەکا و بەشدار نییە لەو ڕوداوەی دەیگێڕێتەوە، تەنها بۆ بەرامبەرەکەی دەگێڕێتەوە. بۆ نمونە لە دەقی (گەشتی ژیانم)دا هاتوە:

((... نەجیبەی خوشکم دەگێڕێتەوە و دەڵێ بەغار لە دەرکی گەروو سۆرکەوە شوێن قافلە کەوتم بەو ڕێگایەدا کە ڕووە و هەولێر دەڕوا))[بیشمتر].

لە نمونەیەکی تردا هاتوە:

((... کاکە موقتەدیر لەباری هەرەسەرێ لە تەنیشت باوکمەوە دانیشتبوو، هەرهەندەم دیت لەناکاو باوکم زللەیەکی بەتینی لە کاکە موقتەدیردا، ئەویش هاڕەیەکی لێ هەڵستاو کەوتە لنگە فرتێ، بەو زللەیە خوەکەی (صرع)ی عادەتی هاتێ و وەك بەرخی سەربڕاو بە لرخە و لەرزین و دەست و پێ خواربون و چاوسوڕان بووە نیوە مردوو. باوکم وەکو پشکۆ ڕووی سوور هەڵگەڕابوو...))[برلهتر].

هەروەها ((... دەمدیت دایکم پیاڵەی بەبەر سنگییەوە دەگرت و دلۆپ دلۆپ شیرەکەی تێ دەتکاند، دواتر پیاڵەکەی لە شیر بەتاڵ دەکرد بێ ئەوەی تنۆکێکی بچێتە هەناوی منداڵیەوە))[ترلهتر].

لەم نمونانەدا گێڕەرەوە بێلایەنە لە ڕودانی ڕوداوەکاندا تەنیا ڕۆڵی چاودێر، یاخود بیسەرێك وەردەگرێ.

2ـ **<u>گێڕانەوەی خودی:</u>** لە گێڕانەوەی خودیدا نوسەر وەکو کەسایەتییەکی سەرەکی لەناو ڕوداوەکاندا هەڵسوکەوت دەکا وەك ئەم نمونانەی خوارەوە:

((وەك لەبیرمە دوای گوێستنەوەی یا عففەت کە قوتابخانە کرایەوە من بووم بە قوتابی، بەرلەوە، نەجیبەی خوشکم لەساڵی 1925 چوو بووە مەکتەب، منیش بێ ئەوەی گوێ بدەمە دەرس و دەوام هاتوو چۆیەکەم دەکرد و مامۆستاکانیش لێیان دەسەلماندم بەکەیفی خۆم بچمە ژووری دەرس و بەکەیفی خۆم لێی دەرچم))[یرلهتر].

[بیشمتر] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، چ 1، ستوکهولم، 1992، ل112.

[برلهتر] سەرچاوەی پێشو، ل35.

[ترلهتر] سەرچاوەی پێشو، ل32.

[یرلهتر] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم ، ل111.

لێرەدا لە شێوەی دیالۆگێکی ناڕاستەوخۆدا ڕوداوەکانی ژیانی خۆی دەگێڕێتەوە و کاتی ڕابوردو تێکەڵ بە کاتی ئێستا دەکا، چونکە گێڕەرەوە ڕوداوێك دەگێڕێتەوە کە لە ڕابوردو ڕویداوە، بەڵام ئێستا دەیگێڕێتەوە.

لە نمونەیەکی تردا هاتوە:

((... بەئەنقەست خۆم دوور خستەوە لە کۆیێ هەتا نەچمە گێژاوی هەڵسەنگاندن و نرخاندن و چەند و چۆنی ئەو مافانەی بۆ کورد ڕەچاودەکرێ...))[سملهتر].

((مەشغەڵەتم لە کۆڕ بەزۆر ڕووکاردا بوو، لە لێژنەی ئەدەب و قامووس، لێژنەیەکی زمان دەمڕاست بووم. کۆبونەوەکانی هەر لێژنەیەك پاش نیوەڕۆ دەبوو، لەبەرئەمە بە زۆری نیوەڕۆیان لە کۆڕ دەمامەوە چونکە نەمدەتوانی هەموو ڕۆژێك دوای دەوام بچمەوە ماڵێ و دیسان بگەڕێمەوە))[سملهتر].

((لایەنی ڕابواردنی ڕۆژانەم لە ئوردون ئاسوودەبوو، هەرچەی سەغلەتی هەبوو لێم نەبوو، چی بۆ یەکێکی وەکو منیش لەمجێز بێ هەبوو. فیلمی ئەو تۆم دەدیت هەرگیز لە عێراق نەمدیتبوون...))[لهلهتر].

لەدەقی (گەشتی ژیانم)دا ئەمجۆرەی گێڕانەوە پانتاییەکی فراوانی داگیرکردووە. ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە (مەسعود محەمەد) ڕاستەوخۆ باسی ژیاننامەی خودی خۆی دەکا وەکو کەسێکی سەرەکی و بەشدار لە کاتی تۆمارکردنی ڕوداوەکان هەڵسوکەوت دەکا و بەشێوەیەکی گشتی کاری گێڕانەوەکەش بە ڕاناوی (من)ی قسەکەر ئەنجامدەدا. لە هەندێ شوێنی ئەم بەرهەمەدا (مەسعود محەمەد) باس لە ڕوداوەکانی ژیانی کەسانی دەوروبەری دەکا و ڕێچکەی وەکو گێڕەرەوەیەك بابەتیانە مامەڵە لەگەڵ ڕوداو و کەسایەتییەکان دەکا. دەکرێ ئەمجۆرە گێڕانەوانەش تێکەڵ بە یەکتر بکرێن وەك لە هەندێ شوێندا بەرچاو دەکەوێ. بۆ نمونە:

((... باوکم دەیگوت، وەها گوێم پڕبوو بوو لە دەنگی گریانت کاتێك دەرسیشم دەگوتەوە لە مزگەوت لام وابوو گوێم لە گریانتە...))[لهتر].

لێرەدا وتەی باوکی دەگێڕێتەوە بەڵام لە بارەی کەسایەتی سەرەکی کە خۆیتی و وەکو دیالۆگێکی ڕاستەوخۆ ڕوداوەکە پێشکەش دەکا.

[سملهتر] سەرچاوەی پێشو، ل415.

[سملهتر] سەرچاوی پێشو، ل532.

[لهلهتر] سەرچاوەی پێشو، ل564.

[لهتر] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم ، ل34.

((جارێکیان لە کەوتنمدا خوێن کوفارەی بەست لە لووتمەوە ... بەدوای گریانمدا باوکم هات، لە بیریشمە یاعیسمەت بەپەلە و بەشێواوی و بێفایدە خۆڵی بە خوێنەکەدا دەکرد بەڵکو کەمێکی لیٚ بشارێتەوە و لە پەرۆشی باوکم کەم بکاتەوە...))[بیلهتر].

ڕوداو:

ڕوداو بە یەکێك لە ڕەگەزە گرنگەکانی بنیاتی دەقی ژیاننامە دادەنریٚ و کاریگەری لەسەر ڕەگەزەکانی تر هەیە و لەنێوان خۆیاندا کار لەیەکتر دەکەن بۆ بەڕێوەچونی پرۆسەکە (دەقەکە)، بە شێوەیەکی تر بەهۆی بەیەکگەیشتنی کەسایەتییەکان لە کات وشوێنێکی دیاریکراودا لەلایەن نوسەرەوە، ئەوا ڕوداوێك دێتە ئاراوە هەموو ڕوداوێکیش کاریگەری لەسەر ئەو کەسایەتییە هەیە کە بەڕوداوەکە هەستاوە، هاوکات لەگەڵ کاریگەری ڕوداوە دەرەکییەکانی ناو ئەو ژینگە وکۆمەڵگایەی کەتیایدا دەژی، کاریگەری لەسەر دروست بوونی کەسایەتیەکەی دەکا. واتە هەر ڕوداوە کەسایەتییەکان هەڵدەسوڕێنیٚ و بەجولەیان دەخا و لەهەمان کاتدا بەهۆی کەسایەتیەکانەوە ڕوداو دروست دەبیٚ بە بەستنەوەیان بە جێکاتێکی گونجاودا. بۆیە (ڕێکخستنی ڕوداوەکان لە ژیاننامەدا بەبەشێکی گرنگ وسەرەکی دادەنریٚ لەبنیات ودامەزراندنی دەقەکەداو کاتیٚ بنیاتەکەی لەسەر بنەمایەکی هونەری پتەو ویەکگرتو بیٚ و پشت بەتوانا ولێهاتویی نوسەر دەبەستیٚ لەبەیەکەوە بەستنەوەی ڕوداوەکان وڕێزکردنیاندا)[تیلهتر]. هەر نوسەرێك بەشێوازێکی تایبەت ڕوداوەکانی ژیانی خۆی پێشکەش دەکا، سەبارەت بە دەقی ژیاننامەی خودی هەندیٚ نوسەر هەن، هەر لەسەرەتاوە بە ڕوداوی لەدایکبونی خۆیان دەست پێدەکەن، بەلاٚم هەندێکی تر بە ڕوداوێکی سەرەکی و کاریگەر دەست پێدەکەن، بۆ ئەوەی سەرنجی خوێنەرانیان ڕابکێشن. هەروەك سیزا قاسم دەلیٚ: ((دەسپێك لە ڕۆمانی واقعیدا بە بەشێکی گرنگ دادەنریٚ کە ئاراستەی چیرۆکەکە و پەرەسەندنی لەسەر بنیات نراوە))[لهتر]. بۆنمونە لەدەقی (گەشتی ژیانم) ی (مەسعود محەمەد)دا لە ئەلقەی یەکەم هەروەکو دەستپێك بۆ چونە ناو قۆناغەکانی تەمەنی وەکو پێشەکییەك ڕوداوی لەدایکبونی خۆی بە تیشك خستنە سەر درەختی بنەماڵەکەیان لەکاتی پێش لەدایکبونی خۆیدا دەست پێدەکا و ڕونی دەکاتەوە و دەیەویٚ خۆی بناسێنی کە کیٚ یە؟ و دەلیٚ: ((لەمن بە پێشەوە پێنج پشت لە باپیرانم بە (جەلیزادە) ناسراون))[برتر]، بەلاٚم لەئەلقەی دوەمدا دێتە سەر باسی ژیاننامەی خودی خۆی، سەرەتا ئەوەمان بۆ

[لهتر] سەرچاوەی پێشو، ل38.

[تیلهتر] جنان عبداللة یونس الزبیدی، الفنون النثریة في کتاب ابن الجوزی (صیدخاطر) ـ دراسةتحلیلة، رسالةماجستر، کلیةالاداب، جامعةالموصل، 2005، ص72.

[لهتر] سیزا قاسم، بناءالروایة، دراسة مقارنة فی ثلاثیة نجیب محفوظ، ط1، دار التنویر للطباعة والنشر، بیروت ـ لبنان،1985، ص42.

[برتر] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل3.

ئاشکرا دەکا کە دەڵێ: ((ڕۆژی لەدایکبونم تۆمارنەکراوە.))[ترتر] کە ئەمەش نارەحەتی دەکا. لەبەرئەوەی کوڕی کەسێکی خوێندەوار و ڕۆشنبیر بووە پێویست بووە ئەو کاتە، یان ئەو ڕۆژە مێژووییە تۆماربکرابایە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا هیوا بڕاونییە و هەروەکو خۆی دەڵێ: ((...خۆو بەخت کژی هەوەل سەرەتاتکەم لەم جیهانە وەها تاریك نییە، ئەویش بەهۆی کەسبێکی ڕەزەوانانەی فۆلکلوریانەی خۆشکەلانەی تێکەڵاو بە ئارەقەی ئەرك وشیرنایی ترێ و گەشایی هاتو باتی مێوژەڕەش، کە من بۆیەکەم جار چاوم هەڵێنامشتاقی ترێ مێوژ ڕونرا بو ... بەو پێیە دەبێ لەئەیلوولدا مـن بووبێتمە مێوانی (دونیاکەی فانی کاروان سەرای ڕەنگ) ساڵەکەشی 1919 زاینی بوە))[يرتر]. لێرەدا نوسەر ئاماژە بە یەکەم ڕوداوی ژیانی خۆی دەکا، کە لە کاتی لەدایکبونیدا کات و کژی میوە ڕنین و سەروبەرکردنی بەروبومی ڕەزەکانیان بونە، دەقی ژیاننامەکەشی بە گەڕانەوەی لە شاری عەممان بۆ بەغدا لە ڕێکەوتی 1978/10/20دا کۆتایی پێدەهێنێ.

مەسعود محەمەد هەر لەسەرەتای ژیانیدا دایەنی هەبووە کە شیری داوەتێ و بەخێوی کردوە و زۆری خۆشویستوە، هەروەك خۆی دەڵێ: ((بێگومان یاعیسمەت بۆمن خۆشەویسترین دایکی شیری بوە، بگرە لە دایکی خۆشم پتر خۆشدەویست چونکە هەتا فەراقە بووم هەر لە باوەشی ئەو دەنوستم))[سمتر].

ڕوداوەکانی سەرەتای ژیاننامەکەی زۆربەیان بریتین لە هەڵوێست و ڕوداوی بچوك کە کاریگەری لەسەر کەسایەتی کردوە لە دوارۆژداو لە یادگەیدا شوێنی خۆی گرتوە، نوسەر بەحوکمی ئەوەی کوڕی مەلا و زانایەکی گەورە و خاوەن دیوەخان و میوانی زۆر بونە و، لە شوێنە سەرەڕێکانی وەکو کۆیەوچنارۆك ژیاون کە هەردەم شوێنی حەسانەوەی میوانان بونە، بۆیە ژیانی ئەو لە ژیانی کەسێکی تری ئاسایی جیاوازترە و ڕوداوی زیاتر و خەڵکی زیاتری بینیوە. لەگەڵ ئەمانەشدا خاوەن زەوی و باخ و ڕەزێکی زۆر بونە و پیشەیان کشتوکاڵکردن بووە و پێویستیان بە دەست و بازو هەبوە بۆ ڕاپەڕاندنی کارەکانیان، ئەمانە هەموی ڕوداوی یەك لە دوای یەکی لێ پەیدادەبێ و ماندوبونی زۆری دەوێ کە کاریگەری لە دوارۆژی دەکا هەروەکو خۆی دەڵێ: ((بەڵێ دەزانم دەبێ لە پەروەردەبونمدا وەیا لە سروشتمدا ماکێك هەبووبێ لە زوویێکەوە منی خستبێتەوە سەر ڕێبازی باوەڕهێنان بە (مرۆڤ)، بەڵام گومانم لەوەدا نییە کە تەجرەبەی منداڵیم لە ژیانی ناو شاخ و درەخت و ئەرك و زەحمەت و هەوراز و نشێوی چنارۆك و هەستکردن بە ئارەقەی ڕەنجدەر و هەناسە سواری ئاودێر (کە خۆم هەناسەم تێیدا سوار بووە)و بایەخی مەهارەتی کاسبکار زەمینەی لێ ڕوانی نوێ بیروباوەڕی دوارۆژم بووە))[سمتر]. هەرچەندە مەسعود محەمەد دەچێتە قوتابخانە، بەڵام کاتی پشوی هاوینان بە ڕاپەڕاندنی کارەکانی چنارۆك و کۆیەوە سەرقاڵبوە.

[ترتر] سەرچاوەی پێشو، ل 29.

[يرتر] سەرچاوەی پێشو، ل 30–31 .

[سمتر] سەرچاوەی پێشو، ل 33 .

[تر] مسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل 55 – 56.

لـەژیانی مرۆڤـدا هەنـدێ ڕوداو و هەڵوێسـت هـەن، کـە دەبنـە هـۆی گـۆڕینی ڕەوتـی ژیـان و ڕێچـکە و ڕێبازێکی تایبەت بەخۆی دەبێ. هەروەك ئاشکرایە کە مەسعود محەمـەد سـەرەتای ژیـانی لـە نـاو خێـزان و دۆست و خزمانی کۆیەی بەسەر بردوە، بەڵام دواتر بۆ خوێنـدن هاتووەتـە هـەولێر و لـە گـەڕەکی بـاداوە لـە ماڵی مەلا ئەفەندی ژیاوە، قۆناغێکی زۆر گرنگ بوە لە ژیانیدا بۆ شارەزابون لە دونیادا هەروەك خۆی دەڵێ: ((ژیانی باداوە بۆمن دەرگەیەکی نوێ بوو بەرەو دنیای بـەرینتر لـە دنیاکـەی کـۆیی لـێم کرایـەوە... هـەولێر ناوچەی لیـوا بـوو بـاداوەی مـەلا ئەفەنـدیش ناوەنـدی بزوتنـەوەی سیاسـی و کۆمەڵایـەتی ئەوسـای هـەولێر بوو))[*]. دواتریش کە لە حقوق وەرگیراوە و چووەتە بەغدا دەڵێ: ((سالأنی خوێندنی حقوقم، بێگومان لـە هەموو ڕووەوە جۆرە گۆڕانێك بوو لە ڕێبازی رەوتی بەسەربردنم...))[*].

کاتێ سەیری لاپەڕەکانی ژیاننامەی (مەسعود محەمەد) دەکەین، چەندین ڕوداوی خـۆش و ناخۆشـمان تیا بە رچـاو دەکـەوێ، یـەکێك لـە ڕوداوە نـاخۆش و ترسـناکەکانی کـە لـەکاتی منـداڵی توشـی بـووە و، زۆر ترساوە کە دەڵێ: ((من و سەلاحی ئامۆزام و حەوێزی مـەلا سـبوح لەسـەر ڕۆخـی حەوزەکـەی مـاڵی حـەوێز بەڕێز هەڵتوتەکابووین. سەلاح لەنێوانماندا بوو لەپڕ بێ ئەوەی پێشتر خەبەر داریەك لە سـەلاحەوە مـەعلووم کرابێ من و حەوێزی خسـتە نـاو حەوزەکـەوە. ئەوەنـدە ورد و سـاوابووم نـەتوانم لـەو ئـاوەدا پـێ لـە زەوی گیربکەم... خواو ڕاستان یەکێك بەڕێکەوت دەبینێ لچکی جلکی منداڵ لە ئاودا دیارە بەڕاکێشانی ئەو لچکە دەزانی مەسەلە چییە و من و حەوێزی لەئاوەکە دەرکێشا ئیتر بووە هەرا و گریان و قەڵەباڵغی))[*].

لە ڕوداوێکی تری گرنگ و ناخۆشەکانی ژیانی مەسعود محەمـەد کـە کاریگـەری لەسـەر بەجێهێشـتوە، مردنی باوکی بووە کە دەڵێ: ((... مەرگی باوکم گەورەترین کۆست کـەوتن بـووە لـە هـەموو ژیانمـدا))[*]. لەوکاتەی ئەو خەمە گەورەی هاتووەتە پێش دەبوایە کۆڵنەدا و بەهێزبێ، چونکە بەرپرسـیاریەتی ئـەو ماڵـە گەورە و قەڵەباڵغەی کەوتە ئەستۆ و سەرەڕای ئەمانەش ئەوکاتە باری ئابورییان زۆر نالـەبار بـووە و خـۆی قوتابی حقوق بووە.

(مەسعود محەمەد) کەسێکی ناودار و دیار بووە و زۆر شوێن گەڕاوە، هەڵبـەت ژیـانی بێبـەش نییـە لـە ڕوداوی خۆش و ناخۆش، بەڵام سروشتی مرۆڤ وایە کـە ڕوداوی ناخۆشـی لـەیاد ناچـێ، بـەڵام ڕوداوی خـۆش زوتر لەیاد دەکرێ.

لەکاتی خوێندنەوەی دەقی (گەشتی ژیانم)دا بەتایبەتی لە بەشەکانی ناوەڕاسـت و کۆتـایی دەقەکـەدا تێبینی ئەوە دەکەین کە نوسەر چەندین ڕوداوی مێژوویی تۆمارکردوە، کە توانیویەتی پەیوەندییەك لـەنێوان

---

[*] سەرچاوەی پێشو ، ل150.

[*] سەرچاوەی پێشو، ل228.

[*] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل88.

[*] سەرچاوەی پێشو، ل257.

ڕوداوەکانی مێژوی تایبەتی ژیانی خۆی و ڕوداوەکانی مێژوی گشتی دروست بکا، کە خۆی ڕۆڵی هەبووە لەو ڕوداوانە یاخود وەکو کەسێکی چاودێر ئاگاداری ئەم ڕوداوانە بووە و لەسەردەمی ئەودا ڕویانداوە بەتایبەتی ئەو ڕوداوانەی کە لەدەوروبەر و ژینگەی ئەودا ڕویانداوە وەکو ڕوداوەجیهانییەکان (جەنگی جیهانی دووەم) وەکو کەسێکی ئاگادار و بەشدار شارەزایی و پەیوەندی بەو کەسانەوە هەبوە کە لەوەزارەتەکانی عیراق ڕۆڵیان هەبووە. ڕوداوەمێژوییەکانی ئەو سەردەمانەی بە چاوی خۆی بینیوە و ململانێ و ناکۆکی لەنێوان عەشیرەتە کوردەکان کەچەندین کوشتن وڕوداوی دڵتەزێنی لێکەوتووەتەوە بەشێوەیەکی هونەرییانە و ورد تۆماری کردون، چونکە (خاوەنی ژیاننامە دەتوانێ چەندین ڕوداوی مێژویی بگێڕێتەوە بەمەرجێ شێوەیەکی ئەدەبی لە ژیاننامەکەی خۆیدا پێببەخشێ و بیکاتە بەشێك لە بنیاتی هونەری ژیاننامەکەی، کەوابو لەبواری گشتی بۆتایبەتی بیگوازێتەوە)[تر]. واتە نوسەر دەتوانێ ڕوداوە مێژوییەکان بگێڕێتەوە و ڕۆڵی خۆی تیا بنوێنێ، لەگەڵ باسکردنی ئەو کاریگەرییانەی کاری لەژیانی کردوە بەشێوەیەکی ئەدەبی بیانگێڕیتەوە، بۆنمونە دەڵێ:((لەو پلەی خوێندنی ناوەندیم دا ئینقلابی بەکر سدقی وکوژرانی دواتری ڕوویدا))[برتر]. (مسعود محەمەد) لەبەرئەوەی کەسایەتییەکی ئەدەبی و نوسەرێکی بەتوانا بوەو، چەندین بەرهەمی بەرزی هەیە، هەروەها لەژیانی خۆیدا خاوەن بڕوانامەی حقوق بووە و چەندین پۆستی لەژیانی خۆیدا وەرگرتوە، بۆیە بەشێوەیەکی ئەدەبی ڕوداوەکان دەگێڕیتەوە. ئەو پۆستانەی کە (مەسعود محەمەد) لە ژیانیدا هەیبوون ئەمانەن:

ـ حاکمی سلێمانی

ـ نائب لەحکومەتی عیراق، لەسەر داوای نوێنەرانی حزبی (نەتەوەییەکان) لە کۆیە و بەهۆی هەڵبژاردنی کوردەکان لە ساڵی (1953)دا بە نائب لە حکومەتی ئەوسای عیراق هەڵبژێردراوە کەوا یەکەم هەڵ بوو لە هەمو مێژوی کوردستاندا توانیبێتی بە هەراو مەزاد نوێنەری گەیاندبێتە پەرلەمان. هەرچەندە دەڵێ: ((من لە قولایی دڵمەوە ناڕەحەت بوم بەوەی کە باری ئاسایی ژیانم لە سلێمانی کە هەموی ئارامی و هێمنایی بو بگۆڕم بە هەرایەکی ئەو تۆ کەس نازانێ چەند سەر تێیدا بێ کڵاو دەبێت))[ترتر]. لەو ماوەیەدا هەوڵیداوە بۆ ئاوەدان کردنەوەی کوردستان و چەندین کوردی ڕزگار کردوە لە کوشتن و زیندانی کردن هەروەك خۆی دەڵێ: ((من کە نایب بوم دەبو بزانم و لێشم بسەلمێندرێت، هەوڵدان و سەرکەوتنم و بۆ کردنەوەی قوتابخانەیەك لە لادێیەکی کوردستان هەزاران هەزار جار بۆکورد سودمەنتر و بەشەرەفترە لە ناز و فیزی

[تر] تهانی عبدالفتاح شاكر، السيرة الذاتية فى الادب العربى، ص131 .

[برتر] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل 176 .

[ترتر] سەرچاوەی پێشو، ل289.

شـانۆگەرانەی قسـە قەڵـەوی پـف هەڵـدراوی تاوانبـارکردنی پـەیمانی ئـەتلانتیك لـە ئاسـت پـەیمانی وار سۆدا))[یرـتی]. دوای ساڵێك ئەم هەڵبژاردنە هەڵوەشایەوە و خەریکی ئیش و کاری ئاسایی ژیانی خۆی بوو.

ـ لە ساڵی 1960 بووەتە مودیر ئیدارەی (شرکة المواد البنائیة).

ـــ دواتـر لەسـەر تـەکلیفی سـەرەك وەزیـران بووەتـە وەزیـری دەولـە بـۆ (شـؤن الشـمال)و لـە ڕێکـەوتی 1965/5/15 ئیستیقالەی لە وەزارەت داوە.

ـ لە ڕێکەوتی 1966/12/28 بووەتە ئەندام لە (مجلس الخدمة).

ئەوەی شایەنی باسە مەسعود محەمەد لە ماوەی وەرگرتنی ئەم پۆستانەیدا زۆر یارمـەتی خـەڵکی داوە و دایمەزراندون.

ـ ئەندامی کۆڕی زانیاری کورد بووە هەرلە سەرەتای دامەزراندنیدا.

مەسـعود محەمـەد لـە کـاتی گێڕانـەوەی ڕوداوەکانیـدا چـەند ڕوداوێکـی زۆر بەتـەواوی بەهـەمو وردەکارییەکانییەوە لە یاد ماوە. خوێنەر وا هەست دەکا کەوا لـە کـاتی ڕودانـی ڕوداوەکانـدا تۆمـارکراون، کـاتێ دەڵـێ: ((هەرلـە بیرمـە، زۆر بـە ڕونـیش بـیری دەکەمـەوە، یەکـەم جـاری کامووسـی عـادەتیم تـوش بوو))[سمـتی]. لەگەڵ ئەمەشدا دەبێ بڵێین کە یادگەی مرۆڤ هەندێ جار بەتەواوی ڕوداوەکـان وەکـو خـۆی نـادا بەدەستەوە، زیادی و کەمی تێدا ڕودەدا لە کاتی تۆمارکردنی ڕوداوەکاندا. بۆیـە لـە هەنـدێ شـوێندا نوسـەر هەندێ زانیاری بەتەواوی لە یاد نەماوە و کە خۆی دانی پیـادەنێ بـۆ نمونـە، دەڵـێ: ((...بەیەکـەوە چـوینە سەردانی سەفیری عیراق، ناویم بەچاکی لەبیرنەماوە، دەترسم هەڵەی تێدا بکەم بۆیە نایڵێم))[ـتی]. هـەروەها لە تۆمارکردنی ئەو روداوانەی کاتێ لە بەیروت بووە دەڵێ: ((... بەر لە هەموان خاتونێکی بە ساڵداچوو بـوو (ناویم لەبیرکردوە) لە و کوردانەی دەمێکی نیشتە جێی لوبنانن ...))[لهـتی]. هەرچـەندە نوسـەر ئـەو کەسـەی بـە ماوەیـەکی نزیکـی پـێش تۆمـارکردنی ئـەم دەقـەی بینیـوە. بەشـێوەیەکی گشـتی گێـڕەرەوە لـە کـاتی گێڕانـەوە و تۆمـارکردنی ڕوداوەکـان وەکـو کەسـێکی ئامـادە بـوو ڕوداوەکـانی ژیـانی تایبـەتی خـۆی بـە شێوەیەکی ئەدەبیانە پێشکەش کردوە.

کەسایەتی:

کەسایەتی وەك ڕەگەزێکی گرنگ کاریگەری سەرەکی هەیـە لـە کـاری گێڕانـەوەدا، چـونکە لـە ڕێگـەی ئەوەوە ڕوداوەکان دەخرێنـەڕوو، واتـە ڕوداوەکـانی نـاو دەقەکـە لـە دەوری ئـەودا دەسـوڕێنەوە و ئـەزمون

[یرـتی] سەرچاوەی پێشو، ل 320.

[سمـتی] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم ، ل 90.

[ـتی] سەرچاوەی پێشو، ل 526.

[لهـتی] سەرچاوەی پێشو ، ل 529.

وخەون وخەمەكانی بەرجەستە دەكا. (دەقی هەمو ژیاننامەیەكیش پێویستی بەژیانی كەسێكە كەخاوەن ئەزمون وهەست وسۆزێك بێ شایانی گێرانەوە بێ، چونكە ناتوانرێ بیر لە ئەزمونێك بكرێتەوە بەبێ بونی كەسێك كەخاوەن ئەزمونەكەبێ)[1]، ئەم كەسایەتییەش لەكەسایەتییەكانی تر جیادەبێتەوە لەلایەنی هەست وسۆزوبیروباوەریەوە، پێویستە پەیوەندییەكی وردی لەگەڵ ڕوداوە گەورەكانی واقیعی ڕاستەقینەدا هەبێ كە ڕویانداوە و خاوەن تێروانینێكی تایبەت بێ لەژیاندا.

هەروەك وتمان پێویستە ڕوداوەكانی ژیاننامە ڕوداوی ڕاستەقینەبن، بۆیە پێویستی بەكەسایەتییەكی واقیعی هەیە كە بونیان لەو ڕوداوانەدا هەبوبێ، چونكە ژیاننامە (بلاْوكردنەوەی ڕاستییە بەڵگەدارەكانە)[2]. گرنگی كەسایەتی لە میانەی ئەو پەیوەندی و هەڵكردنەی لەگەڵ ڕەگەزەكانی تری ژیاننامەدا دەبێ و دەقی ئەدەبی لێ پێكدێ.

كەسایەتییەكان بەپێی ئەو ڕۆڵەی لەناو گێڕانەوەكەدا دەیگێڕن دەبنە دوو جۆر:

1- كەسایەتی سەرەكی

2- كەسایەتی لاوەكی [3]

<u>**كەسایەتی سەرەكی:**</u> ئەو كەسایەتیانەن كە ئەركی هەڵسوڕاندنی ڕوداوەكان و بەشدارییەكی ڕاستەوخۆیان لە گۆڕینی ڕێڕەوی ڕوداوەكاندا دەكەوێتە ئەستۆ و بەهۆی پەیوەندیكردنیان لەگەڵ ڕەگەزەكانی تری ژیاننامە بەشداری لە پێكهێنانی بنیاتی دەقێكدا دەكەن.

<u>**كەسایەتی لاوەكی:**</u> ئەو جۆرە كەسایەتییە، گرنگی لە كەسایەتی سەرەكی كەمتر نییە، چونكە لە خزمەتی ئەواندا دەبێ و ڕۆشنایی دەخەنە سەر ژیان و كردەوە و هەڵوێستەكانی كەسایەتی سەرەكی لە دەقە ئەدەبییەكەدا. كەسایەتی لاوەكی ڕۆڵێكی بەرچاو و كاریگەریان لە دروستبونی كەسایەتی سەرەكی و گەشەسەندنی ڕوداوەكاندا هەیە.

گێڕانەوەی ڕوداوەكان لە ژیاننامەی خودیدا لەلایەن نوسەرەوە ئەنجامدەدرێ، چونكە خۆی لە ڕوداوەكاندا ئامادەیە و ڕۆڵی كەسایەتییەكی سەرەكی دەگێڕێ، بۆیە ئەركی گێڕانەوە و تۆماركردنی ڕوداوەكانی دەكەوێتە ئەستۆ، لێرەدا (كەسایەتی سەرەكی و گێڕەرەوە و نوسەر) هەمان كەسایەتین، كە ئەمەش یەكێكە لە مەرجە بنەڕەتییەكانی بنیاتی دەقی ژیاننامەی خودی و بەمجۆرە دەقەكە بە ڕاناوی كەسی یەكە م دەگێڕدرێتەوە. بۆ نمونە لە دەقی (گەشتی ژیانم)دا ئەو مەرجە زۆر بە ڕون و ئاشكرایی

---

[1] میری ورنوك، ذاكرة في فلسفة الادب، ص 194– 195.

[2] اندرية موروا، اوجة السيرة، ص99.

[3] حسن بحراوی، بنیة الشكل الروائی، ط1، المركزالثقافی العربی، بیروت، 1990، ص215.

بەرچاومان دەکەوێ، هەر لە سەرەتاوە تاکۆتایی دەقەکە گێڕەرەوە بە ڕاناوی قسەکەری (مـن) ڕوداوەکـان دەگێڕێتەوە، بۆ نمونە:

1ـ ((من ئەمانەو سەدان شتی دیکەم دەدیت...)).

2ـ ((من لە گۆشەی نابەرچاوی پەرۆشداریمەوە ڕەملی چاکم بۆ بەرەی دیموکراتی لێ دەدا)).

3ـ ((من کە چوومە لای کوردەکـان، هەرچـی ڕاسـپاردەی ئـەو کۆبونەوەیـەی دوو ڕۆژی بـوو، بـە کۆمەڵـەی دانیشتووانی دیوانی سەرۆکایەتی چەکدارانم ڕاگەیاند))[*].

هەروەها ئەوەی زیاتر دڵنیامان دەکاتەوە کەوا کەسایەتی نوسەر و پاڵەوانی سەرەکی دەقەکە هـەمان کەسـایەتین، بـونی وێنەیـەکی (مەسـعود محەمـەد) لەگـەڵ ناوەکـەی لەسـەر بـەرگی کتێبەکـەدا بەرچـاومان دەکەوێ و هەمان ناوی کەسایەتی سەرەکی ناو دەقەکەیە و زیاتر لە (15) جار ناوی هاتوە. بۆ نمونە:

((... باوکم دوای نوێژی سبەینە چوو بـووە نـاو نوێنەکـەی و گـوێی لـەو گڕوگاڵـەم بـوو، لـە دایکمـی پرسـی مەسعود بۆچی وەها دەدوێ؟))[*].

((... سەعید عەبدولقادر بە هەوای مۆقەلییەتی خۆی ڕووی تێکردم، زابتی تەجنیدیش لەو دانیشتنەدا حـازر بوو، گوتی مەسعود! بەحەقی خودا حکومەت هەرچی بکات تۆی تەسلیم ناکەم بە عەسکەر..))[*].

ئەو کاتەی کە چو بووە حاجی ئۆمەران دەڵێ: ((... بیسـەرم هـەڵگرت گـوێم لـێ بـوو بەرپرسـێکی پۆلیسـی هەولێر لە ئامیر مەخفەری دەپرسی داخوا (مەسعود محەمەد) بەلای ئێوەدا نـەهاتووە؟ تومـەز شـەو دەزانـن من نەچوومەتەوە ئوتێل...))[*].

لە کاتی خوێندنەوەی ئـەم دەقـەدا خوێنـەر هەسـت بـەوە دەکـا (مەسـعود محەمـەد)ی نوسـەر وەکـو کەسـایەتییەکی سـەرەکی هەسـتاوە بـە گێڕانـەوەی ڕوداوەکـانی ژیـانی تایبـەتی خـۆی و هاوکـات لەگـەڵ گێڕانەوەی ڕوداوە گشتییەکانی سەردەمەکەی.

هەڵبەت دەقی ژیاننامە ژمارەیەکی بێ کۆتایی کەسایەتی لە خۆ دەگرێ، لەبەرئەوەی باس لـە ژیانێـك دەکا کە لە واقیعدا هەبووە و ڕویداوە، بۆیە گێڕەرەوە دەتوانێ وەسـفی ژمارەیـەکی زۆر لـەو کەسـایەتییانە بکا، کە لە کۆمەڵگاکەیدا لەگەڵی ژیاون، یاخود ناوی بیستون و کەسایەتی ڕاستەقینەن. لەم دەقـەدا هەنـدێ لـە کەسـایەتییەکان کاریگەرییـەکی زۆریـان لەسـەر دروسـتبونی کەسـایەتی نوسـەر هەیـە، وەکـو (ئەنـدامی خێزان، دایەنەکان، مامۆستاکان، هەندێ لە ناسیار و بـرادەران و ...). مەسـعود محەمـەد کەسـایەتی بـاوکی

---

[*] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل26، 254، 472.

[*] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل70.

[*] سەرچاوەی پێشو، ل190

[*] سەرچاوەی پێشو، ل350.

کاریگەرییەکی زۆری لە دروستبونی کەسایەتی کردوە و پێی سەرسام بوە و بەڕابەری ژیانی خۆی داناوە، چونکە کوڕی زانا و شاعیری ناسراو (مەلا محەمەدی کۆیە)یە کە بە (مەلای گەورە) ناسراوە و کەسایەتییەکی نیشتیمان پەروەر و ڕوناکبیری کورد بووە. هەروەك دەڵێ: ((باوکم تاکە مرۆڤێکە تەئسیری بێسنوری لێم کردبێ، ئەو تەئسیرە لە زۆر ڕووەوە بووە بەڵام من تەنها باسی دوو ڕوو دەکەم... ڕووی یەکەم ئەوەیە کە حەقپەرستی و ڕاستگۆیی و ڕاستڕۆیی ئەو لە مندا ماکی تەقدیسی (ڕاستی)ی ڕسکاند... ڕووی دووەم ئەوەیە شەخسییەتی زێدە بەهێزی باوکم لە مندا وردە وردە هەستی لە خۆڕازی بوون و بەخۆدا ڕاپەڕموونی کز کردوە))[(سمتيتر)].

کاتێکیش وەسفی ئەو سێ ئافرەتە دەکا کە لەماڵیان ژیاون و بەخێویانکردوە، توانیویانە ڕۆڵی دایك و هەڵسوڕێنەری کارەکانی ناو ماڵیان ببینن. هەروەك دەڵێ: ((ئەم سێ ئافرەتە* لە ڕووپەڕەی ناوەوەی ژیانی مندڵیمدا شوێن پەنجەیان هەیە...))[(سمتيتر)].

یاخود کاتێ باسی عززەدینی کوری مەلا ئەفەندی دەکا و دەڵێ: ((عززەدین بۆمن ئەو کەسە دائیمیە بوو کە هەمیشە دەنگی هەستی خۆم لەودا دەبیستەوە))[(لهتيتر)].

جگە لەم کەسایەتییانە باسی چەندین کەسایەتی تری کردوە وەکو (مام، مامۆژن، ئامۆزای، خاڵەکانی، ئەو کەسانەی لە ماڵیان کاریانکردوە، میوان و دۆست و برادەران، قوتابیان، ...) کە لە کاتی گێڕانەوەی ڕوداوەکانی ژیاننامەکەی خۆیدا و ڕۆڵ و کاریگەرییان هەبووە.

لەدەقی ژیاننامەکەی (مەسعود محەمەد)دا تێبینی ئەوە دەکەین کە چەندین شوێن گەڕاوە، بەهۆی خوێندن و کاری سیاسەت و کاری ئەدەبییەوە، خەڵکێکی زۆری ناسیوە و تێکەڵیان بوە، بۆیە ناوی چەندین کەسایەتی دێنێ کە ڕۆڵی سەرەکی یان لاوەکیان لە گێڕانەوەی ڕوداوەکانی ژیانیدا هەبووە. بەم شێوەیە وەکو کەسێکی سیاسی و خاوەن پلەوپایە و خاوەن کەسایەتییەکی ئەدەبی کاری لە هەردو بواردا کردوە، سەرەڕای ئەمانەش لە بنەماڵەیەکی ئایینی بووە، ئەمەش بووەتە هۆی ئەوەی کە لە ژیاننامەکەیدا ناوی چەندین کەسایەتی ئایینی و سیاسی و ئەدەبی و ڕۆشنبیری ناسراومان بەرچاو بکەوێ، وەکو (عەبدولکەریم قاسم، عەبولئیلاه، مەلیك فاروق، مارف خەزنەدار، ڕەفیق حلمی، حاجی قادری کۆیی، ...هتد).

مەسعود محەمەد لە وەسفکردنی کەسایەتییەکی سیاسی وەکو (عەبدولکەریم قاسم)دا دەڵێ: ((ئەو عەبدولکەریمەی کە وەکو خانە خۆی ڕەفتاری دەکرد چ وێچوونی نەبوو لەگەڵ عەبدولکەریمەکەی

[(سمتيتر)] سەرچاوەی پێشو، ل27 – 28.

* مەبەستی یاعیسمەت و کافیەی مەلایان و عەیشێ بوە.

[(ليتر)] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل60.

[(لهتيتر)] سەرچاوەی پێشو، ل154.

خوتبەدان، هەتا بڵێی لەسەرەخۆ، بەئەدەب، ڕێز ڕاگر، تێبین، گوێگر. هەستم کرد چەندێکی کەس دیار نەبا بە میانەتەوە بەناوی (مەسعود)ی بێ لەقەب دەیدواندم))[*].

نوسەری (گەشتی ژیانم) گرێیەکی دەرونی هەبووە و بەرامبەر بەوانەی وەرزش، لەبەرئەوەی حەزی نەکردوە جلی وەرزشی لەبەربکا. ئەم هەستەش هەر لەمنداڵییەوە لەلای دروستبوە، کاتێ هاوڕێکانی دەچون بۆ مەلەکردن، ئەو نەیدەتوانێ بچێ وەکو ئەوان مەلەبکاو جلەکانی لەبەربکاتەوە. بۆیەوەسفی مامۆستای وەرزش بەم شێوەیە دەکاو دەڵێ: ((لەسەرەتای کرانەوەی مەکتەب مامۆستایەکی ڕیازەی بەدەنیمان لە کەرکوکەوە بۆهات دەتگوت هێزی کارەبا دەیگێڕێ هێندە چالاك بوو))[*].

سەبارەت بە وەسفکردنی ئافرەت لەلای (مەسعود محەمەد)دا هەر لە سەرەتاوە تا کۆتایی ژیاننامەکەی تەنها لە یەك شوێن بەرچاو دەکەوێ کاتێك دەڵێ: ((خەیاڵێکی منداڵی و ساوایی سەیر، ئەم ئافرەتەی بوختانکەر لەگەڵ ئەوەدا کە لەقەبی (کەچەڵ)ی پێوەبوو، وەك دواتریش بۆم ڕوونتر بۆوە هەردوو چاوی بەڵغێکی لەسەر بوو وەك تانەیەکی تەنکی شین، بۆ بەرچاوی منداڵیم جوانترین مێینەی شارەکە، بابڵێم گەڕەکەکە خۆی دەنواند. لەو تەمەنەدا جارێ هەستی فەرق کردن بە مێ و نێر لەلایەن زایەندەوە لە مندا نەڕسکابوو هەر ئەوەندەم دەزانی ئەمە پیاوە و ئەمەش ژنە، ئینجا تۆ سەیری کەس نەمێنێ ببێتە نموونەی جوانیی مێینە کۆنە کە چەڵێکی تانەدار نەبێ، ئەمما ئەگەر لە بەژن و باڵا بدوێین ئەشەدوبیلا هەرچی ڕێکی و شکلی و شۆخی بێ پێوەی دیار نەبوو... چاك بوو خوا ڕەحمی پێکردم ئەم زڕە بە هەڵە داچوونە لەگەڵم فراژی نەبوو، زوو لە سەهوەکەم دەرچووم. تا ساڵەهای دوور و درێژیش شەرمم دەکرد ئەم ڕازەم بدرکێنم و بڵێم فلانە عیفریت بووکی خەیاڵی ساواییم بوو))[*]. هەربۆیەش خوێنەرانی ئەم ژیاننامەیە ئەو پرسیارەی لێدەکەن کەوا بۆ لایەنی ئافرەت و گەنجایەتی خۆی باسنەکردوە. هەروەك دکتۆرە کوردستان موکریانی پێی وتوە بیرەوەریەکانی دەور و شەبەنگی ئافرەتیان تێدا نییە. ئەویش لەم بارەیەوەوەڵامیان داوەتەوە و دەڵێ: ((تۆ بڵێی نەزانم چێشتی بێخوێ و باغی بێ مێوە و مەزرای بێ گوڵ و مەل نوقستانن! بەڵام چۆناوچۆنی دەرفەتی تەسکەبەری ئازادی تەعبیر لە ڕۆژهەڵاتە خۆشەویستەکەی نەبوردووەکەی چاو نەپۆشەکەی خۆمان بەرفراوان بکەم هەتا قافلەی بە زەنگۆڵەی پڕ هات و بات و بریقوباقی کالای هەمەچەشنەی خوشکەکەی فرشتە و پەریی کیژۆڵەی کوردستانی دەمی گەنجایەتیمان پێدا بێتە ناو چلچرا خانی یادستانی دڵێکی هەستیارەوە))[*]. لێرەدا تێبینی ئەوە دەکرێ کەوا مەسعود

---

[*] سەرچاوەی پێشو، ل378.

[*] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل147.

[*] سەرچاوەی پێشو، ل125.

[*] سەرچاوەی پێشو، ل226 – 227.

محەمەد لە کاتی نوسینەوەی ژیاننامەی خۆی باسی ئافرەت و تێکەڵبونی لەگەڵ ڕەگەزی بەرامبەریدا نەکردوە، ئەمەش لەبەر سانسۆری کۆمەڵگا و داب و نەریتی کۆمەڵگای کوردەوارییەوە بووە.

هەرمرۆڤێك کۆمەڵێك سیفات و تایبەتمەندی خۆی هەیە و کەسایەتییەکەی بەدەردەخەن. بۆ چۆنییەتی ناسینی کەسایەتی ڕاستەقینەی (مەسعود محەمەد) دەتوانین لە میانەی باسکردن و گێڕانەوەی هەڵوێست و ڕوداوەکانی ژیانی تایبەتی خۆی دەستنیشانیان بکەین. بۆ نمونە (مەسعود محەمەد) لە ژیانی خۆیدا و بەتایبەت لەو کاتانەی کە خاوەن پۆست و بەڕێوەبەر و دەست ڕۆیشتو بووە گیانی یارمەتیدانی بۆ هەمو خەڵکێك و بەتایبەتی کوردەکان گومانی تێدا نەبووە. گەلێ جاریش وا ڕێککەوتوە چارەسەرکردنی کێشەکان لەلای یەکێکی ترەوە بووە. ئەو چوە بۆ پاکەن و پاڕانەوە بۆ لێخۆشبونیان کە زۆربەی جارانیش چارەسەرکراون. بۆ نمونە لە ساڵی 1961دا پێیان ڕاگەیاندوە کەوا (35) کورد لەسەر کوردایەتی لە گرتوخانەی کەرکوکن و کۆمەڵێك قوتابی لە سلێمانی گیراون، چووەتە دیدەنی عەبدولکەریم پاش دانیشتنێکی زۆر کە دو کاتژمێر و نیوی خایاند، کێشەکان چارەسەرکران.

لەهەڵوێستێکی تردا دەڵێ: ((ڕۆژێك لەو ڕۆژانە معاونێکی شورتەی کورد کە لەسەر کوردایەتی فەسڵ کرابوو هات بۆ موراجەعەی ئیشەکەی. بەخێرم هێنا و ڕێزم لێنا و لە ماوەی کەمتر لە دوو سەعات هەموو ئیجرائاتم بۆ تەواو کرد و بڕیاری بونەوەی بە معاونی سێ ئەستێرەییشم بۆ دەرهێنا))[بڕتر]. هەروەها یارمەتی چەند کەسێکی داوە کە بگەڕێنەوە سەر وەزیفەیان و یان لە نوێ دایمەزراندون و هەوڵیداوە بۆ دروستکردنی قوتابخانە لە کوردستاندا.

لەهەندێ شوێنی ژیاننامەی (مەسعود محەمەد)دا خوێنەر هەست بە بەخۆ هەڵدا گوتن دەکا. بۆ نمونە کە دەڵێ: ((... بە زاری خۆم نەڵێم ئەو گوتارەم نۆبەرەیەك بوو هەرگیز بەتەمای شتی ئەو تۆ نەبووم، مەجلیسیش بە حکومەت و نایبی حکومەت و موعاریزەوە چاویان تێبڕیم و گوێیان بۆ هەڵخستم بێ ورتە و سرکە و کووکە هەتا دوای تەوول و تەفسیلێکی بێگرفتی ڕەوانی ئازای گەرموگوڕ، لەلایەن زمانیشەوە عەرەبییەکی وەهام بۆ هات سەد ماشەڵڵای بۆ لێدەی ... پتر لە سی نایبی حکومەت دوای هەڵستانی مەجلیس موبارەك بادییان لێکردم. موعاریزەکان پێوەم گەشانەوە))[تڕتر].

لەجێیەکی تردا ڕوی گفتوگۆی لە خوێنەر دەکا و دەڵێ: ((خوێنەر بالێم گەڕێ نەختێك بە شان و باڵی خۆمدا هەڵبێم..))[یڕتر]. هەروەها لەبارەی نیابەتەکەیدا دەڵێ: ((نیابەتەکەم بێکەڵك نەبوو، لە سنووری دەسەڵات چی پێم کرا بە زمان و بە نوسین کردم...))[سمتر].

[بڕتر] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل500

[تڕتر] سەرچاوەی پێشو، ل297.

[یڕتر] سەرچاوەی پێشو، ل298.

[سمتر] سەرچاوەی پێشو، ل300.

گێڕەرەوە کاتێ وەسفی کەسایەتییەکانی تر دەکا وەسـفێکی دەرەکییـان دەکـا، بـەڵام لـە دەربڕینـی هەست و سۆز و بیروڕاکانی و ڕۆڵی لـە کۆمـەڵگاو لـە گێڕانـەوەی ڕوداوەکـانی ژیـانی خۆیـدا، وا دەردەکـەوێ کەسایەتییەکی خاوەن پلەوپایە بووە و ئەمەشی بـەکارهێناوە بـۆ ئـەوەی یارمـەتی خـەڵك بـدات، کەسـێکی زمانزان بووە و گرنگی بە ئەدەب و ڕۆشنبیری داوە.

کات :

ڕەگەزێکە لەو ڕەگەزە بنەڕەتییانەی کە دەقی گێڕانەوەی لەسەر بنیات دەنرێ. هەمو ڕەگەزەکانی تر بەیەکەوە دەبەستێتەوە و لەناو دەقدا گرنگی خۆی هەیـە، چـونکە ((کـات حقیقـەتێکی رەهـای لاسـتیکییە، تـەنها لەڕێگـەی کاریگـەری لەسـەر ڕەگـەزەکانی تـردا بـە دەر دەکـەوێ))[1]. یـان بەشـێوەیەکی تـر کـات نابینرێ، بەڵکو هەست بە شوێنەواری دەکەین، کاتێ لەسەر بونەوەرەکانی دەوروبەرماندا بەرجەستە دەبـێ. بەمجۆرە کات وەکو ڕەگەزێکی بەشدار، کاریگـەری لەسـەر ڕەگـەزەکانی تـری دەقـی گێڕانەوەییـدا هەیـە و گێڕەرەوەش لە کارەکەیدا پشتی پێدەبەستێ، بۆیە (بونی کات لـە کـاری گێڕانـەوەدا پێویسـتییە (حتمـی)، چونکە هیچ گێڕانەوەیەك بەبێ کات نابێ)[2].

هەروەك ئاشکرایە لە دەقی ژیاننامەی خودیدا گێڕەرەوە هەڵدەستێ بـە گێڕانـەوەی کۆمـەڵێك ڕوداوی ژیانی تایبەتی خۆی و لەوانەیە پەیوەندییان هەبێ بە ڕوداوە مێژوییە گشتییەکان کە لە ڕابـوردو ڕویانـداوە. بۆیە ڕەگەزی کـات لـە ژیاننامـەی خودیـدا وەکـو لەهـەردەقێکی تـری چـیرۆکیدا هەڵدەسـتێ بـە ڕێکخسـتنی ڕوداوەکـان بـەپێی جـۆر و تەکنیکـەکانی کـە لـە دەقـی ژیاننامـەی (مەسـعود محەمـەد) دا لـە خـوارەوە دەستنیشانیان دەکەین*:

أ- سروشتی کات

بەشێوەیەکی گشتی کات بە بونەوەرەکانەوە بەستراوەتەوە و یەکێك لـەوان مرۆڤـە. کـات بـونی مـرۆڤ دەچەسپێنێ، بونیشی ئەو کاتەیە کە لە شـەو و ڕۆژدا ئاوێتـەی هـەمو قۆناغـەکانی ژیـانی مـرۆڤ بـوە، بـەبێ ئەوەی بۆ هیچ سات و چرکەیەك لێیەوە خافڵ ببێ، بەڵام کات بە چاو نابینرێ و نابەرجەستەیە، مـرۆڤ تـەنیا هەست بەو گۆڕانکارییانە دەکات کە لەئەنجامی تێپەڕبونی ئـەو کاتـە هاتووەتەکایـەوە، بەمـەش هەسـت بـە گۆڕانی شێوە و ڕوخساری خۆمان و کەسانی دەوروبەرمان دەکـەین[3]. مەبەسـتی ئەوکاتەیـە کـە مـرۆڤ لـە

---

[1] سیزا قاسم، بناءالروایة، دراسة مقارنة فی ثلاثیة نجیب محفوظ، ص34.

[2] حسن بحراوی، بنیة الشكل الروائی، ص117.

* بەسود وەرگرتن لەم دو سەرچاوەی خوارەوە ڕەگەزی کات دابەشکراوە:

1- سیزا قاسم، بناءالروایة، دراسة مقارنة فی ثلاثیة نجیب محفوظ، ط1، دار التنویر للطباعة والنشر، بیروت ـ لبنان، 1985.

2- خلیل شكری هیاس، سیرة الجبرا الذاتیة فی البئر الاولی و شارع الامیرات، دمشق، منشورات اتحاد الكتاب العرب، 2001.

[3] عبدالملك مرتاض، فی نظریة الروایة (بحث فی تقنیات السرد)، ص171.

ماوەی ژیانیدا پێیدا تێدەپەڕێ و پێوەری تایبەتی خۆی هەیە. کات هەر لەبەردەوامیدایە تاکۆتایی ژیانی کەسەکە. نوسەری دەقی ئەدەبی لەکاتی بنیاتنانی دەقە هونەرییەکەیدا پەنا بۆ دو جۆری سەرەکی کات دەبا ئەوانیش:

1ـ کاتی سروشتی

2ـ کاتی دەرونی

1ـ کاتی سروشتی: ئەم جۆرەی کات بە چەند زاراوەی تری وەك (دەرەکی، مێژویی، بابەتی) دەناسرێ، پەیوەندییەکی بەتینی بە مێژووەوە هەیە، چونکە نوسەری دەقی گێڕانەوەیی ڕوداوە مێژوییەکان دەگێڕێتەوە پەیوەندی بە کاتێکی مێژوییەوە هەیە کە ڕوداوەکەی تیا ڕویداوە. ئەو کاتانەش ((ئەوەیە کە شەو و ڕۆژ و مانگ و وەرز و ساڵ و سەدەکان، تخوبی بۆ دەکێشن و بە کاتژمێر دەپێورێ))[*]. کە ئەمانە بە پێوەری بابەتی و دەرەکی دادەنرێن. واتە کاتی سروشتی لە ژیانی مرۆڤدا بۆ ڕێکخستن و بەڕێوەچونی ڕوداوەکانی ژیانی ئەم پێوەرانەی سەرەوە لەخۆ دەگرێ. هەرچەندە ئەوکاتەی کە لەناو دەقی ئەدەبیدا هەیە، هەمان ئەوکاتە ڕاستەقینەیە نییە کە لەکاتی خۆیدا ڕوداوەکەی تیا ڕویداوە چونکە ((کات دوبارە نابێتەوە))[*]، هەرچەندە هەمان ناو هەڵدەگرێ. لەم بارەیەوە خلیل شکری هیاس دەڵێ: ((کات لە دەقی چیرۆکیدا لەوانە دەقی ژیاننامەی خودی کاتێکی خەیاڵییە و ڕاستەقینە نییە، چونکە نوسەر واقیع ناگێڕێتەوە، بەڵکو هەوڵی ئاشکراکردنی ئەو شتانە دەدا کە لە واقیعدا هەیە و لە ڕوی دارشتنەوە وەك ئەوە نییە کە لە واقیعدا هەیە، بەڵکو چۆنییەتی چەسپاندنییەتی لەناو مێشکی نوسەردا))[*]. هەرچەندە ئەو خاڵە ئەوە ناگەیەنێ کە نوسەری ژیاننامە باسی کاتی ڕوداوێك بکاو لە ڕاستەقینەدا بونی نەبێ و ڕوینەدابێ، بەڵکو مەبەستی ئەوەیەنوسەر لەکاتی ئێستادا ڕوداوی کاتێکی ڕابوردو دەگێڕێتەوە و ناتوانێ دەست بەرداری ئەو کاتە ئێستاییەی خۆی بێ کە دەقەکەی تیا دەنوسێ، واتە کاتی ڕودانی ڕوداوەکە جیایە لەگەڵ کاتی نوسینی دەقی ڕوداوەکان لەلایەن نوسەرەوە.

لەدەقی ژیاننامەی (مەسعود محەمەد)دا ئەمجۆرەی کات بە هەمو پێوەرەکانییەوە بەشێوەیەکی ڕوون و ئاشکرا بەرچاو دەکەوێ. بۆنمونە:

1ـ ((سبەینان تامن لەخەو هەڵدەستام دەمدیت شوێنی ئەو دەسقەرتالە و ریزی پێ تەرازووان لە پشت کەپر چۆڵ بووە)).

---

[*] عبداللە سەراج، بەرەو ئاستانەی ڕۆمانی نوێ، گ(ڕامان)، ژ(54)، 5ـ 12ـ 2000 ، ل33.

[*] نەجم خالید نەجمەدین ئەڵوەنی، بینای کات لە سێ نمونەی ڕۆمانی کوردی دا، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم ، سلێمانی، 2004، ل46.

[*] خلیل شکری هیاس، سیرة الجبرا الذاتیة فی البئر الاولی و شارع الامیرات، ص224.

2ـ ((له 1956/5/13 من به ماڵەوە هاتمەوە بەغدا)).

3ـ ((لـە پـاییز و زسـتاندا سـبەینان تیشـكی ڕۆژ لـە سـێ كولانەكـەی نزیـك بنمیچـی نـاو ماڵەكـە دەهاتـە ژوورەوە)).

4ـ ((نەجیبەی خوشكم لە ساڵی 1925 چوو بۆوە مەكتەب)).

5ـ ((ماڵمـان لـە چـناروك بـوو، بـەرەو كۆتـایی مـانگی ئـاب بـوو بڕیـام دا هـەنگاو هـەڵێنم بـۆ خوێنـدنی ناوەندی...)).

6ـ ((...ئێوارەیەك لەو ئێوارانەی یەكەم ڕەمەزانی كە لە هەولێرم بەسەر برد، بە عادەتی ڕۆژان، سـەعاتێكی مابوو بۆ ڕۆژئاوا لەخزمەتی مەلا ئەفەندیدا دەهاتینەوە باداوە)).

7ـ ((وەك لە بیرمە هاوینی ساڵی 1942 جەنگ بەسەر لەنگەرێكی لەقەوە حندرحۆی دەكرد)).

8ـ ((سبەینێ بەینێك لە ڕانیە مامەوە پاش عەسر لەگەڵ شێخ حسێن چووینەوە بۆ سكێن)).

9ـ ((ڕۆژی 1971/7/20 چێشتەنگاوێك بوو، لە پێشەوەی سەیارەیەك بەتەنها سواربووم بـۆ بێـروت بـەڕێ كەوتم))[***].

(نوسەری ژیاننامەی خودی لە دەقەكەیدا ژیانێك دروست دەكا كە بازنەیی نییە و تـەواو نـابێ)[***]. چـونكە خـاڵی دەسـت پێكردنـی هەیـە لـە مێـژوی تایبـەتی ژیـانی خۆیـدا، ئـەویش كـاتی لەدایكبونییـەتی و خـاڵی كۆتاییەكـەش نوسـەر بـە هەوەسـی خـۆی لـە سـاڵێكدا كۆتـایی بـە ژیاننامەكـەی دێـنێ، چـونكە خـۆی دەینوسێتەوە و جارێ لە ژیاندا ماوە. واتە دەتوانین بڵـێین كاتەكـە بـە كراوەیـی بـەجێ دەهێڵـێ، هـەركاتێ حەزبكا و بۆی بگونجێ تەواوكەرەكەی دەنوسێ بەمەش دەقێكی كراوە دەبێ.

لەم دەقەشدا (مەسعود محەمەد) لەكاتی پێش لەدایكبونی دەست پێدەكا تا ساڵی 1978 كۆتایی بـە گێڕانەوەی ڕوداوەكان دەهێنێ، بەڵام سەبارەت بە مێژوی ڕوداوەكانی خۆی مـاوەی (59) سـاڵ دەخایـەنێ. لە كۆتاییەكەیدا بە خوێنەر ڕادەگەیەنێ كەوا ڕۆژێك لـە ڕۆژان و لـە بـارێكی گونجـاودا درێـژە بـە گێڕانـەوەی ڕوداوەكانی ژیانی دەدا. بەم شێوەیە تێبینی دەكەین لە كتێبێكـی (564) لاپەڕەییـدا، ژمارەیـەكی یـەكجار زۆری لـە پێوەرەكـانی كـات لـە گێڕانـەوەی ڕوداوەكـانی ژیانیـدا بـەكارهێناوە، بەشـێوەیەكی ورد، بـەروار و ڕێكەوتی كاتەكانی تۆمار كردوە، چونكە ڕوداوێكی ڕاستەقینە دەگێڕێتەوە كە لە ڕابوردودا ڕویداوە.

2ـ كاتی دەرونی: ئەم كاتە بە زاراوەی كاتی (ناوەوە، خودی)یش ناو دەبرێ. جۆرێكە لەو كاتانـەی نوسـەر لە بنیاتی دەقەكەیدا بەكاری دێنێ، جیاوازییەكی بنەڕەتی هەیە لەگـەڵ كـاتی سروشـتی، چـونكە (ملكەچـی

[***] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل41– 42، 60، 85، 111، 140، 151، 254، 373، 528.

[2] George Allen and Unwin ltd, The Art of Biography, Ohio University, 1964, p 30.

پێوەرە دەرەکی و بابەتییەکانی وەکو (ساڵ و مانگ و ڕۆژ و شەو...)نییە و پەنایان بۆ نابات)[يريرير] بەڵکو کاتی دەرونی لەکاتی تێپەڕبونیدا لە هەست و سۆزی کەسایەتییەکان بەرجەستە دەبێ. بەمجۆرە کات واتای خۆی لە دەستدەدا و بەلایەنی دەرونی مرۆڤەوە پەیوەست دەبێ. دەست نیشان کردنی ئەمجۆرە کاتە کارێکی ئاسان نییە، چونکە لە یەکێك بۆ یەکێکی تر جیاوازە و کارێکی خودییە و لە ئەنجامی کارتێکردنێکی دەرەکی ڕودەدا. لەبەرئەوەی نوسەر ئەو کاتانە هەڵدەبژێرێ کە ڕوداوەکەی تێدا ڕویداوە، جۆری ڕوداوەکە بۆ خودی کەسایەتییەکە، جۆری کاتەکە دیاریدەکا. واتە لەوانەیە هەندێ ڕوداو ماوەیەکی درێژی خایاندبێ، بەڵام لە هەست و دەرونی تاك بە کاتێکی کورت دەری دەبڕێ و بە پێچەوانەشەوە بەمجۆرە دەکرێ بوترێ کاتی دەرونی ((کاتێکی خۆیەتییە، نەك ڕاستەوخۆ، بەڵکو بە گوێرەی ڕەزمی ژیانی ناوەوەمان هەستی پێدەکەین، وەك کاتی خۆشی و بێزاری و چاوەڕوانی))[سمبرير].

لە دەقی (گەشتی ژیانم)دا گێڕەرەوە توانیویەتی وەکو هەرمرۆڤێکی تر گوزارشت لە کاتە خۆش و ناخۆشەکانی ژیانی تایبەتی خۆی بکا. بەم شێوەیە دەیانخەینەڕو:

ا ـ کاتی خۆشی:

1ـ ((... یەکەم هەناسەم لە چنارۆك هەڵێنا، ساڵەهای ساڵی دورودرێژ، هاوینان، لە چنارۆکم بەسەربردوە و شوێن قامکی لە داڕشتنی قاڵبی مادی و مەعنەویم هەیە)).

2ـ ((شەوی جەژنەمان بە قەڵەباڵغی لە حوجرەی مەلاکانی مزگەوتی حاجی مەلا ئەسعەدی جەلیزادە ڕابوارد، تا سەعات دەی عەرەبی خەریکی گەمە و کارەمستێنە و سوحبەتی قسەخۆشان بووین، لە سەعاتی دەشەوە هەتا بانگی دا لە ژووری فەقێکان شایی دا بەسترا...)).

3ـ ((... ڕەحمەتی ئەحمەد مختار بابان لە دوورەوە بە باوەشی کرایەوە بۆم هات و دەستەملانم بوو گوتی موبارەك بێت مەشروعی قانوونی عەفوی جەماعەتەکە ئەمڕۆ کە ئیمزا کرا، وەی کە تەزووی شادیم بەبەدەندا هات تائەوەی ئەگەر خۆم نەگرتایە فرمێسکم دەهات)).

4ـ ((ڕوداوێکی خۆش و شیرنی پێوەندی بە خۆمەوە هەبێت لەو ڕۆژانەدا ئەوەبوو، لە ڕۆژی 1964/8/15 لە کەرکوکەوە بە تەلەفۆن خەبەرم پێ درا کەوا کوڕی دووەمم (محمد) پێی ناوەتە ئەم جیهانە))[برير].

ب ـ کاتی ناخۆشی:

[يريرير] سیزا قاسم، بناء الرواية، ص72.

[سمبرير] عبدالله سەراج، بەرەو ئاستانەی ڕۆمانی نوێ، گ(ڕامان)، ژ(54)، 5ـ 12ـ 2000 ، ل33.

[برير] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل 38، 125، 304، 474.

1- ((... لە ماوەی یەك دوو سەعاتدا، باوکم وەك چرایەکی نەوتی بێتە وشك بوون، وشکایی خوێنی دەهات. ئەو دەمانە باری نەفسیم وەك ئەوە بوو یەکێك لە دوولاوە بەرداش پاڵە پەستۆی بدەن ئەویش بە هەموو توانایەوە بیەوێ (قەدەر) لەگەڕ بخات و بەرداشەکان بوەستێنێت. مەرگی باوکم شتێك نەبوو لە قەناعەتمدا بگونجێت)).

2- ((... زۆی نەخایاند، تەنها دەقیقەیەك، بۆماوەیەکی کورت کەوتە گیانەلاوە و بەیەکجارەکی هەناسەی ڕاوەستا...)).

3- ((... من لە قولاّیی دڵمەوە ناڕەحەت بووم بەوەی کە باری ئاسایی ژیانم لە سلێمانی کە هەمووی ئارامی و هێمنایی بوو بگۆڕم بە هەرایەکی ئەوتۆ کەس نازانێ چەند سەر تێیدا بێ کڵاو دەبێت)).

4- ((ڕۆژانی ساڵی 1965 تێدەپەڕی و من بەدەست گوزەرانەوە سەغڵەتتر دەبووم، کەسیش ئاگای لە دەردی کەس نییە لە خۆم بەولاوە کە بەپێی خۆ بەرپرس زانین دەچمە ژێر ئەرکی ئەوانەی بەدەورمەوەن وەیا چاویان لە دەست و قاممە بزانن چیان بۆ دەکەم)) (لهربیر).

بەمجۆرە گێڕەرەوە تیشکی خستووەتەسەر چەندین کاتی خۆشی و ناخۆشی لە ژیاننامەی خۆیدا و ئاماژەی پێکردون، ئەمەش وەك سروشتی هەمو مرۆڤێك زیاتر ڕوداوە ناخۆشەکانی لە یاد دەمێنێ، بۆیە خوێنەر وا هەست دەکا لە ژیانیدا هەر ناخۆشی بینیوە، بەڵام ئەوەی شایانی وتنە (مەسعود محەمەد) کوڕی بنەماڵەیەکی ناودار و خاوەن موڵك و دەست ڕۆیشتو بووە و خۆشی پلەیەکی بەرزی خوێندنی بەدەست هێناوە و لە حکومەتی ئەوسای عێراق پایەی بەرزی دراوەتێ، بۆیە کاتێ سەرنج لە سەرلەبەری ژیاننامەکەی دەدەین، دەبینین کاتە ناخۆشەکان کەمترن لە کاتە خۆشەکان.

ب ـ تەکنیکی کات:

1- ڕێکخستنی کات

بەگشتی گێڕانەوە لە چەند ڕوداوێکی یەك لە دوای یەکی ڕێکخراو بەپێی مێژو و لۆژیکەوە پێکدێ، ئەو ڕێکخستنەش لە دەقی ئەدەبیدا لەگەڵ خواست و ویستە هونەرییەکان و ڕێچکە ئەدەبییەکانی نوسەری ئەدەبی ناگونجێ، بۆیە هەڵدەستێ بە دوبارە ڕێکخستنەوەی ڕوداوەکان بەپێی بۆچونە هونەرییە تایبەتییەکانی خۆی، لە ژێر ڕۆشنایی ئەو ئەنجامدانە هونەرییە تەکنیکی ڕێکخستنی کات سەرهەڵدەدا، چونکە (بەدوای یەکداهاتنی سروشتی بۆ پیشاندانی ڕوداوەکان، دۆخێکی چەسپاوە زیاتر لەوەی کە دۆخێکی واقیعی بێ، چونکە ئەو بەدواوی یەکدا هاتنە لەوانەیە هەندێجار زۆر یان کەم لە بەرێوەچونی هێڵی گێڕانەوە دوردەکەوێتەوە و لەوانەیە بەرەو دواوە بگەڕێتەوە، واتە ئەو ڕوداوانەی لە ڕابوردو ڕویانداوە بگەڕێنێتەوە، یان بەپێچەوانەوە، بەرەو پێش دەچێ و پێشبینی ڕودانی ڕوداو دەکا لە داهاتودا. لەهەردو

(لهربیر) مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل256، 256، 289، 488.

حالەتدا چەقی گێڕانەوەکە لەو خاڵەی کە چیرۆکەکە پێی گەیشتوە ڕوبەڕوی لێك دورکەوتنەوەیەکی کاتی دەبێ) [بريى]. کات لە دەقی ئەدەبیدا لە هەرسێ دەمی (ڕابوردو، ئێستا، داهاتو) پێکدێ و ڕێکخستنی ئەم دەمکاتانەش لە ڕێگەی دو تەکنیکەوە ئەنجامدەدرێ، ئەوانیش:

أـ وەبیرهێنانەوە (الاستذكار)*

وەبیرهێنانەوە یەکێکە لەتەکنیکەکانی ڕێکخستنی کات لەناو دەقدا و بریتییە لە ((هێنانەوەی ڕوداوێکی ڕابوردو کە دەکەوێتە پێش ئەوخاڵە زەمەنییەی گێڕانەوەکە پێیگەیشتوە))[بربريى]. واتا گێڕەوە لەکاتی ئێستا دا دەستبەرداری گێڕانەوەکەی دەبێ بۆ ئەوەی ڕوداوێك یان چەند ڕوداوێکی ڕابردو بگێڕیتەوە،چونکە ((تاك لەڕێگەی ئەویادەوەریانەوە کەسەبارەت بە بیروکارەکانی رابردو هەیەتی، لەگەڵ ناسنامەی بەردەوامی خۆیدا پەیوەندی پەیدادەکات))[تيبريى]. بەکارهێنانی ئەم تەکنیکە لەناودەقدا هەندێ ئەرکی گرنگی پێدەسپێردرێ ئەوانیش :

1ـ پڕکردنەوەی ئەوکەلێنانەی کە گێڕانەوە لەدوای خۆی بەجێدەهێڵێ، چ بەمەبەستی پێدانی زانیاری بێ لەبارەی ژیانی ڕابوردوی کەسایەتییەکی نوێ کەهاتووەتە ناو چیرۆکەکە، یان ئاگادارمان دەکاتەوە لەسەر ئێستای کەسایەتییەك کە لەشانۆی ڕوداوەکان ونبوە و دواتر سەرلەنوێ دەردەکەوێتەوە.

2ـ ئاماژەکردن بەهەندێ لەڕوداوەکان کەپێشتر گێڕانەوەکە لەلایەك جێیهێشتوە. تەکنیکی دواخراوی وەکو ئامرازێك بەکارهێنا بۆ پڕکردنەوەی ئەوبۆشاییەی کە لە چیرۆکەکەدا هەبوە.

3ـــ گەڕانـــەوە بۆئـــەو ڕوداوانـــەی کەپێشـــتر وروژێنرابـــون. بەمەبەســـتی دوبارەکردنـــەوە، ســـودی هەیەبۆبەبیرهاتنەوە)[بريى].

نوسەری ژیاننامەی خودی ڕوداوەکانی ژیانی ڕابوردوی خۆی دەگێڕێتەوە و کات (لەئێستاوە بەرەو ڕابوردو دەروات و لەساتی نوسین بۆ ساتی ئەزمون دەڕوات)[برتريى]. لەوکاتەدا پێویستە گێڕەرەوە پەنا بۆ یادگەی ببات بۆ بەبیرهێنانەوەی ڕوداوەکان.

[بريى] حسن بحراوی، بنیة الشكل الروائی، ص119.

* لەسەرچاوە عەرەبییەکاندا زاراوەی (الاستذكار، الاسترجاع، اللواحق، الاستحضار، الارتداد، الرجعة) بەکارهاتوە، لەسەرچاوە کوردییەکانیش زاراوەی (دواخراو لەلایەن د.نجم خالد ئەلۆەنی)و (هێنانەوە پێش چاو لەلایەن د. ابراهیم قادر جاف) و (گەڕانەوە لەلایەن د.پەرێز سابیر) بەکارهاتوە.

[بريى] خلیل شکری هیاس، سیرة الجبرا الذاتیة فی البئر الاولی و شارع الامیرات، ص 233.

[تيبريى] کۆمەڵێك نوسەری بیانی، تیوری ڕۆمان، وەرگێڕانی فارسی (حسن پاینده) ـ وەرگێڕانی کوردی(محەمەد کەریم)، دەزگای چاپ وپەخشی سەردەم،سلێمانی، 2003، ل28.

[بريى] حسن بحراوی، بنیة الشكل الروائی، ص 121– 122.

[برتريى] جورج مای، السیرة الذاتیة، ص158.

لـەدەقی ژیاننامـەی (مەسـعود محەمـەد)دا ئـەو تەکنیکـەی زۆر بـەکارهێناوە و بەشـێوەیەکی ئاشـکرا بەدەقەکەوەدیارە، چونکە ئەوتەکنیکە پەیوەندی ڕاستەوخۆی بە ڕابوردووەوە هەیـە و زۆرتـرین هەڵوێسـت و بابەتەکانی ژیاننامەش بەگشتی پەیوەنـدی بـە ڕابـوردووەوە هەیـە. کـاتێ دەقـی ژیاننامەکـە دەخوێنینـەوە، تێبینی ئەوەدەکەین کەبەڕێژەیەکی زۆر(تەکنیکی وەبیرهێنانەوە)ی بەکارهێناوە، چونکە لەکاتی گێڕانـەوەی ژیانیدا لەپێش خۆیەوە دەسـت پێـدەکا بەچـەند پشـتێك (نـەوە)و لەسـاڵی 1978 کۆتـایی بـە ڕوداوەکـانی دەقەکە دێنێ، ئەوەی مەبەستە لێرەدا نوسەر لەلاپەرە(33)دا ئاماژە بەسـاڵی دەسـتپێکردنی نوسـینی ئـەم دەقەدەکا، لەساڵی(1985)ەوە دەستپێکردوە، واتە ڕوداوی ئەوکاتانەدەگێڕێتەوە، کـە کەوتووەتـە پـێش ئەوخاڵەی دەستی پێکردوە. لەچەند شوێنێکی ئەم دەقەدا گێڕەرەوە لەکاتی ئێستا دادەبـڕێ و بـۆ ڕابـوردو دەگەڕێتەوە لێرەدا هەندێ نمونە دەخەینەڕوو :

1ـ ((بەبیرم دێتەوە یەکجار منداڵ بووم، جارێکییان حەفت ڕوپیـەی جەژنانـەم لـەکونی کلیلـەوە خسـتە نـاو کیلۆنی دەرگەی ژورێکـی نابەرچـاوی ماڵەکەمان...چـەندێکی گـەڕان بـەدوای ئـەو پارەیـەدا نەیاندۆزییـەوە. منیش پێم نەگوتن چیم لێکردوە...چەند مانگێکی پێچو، جارێکییـان بەڕێکـەوت لەکردنـەوەی دەرگـەی ئـەو ژورەدا کەکلیلیان لەکیلۆنەکەی بادا زرینگەی ڕوپیەکان هات...دەریان هێنا...))

2ـ((جارێك لەو جارانەی کەباوکم لەدەمی نیابەتیدا دیدەنی مەلیك فەیسـەڵی یەکـەم دەکا...مـەلیك فەیسـەڵ لەقسەکانیدا دەردەبڕێ ((ارید ان استکمل معلومـاتي في الـدین و في العربیـة عنـد سماحتـك)) ئـیتر هەرلـەو دیتنەدا بڕیار دەدرێ کەلەهاوینی داهاتودا سێ مانگ بێتە کۆیێ)).

3ـ ((هەرگیز لەبیرناکەم ئەوجارەی بۆیەکـەم جار نـەختێکم پـارە لەبەرهـەمی فەلاحـەتی و مـەڕ بـۆ بـاوکم بردەوە کـۆیێ. ئـەو پارەیـە هـەربای مەسـرەفی مـانگ ونیـوێکی ئەوسـای مـاڵی ئێمـەی دەکـرد بـەڵام لـەتای تەرازوی حیسابی خۆمدا گەلێك سەنگین تر خۆی دەنواند)).

4ـ((لەوهاوینـەی 1964 جارێکیـان لەگـەڵ لیـوا عەبـدوڕڕەحمان عـارف،برای سـەرۆك کۆمـار و سـەرەکی ئـەرکانی سـپای عیراق،بەڕەفاقـەتی موتەسـەریفی سـلێمانی و چـەند ئەفسـەرێکی گـەورە لەسـلێمانییەوە بەهەلیکۆپتەر چوین بۆدیدەنی کردن لەکوردە چەکدارەکان لەئاوایی چوارتە))[ترتیر].

<u>ب ـ پێشخراو(الاستباق)</u>

ئەم تەکنیکە بریتییە لە ((گێڕانـەوەی، یـان وروژانـدنی ئـەو ڕوداوانـەی کـە جـارێ ڕویـان نـەداوە یـان پێشبینی ڕودانی دەکرێ))[یرتیر]. لەبەکارهێنانی ئەمجۆرە تەکنیکەشدا گێـڕەرەوە ڕەوتـی گێڕانـەوەی ئێسـتا ڕادەگرێ و پێشبینی چەند ڕوداوێك دەکا لە داهاتودا ڕوبدەن کە جارێ ڕوینەداوە، یان پلانی بۆ دادەنـێ بـۆ ئەنجامدانیان کە هەندێجار دەگاتە ڕادەی تەمەنناکردن. هەرچەندە ژیاننامەی خـودی چـیرۆکێکە پەیوەنـدی

[ترتیر] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل70ـ 71، 103، 252، 470.

[یرتیر] حسن بحراوی، بنیة الشکل الروائی، ص132.

به كاتی ڕابوردووەوە هەیە، بەلاّم ئـەوە ڕێگـە لـە نوسـەری ژیاننامـە نـاگرێ، تـەكنیكی پێشـخراو (پێشـبینی كردن) بەكاربێنێ وەكو ڕەگەزێكی ئیستاتیكی لە بنیاتی هونەری دەقدا.

تەكنیكی پێشخراو جگـە لـە ئـەركی ئیسـتاتیكی هونـەری لـەناو دەقەكـەدا، چـەند ئـەركێكی تـری لـە ڕێكخستنی كاتی ڕوداوەكاندا هەیە، ئەمانەی خوارەوەن:

1ـ دەرخسـتن و ئاماژەكردنـە بـۆ ئـەو ڕوداوانـەی كـە لـە داهـاتودا ڕودەدەن، ئەمـەش وا لـە خوێنـەر دەكـا چاوەڕوانی ڕوداوێك بكا یان پێشبینی لە داهاتوی یەكێك لە كەسایەتییەكان بكا.

2ـ ئەركی ڕاگەیاندنی ئەو چارەنوسەیە كە كەسایەتییەكان پێی دەگەن، وەكو ئاماژەیەك بۆ ئیحتیمالی مردن یان نەخۆشی یان هاوسەرگیری هەندێ لە كەسایەتییەكان[سمترین].

لەدەقی (گەشتی ژیانم)دا دەبینین گێڕەرەوە پێشبینی هەندێ ڕوداو پێش ڕودانی دەكاو باسی هەندێ كار دەكا كە لەوانەیە لە داهاتودا ئەنجامیان بدا، بۆیە ئەم تەكنیكە بونی هەیە لەناو دەقەكەدا. بۆنمونە: نوسەر لە كاتی كۆتایی هێنانی بەگێڕانەوەی ژیاننامەكەیدا وەك پلانێك و پێشـخراوێك دەڵـێ: ((ئـەم داوزدە ساڵەی 1978 هەتا ئیمڕۆكەی 1990 جارێ زۆر بەرچاوە. وەك كە سەندباد حەفت گەشـتی دەریـایی كـرد منیش شەش بەشی گەشتەكەم بۆ خوێنەری كورد دەور كردەوە بەشـی حەفتـەمین بـا بمـێنێ بـۆ ڕۆژێـك لـە ڕۆژەكان و بارێك لە بارەكانی سازگارتر))[سمترین].

لەشوێنێكی تردا ئەوكاتانەی تەكلیف كراوە ببێتە وەزیر پێشبینی دەكرد كە گـوزەرانی ژیـانی خـراپتر دەبێ نەك باشتر هەروەك دەڵێ: ((... لە ڕۆژی كە تـەكلیفی وەزارەت كرام ئەو ڕۆژە ڕەشـەم لـە بەرچـاوبوو. دەمزانی وەكو ماسی بێئاوم لێ دێت چونكە مومكن نەبوو چاو ببڕمە فلسێكی حەرام))[لهترین].

هەندێ مـرۆڤ خـەون بیـنین دەكەنـە تەجرەبـە و لـەكاتی لێكدانـەوەی خەونەكـە پێشـبینی لـە ڕودانـی ڕوداوی داهاتودا دەكەن، گێڕەرەوە لەوكاتە خەونێكی دیوە، دەڵـێ: ((... خـەونێكم دیت، لەوانەیـە بـەپێی تەجرەبـەی خـۆم ڕوداوێـك دەگەیـەنن بەهـەموو كەسـانیماڵـەوەم گـوت ئاگـاداری خۆیـان و منداڵـەكان بـن قەزاوقەدەرێك بەڕێگاوەیە... بۆ ڕۆژی دواتـر لـە كۆڕبـووم بەسـەر هەنـدێ كەرەسـتەی توالێتـدا بەربوومـەوە برینێكی شـەباقەی خسـتە لەشمـەوە... خولاسـە عەمەلیـەتم بـۆكرا بەسـی تەقـەڵ برینەكـەم دەم بەسـت كرا))[ترین].

[سمترین] سەرچاوەی پێشو، ص132.

[ترین] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل566.

[لهترین] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل482.

[ترین] سەرچاوەی پێشو، ل547.

بەکارهێنانی ئەم تەکنیکە لەلایەن نوسەرەوە هیوایەك دەداتە خوێنەر بۆئەوەی چاوەڕێی بەشەکانی تری ژیاننامەکە بکا. هەروەها حەزی تەواوکردنی خوێندنەوەی دەق و بەدواداچونی لەلا پەیدا دەبێ کە ئایا ئەو پێشبینی و ئاواتانەی کە هەیبوە هاتونەتە دی یان نا.

2ـ کات لەڕوی خێرایی و سستییەوە:

أـ کات لەڕوی خێراییەوە

یەکێکە لە تەکنیکە هونەرییەکانی جولەی کات لە دەقی گێڕانەوەدا بەواتای (ڕێژەی نێوان درێژی دەق و کاتی ڕوداو دێ)[*]. ئەمەش لە ڕێگەی دو تەکنیکەوە ئەنجامدەدرێ و هەریەکەیان ئەرك و جۆری تایبەتی خۆی هەیە و لە خوارەوە بەجیا باس لە هەریەکێکیان دەکەین:

1ـ کورتکردنەوە (التلخیص)

کورتکردنەوەی کات واتە ((گێڕەرەوە هەڵدەستێ بە کورتکردنەوەی ئەو ڕوداوانەی لەچەند ڕۆژ یان مانگ یان ساڵێکدا ڕویانداوە و لەچەند کۆپلەیەك یان چەند لاپەڕەیەکی کەم بەبێ چونە ناو وردەکارییەکانی وتە و شتەکان دەخرێتەڕوو))[**].

بەمجۆرە گێڕەرەوە دەتوانێ تەنها بەشێك لە ڕوداوەکان بگێڕێتەوە، لەو حاڵەتەدا پەنا بۆ هەڵبژاردنی ڕوداوەکان دەبا و پێویستە ئەو ڕوداوانە هەڵبژێرێ کە هەبونیان پێویستە لەناو دەقەکەدا بۆ زیاتر ڕونکردنەوە و زانیاری بەخشین لەبارەی ڕوداو و کەسایەتییەکانەوە بۆ خوێنەر. بەمەش گێڕەرەوە کاتێکی زۆر لە ڕوداوەکانی ڕابوردو بەچەند وشەیەك یان چەند ڕستەیەك دەردەبڕێ و کورتیان دەکاتەوە، وەك لەم هاوکێشەیەی خوارەوەدا دیارە:

کورتکردنەوە = قەبارەی دەق < کاتی ڕوداو

واتە قەبارەی دەقە نوسراوەکە (کاتی گێڕانەوە) کورتترە لەکاتی ڕودانی ڕوداوەکان لە ڕاستەقینەدا.

کورتکردنەوە لەناو دەقی گێڕانەوەدا کۆمەڵێك ئەرکی هەیە. لەوانە:

1ـ تێپەڕینی خێرا بەسەر ماوەیەکی دورودرێژدا.

2ـ پێشکەشکردنێکی گشتییانەی دیمەنەکان و پەیوەندی بەستن لە نێوانیاندا.

3ـ پێشکەشکردنێکی گشتییانەی کەسیەتییەکی نوێ.

4ـ پیشاندانی کەسیەتییە لاوەکییەکان کە تێکستەکە ناتوانێ بەدورودرێژی باسیان بکا.

5ـ ئاماژەکردنێکی خێرا بە کەلێنە کاتییەکان و ئەو ڕوداوانەی لەو کەلێنانەدا ڕویانداوە.

---

[*] سیزا قاسم، بناء الروایة، ص73.

[**] امنة یوسف، تقنیات السرد ــ فی النظریة و التطبیق، ص82.

6ـ پێشکەشکردنی تەکنیکی دواخراو[*].

بـەکارهێنانی ئـەم تەکنیکـە (تـەکنیکی کورتکردنـەوە) لەلایـەن نوسـەری ژیاننامـەوە کـارێکی ڕون و ئاشکرایە و پەیوەنـدی ڕاسـتەوخۆی بەسروشـتی بابەتەکـەوە هەیـە، چـونکە دەقـی ژیاننامـەی خـودی واتـە گێڕانەوەی تەواوی بەسەرهات و ڕوداوەکانی ژیانی تایبەتی نوسەر، ئەمەش شتێکی مەحاڵـە، چـونکە نـاکرێ لەقەبارەی کتێبێکدا چەندەهاساڵی تەمەنی بەهەمو وردەکارییەکانیەوە بگێڕێتەوە. بۆیە ئەم تەکنیکـە زۆر بەکاردێ لەناو دەقـدا. لـەدەقی ژیاننامـەی (مسـعود) دا دەبیـنین بـاس لەتەمـەنێکی دور و درێـژ دەکـا، کـە لەساڵی 1919 لەدایکبوە و ساڵی 1985 کە دەستی بەنوسینی ئـەم دەقـە کـردوە، (59) سـاڵ لەتـەمـەنی خـۆی دەگێڕێتـەوە، چـونکە تـا ڕوداوەکـانی سـاڵی1978 لـەخۆ دەگـرێ، جگـە لەمـەش لەبەشـی یەکەمـدا گەڕاوەتەوە بۆ پێش لەدایکبونی و بەپشت بەستن بە وتەی کەسانی لەخۆی گەورەتر باسی بنەماڵەی خۆیان دەکا لەقەبارەی کتێبێکی(564) لاپەرەیدا تۆماری کردوە.

لەخوارەوە ئاماژە بە هەندێ نمونەی تەکنیکی کورتکردنەوەی کات دەکەین لەدەقی (گەشتی ژیانم) دا:

1ـ ((...ئیشێکی زۆری کژ لەدوا کژی ساڵ لەماڵی ئێمە بەو مامۆستا ژنە دەسپێردرا)).

2ـ ((شەوێك دووان مامەوە بەنامەیەکەوە لەباوکمەوە بۆ مەلا ئەفەندی هاتمەوە کۆیێ)).

3ـ ((کژە بارانی نێوان سالأنی 1956 ،1957 بەردەوام و بەغوردەم بوو هەتا سەرەتای هاوین)).

4ـ ((.....دیمەکاری عیراق ساڵێك دەبێتە شۆ و وەرد دەدرێتەوە ساڵی دوەمیش دەچندرێت)).

5ـ ((دە ڕۆژان لەشام مام .لەو ماوەیەدا ڕۆژانە ڕەوشەن خان و مەمدووحم دەدیت)) [**].

2ـ لابردن (الحذف)

لابـردن تـەکنیکێکی تـرە بـۆخێراکردنی کـات لەگێڕانـەوەی دەقـدا بـەکاردێ، کەبریتییـە لـەوەی ((تەکنیکێکی کاتییە و هەڵدەستێ بەلابردنی ماوەیەکی درێژ یان کورت لەکاتی چیرۆکەکە، بێ ئەوەی بچێتە ناوەرۆك و باسی ڕوادنی ڕوداوەکان بکا))[***].

ئەم تەکنیکەش دو جۆری هەیە:

---

[*] سیزا قاسم، بناء الروایة، ص78. بەسود وەرگرتن لە وەرگێرانەکەی نەجم خالید نەجمەدین ئەڵوەنی، بینای کات لە سێ نمونـەی ڕۆمـانی کوردی دا، ل261.

[**] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل114، 141، 350، 359، 526.

[***] حسن بحراوی، بنیة الشکل الروائی، ص 156.

1ـ لابردنی ڕاگەیەنراو(الحذف المعلن): لـەم جـۆرەدا گێـڕەرەوە مـاوە لابراوەکـەمان بـۆ دیـاری دەکـا و ئاگادارمان دەکاتەوە کە ئەو ڕوداوە لەماوەی چەند ڕۆژ یان چەند مانگ و ساڵێك ڕویانداوە. ئەمەش دەبێتـە دو جۆر:

أـ لابردنی دیاریکراو(الحذف المحدد): لەم جۆرەدا ماوە لابراوەکە زۆر بەوردی دەخرێتە ڕو. بۆنمونە:

*1*ـ ((... بەدرێژایی 30شەوەی ڕەمەزان خۆشاوی ئەو میوە وشـك کـراوە نازدارانـەی دیـوی ئێـران لـە مـاڵی ئێمە لە هیمەتی ئەو دۆستانەوە، تام و شامی لەفتار و پارشێومان دەگێڕا)).

2ـ ((... لەگەڵ کاك مەجید 16 شەو ماینەوە لە هەڵەجە)).

3ـ ((نشیمەنم بۆماوەی دووساڵ و نیـو لـە ژوورێکـی خـانی حەمـەد مسـتەفاغا و حەمـە تـەیباغای حـەوێزی بوو)).

4ـ ((... لە حەفتەی یەکەمی مایس خەبەرم پێ گەیەندرا کە بروسکەیەکی حکومەت هاتووە لیستەی گومـان لێ کراوانی بە ئیدارە و ئەمن گەیاندوە، یەکەم کەس منم)).

5ـ ((... دایکم 32 ساڵ و یەك مانگ و یەك ڕۆژ دوای باوکم ماڵاوایی لێ کردین))[یریریر].

ب ـ لابردنی دیارینەکراو (الحذف غیر المحدد): لەم جۆرەدا ماوە لابراوەکە بە وردی سنوردار نـاکرێ، بـەڵکو بەشێوەیەکی نزیك لێیەوە دەتوانرێ دیاری بکرێ. بۆنمونە:

1ـ ((سەمەد کوڕە خاڵی کافیەی مەلایان بوو، کە ئەوسا چەند ساڵێك بوو هـاتبووە ماڵمـان خۆیشـی پـتر لـە دەساڵ خزمەتی باوکمی کرد)).

2ـ ((هاتوباتی حەمەدی رەش دەوری چل شەوێکی ئەفسانەیی خایاند)).

3ـ ((... یەك جار بەر لە چـەندەها سـاڵ پرسـێکم بـە د. جـەمال رەشـیدی بـرادەرم کـرد کـە متمانـەم پێـی هەیە)).

4ـ ((ڕۆژێك لەو ڕۆژانەی کـەوا جـارێ نـاجی تالیـب سـەرەك وەزیـران بـوو لەگـەڵ ڕەشـید موسـڵیح چـووینە سەردانی فەریق تاهیر یەحیا))[سمیریر].

2ـ لابردنی ڕانەگەیەنراو (الحذف الضمنی):

یەکێکـە لـە تەکنیکـەکانی لابـردن و پێچـەوانەی لابرنـی ڕاگەیـەنراوە، لەبەرئـەوەی لـەم تەکنیکـەدا (گێڕەرەوە ماوە لابراوەکـە ئاشـکراناکا، بـەڵکو خوێنـەر لـە ڕێگـەی وردبینـی و تێبینیکـردن و بەسـتنەوەی

[یریریر] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل51، 149، 229، 481، 549.

[سمیریر] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل84، 98، 361، 503.

ڕوداوەکانی پێشتر و دواتر بەیەکەوە درکیان پێ کا)[*]. واتە بەوردی ماوەکە نازانرێ و لە ڕێگەی ڕوداوەکانەوە ماوە لابراوەکە ڕادەگەیەنرێ و هەستی پێ دەکرێ. بۆنمونە لە ژیاننامەی خودی (مەسعود محەمەد) لەسەرەتای ئەلقەی سێیەمدا بەم شێوەیە دەستی پێکردوە: ((لەلایەن تەنسازییەوە، ساواییم بەسەلامەتی تێپەڕیوە جگە لە سورێژە دەردی ئەو تۆم نەدیتوە مەترسی لێ بکرێ)) [*].

هەروەك ئاشکرایە خوێنەر هەست بە کاتێکی لابراو دەکا هەرچەندە کاتەکەی دیاری نەکردوە، بەڵام کە باسی تەمەنی ساوایی دەکا بێگومان مەبەستی لە چەندساڵێکی سەرەتای تەمەنییەتی.

لەشوێنێکی تردا تەکنیکی لابردنی ڕانەگەیەنراو بەم شێوەیە هاتوە ((... کار دروستایی خوێندنی بەغدام بۆکرا (دایکم خشڵی خۆی فرۆشت) لەگەڵ تاهیری حەمە لاڵدا سەفەرم کرد. ژورێکی بۆ ڕێکخستم لە خانی حەمە تەییاغا و حەمەد مستەفاغای حەوێزی لە هەوەڵەوە ناوی خۆڕایی لێ هات، ساڵی دوایی بوو بوکرێ ئەمما کرێی کەم...))[*].

لەم پەرەگرافەدا خوێنەر هەست بەبونی کاتی لابراو دەکا. کاتێ گێڕەرەوە باسی سەفەرکردن دەکا بۆ بەغدا، هەروەها کە دەڵێ (لەهەوەڵەوە ناوی خۆراوی لێ هات) مەبەستی ساڵی یەکەمی خوێندنییەتی، بەڵام بەئاشکرایی نایخاتەڕوو، بەڵکو لێرەدا تەنها خوێنەر هەستی پێدەکا کە مەبەستی کەیە؟

لەشوێنێکی تردا دەڵێ: ((من لەسەردەمی باوکمدا کەمتر خەریکی درەخت وشیناورد دەبوم، بەزۆری لەچەشمەندازی دلگیر دەگەرام. چەند دەرفەت هەبایە بەرەوسەروی شاخ هەڵدەکشام نەك بۆ باغەکان لێژدەبومەوە، حەزیشم دەکرد ناوە ناوە سەردانێکی کۆیە بکەم)) [*]. لەم دەقەی سەرەوەدا وشەکانی (سەردەم ، دەرفەت، ناوەناوە) خۆی لەخۆیدا ئاماژەیە بۆ ڕەگەزی کات و گوزارشت لە ماوەیەك دەکەن، بەڵام گێڕەرەوە ڕاینەگەیاندوە کەیە؟و ماوەکە چەندە؟ ئەمە پێویستە خوێنەر لەڕێگەی ڕوداوەکانەوە ماوە لابراوەکە دەستنیشان بکا.

ب ـ کات لەڕوی سستییەوە(سستکردنی کات)

ئەم تەکنیکە بە پێچەوانەی تەکنیکی خێراکردنی کاتە، جولەی کات لەڕوی سستیەوە لەناو دەقدا لەڕێگەی دو تەکنیکەوەجێبەجێ دەکرێ، هەریەکەیان شێوە و جۆری تایبەتییان هەیە، لەخوارەوە بەجیا باسیان دەکەین.

1ـ دیمەن(المشهد)

---

[*] امنة یوسف، تقنیات السرد ــ فی النظریة و التطبیق، ص86.

[*] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل69.

[*] سەرچاوەی پێشو، ل224.

[*] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم ، ل253.

گێـڕەرەوە ئـەم تەکنیکـە لـەکاتی سسـتکردنەوەی کـات بـەکاردێنێ و هەڵدەسـتێ بەهێورکردنـەوەی جولـەی کـاتی گێرانـەوە و هەنـدێ جـار خوێنـەر وا هەسـت دەکـا جولـەی کـات لـە گەشـەکردن وەسـتاوە، کەبریتییـە لەو((تەکنیکـەی کـە گێـڕەرەوە تیایـدا هەڵدەسـتێ بـە هەڵبـژاردنی هەڵوێسـتەگرینگەکانی نـاو ڕوداوەکـان و بەشـێوەی نمایشـێکی شـانۆی چـڕی تـەواو و ڕاسـتەوخۆ پیشـانی دەدات))[تییریر]. ئـەم جـۆرە سستکردنەوە و وەسـتانەی کاتـە لەگێڕانـەوەی دەقـدا ئـەرکی ئاشـکراکردنی لایـەنی دەرونـی و کۆمەڵایـەتی کەسـایەتییەکانی دەکەوێتـە ئەسـتۆ، بـەمجۆرە دیمـەن دەبێتـە چـەقی ڕوداو ولەشـێوەی دیـالۆگ لـەنێوان کەسایەتییەکان دەردەبڕدرێ، ئەم شێوە دیالۆگەش بەچەند شـێوەیەك لـەدەقی(گەشـتی ژیـانم) دا ئـەنجام دەدرێ، بۆنمونە:

أــ دیـالۆگی ڕاسـتەوخۆ: مەبەسـت لـەم جـۆرە دیالۆگـە ((گفتوگۆیەکـە لـەنێوان دو کـەس یـان زیـاتر لـە چوارچێوەی دیمەنێکی ناو کارە چیرۆکییەکە بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆ ئەنجامـدەدرێ))[ییریر]. گێـڕەرەوە لـەم جۆرە دیالۆگەدا ڕاناوی کەسی یەکەم بـەکاردێنێ، بۆئـەوەی ڕێگـە بـە کەسـایەتییەکان بـدا خۆیـان بـدوێن و بۆچـون و هەڵوێسـتی کەسـایەتییەکان پێشـکەش بکـەن. بۆنمونـە لـە دەقـی ژیاننامـەی (مەسـعود)دا بەرچاودەکەوێ، لەوکاتـەی کـە سـەردانی (عەبدولکـەریم قاسـم)ی کـردوە دەگێڕێتـەوە کـە ماوەیـەکی زۆری خایاندوە و گفتوگۆیان لەسەر چەندین بابەت کردوە. یەکەم بابەت کە باسی کردبێ سەردانەکەی (رانیـە)بوە کـە سـەرۆك عەشـیرەتەکان هیـوای کامـەرانی و تەندروسـتی بـاش و ئـاواتی سـەربەرزیان بـۆ شەخسـی عەبدولکەریم دەخواست.

عەبدولکەریم : بەگەرمی لێی پرسین و ئەگەر پێدا ویستێك هەبێ هەتا بۆیان جێ بە جێ بکرێ.

ـ ((گوتم (مەسعود): ئەوان خۆیان بەوەکیلی زەعیم دەزانـن، دیوەخانەکانیشـیان کـە هەمیشـە بـە عـادەتی سەدەهاساڵ پڕە لە مێوان و خاوەن حاجەت هەر درێژەی ئەو شوێنەیە کە سفرە و خوانی زەعیمـی لێیـە... هەرساتێکیش زەعیم کاتی لەمەشغەڵەت زیادی چنگ کەوت ئەو دڵسۆزانەی بەهـەویان بێنـە بەغـدا و نـانێکی عەشیرەتانە لەسەر سفرەی زەعـیم بخـۆن. ــ گـوتی: هـەروەختێك پـەرژان و لێیـان خـۆش هـات بەخێربێن وەك کە بچینەلای برای خۆیان. دواتر بابەتی (تەعدیلی قانونی تەسویە)م لەگەڵ باس کرد.

ــ گـوتم: (سـیادة الـزعیم) هەرچـی زەوی بـە پیـت و بەرەکـەت و پـانوپۆڕ و بێکۆسـپ هـەبوو لەسـەروو، لەناوەڕاست، لەجنووبی عێراق تەسویەی تەواو بوو بوو بـەر لـە شـۆڕش... مایەوە ئـەو نـاو شـاخ و داخـەی کوردستان کەوا هەم دراوسێی ناحەزەکانی شۆرشە و هەم سەخت و ئاستەنگە بـۆ سـەرکێش و هـەم بـەحاڵ خاوەنەکانی بەڕێوە دەبا...

ـ گوتی: ئەم بڕیارە بۆتە قانون.

[تییریر] امنه یوسف، تقنیات السرد ـ فی النظریة و التطبیق، ص89.

[ییریر] خلیل شکری هیاس، سیرة الجبرا الذاتیة فی البئر الاولی و شارع الامیرات، ص 262.

ـ گوتم: یازەعیم قانوون قورئان نییە لە ئاسمانەوە باری بێ، قانوونت داناوە بۆ چاکەی خەلق کە چاك نەبوو تەعدیلی بکە، بی گۆڕە، لەغووی بکە.

ـ گوتی: بەپێی باوەڕت کێن ئەو کەسانەی قانوونی وەها پێشنیاز دەکەن بۆ وەزارەتی بەرپرسی کاری ئەو تۆیی.

ـ گوتم: وەك بزانم کەسانی ئەو تۆن بەپێی باوەڕی سیاسیان لەناوبردنی خاوەن زەوی ئەو پەڕی پیاو چاکییە...

ـ گوتی: لەدەمی نیابەتتەوە تۆ دەناسم و شتێکی نووسیبێتت خوێندومەتەوە...

ـ گوتم: (سيادة الزعيم) هەرچەندە بۆ تۆ کە زەعیمی هەموو عێراقیت خەڵقەکە وەکوو یەك قوماش بێت وەهایە، بەڵام بێگومان کوردەکە لە هەموو قوماشان بۆ تۆ چاکترەچونکە چاوی نەبڕیوەتە هیچ زەعامەتێك و ئومێدێك لەدەرەوەی عێراق...

ـ گوتی: من ئەمە دەزانم بۆیەیە هەموو ئەو کەسانەی دەیانبینی بە دەورمەوە لەوانەی خزمەتمان دەکەن کوردن..))[(بیست)].

ب ـ دیالۆگی ناڕاستەوخۆ: لەم جۆرە دیالۆگەدا گێڕەرەوە گفتوگۆی نێوان کەسایەتییەکان دەگێڕێتەوە و خۆی بەشداری تیا ناکا، بەڵام کەسێکە ئاگاداری هەمو شتێکە و دەتوانێ بچێتە ناخی کەسایەتییەکانی تر و هەڵوێست و بیروڕا و هەستەکانیان بخاتەڕو. بۆنمونە: لەوکاتەی مەلیك هاتبوە هەولێر، مەلا ئەفەندی و باوکم داوەتکرابوون، لەگەڵ موتەسەریفی هەولێر لەیەك کاتدا گەیشتنە بەردەرگا، موتەسەریف پێشیان کەوت. ((باوکم هەنگاوی هەڵێنا و دەستی گرت و پێی گوت: جارێ نۆرەی ئێمەیە. موتەسەریف گوتی: مرازم ئەوەبوو ڕێبەلەدی بکەم نەکا ئێوە شارەزای شوێنەکە نەبن باوکم پێی گوتەوە: باش شارەزاین و «نشکرکم»))[(تۆسیەر)].

ج ـ مۆنۆلۆگ:

مەبەست لەم جۆرەدا، خستنەڕوی دیوی ناوەوەی کەسایەتییەکانە لەلایەن خۆیانەوە، بەشێوەیەکی تر دەتوانین بڵێین مۆنۆلۆگ دیالۆگێکە لەنێوان دو کەس و جەمسەری گوێگر سفرە. کەسایەتی ناو دەق هەڵدەستێ بە گفتوگۆکردن لەگەڵ خودی خۆی و هزر و هەستەکانی دەخاتەڕو بەبێ ئەوەی کەسێکی تر بەشداری تیادا بکا. بۆنمونە لە دەقی (گەشتی ژیانم)دا مەسعود محەمەد گوزارشت لە ناخی خۆی دەکا

[(بیست)] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل375 – 378.

[(تۆسیەر)] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل23.

بەرامبەر جیهانی دەرەوە کاتێ دەڵێ: ((من لە گۆشەی نابەرچاوی پەرۆشداریمەوە ڕەملی چاکم بۆ بەرەی دیموکرات لێ دەدا و نوختەی گەشم لە چەند و چۆنی شەڕ بۆ ئەو بەرەیە ڕەچاو دەکرد))[یوسمیر].

لە شوێنێکی تر دەڵێ: ((... من لە نووسینی خەست هەتا دەروونم نەکولێت هیچی وەهام بۆ نانوسرێت کەڵکی پێوە بێت. بارتەقای سەرکردنی کەفوکوڵی هەناوی پەنگ خواردوو بە ژان و ژواری مەراق هێز و بێز و بڕشت وئاراییش لە پلووسکی قەڵەم تاڤگە دەبەستێ...))[سسمیر].

2ـ وەسف:

مەبەست لە وەسف (تەکنیکێکی کاتییە و کار لەسەر وەستاندن یان سستکردنەوەی جوڵەی گێڕانەوە وبەرەو پێشەوە دەکا بەمەبەستی پێشکەشکردنی دیمەنێك بە نیازی ڕامان یان شتێکی تر)[سسمیر]. ئەم تەکنیکە بەمانای پشودانیش دێ، کەوا جولەی کاتی بەرێوە چون و گێڕانەوەی ڕوداوەکان ڕادەگیرێ، بۆ ئەوەی وەسفی شوێنێك یان کەسێك یان شتێ بکا. لەناو تێکستی (گەشتی ژیانم)دا ئەم جۆرە وەسفانە تیا بەرچاو دەکەوێ، کە لە خوارەوە دەیانخەینەڕو:

اـ وەسفی شوێن: لەم جۆرەدا گێڕەرەوە هەڵدەستێ بە وەسفکردنی شوێنێك و لە جولەی کاتی گێڕانەوەکە دادەبڕێ. بۆنمونە: کاتێ وەسفی چۆمی مەلەك ڕحان دەکا و دەڵێ: ((... شوێنێك لە دامەنی ڕەزەکانی چنارۆك پێی دەڵێن چۆمی مەلەك ڕحان (ڕێحان) شوێنێکی بە ئاو و دار و بار و سێبەرە لە چاوانیش بزرە، ڕێبوار نایبینێ))[لهسمیر].

لە شوێنێکی تردا وەسفی منارەی چۆلی دەکا و دەڵێ: ((... مەفتونی منارەی چۆلی بووم، های لەیەکەم سەردانی هەولێرمەوە کە دیتم لە دورەوە گەردەنی کێل کردووە خەریکە، لە بەرزایی، شەڕ بە قەلاتی هەولێر دەفرۆشێ، بووم بەلایەنگیری. بەسەرنج ڕاگرتن زانیم کۆشکە بڵندەکانی قەلات نەختێك لەو تێهەڵکشێوترن و بەسەریدا دەنواڕن بەلام لەلای خۆمەوە بەوەدا بۆم تێدەهێنایەوە کە ئەگەر جیگاکەی لەو چالاییەدا نەبوایە قەلاتەفەندی نەیدەتوانی ئەو ناز و فیزە بکات))[سمیر].

ب ـ وەسفی کەسایەتی: لە وەسفکردنی کەسایەتییەکاندا هەندێجار گێڕەرەوە پێش ئەوەی کەسێتییەکی نوێ بهێنێتە ناو دەقەکە، ڕێڕەوی گێڕانەوەکە ڕادەگرێ و وەسفێکی کورت یان درێژی بۆ دەکا یاخود لەداوی هاتنە ناو دەقدا یان ڕێگە بە کەسایەتییەکان دەدا خۆیان لە ڕێگەی کردەوە و هەڵوێست و دیالۆگدا

[یوسمیر] سەرچاوەی پێشو ، ل254.

[سسمیر] سەرچاوەی پێشو، ل520.

[سمیر] خلیل شکری هیاس، سیرة الجبرا الذاتیة فی البئر الاولی و شارع الامیرات، ص268.

[لهسمیر] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل39.

[سمیر] سەرچاوەی پێشو، ل181.

خۆیان بناسێنن. بۆنمونە لە کاتی سەردانەکەی بۆلای عەبدولکەریم قاسم دا لەوکاتەی کە لەگەڵی دانیشتبو تێبینی ئەوەی کردوە و وەسفێکی زۆر وردی دەکا و دەڵێ: ((... چەند بە وردی لە شێوازی قسەکردنی سەرنجم دەگرت هیچ عەیبێکم لێ نەدیت. وشەیەکی بەدەمدا نەدەهات کە خۆی نەیویستبێ... لەحەرەکەی لەشیشی هیچی بێجێم لێ نەدیت. نەخۆی خوراند نە دەستی بە سەر و ڕویدا هێنا نە ملەچرخێی کرد نە بەدەست بزافتن یاریدەی قسەکانی دەدا. گوێم لێ نەبوو فڕە لە چاویەوە بهێنێ وەیا لە دانانی ئیستیکان و فنجان تەقەی لێ هەڵستێ... لووتی هەڵنەمشت، گەرووی بە نەرمە کۆکە پاك نەکردەوە... هیچ شتێ لەو مرۆیە ڕووی نەدا کە لە زەعیمێك نەوەشێتەوە))[*].

لێرەدا گێڕەرەوە کاتی گێڕانەوەکەی ڕاگرتوە و وەسفی کەسایەتی عەبدولکەریم قاسم دەکا وەکو زەعیمێك.

<u>**ج - وەسفی شت:**</u> مەسعود محەمەد کاتی گێڕانەوەی ئاسایی ژیاننامەکەی ڕادەگرێ و وەسفی ئەو دیارییەی دایکی دەکا کە لە بەغدا بۆی هێنابو و دەڵێ: ((... باشترین دیاری دایکم بۆمن ئەوە بوو پەیکەری بزنێکی بەسەر تەختەیەکی ڕەوڕەوەداری بۆ هێنابووم، درێژاییەکەی 25 سانتیمەترێك دەبوو، کە ڕیشیت ڕاکێشابایە دەیباڕاند، بۆئەو سەردەمەی 1925 عاجباتی وەها لە شوێنی وەکوو کۆیەدا کاری مۆتۆڕسایکی ئیمرۆکەی دەکرد بگرە پتریش...))[*].

لە ئەنجامی بەکارهێنانی تەکنیکی کات لە دەقی ژیاننامەی (گەشتی ژیانم)دا نوسەر توانیویەتی هەمو تەکنیکەکانی کات لەناو ژیاننامەکەیدا بەکاربێنێ و بەشێوەیەکی ئەدەبیانە دایڕشتوە و پێشکەشی خوێنەرانی کردوە.

<u>شوێن :</u>

لەهەر دەقێکی گێڕانەوەییدا، ئەگەر پاڵەوان بتوانێ لە کاتێکی دیاریکراودا ڕوداو دروست بکا و جولە بخاتە ناو دەقەکە، ئەوا پێویستی بە گۆڕەپانێك دەبێ تا ئەم کارەی تیا ئەنجام بدا، کە ئەویش (شوێنە)ە، وەکو یەکێك لە ڕەگەزە سەرەکییەکانی دەقی ژیاننامەی خودی پەیوەندییەکی پتەوی بە ڕەگەزەکانی تری دەقەکەوە هەیە و لێك جیاناکرێنەوە و یەکتر تەواو دەکەن. بۆیە نوسەری ژیاننامە پێویستە ئەو شوێنانە هەڵبژێرێ کە تیای ژیاوە و بینیویەتی و لەوانەیە پەیوەندییەکی گیانی لەگەڵدا دروستکردبێ، لەم بارەیەوە (یاسین النصیر) دەڵێ: ((پێویستە نوسەر شوێن و شتومەکەکانی هەڵنەبژێرێ تا شارەزاییەکی تەواوی لە بارەیانەوە نەبێ یان تاقییانی نەکردبێتەوە))[*]. هەروەها دیان داوت دەڵێ: ((باشترین هەڵبژاردنی شوێنی

---

[*] سەرچاوەی پێشو، ل378.

[*] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل115.

[*] یاسین النصیر، اشكالیة المكان فی النص الادبی، ط1، دار الشؤن الثقافیة العامة، بةغدا،1986، ص22.

ڕوداوەکان ئەو شوێن و ژینگانەن کە نوسەر دەیانناسێ و بینیوینی، ئەگەر نا ئەو کاتە چەندە چیرۆکەکەش ورد بێ ئەلقەیەکە لە واری (محیط) چیرۆکەکە وون دەبێ))[برـیر].

هەرچەندە بەکارهێنانی شوێنی واقعی لە دەقی گێڕانەوەییدا بەتێڕوانینی هەندێ لە ڕەخنەگران بە کارێکی باش دانانرێ، چونکە نوسەر دوردەکەوێتەوە لە بەکارهێنانی خەیاڵ، ئەمەش ڕێگە لە داهێنانی هونەری دەگرێ، بەڵام لە کاتی دوبارە دارشتنەوەی دەقی ژیاننامەی خودی بە کارێکی باش دادەنرێ، چونکە مرۆڤ پەیوەندییەکی پتەوی لەگەڵ ڕەگەزی شوێندا هەیە و لە ئامادەبونێکی بەردەوامیدایە لە ژیانیدا. ئەمە لەلایەك، لەلایەکی تر بەکارهێنان و ناوهێنانی شوێنی واقیعی لە دەقی ژیاننامەی خودیدا مەرجی ڕاستگۆیی نوسەر و حەقیقەتی ڕوداوەکان بە دەردەخا. دەتوانین بڵێین یەکێك لە پێوەرەکانی ڕەخنەگر بۆ هاتنەدی مەرجەکانی دەقی ژیاننامەی خودی شوێنە، چونکە بەکارهێنانی شوێنی واقیعی دەلالەت لە حەقیقەتی ڕوداوەکان دەکەن.

لەدەقی (گەشتی ژیانم)دا نوسەر گرنگییەکی زۆری بە ڕەگەزی شوێن داوە و زیاتر وەسفی ئەو شوێنانە دەکا کە بەچاوی خۆی بینیوینی و لە واقیعدا بونیان هەیە. گێڕەرەوە هەر لە سەرەتای ژیاننامەکەیدا درەختی خانەوادەکەی لە ناوچەی کوردستانی عێراق لەسەر بنەمای شوێن بەم شێوەیە دابەشکردوە:

أـ گوندی (بێگەلاس)ی هەرێمی پشدەر

ب ـ گوندی (شیواشان)ی سەر بە بتوێن و هەرێمی ڕانیە

ج ـ گوندی جەلی [ترـیر].

بەشێوەیەکی گشتی جۆرەکانی شوێن زۆرن، لە کاتی دابەشکردنی شوێندا لەلایەن ڕەخنەگرانەوە چەندین جۆری شوێن دەست نیشانکراون و هەریەکەیان بەپێی بۆچۆنی خۆیان پۆلینیان کردون، هەرچەندە ((پۆلین کردنی شوێنی ڕۆمان کارێکی ئاڵۆزە، تێکەڵبونی جۆری شوێنەکان کۆمەڵێ ئاڵۆزی و ئاستەنگ دەخەنە بەردەم لێکۆڵەر و لە ئاکامدا پۆلین کردنەکەی هەر چۆنێك بێ ناتوانێ لە سەداسەد سنورێك لەنێوان جۆرێك و جۆرێکی تردا دابنێ))[یرـیر].

[برـیر] تانیا ئەسعەد محەمەد، بینای شوێن لە دوو نمونەی ڕۆمانی کوردیدا، نامەی دکتۆرا، کۆلیژی زمان، زانکۆی سەلاحەدین، هەولێر، 2006 ، ل71.

[ترـیر] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل4 ـ 5.

[یرـیر] تەنیا ئەسعەد محەمەد، بینای شوێن لە دوو نمونەی ڕۆمانی کوردیدا ، ل67.

* بۆ ئەم دابەشکردنە سود لەم سەرچاوەیە وەرگیراوە: خلیل شكری هیاس، سیرة الجبرا الذاتیة فی البئر الاولی و شارع الامیرات، دمشق، منشورات اتحاد الكتاب العرب، 2001، ص130.

هەروەك ئاشكرایە لە دەقی ژیاننامەی خودیدا شوێن پەیوەندییەكی ڕاستەوخۆی بە واقیعی ڕووداوەكانی ژیانی نوسەرەكەوە هەیە. لە دەقی ژیاننامەی (مەسعود محەمەد)دا بەم شێوەیەی خوارەوە جۆرەكانی شوێن دەست نیشان دەكەین*:

أ- شوێنی نیشتەجێبون (أماكن الاقامة)

1- شوێنی نیشتەجێبونی هەمیشەیی.

2- شوێنی نیشتەجێبونی كاتی.

ب - شوێنی گوازراوە (أماكن الانتقال)

1- شوێنی گوازراوەی گشتی

2- شوێنی گوازراوەی تایبەتی

أ - شوێنی نیشتەجێبون (أماكن الاقامة)

شوێنی نیشتەجێبون ئەو شوێنانە دەگرێتەوە كە زیندەوەران ژیانی خۆیانی تیا بەسەر دەبەن، بە داڕشتنێكی تر واتە ((ئەو شوێنانەن كەوا كەسایەتییەكان بۆ ماوەیەكی درێژ تیای نیشتەجێ دەبن و پەیوەندییەكی جەدەلی لەسەر بنەمای كارتێكردن و كاریگەربون لەنێوانیاندا دروست دەبێ، ئەو شوێنانە ڕەنگدانەوەی بەهاكانی هۆگر و ڕاهاتن و ڕواڵەتەكانی ژیانی ناوەوەی ئەو كەسایەتییانەن كە تیای دەژین))[*].

لە دەقی (گەشتی ژیانم)دا گێڕەرەوە لە چەند شوێندا نیشتەجێ دەبێ بەهۆی گۆڕانی قۆناغەكانی خوێندنی لەلادێ وە دەچێتە فەزای فراوانی شار و لەگەڵ خەڵكێكی زۆر ئاشنایەتی دروست دەكا، ئەم پێویستییەی ژیان دەبێتە هۆی گۆڕینی شوێنی نیشتەجێبون، بۆ ئەم مەبەستە شوێنی نیشتەجێبون لەم دەقەدا دو شێوە لەخۆ دەگرێ، ئەوانیش:

1- شوێنی نیشتەجێبونی هەمیشەیی: مەبەستی لەم شوێنانەیە كەوا مرۆڤ بۆ ماوەیەكی درێژ تیای ژیاوە و ئاشنایەتی لەگەڵدا پەیدا كردوە و مرۆڤ هەست بە دڵنیایی و ئارامی دەكا، وەكو ئامێزێكە تاك لەخۆ دەگرێ. بۆنمونە:

ماڵ و خێزان و وڵات:

ئەو شوێنانەن كە مرۆڤ تیایدا نیشتەجێ دەبێ و بونی خۆی تیا دەسەلمێنێ، هەروەك رینیەویلك دەڵێ: ((ماڵی مرۆڤ درێژە پێدانی مرۆڤ خۆیەتی، بۆیە كاتێ وەسفی ماڵ دەكرێ هەروەكو ئەوەیە وەسفی مرۆڤەكەت كردبێ))[*]، چونكە ماڵ گوزارشت لە خاوەنەكەی دەكا و بە پێچەوانەشەوە، بۆیە مرۆڤ بە پێی

---

[*] خلیل شكری هیاس، سیرة الجبرا الذاتیة فی البئر الاولى و شارع الامیرات، ص 130.

[*] رینیة ویلك و اوستن وارین، نظریة الادب، ص231.

ئەو ژینگەیەی تیایدا دەژی لەلایەنی کۆمەڵایەتی و ڕۆشنبیری و دەرونییەوە کەسایەتییەکەی دەردەکەوێ. بەشێوەیەکی گشتی تاك لەم جۆرە شوێنەدا هەست بە پارێزراوی و هۆگری دەکا.

شوێنی نیشتەجێبونی سەرەتای ژیانی (مەسعود محەمەد) بریتییە لە دو شوێن (چنارۆك و کۆیە). لەبەرئەوەی خاوەن ڕەز و باغ بونە و خەریکی کشتو کاڵ کردن بونە، لەکۆتایی بەهار و وەرزی هاوین تاسەرەتای پاییز کە ناوی لێناوە (کژی چنارۆك) لە چنارۆکیان بەسەربردوە و دواتر هاتونەتەوە کۆیە. هەرچەندە ماڵی کۆیەشیان هەردەم ئاوەدان بووە، چونکە ماڵی مەلای گەورەی کۆیە بووە و مێوان و فەقێ و ڕێبوار بە بەردەوامی سەردانیان کردون.

هەروەك گێڕەرەوە باسدەکا لە بنەماڵەی جەلی زادەیە و ڕیشەی یەکەمی بنەماڵەکەیان لە باوك و باپیرانییەوە بۆ گوندی (جەلی) دەگەڕێتەوە. بەم شێوەیە باسیدەکا ((لە دەست خۆمدا نییە چەندێکی بە (جەلی)یەوە خەریك بم لێ تێر نابم، لەلایەکەوە ڕیشەی وجودم لە کۆنەوە بە وێوە بەستراوەتەوە، لەلایەکی دیکەشەوە پێوەندیم پێیەوە لە ساوایی و منداڵیمدا بەهێز بوو))[*].

ئەوەی لەم دەقەدا زیاتر سەرنجی خوێنەر ڕادەکێشێ سەرەبابەتی بەناوی (من و چنارۆك)ە و لە زۆر شوێن و لە زۆر لایەنەوە وەسفی دەکا، بۆنمونە کاتێ وەسفی جوانی سروشتی چنارۆك دەکا کە هەست و دەرونی دەبزوێنێ، بەچەند شێوەیەك گوزارشت لەو جوانییە دەکا کە دەڵێ: ((چنارۆك هاوینە هەوارێکی مەیلەو فێنکە))[*]. زیاتریش ورد دەبێتەوە و دەڵێ: ((لایەنێکی زێدە تایبەتی تین و تاوی چنارۆك بۆ دەرونم دیمەنی چەشمەندازەکەی بوو، زۆر بەدەگمەنی، ئەو ڕێزە شاخانەی دور و نزیکی یەك لە دوای یەك و یەك لەوی دیکە بڵنتر هەر لە چیای شێخ زەردەوە کە هێندەی چیای چنارۆك بڵند نابێ، پێ بە پێ، تا لوتکەکانی قەندیل... دەڵێن بۆ تاکە مەبەستی جوانی و تێوە ڕامان وەها ڕێك خراوان ... جوانی ئەو دیمەنە لەو ڕوەی کە چنارۆك سەیری دەکات هەر جوان و ڕەنگین و ئێسك سووکە کە لە هەموو ئەو شوێنانەی لێوەیان دیارە... چەشمەندازی چنارۆك تایبەتییەکی هەیە. کەم، زۆرکەم، بۆ شوێنی دیکە ڕێك دەکەوێ لە ماوەی پەنجا مەتردا بۆ هەرلایەك بڕۆیت دیمەن دەگۆڕێ و هەر شوێنە نەشئەی سەربەخۆی خۆی هەیە لە مانگی ئابدا ڕۆژی وەها دەبوو لە کەپرەکانی قەدی (گردی دار تێل)ەوە سەیری ڕەز و چۆم و گردە شینەکانت دەکرد گەشایەکت دەهاتە بەرچاو نەتدەزانی (لە چییەوەیە...))[*]. بەم شێوەیە گێڕەرەوە وەکو نیگار کێشێك لە چەند شوێنێکی تردا وەسفی جوانی دیمەنی چنارۆکمان لە هەر چوار وەرزی ساڵ بۆ دەکا و ڕەنگینی هەمو دەشت و ئاو و شاخەکانمان بۆ دەکێشێ.

---

[*] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل81.

[*] سەرچاوەی پێشو، ل40.

[*] سەرچاەی پێشو، ل65.

گێڕەرەوە ئاماژە بە بونی دو چنارۆك دەكا كە (چنارۆكی بلباسان و چنارۆكی مەلایان) بووە، بەڵام ئەوەی پەیوەندی بە شوێنی نیشتەجێبونی (مەسعود محەمەد)ەوە هەیەچنارۆكی مەلایان بووە و وەسفێكی ئەندازەیی دەكا و دەڵێ: ((بەتەنیشت ئەم چنارۆكەوە (بلباسان) لەلای باشوری، چنارۆكی مەلایان هەیە كە بە ئاو و باغ و ڕەزە و هاوینان سێ هۆبەماڵی لە خاوەن ڕەزان لێ پەیدا دەبێ، لەلای باكورەوە هۆبەی سووڵی خاڵە باس، لە ناوەڕاستدا هۆبەی دو ماڵەی حاجی عەولاّی سالح ئەمین، بەولاتریشەوەهۆبەی مەلایان یان هۆبەی سوولی پاشا، كە من لە مەیاندا دەژیام. بەهۆی جەلیزادانەوە چنارۆك پێی گوتراوە چنارۆكی مەلایان و هۆبەكەشیان هۆبەی مەلایان))[1]. بەمەش سروشت و دیمەنی جوانی چنارۆك لەلایەك كار و كەسبی ساڵانەی ئەو بنەماڵەیە لەناو ئەو ڕەزو باغ و ژینگەیەدا لەلایەكی تركاریگەرییەكی زۆری لەسەر بیروكردەوەكانی گێڕەرەوە كردوە، بەواتایەكی تر دەتوانین بڵێین فێری هەوراز و نشێوی ژیانی كردوە. هەروەك دەڵێ: ((... كژی چنارۆك دادەهات ئینجا دەكەوتمە سەر ژیانی ناو چیاو درەخت و ئاوی سارد. چنارۆك نەیهێشت دەست وپێ سپیلكە بم وەیا وەكو خوێندەواری شارستان لە بورجی عاجییەوە سەیری كەسبە نەفەسبرەكان بكەم))[2]. هەروەها دەڵێ:((چنارۆك شوێنێكە تێكەڵ بەخەون وخولیام بووە ...شاخ...كەپروسابات ... باغ و ڕەز و كانییەكان... هۆبە و مەزارەكانی، تا گەلێك لە تەڕاش و دەوەنی بن تاشە بەردی بە سێبەری هەمووی مۆڵگەی خەیاڵی منداڵی و خەونی فەراقەیی و ئاواتی گەنجایەتیمن))[3].

لە شوێنێكی تریشدا خۆی دان بەوەدا دەنێ كە تەجرەبەی منداڵی ژیانی ناو شاخ و درەخت و ئیش و كارەكانی تۆی بیروباوەڕی دواڕۆژی بووە[4].

سەرەڕای ئەمانە پێویستە ئەوە بڵێین كە چنارۆك یەكەم بێشكەی گێڕەرەوە بوە و لەو شوێنە دڵڕفێنە چاوی هەڵێناوە كە دەڵێ: ((من یەكەم هەناسەم لە چنارۆك هەڵێنا، ساڵەهای ساڵی دورودرێژ، هاوینان، لە چنارۆكم بەسەر بردوە و شوێن قامكی لە داڕشتنی قالبی مادی و مەعنەویم هەیە))[5].

شوێنی دووەمی نیشتەجێبونی گێڕەرەوە شارۆچكەی (كۆیە) بوە. شارۆچكەیەكی بەناوبانگی میللەتی كوردە و خاوەن چەندین كەسایەتی ناوداری ئایینی و ڕۆشنبیرییە. بنەماڵەی مەسعود محەمەد دوای بەسەر چونی كژی چنارۆك و پاش جێ بە جێ كردنی كار و كەسبەكانیان دەگەڕانەوە كۆیە. هەر لە كۆنەوە نیشانەی شارستانییەتی بە كۆیەوە دیار بووە كە دەڵێ: ((... قەیسەری بەدەرگە... زۆر بونی ژمارەی پەرستگە (مزگەوت، خانەقا، تەكیە)، حەمام... زۆربونی شوێنی مێوان داكردن (قۆناغ و خان)... شوورە بە

---

[1] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم ، ل39.

[2] سەرچاوەی پێشو، ل53.

[3] سەرچاوەی پێشو، ل45 ـ 46.

[4] سەرچاوەی پێشو، ل55 ـ 56.

[5] سەرچاوەی پێشو، ل38.

دەوری ئاواییەوە، شەشەم و حەفتەم و هەشتەمیش هەن پێویست بە کوتانەوەیان ناکا... ئەمانە هـەموویان لە کۆیێ هەبوون))[سملهير].

بێگومان بنەماڵەیەکی ناوداری وەکو مەلای گەورە، خـاوەن مێـوان و ژمارەیـەکی زۆری سـەر خێـزان و جگە لەوەی چەندین کەسی تر لە ماڵیاندا دەژیان کە کاری ماڵەوەیان پێ سپێردرابو، پێویستی بـە شـوێن و ماڵێکی گەورە هەبوە تیایدا بژین. لە کاتی وەسفکردنی ماڵی خۆیان بەمجۆرە وەسفی دیوەخانەکەیان دەکا و دەڵێ: ((... بەر لەوەی ئەو ژووره تازەیە ببێتە دیوەخانە باوکم لە ژورێکی دیکە مێوانی بـەخێر دەهێنـان کەوا لە نزیك دەرگەیەوە قادرمـەی بـانی کۆشـکی دوو نهـۆم سـەردەکەوت))[سملهير]. هـەروەها لـەو کاتـەی کـە ساڵحی چایچیان سەماوەری پڕ ئاوی کوڵاو قۆریـەکی پـڕ لـە چـای دیوەخانانـەی دەبـردە ژوری دیوەخـان و دەبوایە بە پێپلکەی قادرماندا سەرکەوێت و پێچە دەوره لـە بـانێکی 70 ـ 80 مـەتری بکـات و بـەخێرایی و هەنگاوی لەسەر یەك و ڕێك، بە سەلامەتی، بارەکەی بگەیەنیتە مەجلیسی پیاوان[لهلهير].

ئەم دو پـەرەگرافە ئاماژە بەوە دەکەن کەوا گێڕەرەوە لـە مـاڵێکی گـەورەدا ژیـاوە، کـە دیوەخـانێکی گەورەی هەبوە و چەندین ژوری تر و چێشتخانە و ژوری زەخیرە و... تێدا بووە، جگە لە هەبوونی تەویلـە و حەساری ولاّغ بەستنەوە.

هەروەها کاتێك باسی میوانەکانیان لە کۆیە و چنارۆکدا دەکا، پێکهاتبون لە (خزم و دۆست و برادەر و ڕێبوار و فەقێ و ...هتد). هەروەك لە شوێنێکدا دەڵێ: ((لایـەنێکی سـەر بـە مـادی و مەعنـەویی تەجرەبـەی ژیانم لە چنارۆك مێواندارییە. لەسەردەمی باوکم هاوینان بە دائیمی فـەقێ و موسـتەعیدی بـە دەرس و دەور لەگەڵمان دەبوون. ساڵێکیان ژمارەیان 23 کەس بوو، ئەو ساڵە بە درێژایی ی هاوین هەموو ڕۆژێك لە ماڵمان ژنان لە دوای جەمی سبەینەوە تا عەسر خەریکی نانکردن دەبوون تەنها ناوەناوە یەك دوانێـك دەسـتیان لـە نانکردن هەڵدەگرت بۆ ڕاپەڕاندنی کاری دیکە و حازرکردنی جەمی نیوەڕۆ. دەبوو سەعاتەها نان بە ساجەوە بنرێ ئنجا بەشی فەقێ و ئەهلی ماڵەوە و میوانێکی ڕومان لێ بنێ بکات))[لهير].

هەروەکو وتمان دواتر بەهۆی گۆڕانی قۆناغەکانی خوێندن دەچێتە هـەولێر و لـە بـاداوە لـە مـاڵی مـەلا ئەفەندی نیشتەجێ دەبێ، دواتر دەچێتە بەغدا و دەخوێنێ پاشان چەند پۆستێکی ئیداری لە وەزارەتەکانی ئـەو کـاتی عێـراق وەردەگـرێ ئـەویش دەبێتـە شـوێنی نیشـتەجێبونی و ئـەو گۆڕانـەی کـە لـە لادێ و

[سملهير] سەرچاوەی پێشو، ل32.

[لهير] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل118.

[لهلهير] سەرچاوەی پێشو، ل130.

[لهير] سەرچاوەی پێشو، ل62.

شارۆچکەیەکەوە بەرەو دونیای فراوانی شار و پایتەختی ولآت لە ژیانی(مەسعود محەمەد)دا ڕویدا، کاریگەرییەکی زۆری لەسەر دروست بوونی کەسایەتی و گۆڕینی ڕێچکەی ژیانی کەسایەتی دەکرێ.*

2. <u>شوێنی نیشتەجێبونی کاتی:</u> ئەو شوێنانە دەگرێتەوە کە مرۆڤ بۆ ماوەیەکی کورت تیای ژیاوە و نیشتەجێ بووە. لە دەقی (گەشتی ژیانم)دا ئەو جۆرەی شوێن پەیوەندی بە قۆناغی گەنجی و دواترەوەی گێڕەرەوە هەیە، کە پێویستی خوێندن و ئەرکی سەرشانی لە کاتی وەرگرتنی پۆستە ئیدرییەکان ناچاریان کردوە لەم جۆرە شوێنانەدا بژی. بۆنمونە:

<u>- شارەکانی تری عێراق:</u>

هەولێر یەکەم شوێن بووە دوای دورکەتنەوەی لە کۆیە و بۆ خوێندنی هاتوە لە باداوە لە ماڵی مەلا ئەفەندی نیشتەجێ دەبێ. سەرەتای دورکەوتنەوەی لە ماڵ و خێزانەکەی زۆر کاریگەری لێکردوە. هەروەك خۆی دەڵێ: ((پێویستە دان بە وەدا بهێنم کە دوای ماوەیەکی دوو هەفتەیی لە هاتنم بۆ هەولێر بیری ماڵەوەمان وەهای بێئۆقرە کردم هیچ ماڵی پێ نەهێشتم. هەرگیز هێندە لە ماڵەوە دورنەکەوتبومەوە بەزۆر باردا خۆم بۆ تەسکینی تاقی کردەوە، هیچیان بە قەدەر ئەوە ئارامی نەدەکردم کە دەهاتم لە تارمەی دیوەخانەکە بەرەو هەولێر دادەنیشتم بە چاوەنۆڕی دیتنی هاتوچۆی ئۆتۆمبیلان لەنێوان کۆیە و هەولێردا))(لهێر). دورکەوتنەوەی گێڕەرەوەی تاقانە و بەناز و خزمەت بۆ یەکەمجار لە ماڵ و خێزانەکەیدا هەستێکی ناخۆش و غەریبایەتی دروستکردوە، وای کردوە زو ئاشنایەتی لەگەڵ ئەو شوێنە نوێیەدا پەیدا نەبێ.

دواتر بۆ خوێندن چۆتە شاری بەغدا لەگەڵ (تاهیری حەمەلاڵ)ی پیاوی ناو ماڵیان و دەڵێ: ((... ژورێکی بۆ ڕێکخستم لە خانی حەمە تەیباغا و حەمەد مستەفاغای حەویزی... لەو کەرەستەی بۆمی کڕی چەندی بلێی حەسقێلی کرد))(تیلهێر).

ئەمە یەکەم شوێنی نیشتەجێبونی بووە و کەرەستەکانیشی بەدڵ نەبووە، بەلآم لەبەر شەرمکردن دەنگی نەکردوە. لە شوێنێکی تردا خۆی ئاماژە بەوە دەکا کە شاری بەغدا لە سالآنی خوێندنی حقوقیدا تاقیکردنەوەیەکی نوێ بووە، لە ژیانێکی سادەی لادێی پڕ خزمەتەوە هاتووەتە شارێکی گەورە و جەنجاڵی وەکو بەغدا و خۆی دەبوایە خزمەتی خۆی بکا. ماوەیەکی زۆر لە بەغدا ماوەتەوە لە ئوتێل یان ژوری بەکرێ گرتوە.

---

* ئەمە بە تێر و تەسەلی لە ڕەگەزی ڕوداو لای مەسعود محەمەد ڕونکراوەتەوە

(لهێر) مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل150.

(تیلهێر) سەرچاوەی پێشو، ل224.

ولاَتانی دەرەوەی عێراق:

مرۆڤ هەندێ جار لە ژیانیدا ڕوبەروی هەندێ هەڵوێست دەبێتەوە و پێویستی ژیان وای لێ دەکا ناچاربێ لە ولاَتەکەی خۆی دورکەوێتەوە. (مەسعود محەمەد) سەردانی چەند ولاَتێکی کردوە و هەندێ جار بە ئارەزوی خۆی بەهۆی ڕاسپاردنی کارێك سەفەری کردوە. بۆنمونە لەوکاتەی (کۆڕی زانیاری) داوای لە ئەندامانی کردوە پەیوەندی بە سەقافەتی دەرەوەی ولاَت بکەن، (مەسعود) سوریە و لوبنان و میسری بەردەکەوێ و سەردانیان دەکا لە 1971/7/10دا دەچێتە شام و لە ئوتێل دادەبەزێ، بەلایەوە شارێکی زۆر خۆش بووە و بەم شێوەیە وەسفی دەکا ((شام شارێکی روحسووك و فێنێك و کراوە بوو، دانیشتوەکانیشی پتری بەلای شارستانییەتدا چوو بوون، وێنەی کۆنە خانووەکان و بازاڕەکانی و سەرا و دایەرەکانی حکومەتی کەلە سەردەمی تورکەکانەوە مابوونەوە گەلێك بەولای جوانی و ڕێکی و هونەردا دەچوونەوە...))[لهیر]. دواتر دەچێتە لوبنان و لەوێش کاتێکی خۆش بەسەر دەبا بۆ ماوەیەك لە ئوتێلێك دادەبەزێ. بەم شێوەیە لە بارەیەوە دەدوێ: ((... ئەو ئوتێلەی چەندین برادەری کوردی عێراقی لێ دابەزیبوون... کرێی شەوانەی ئوتێلەکە لە بەرزایی هەزار مەترێك بەژوری نەفەری و توالێت و سێ جەمە خواردن دەوری دوو دینار بوو... خزمەت دەکرام بێدرێغ لە بۆیەکانەوە بەهیچ جۆرێك پەلەی بەخشیش وەرگرتن دەرنەچوو...))[برلیر]. بەلاَم یەکێك لەو ولاَتانەی کە بۆ نزیکەی (4)مانگ تیای ژیاوە (ئوردن) بوو، دوای ئەو شکایەتەی لێی کرابوو لەلایەن ناحەزانییەوە چۆتە ئوردن و دوای 10 ڕۆژ (اعفاء) کراوە، بەلاَم نەگەڕاوەتەوە، سەرەتا باری گوزەرانی زۆر باش نەبوە. هەروەك دەڵێ: ((... لە ئوتێلێکی مامناوەندی دابەزیم ... بەلاَم تەنها یەك حەفتە لەو ئوتێلە مامەوە، گوێستمەوە بۆ ئوتێلێکی دیکەی لەو هەرزانتر بەلاَم ڕێك و پێك و بە ژووری یەك نەفەری تەلەفۆن و حەمامدارەوە))[ترلیر]، بەلاَم دواتر ڕاهاتوە چەند کەسایەتییەکی تری ناسیوە و ڕۆژانێکی ئاسودەی بەسەر بردوە.

ب ـ شوێنی گوازراوە (اماكن الانتقال)

یەکێکە لە جۆرەکانی شوێن، لە بارەی ئەم جۆرەی شوێن (حسن بحراوی) دەڵێ: ((ئەو شوێنە وەکو شانۆیەکە جولە و هاتو چۆی کەسایەتییەکان لەخۆ دەگرێ، کاتێ لە شوێنی نیشتەجێبوون یان شوێنی کار بۆ ماوەیەکی دیاریکراو دوردەکەوێتەوە وەك جادە و گەڕەك، چایخانە...))[یرلیر]. ئەم جۆرەی شوێن دەبێتە دو بەش کە بەم شێوەیەی خوارەوە لەناو دەقی (گەشتی ژیانم)دا دەستنیشان دەکرێ:

[لهیر] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم ل528.

[برلیر] سەرچاوەی پێشو، ل530 ـ 531.

[ترلیر] سەرچاوەی پێشو ، ل552.

[یرلیر] حسن بحراوی، بنية الشكل الروائی، ص79.

1ـ شوێنی گوازراوەی گشتی (اماكن الانتقال العامة):

مەبەست لەو جۆرە شوێنە، شوێنی کراوەیە و هەمو کەسێك دەتوانێ پێیدا تێپەڕێ و بۆ گشت خەڵکە، وەك گەڕەك و شەقام...، ئەو شوێنە گوازراوە گشتییانەن کە لە دەقی ئەم ژیاننامەیەدا هەن و ئاگاداری جوڵە و هاتوچۆی کەسایەتییەکانن. بۆنمونە کاتێ بۆ بەغدا سەفەر دەکەن، وەسفی گەڕەك و قەڵەباڵغی ناو شەقامەکە دەکا کە چۆن وەکو دیمەنێکی شانۆی دێتە بەرچاو و دەڵێ: ((بە عەرەبانەوە گەیشتینە ئوتێلی (وجنة الشارع) لەگەڕەکی مەیدان و نزیکی حەیدەرخانە. لەبەرچاوی چ نەدیتکەی ئەو سامدا بەغدا نموونەی شاری ئەفسوناوی بوو. قەڵەباڵغی و تێك هاویشتنی ئەو خەڵقە لەحەد بەدەربوو. ڕاستە دەگوترێ شوێن نەبوو پێی لێ دانێت هەرچەندە ژمارەی دانیشتوانی ئەوسای 350 هەزار کەسێك بوو، ژمارەی ئوتومبێلی خسوسیش لە چوار هەزاری تێنەدەپەڕاند بەڵام چونکە شارع ئەلرەشید تاکە شەقامی بوو، ئەوەندەی خەلق پێدا دەهات و دەچوو هەمووی دەتگوت (سوق الهرج)ە. ئەوساش گەلێك جاران هەتا دەمانتوانی لە شەقام بپەڕینەوە بەینێك لە شەقام ڕادەوەستاین تا ئوتومبێلەکان کەلێنیان دەدا))[سمیر]. هەروەها لەو ڕۆژەوەی کە مەلیك دەبردرا پەرلەمان بۆ سوێند خواردن و تاج لەسەرنان دەڵێ: ((شەقام مۆنجەی دەهات، هەزاران هەزار لەبەرە بەیانییەوە شوێنی خۆیانیان گرتبۆوە نەکا دواتر بکەونە ڕیزەکانی پشتەوە))[سمیر].

گێڕەرەوە لە کاتی منداڵی دا، ئەو ڕۆژانەی باران دەباری خۆشییەکی تری بەدڵدا دەهات، چونکە خولیای ئەوەبو سەرنج لەپلوسکی بانەکاندا بگرێ. ئەم خولیایە لەماڵی خۆیان دەستی پێکرد و دواتر شوێنەکە گوازراوە و فراوانتر بوو هەروەك دەڵێ: ((...کە نەختێك فەراقە بوم (مراقی پلوسك)م لەسنوری ماڵەوە ڕۆی بۆ گەرەکی خۆمان، دواتر بۆ گەرەکی دیکە تاکو گەیشتمە تەمەنێك پەراوێزی مەراقەکەم بە پانای شارەکە پان بۆوە ئیتر دەمزانی لەهەر گەرەکە کام پلوسك قارەمان و میرزادی دور دەروات... چەند پلوسکێکم هەڵاواردبو... یەکەمیان پلوسکی بازاری عەتاران، دوەمیان پلوسکی بانی قەیسەری نوێ. سێیەم پلوسکێکی مزگەوتی گەورە...))[لهیر].

2ـ شوێنی گوازراوەی تایبەتی (اماكن الانتقال الخاصة):

مەبەست لەم شوێنە، شوێنی داخراو و دیاریکراوە کە تایبەتە بە کەسێك یان چەند کەسانێك وەك مزگەوت و قوتابخانە و چێشتخانە و چایخانە...هتد، گێڕەرەوەی دەقی (گەشتی ژیانم) لەخانەوادەیەکی ئاینی بووە و باوکی مەلای گەورەی کۆیە بووە، بێگومان هاتوچۆکردنی مزگەوت و ناوهێنانی مزگەوتەکانی کۆیە شتێکی ئاساییە، لەبەرئەوەی ئەم شارە مزگەوتی لێبووە، هەروەك لەدەقەکەدا ناوی چەند مزگەوتێك

[سمیر] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل162.

[یر] سەرچاوەی پێشو، ل323.

[لهیر] سەرچاوەی پێشو، ل86.

دێنێ لەوانە(مزگەوتی مەلای گەورە، مزگەوتی حاجی مەلا ئەسعەد، مزگەوتی بایز ئاغا) کاریگەری لەسەر خەلکەکە هەبووە، چونکە شوێنی فێربون وشارەزایی بونی ئاینی ئیسلام بووە، مەسعود محەمەد وەسفی گەورەیی و پیرۆزی مزگەوتەکان دەکا و هەڵوێستێکی مەردانەی (کاک موقتەدیر)ی برای دەگێڕێتەوە و دەڵێ: ((جارێکییان چو بۆ لای فەقێکانی مزگەوتی حاجی مەلا ئەسعەد، دیتی پیاوێکی مام حاجی لەئەهلی گەرەك کەوا شەوانە لە مەجلیسی باوکم پەیدابوو خەریکە لەو حەوزەی دەزنوێژی لێ دەشورێ تارەت دەکات، یەکسەر چوە لای قایمقام، جەمیل ئاغا ناچاری کرد ئەو ڕۆژە تا ئێوارێ مام حاجییان خستە بەندیخانەوە))[illegible].

قوتابخانە یەکێکە لەو شوێنە تایبەتییانەی لەناو دەقی ژیاننامەکەدا هەیە بە ماڵی دوەمی مرۆڤ دادەنرێ، چونکە شوێنی فێربونی زانست و زانیاری و پەروەردە و فێرکردنە و کاریگەری لەسەر ژیان و دروست بونی کەسایەتی مرۆڤدا هەیە. گێڕەرەوە لەساڵی یەکەمی خوێندنیدا لەگەڵ نەجیبەی خوشکی چووەتە مەکتەب و بێ ئەوەی گوێ بداتە دەرس و دەوام هاتو چۆیەکەی لە لاخۆش بووە، بەڵام ڕوداوێك کاری لەدەرونی کردووە کە دەڵێ: ((...سەلاحی ئامۆزام، کە بە ساڵێك لە من گەورەتر و قوتابیش بو، لە حەوشەی قوتابخانە شەقێکی لەمامۆستایەك هەڵدا. ئەم دیمەنە کاری تێکردم بێوەستان گەڕامەوە ماڵێ و بە باوکم گوت ناچمە مەکتەبێك قوتابی شەق لە مامۆستای هەڵبدا))[illegible]. لە کۆیە چۆتە قوتابخانە و دواتریش لە هەولێر درێژەی پێدەدا و لە ئاستێکی باشدا بووە، بەڵام ناخۆشی ئەوماوەیەی قوتابخانەی لەگەڵ وانەی وەرزش بووە کە هەردەم مامۆستای وەرزش گلەییان لێکردوە و بەڕێوەبەر سزای داوە، لەبەرئەوەی شەرمی کردوە جلی ریازە لەبەر بکا هەروەك خۆی دەڵێ: ((ساڵم ڕابوارد لە خوێندن باش بوم بەڵام بەدە ستی ریازەی بەدەنییەوە نارەحەت بوم، شەرمم دەکرد جلی ڕوت و قوتی ڕیازە لەبەر بکەم...هەر هەفتەیەکی ڕیازەی تێدا کرابایە منی تێدا غایب دەبوم و ئەو سزایەم لەدەست مدیرم دەچەشت))[illegible].

هەروەها ڕوداوێکی تری ناخۆش لەکاتی خوێندندا ڕویدا ئەو کاتەی کە ئیکمال ببو، دەڵێ: ((خوێندنی مەکتەبم لەپێش چاو کەوت، بڕیارم ئەوەبو چی دی ڕوی تێنەکەم))[illegible].

بەم جۆرە گێڕەرەوە لەسەرەتای چونە قوتابخانە و کۆتایی قۆناغی دواناوەندیدا توشی ڕوداوی ناخۆش بووە، کە کاریگەری لەسەر دڵ و دەرونی کردوە و وای لێکردوە لەهەردو جار قوتابخانەی لەبەر چاو بکەوێت، وەکو شوێنێکی تایبەتی هەستی بەنارەحەتی کردوە تیایدا.

[illegible] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل107.

[illegible] سەرچاوەی پێشو، ل111.

[illegible] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم ، ل153.

[illegible] سەرچاوەی پێشو، ل185.

هەروەها چێشتخانە و چایخانە ئەو شوێنانەن کە (مەسعود محەمەد) لەو کاتەی بەتەنیا لە بەغدا بووە یان لەو کاتانەی کەسەفەری بۆ دەرەوەی وڵات کردوە چووەتە ئەم شوێنانە. هەندێ لە چێشتخانەکان بە بەردەوامی چووەتە ئەوێ نانی خواردوە بەتایبەتی ئەو چێشتخانانەی سەر بەو ئوتێلانەی کە شەو تیای دەخەوت و لێی دابەزیوە یان ئەو چێشتخانانەی کە نزیك ئەو ئوتێلانەن، وەکو شوێنێکی ئەلتەرناتیڤی ماڵەوەی لێدەهات، چونکە ڕۆژانە زۆربەی ژەمەکانی لەوێ دەخوارد. بۆنمونە دەڵێ: ((لە نزیك ئوتێلەکەمان بەلای مەیدانەوە، (مطعم العامة) هەبوو، ناوی دەرکردبوو بە خۆراکی پوختە و خزمەتی بێقسور، یان دەچوین لەوێ نیوەڕۆژمان دەکرد یان دەماننارد لەوێوە خواردنمان بۆ دەهات...))[بر□ير].

لەم ژیاننامەیەدا خوێنەر هەست بەچەند شوێنێکی تایبەتی دەکا کە گێڕەرەوە زۆربەی کات بەتەنیا یان لەگەڵ برادەرانی چووەتە ئەو شوێنانە. بۆنمونە لەکاتی خوێندنی حقوقی لە شاری بەغدا بۆ ژەمی بەیانیان زۆربەی قوتابیان سەردانی دوکانێکیان کردوە کە بەم شێوەیە وەسفی دەکا ((قوتابییەکان لە دوکانی سیمۆن ئەفەندی کە پیاو ماقولێکی ئەرمەنی بوو دەمێك بوو کەوتبوە بەغدا، دوکانەکەش لە زارکی لاشەقامی ئەکمەگخانە بوو شیر و چایە و نانی سبەینانی دەفرۆشت زۆر خاتری دەویستین و ڕۆژانی جومعە قوتابی چەندین (کلیە) لێی کۆدەبوونەوە، ئا لەوێدا ئاشنایی نێوان جۆرەها قوتابخانە و (کلیە) دادەمەزرا))[تر□ير]، هەروەها لە شوێنێکی تردا باسی ڕۆژانەی خۆی و برادەرانی حقوقی دەکا و باسی ئەو چێشتخانە و چایخانانە دەکا کە ڕۆژانەی تیا بەسەر بردوە و دەڵێ: ((... سبەینان لای سیمۆن ئەفەندی هێلکە و ڕۆن، دوای چایە و شیر لای ئەو ئینجا پیاسەی بەرە و کولیە... لە گەڕانەوەدا... دەهاتین لە لۆقنتەی (الهاشمی) بە تەنیشت سیمۆن ئەفەندییەوە فراڤین (نانی نیوەڕۆمان) دەخوارد... پاش عەسر لە چایخانەی (خلیل ابراهیم) کە بیستو پێنج مەترێك لە سیمۆن ئەفەندی دوور بوو یەکترمان دەگرتەوە جا ئەگەر نزیك ئەزموونی کۆتایی، ساڵ بانیایە هەر لەسەر بانی ئەو چایەخانەیە بەقەپ و قرِی قەڵەباڵغی و شەق و تەقی دۆمینەو تاوڵەیەوە تا دوای دوازدەی نیوەشەو ڕامان دەبوارد... نانی ئێوارەشمان لە لۆقنتەی هاشمی دەخوارد...))[ير□ير]، بەڵام هەندێ چێشتخانە و چایخانەی تر ناویان دێنێ لە ژیاننامەکەیدا کە بۆ ماوەیەکی کورت یان تەنها بۆ ژەمێك خواردن چووەتە ئەوێ، بەتایبەتی لەو کاتانەی کە سەفەری بۆ دەرەوەی وڵات کردوە و بە ڕێکەوت ڕێی کەوتووەتە ئەو شوێنانە.

[بر□ير] سەرچاوەی پێشو، ل164.

[تر□ير] سەرچاوەی پێشو، ل232.

[ير□ير] مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، ل236.

کورتەیەک لە ژیانی پاکیزە ڕەفیق حلمی

دکتۆرە پاکیزە کەسایەتییەکی رۆشنبیرو کورد پـەروەر و بـوێر بـووە، لـە رێکـەوتی 7/5/ 1924 لـە سلێمانی لە دایك بووە، کچی (رەفیق حیلمی)یـە. لـە بنەماڵەیـەکی کـورد پـەروەر و ئـەدیب و سیاسـەتمەدار بووە، وەکو یەکەم کچـە کـورد توانیویـەتی بچـێتە دەرەوەی وڵات بـۆ خوێنـدن و پلـە بـەرزەکانی خوێنـدنی بەدەست بێنیّ، هەروەکو خۆی لە یاداشتەکەیدا ئاماژەی پێدەکا کەوا تـەنیا ئـەو بـووە لـەو کۆمەڵـە کچـەی لەگەڵیدا بونە لە قۆناغی سەرەتایی گەیشتووەتە پلەی هەرە باڵای خوێنـدن و لـە سـیّ زانسـتگای زۆر بـەناو بانگی جیهانی خوێندویەتی و ماستەرو دکتۆرای وەرگرتوە و گەیشـتووەتە پلـەی پرۆفیسـۆر و نزیکـەی 40 ساڵ مامۆستای زانیاری زمان بووە و لەگەڵیّ زانستگای ناوەوەو دەرەوەی عێراق وانەی وتووەتەوە.

لەساڵی 1959 دا بۆ یەکەم جار لە مێژوی رۆشنبیری کوردیدا بەپێنوسی ئەم ئافرەتە بەشـی کـوردی لە زانستگای بەغدا کردووەتەوە و لە دامەزراندنی(کۆری زانیـاری کـورد)دا وەك ئەنـدامێکیّ کـارا دەسـتێکی باڵای هەبوە. زمانەکانی ئاشوری و ئەڵمانی و ئینگلیزی و عەرەبی و تـورکی و فارسـی چـاك زانیـوە. وتـار و لێکۆڵینەوەی لە گۆڤارەکانی(گەلاوێژ، هەتاو، معلم الجدید، الادیب، گۆڤاری کۆری زانیاری کورد، رۆشـنبیری نویّ،...) بڵاودەکردەوە. یەکەم ئافرەتی کوردە توانیویەتی بوێرانـە ژیاننامـەی خـۆی بنوسـێتەوە و پـەردە لەسەر نهێنیەکانی ژیانی هەڵماڵیّ.

لە رێکەوتی 2003/8/12 لەشاری سلێمانی دڵە گەورەکەی لە لێدان کەوت[*].

[*] چاوپێکەوتن لەگەڵ خاتو یەسنا شێرکۆعمر کچی نەجاتی خوشکی پاکیزە رەفیق حلمی لە رێکەوتی 12/ 2/2010.
هەروەها بەسود وەرگرتن لە: شوکریە رەسول، یادی ئازیزان، چاپخانەی وەزارەتی کشتوکاڵ، هەولێر، 2009، ل24.

ڕەگەزە هونەرییەکانی ژیاننامەی خودی لە بنیاتی دەقی (کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە)ی پاکیزە ڕەفیق حلمی دا:

گێڕانەوە:

پاکیزە لە دەقی (کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە)دا توانیویەتی ژیاننامەی خۆی بەشێوەیەکی زۆر پوخت و چڕ لە دو توێی کتێبێکی 267 لاپەڕەییدا تۆمار بکا. کە لە پێشەکییەك و چوار بەش پێکدێ. بەشەکانی قۆناغ لە دوای قۆناغەکانی ژیانی بە گوێرەی بەدواییەکداهاتنی زنجیرەی ساڵەکانی تەمەنی هەر لەو کاتەی لە دایکبوە تا ئەو کاتەی لە نوسینەوەی ئەم دەقە بووەتەوە تۆمارکردوە، هاوکات لەگەڵ ناو هێنانی ئەو شوێنانەی لێی نیشتەجێ بووە، لە پێشەکییەکەیدا تیشکدەخاتە سەر ڕوداوەکانی ئەو ڕۆژانەی کەوا لە تۆمارکردنی دەقەکەی بووەتەوە.

نوسەر کەسێکی ڕۆشنبیر و زمانەوان و زمانزان و دنیادیدە و کوردپەروەر بووە و زۆر شوێن گەڕاوە و خاوەن بڕوانامەی بەرزە. پرۆفیسۆرە لە زانستی زمان. ئەمانە هەمویان هاندەرو یارمەتیدەرن بۆئەوەی ئەم بەرهەمەی بەشێوەیەکی جوان و سەرنجڕاکێش و ئەدەبییانە پێشکەشی خوێنەرانی بکا. نوسەر لەم دەقەدا لەبەرئەوەی راستەوخۆ باس لە ژیاننامەی خۆی دەکا، بۆیە وەکو کەسایەتییەکی سەرەکی ناو دەقەکە، هەستاوە بە کاری گێڕانەوەی ڕوداوەکان بە تێکەڵبونی هەڵسوکەوت و ڕوداوەکانی ژیانی کەسانی دەوروبەری لەگەڵ ژیاننامەکەی خۆیدا. وەك لەم نمونانەی خوارەوە جۆرەکانی گێڕانەوە لە دەقەکەدا دەستنیشان دەکرێ.

1- گێڕانەوەی بابەتی:

((باوکم کە چوە کەرکوك لەبەر پێویستی ژیان ناچار بو بە مامۆستا لە حکومەتەکەی عێراقدا...))[1].

لە نمونەیەکی تردا دەڵێ:

((... هەر لە زۆر منداڵییەوە بیرمە کە تۆزێك ئەحەسانەوە لە ئیش و کار و دائەنیشتن بەیەکەوە بجی دەستی ئەکرد بە لاواننەوە بە دەنگە خۆشەکەی و دایکم بەبێ دەنگی فرمێسك ئەهاتە خوارێ بە چاوەکانیا...))[2].

((بابەگەورە... بەیانیان پێش مەلا بانگدان هەڵ ئەستا و نوێژی ئەکرد و خۆی بەدەستی خۆی قاوەیەکی تاڵی بۆ خۆی لێ ئەنا و ئەی خواردەوە...))[3].

---

[1] پاکیزە ڕەفیق حلمی، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە، چ1، چاپخانەی ڕۆشنبیری، هەولێر، 2000، ل 22.

[2] سەرچاوەی پێشو، ل25.

[3] سەرچاوەی پێشو، ل 33.

گێڕەرەوە لەم نمونانەدا باس لە ڕوداوێك دەكا كە هیچ پەیوەندییەكی پێوەنییە و كار و كرداری كەسەكان دەگێڕێتەوە، نەك وەكو كەسێكی بەشدار لە ڕوداوەكە، بەڵكو وەكو كەسێكی چاودێر و ئاگاداری هەست و ناخی كەسەكانی تر ڕوداوەكان دەگێڕێتەوە.

2. گێڕانەوەی خودی:

هەندێ لە نمونەكانی شێوازی گێڕانەوەی خودی لە دەقی (كورد و ژیانێكی پڕ ئەندێشە)ی پاكیزە ڕەفیق حلمی:

((... هاوسەریم لەگەڵ یەكێكدا گرت كە زۆر جیاواز بوو لە نەژادی من و زۆر دوور بوو لە بیروباوەڕی من ئەو هەڵە پەردەیەكی تاریكی هێنا بەسەر ژیانمدا هەمووی ئاڵۆزاند و تێكدا)).

لە نمونەیەكی تردا:

((من لە عمارە زمانم پژا و لەوێ لەگەڵ ئافرەتێكی معێدی كە ئیشی بۆ ئەكردین فێری عەرەبی بوم...)).

((... یەكەم جاربوو لە ژیانمدا شەوێك ڕابوێرم لەگەڵ كۆمەڵێك كچی عەرەب كە لە هەموو شتێكدا جیاواز بووم لەگەڵیان. ئەوشەوە خەوم لێنەكەوت هەتا بەیانی...)).

لەخوێندنەوەی ئەم نمونانەی پێشودا بۆمان دەردەكەوێ كە گێڕەرەوە یەكێكە لە كەسایەتییەكانی ناو ڕوداوەكان و لە بارەی ژیانی خۆیەوە قسەدەكا، چونكە لەكاتی گێڕانەوەكەدا گێڕەرەوە بە ڕاناوی قسەكەری من ڕوداوەكان دەگێڕێتەوە و بەشێوەی دیالۆگێكی ناڕاستەوخۆ ڕوی ئاخاوتنی لە خوێنەرە و بەبێ چاوەڕێكردنی وەڵامدانەوەیەك ڕوداوەكانی ژیانی تایبەتی خۆی دەگێڕێتەوە.

لەكاتی تێكەڵكردنی هەردو شێوازی گێڕانەوەی خودی و بابەتی، گێڕەرەوەكە ڕوداوێك دەگێڕێتەوە كە هەردو شێواز دەگرێتەوە، سەرەتا بە ڕاناوی (من)ی قسەكەر باسی خۆی دەكا و لەهەمان ڕوداودا بابەتیانە باسی كەسانی تر دەكا، كە بەشدارە لە ڕوداوەكە و ڕۆڵی هەیە لە ڕەوتی كرداری گێڕانەوەكە و بەیەكەوە و یەكتر تەواو دەكەن.

بۆنمونە:

((خۆشترین كاتی ژیانی ئەوساڵەم بەیانیان بوو كە لەگەڵ باوكم زو هەڵ ئەستام و تاقمی تەراشەكەیم بۆ دائەنا، تاقمێكی زۆر پاك و تەمیز بەدەستی خۆی هەموو ڕۆژێك پاش تەراش پارچە پارچە ئەی شوشت و ئەی سڕی بە خاولیەكی بچوك و جوان لە سندوقێكی تایبەتی دای ئەنا...)).

پاكیزە ڕەفیق حلمی، كورد و ژیانێكی پڕ ئەندێشە، ل8.

سەرچاوەی پێشو، ل25.

سەرچاوەی پێشو، ل119.

لە نمونەیەکی تردا دەلێ:

((... فەریدە زۆر هار و هاج بوو، بە گاڵتە دەنکێ شخاتەی داگیرساند و نای بە قۆڵی منەوە و سوتاندی من زۆر هێمن و لەسەرخۆ بووم هیچ دەنگم نەکرد و شکاتم لێ نەکرد لای باوکی..)) [توتيير].

((... کە سەیرم کرد ناو چەوانی گرژکرد هەندێك ڕاوەستا، من لە دڵی خۆما وتم ئێستە یەکێك لە حەرەسەکانی بانگ ئەکا بمگرێ و بمبەنە حەبسخانە و خوا ئەزانێ چیم لێ ئەکەن...))[بيوتيير].

ڕوداو:

ڕوداو وەکو یەکێك لە ڕەگەزەکان بەشداری لە پێکهاتەی دەقی گێڕانەوەییدا دەکا. لە دەقی ژیاننامەی خودیدا ڕوداو بریتییە لە کۆمەڵێك ڕوداوی ڕاستەقینەی ژیانی نوسەر، کە لەکاتی ڕابوردودا ڕویانداوە. (پاکیزە ڕەفیق حلمی) لە دەقی ژیاننامەکەیدا بەناوی (کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە)دا ڕۆڵی کەسایەتی سەرەکی و گێڕەرەوە دەبینێ و هەستاوە بە گێڕانەوەی ڕوداو و بەسەرهاتەکانی ژیانی تایبەتی خۆی، کە لە پێشەکییەك و چوار بەش پێکهاتووە. لەم چواربەشەدا ڕوداوەکانی ژیانی خۆی قۆناغ لە دوای قۆناغدا تۆمارکردوە. هەرچی پێشەکییەکەیە وەك ڕونکردنەوە یان دەروازەیەکە بۆ چونە ناو ژیاننامەکەی، کە دانی بە چەند ڕوداو و زانیارییەکی گرنگ لە نهێنییەکانی ژیانی خۆی داناوە. واتە هەر لەسەرەتای دەقەکەیدا مێژو و ڕێکەوتی لە دایکبونی خۆی تۆمار نەکردوە هەروەك دەڵێ: ((بەم سەرەتایە دەستم کرد بە نوسینەوەی یاداشتەکانم واتە لە کلکەوە نەك لە سەرەوە چونکە ئەوەی باسم کرد پێوەندی بەم دواڕۆژانەی ژیانمەوەیە بە پێویستم زانی باسی بکەم))[سمتيير]. کۆتایی ژیاننامەکەش لە ڕوبەری لاپەڕەیەکدا بە چەند ڕوداوێك کۆتایی پێدێنێ. یەکێك لەوانە ڕوداوێکی دڵتەزێنە ئەویش مردنی شەوقی برای بووە، بەهۆی پێکدادانی ئۆتۆمبێلەوە مردوە و زۆر کاریگەری لەسەری کردوە. دواتر گەڕاوەتەوە ئەردەن و ئیستیقالەی لە زانستگاکانی ئەوێ داوە و گەڕاوەتەوە بەغدا و دواتر لەسەر داوای خۆی هاتووەتە زانستگای سەلاحەدین لە هەولێر و لە 1990دا خانەنشین کراوە، دواتر دەستی کردوە بە نوسینی ئەم دەقە و چووەتە ئەمەریکا تا کاتی تەواوبونی لە ساڵی 2000دا.

پاکیزە مێژوی لەدایکبونی خۆی بە ڕوداوێکی مێژویی و ناخۆشی گەلی کورددا بەستۆتەوە، کەوا هەر لەو ڕۆژەوەی هاتووەتە ئەم دونیایە دوچاری ناخۆشی و دەردەسەری بووە. هەروەك دەڵێ: ((ناوەڕۆکی سەرگوزەشتەی ژیانم کە زۆر دوور و درێژ و تاڵ و تاریکە لە ڕۆژی لەدایکبونەوە هەتا ئێستە. لە ڕاستیدا هەر

[بوتيير] پاکیزە ڕەفیق حلمی، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە، ل 47.

[توتيير] سەرچاوەی پێشو، ل38.

[بيوتيير] سەرچاوەوی پێشو، ل245.

[سمتيير] سەرچاوەی پێشو، ل15.

لەدایكبونەكەم تراجیدیایەكی سەیرە، من لە سورداش لەدایكبووم كە ناحیەیەكی شاری سلێمانییە .. لەئەشكەوتەكەی سورداش. ئەمە كارەساتێكی مێژوویيە لە ژیانی من و كوردا... لەو ڕۆژەدا شاری سلێمانی بۆمباران كرا لەلایەن فرۆكەی جەنگی بەریتانیا كە كوردستان بەشێك بوو لە میراتەكەی پاش ئیمپراتۆریەتی عوسمانی بەر ئینگلیز كەوت پاش جەنگی یەكەمی جیهانی)).

سەبارەت بە مێژوی لەدایكبونی دەڵێ: ((باسی لەدایكبونی منی كردووە كە لەساڵی 1924دا بوم...)). لێرەدا مەبەستی باوكییەتی كە ئەو مێژوەی تۆماركردوە.

نوسەر كچی (ڕەفیق حلمی)یە ئەویش كەسایەتییەكی ناودار و ڕۆشنبیر و كورد پەروەر بووەو ڕۆڵی خۆی هەبوە لە كێشەی سیاسی كورد و لەگەڵ شێخ مەحمود بووە، هەردەم هەوڵی داوە بۆ سەربەخۆیی كورد و كوردستان، بۆیە حكومەتی ئەوكاتە بەهیچ شێوەیەك نەیهێشتوە بەئارامی بژی هەردەم لەشوێنێك بۆ شوێنێكی تر گواستراوەتەوە و نەفی كراوە. توشی زۆر ڕوداو هاتوە لە ژیانیدا.

پاكیزە وەكو كچە كوردێكی خوێندەوار و ڕۆشنبیر گەلێ شوێنی كردوە و ڕوداو و بەسەرهاتی هاتووەتە ڕێگا. لەم دەقەیدا پوختەی ڕوداوەكانی ژیانی خۆی پێشكەشدەكا، كە هەندێ لەو ڕوداوانە كاریگەری لەسەری هەبوە و بونەتە هۆی گۆڕینی ڕێچكەی ژیانی و فێری ژیانێكی تری كردوە جیا لە ژیانی پێشوی. بۆنمونە كاتێ لە خێزانەكەی خۆی جیادەبێتەوە و لە ساڵی 1944 بۆ خوێندن دەچێتە بەغدا و دەڵێ: ((... كە چوومە (دار المعلمین العالیة) تاقیكردنەوەیەكی تازە بەسەر ژیانمدا هات و گۆڕانێكی تەواو... هەرچەند ساڵێك لەوە و پێش من دوور كەوتبوومەوە لە ماڵی باوكم و فێری ژیانی تایبەتی و بە تەنیا بوو بووم بەڵام ئەو ساڵە تەواو هەستم كرد بەسەربەخۆیی و تەنیایی چونكە چومە كۆمەڵێك كچ و كوڕ لەتەمەنی خۆم و هەندێكیشیان كورد چونكە قوتابییەكان لە هەموو شارەكانی عیراقەوە هاتبوون بۆ پلەی یەكەمی خوێندنی باڵا...)).

لەكاتی خوێندنەوەی ئەم دەقەدا تێبینی ئەوە دەكەین. بەشێكی ڕوداوەكانی ئەو ڕوداوە گرنگانەن كە لەسەدەی ڕابوردودا ڕوبەڕوی گەلی كورد بوونەتەوە، كە زۆربەیان گێڕانەوەی ڕوداوی مێژویی گەورەن. گێڕەرەوە توانیویەتی ڕوداوە مێژوییەكانی سەردەمی خۆی بگێڕێتەوە وەكو كەسێكی بەشدار یاخود بینەر لە ئێش و ئازارەكانی میللەتی كورددا، هەروەكو دەگێڕێتەوە و دەڵێ: ((بەیانی شەشی ئەیلول بو.. باوكم زو هەستا دەمانچەكەی بەستە پشتی و دوو سێ چرپەی كرد بە گوێی دایكما، دایكم ڕەنگی زەرد هەڵگەڕا بەڵام ورتەی نەكرد... لەگەڵ تۆفیقی قەزاز و دوو ئەفەندی تر سواری ئوتومبێلەكە بو لەگەڵیا و بەمنی وت خێرا

پاكیزە ڕەفیق حلمی، كورد و ژیانێكی پڕ ئەندێشە، ل15.

سەرچاوەی پێشو، ل26.

پاكیزە ڕەفیق حلمی، كورد و ژیانێكی پڕ ئەندێشە ، ل143.

بچۆرە ژوورەوە و دەرگاکە داخە نەیەیتە دەرەوە... بجێ چووە بەر قاپی سەیری کرد خەلقەکە ڕائەکەن و لەبەر دەرکی سەراوەیەنەوە... ماڵی ئێمە دوور بو لەبەر دەرکی سەرا لەبەر ئەوە گوێمان لە تەقەو هۆڕ نەبو.. بەلاّم خەلّقەکە بەدەم ڕاکردنەوە ئەیان زریکاند و ئەیان وت ئەی هاوار سلێمانی وێران بوو.. قڕی تێکەوت و کەس نەما... حکومەت خەلّقی قەلاّ چۆکرد. داییە بەر تۆپ و تفەنگ...))[*]. پاکیزە کارەساتە مێژوییەکەی بەردەرکی سەرای سلێمانی دەگێڕێتەوە کە لە ڕێکەوتی 6/9/ 1930دا کوردەکان ڕاپەڕیبون دژی حکومەتی ئینگلیز.

لە گێڕانەوەی ڕوداوێکی تردا دەڵێ: ((نامەکەم پەسەندکرا لە زانستگای بەغدا و بڕیاردرا کە تەعین بکرێم لە زانستگا، بەشی زمانی عەرەبی بەلاّم لەو کاتەدا ڕۆشنبیرانی کورد داوایان کردبو بەشی زمانی کوردی بکرێتەوە و منیان پەسەندکرد بە دامەزراندنی ئەو بەشە لە 13 تەموزی 1958 منی دامەزراند و لە 14 تەموزی 1958 شۆڕشی کەریم قاسم ڕویدا و دوای کوشتنی مەلیك فەیسەڵی دووەم و هەمو خێزانەکەی حاڵ و ئەحواڵی عیراق بەتایبەتی شاری بەغدا زۆر ئاڵۆز بو ئاژاوەی کەوتە شارەکەوە و ئەمن و ئاسایش نەما لەبەرئەوە بڕیارماندا من و باوکی مەی هەولّبدەین بگەڕێنەوە قاهرە...))[*].

کاتێ سەیری ناونیشانی دەقی ژیاننامەکە دەکەین کە بە ناونیشانی (کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە)یە خۆی لە خۆیدا دەلالەت لە بونی بەسەرهات و ڕوداوی ناخۆش و جەرگ بڕ و ژیانێکی پڕ لە هەوراز و نشێو و دەردەسەری و کاولکاری دەکا. هەروەها لە هەندێ شوێنی ژیاننامەکەیدا، لە ژیاننامەکەی خۆی دوردەکەوێتەوە و باسی کێشەکانی گەلی کورد یاخود باسی ژیان و ڕۆڵی کەسایەتی ناودار یان دەوروبەری دەکا. وەکو (ڕەفیق حلمی و شێخ مەحمود و پیرەمێردی شاعیر و مەلا مستەفا) هەروەك لە لاپەڕە(147 – 174)ی ئەم دەقە بەرچاو دەکەوێ.

هەمو دەقێکی ئەدەبی مەبەستێکی هەیە و دەبێتە پاڵنەر بۆ نوسینەوەی کە ئەمەش لە میانەی ڕوداوەکاندا ئاشکرا دەبێ. کاتێ گێڕەرەوە ڕوداوەکان دەگێڕێتەوە بە تەواو بونی دەقەکەش مەبەستەکە تەواو دەبێ و دەیگەینێتەخوێنەر. پاکیزە لە نوسینی ئەم ژیاننامەیەدا چەند زانیارییەکی گرنگ و نهێنی ژیانی تایبەتی خۆیمان بۆ دەدرکێنێ تا نەوەی دوارۆژ هەمان هەڵە دوبارە نەکەنەوە کاتێ دەڵێ: ((... هاوسەریم لەگەڵ یەکێکدا گرت کە زۆر جیاواز بوو لە نەژادی من و زۆر دوور بوو لە بیروباوەڕی من ئەو هەڵە پەردەیەکی تاریکی هێنا بەسەر ژیانمدا و هەمووی ئاڵۆزاند و تێکدا...))[*]. نوسەر لێرەدا مەبەستی پەند وعیبرەت وەرگرتنە، هەروەها کاتێ باسی کێشەکانی گەلی کورد دەکا مەبەستی ئەوەیە کەوا نەوەی دوارۆژ بە ڕاستییەکانی مێژوی گەلی کورد ئاشنا بکا.

---

[*] سەرچاوەی پێشو، ل30.

[*] سەرچاوەی پێشو، ل204.

[*] پاکیزە ڕەفیق حلمی، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە، ل8.

ژیانی پاکیزه وەکو ژیانی هەمو مرۆڤێکی تر چەندین ڕوداوی خۆش و ناخۆشی تیا بەدی دەکرێ.
یەکەم ڕوداوی ناخۆش کە لەسەرەتای ژیانیدا هەستی پێدەکرێ و کاریگەری لەسەری بەجێ هێشتبێ لە دوا ڕۆژدا، مردنی حافزەی خوشکی بوە بە نەخۆشی سورێژە کە دەڵێ: ((..ئەم کارەساتە سامناکەم یەشتا لەبیرە و قەت لەبیر ناچێتەوە.. یەکەم جاربوو بەرەنگاری مەرگ ببم))[بریر]. دیارە لەو کاتەدا کوردستان نەخۆشی سورێژەی تیا بڵاوبووەتەوە و دکتۆر و دەرمان کەم بووە، بۆیە زۆر منداڵ توشی ئەم نەخۆشییە هاتونەو کەمێکیان لێی ڕزگار بونە.
ڕوداوێکی تری دڵتەزێن مردنی گوزیدەی خوشکیەتی کە هەر بەهەمان نەخۆشی سورێژە مردوە و بەشێوەیەکی کاریگەر دەیگێڕێتەوە کاتێ دەڵێ: ((کە نیوەڕۆ هاتمەوە ... هێشتا نەگەیشتبوومەماڵەوە لەسەر کۆڵانەکەوە گوێم لە قیژە و هاواری ژنان بوو... رام کرد وەك شێت کە گەیشتمە بەر دەرگاکەی خۆمان سەیرم کرد پیاوان لەناو داڵانەکەدا راوەستاون و باوکم لەناویانا بەکوڵ ئەگری... رام کرد بچمەسەرێ... لەوکاتەدا سەیرم کرد خاڵە مەحمود گوزیدەی بە باوەشەوەیە لە قاڵدرمەکان بەشێنەیی دێتەخوارێ ملی گوزیدە بەسەر قۆڵیەوە لاربۆتەوە و قژەزەرد و جوانەکەی بەسەر شانی خاڵە مەحمودەوە پەرش و بڵاو بووەتەوە... جانتام فرێ دا و خۆم دا بەئەرزا لە حەوشەکەدا دەسم کرد بە هاوار و گریان... کە ئیتر ئاگام لەخۆم نەما... کە چاوم کردەوە شەو بوو...))[تریر]. مردنی ئەو دوخوشکەی بووەتە هاندەرێك بۆ پاکیزە بۆئەوەی لە دواڕۆژدا حەزبکا ببێتە پزیشکی منداڵان هەروەکو خۆی دەڵێ: ((من هەر لە منداڵییەوە خۆم ئامادەکردبوو بۆ خوێندنی زانیاری پزیشکی منداڵان، پاش ئەوەی مەرگی دوو خوشکە نازدار و جوانە بچکۆڵەکانم بە چاوی خۆم دی و زانیم کە نەفامی و نەزانین بەگشتی دەردی کوشندەی کوردە...))[یریر]. بەڵام ئەم ئاواتەی نەهاتۆتە دی لەبەرئەوەی ئیمتیحانی بەکالۆریای بەشی ئەدەبی داوەتەوە چونکە (دار المعلمات) بەشی علمی نەبووە، بۆیە نەیتوانیوە و بۆی نەرەخساوە کە بچێتە بەشی زانستی و ببێتە پزیشکی منداڵان و ئاواتەکەی بێتەدی.
گێڕەرەوە لە ژیانیدا زۆر ڕوداوی ناخۆشی بەچاوی خۆی بینیوە. لەسەرەتای ژیانیدا توشی کەم دەرامەتی و نەفیکردن و گوێزانەوە بووە بۆ زۆربەی شارەکانی عیراق هاوکات لەگەڵ کاریگەری شەڕوشۆڕ بەسەریانەوە. دواتر پاش شوکردنی بەدەستی ئەو ژیانە ناخۆشە دەناڵێنێ کە لەگەڵ پیاوەکەی بەسەری بردوە. زۆر پەشیمانە لەو هاوسەرگیریەدا، بەدەردەسەری منداڵەکانی بەخێو دەکا و دواتر لێك جیادەبنەوە. لەهەمان کاتدا کۆڵی نەداوە و بەردەوامی بەخوێندنی دەدا تا گەیشتووەتە پلەی پرۆفیسۆر لە زانستی زماندا. لەزۆر شوێندا خوێندویەتی و لەچەند زانستگایەکیش وانەی گوتووەتەوە کە ئەمەش مایەی

[بریر] سەرچاوەی پێشو، ل18.
[تریر] پاکیزە ڕەفیق حلمی، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە ، ل61.
[یریر] سەرچاوەی پێشو، ل144.

سەربڵندیە بۆ میللەتی کورد، ئافرەتێکی کورد لەو کاتەدا کە خەڵك زۆربەی نەخوێندەوار بون، ئەو چووەتە وڵاتانی دەرەوە و خوێندنی باڵای تەواوکردوە و بڕوانامەی بەرزی بە دەست هێناوە.

سەبارەت بە گێڕانەوەی ڕوداوەکانی ژیانی تایبەتی خۆی توانیویەتی بەشێوەیەکی ڕێك و ورد و کاریگەر بیانگێڕێتەوە، وەك ئەوەی ڕوداوەکانی لەکاتی خۆیدا تۆمارکرابن، بۆیە گێڕەرەوە وەکو کەسێکی ئامادەبو بەشدارە لە ڕوداوەکان و بەڕاناوی قسەکەری (من) ڕوداوەکان بەشێوەیەکی سەرنجڕاکێش دەگێڕێتەوە.

کەسایەتی:

لە هەمو دەقێکی ئەدەبیدا، کەسایەتی ڕۆڵی سەرەکی دەگێڕێ بۆ بەڕێوەچونی ڕوداوەکان. بەواتایەکی تر کەسایەتی بە سەرچاوەی ڕوداوەکان دادەنرێ لە دەقی گێڕانەوەییدا. کەسایەتی پاکیزە ڕەفیق حلمی لە دەقی (کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە)دا وەك هەر تاکێکی تری کوردی ئەو سەردەمە لەدایکبوی کاتی شەڕوئاژاوە و داگیرکاری و کاولکردنی دێهاتەکانی کوردستان بووە، بەلاّم وەك ئافرەتێکی کورد توانیویەتی ڕۆڵی خۆی ببینێ لەبەرەو پێشەوەچونی بیری تاکی کورد و هەوڵیدا بۆ گەیشتن بە ئافرەتانی تری جیهان لەلایەن پلەی ڕۆشنبیری و هزر و تێگەیشتنیان بۆ جیهان.

ژیاننامەی خودی وەك هونەرێکی ئەدەبی یەکێك لە مەرجەکانی نوسینی ئەوەیە پێویستە نوسەر بەخۆی ڕوداوەکانی ژیانی بگێڕێتەوە. ئەوکاتە هاوتایی لەنێوان (گێڕەرەوە و نوسەر و کەسایەتی سەرەکی)دا جێ بەجێ دەبێ. ئەمەش لە چەند ڕێگەیەکەوە بۆمان ئاشکرا دەبێ ئەوانیش (گێڕانەوەی ڕوداوەکانە بە ڕاناوی کەسی یەکەم و ناوی نوسەر هەمان ناوی کەسایەتی سەرەکی ناو دەقەکە بێ و وێنەی کەسایەتییەکە لەسەر بەرگ و ناو کتێبەکەدا هەبێ یاخود لە پێشەکیدا ئاماژەی بۆ کرابێ و هەندێ جاریش ناونیشانی ژیاننامەکە ئاماژەیە بۆ ناوەڕۆکی دەقەکە).

لەدەقی ژیاننامەکەی (پاکیزە)دا ئەو خاڵانەی سەرەوە بەشێوەیەکی ڕون و ئاشکرا بەرچاومان دەکەوێ. گێڕەرەوە هەر لەسەرەتا تاکۆتایی ژیاننامەکە ڕوداوەکانی ژیانی خۆی بە ڕاناوی کەسی یەکەم دەگێڕێتەوە. بۆنمونە کە دەڵێ:

1- ((... منیش لەگەڵ بجیم چوم بۆ مەکتەبی زەهرا و لەوێ بجی بە تورکی قسەی لەگەڵ زەهرا خان کرد، ئەویش زۆری پێ خۆش بو کە من کچی رەفیق حلمی بوم...))

2- ((وەك وتم من هەر لە منالّییەوە ئارەزووی خوێندنی زانستی پزیشکی منالاّنم ئەکرد)) .

3- ((من لەو سەردەمەدا واتە یەشتا لە دار المعلمین العالیة بوم دەسم کرد بو بەنوسین بەکوردی و عەرەبی))

4- ((من پاکیزەی ڕەفیق حلمی چۆن بچمە ڕیزی ئەو هەموو سەر زلانە))[()].

لەهەندێ شوێنی تردا کاتێك ڕوداوێك دەگێڕێتەوە و خۆی لەگەڵ کۆمەڵە خەڵکێکی تردا بەشدارن بە ڕاناوی کەسی یەکەمی کۆ دەیگێڕێتەوە. بۆنمونە:

((لەبەرئەوەی ئێمە کە چوینە بەغدا، هەستمان کرد بەو جیاوازیە بێ هاوتایەی لەبەینی ژیانمان لە سلێمانی و ناو جەرگی کوردستان و بەینی ژیان لە بەغدا کە ئێستە بە شارێکی گەورەی عەرەب دادەنرێ))[()].

((کۆتای ساڵی 1935 و سەرەتای ساڵی 1936... باوکم دیسانەوە ئاوارە بو بۆ بەسرا و ئێمە بەو زستانەی سەهۆڵ بەندانە وەك بێچوی چۆلەکەی بێ پەڕوباڵ ماینەوە بە دیار دایکمەوە))[()].

لەم نمونانەی سەرەوەدا ڕاناو و جێناوی کەسی یەکەم زۆر بە ڕونی بەدەقەکانەوە دیارە.

لەکاتی خوێندنەوەی ژیاننامەکەدا تێبینی ئەوە دەکەین کە ناوی نوسەر هەمان ناوی کەسایەتی سەرەکی ناو دەقەکەیە و چەندین جار ناوی پاکیزە هاتوە و بەچەند شێوەیەك نوسراوە ئەوانیش (پاکیزە، پاکز، پەزە) کە هەمویان مەبەسیان (پاکیزە ڕەفیق حلمی)یە کە نوسەر و گێڕەرەوەی ڕوداوەکانە. بۆنمونە:

((باوکت... کە ڕۆیشت وتی جمیلە ئەگەر کچت بو ناوی بنێ پاکیزە! بۆیە ناوم نایت پاکیزە))[()].

((نەنە کە دەسی کرد بە گرفانیا و روی کردە من و وتی وەرە پەزە گیان بزانە کاکە گونە چی بۆ هێناوی کەسەیرم کرد هەنارێکی زلی بەدەستەوە بو بۆی ڕاگرتم))[()].

((... باوکم لە فرۆکەخانە زۆر بە ماتیەوە دەسی کردە ملم وتی پاکز، ئەمجارە ئیتر نامبینییەوە))[()].

لەگەڵ ئەمانەشدا وێنەی کەسایەتی سەرەکی و کورتەی ژیاننامەکەی لەسەر بەرگی کتێبەکەیدا هەیە و لەگەڵ وێنەی چەند کەسانێك کە ڕۆڵ و کاریگەریان هەبوە و کەسانی ناسراوی ناو میللەتی کوردن، لە کۆتایی کتێبەکە بەرچاو دەکەوێ. ئەمەش وەکو بەڵگەیەکە بۆ زیاتر دڵنیابون و هاتنە دی مەرجی ڕاستگۆیی و درکاندنی هەقیقەتی ڕوداوەکان.

سەرباری ئەمانەش نوسەر لە پێشەکیدا ئاماژەی بەوە کردوە کە یاداشتەکانی خۆی دەنوسێتەوە و دەڵێ: ((زۆرم بیر لەوە کردەوە ئەم یاداشتە بەچ زمانێك بنوسمەوە))[()].

[()] پاکیزە ڕەفیق حلمی، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە، ل42، 145، 188، 259.

[()] سەرچاوەی پێشو، ل112.

[()] سەرچاوەی پێشو، ل65–66

[()] پاکیزە ڕەفیق حلمی، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە، ل16.

[()] سەرچاوەی پێشو، ل28.

[()] سەرچاوەی پێشو، ل222.

هەروەك ئاشكرایە دەقی ژیاننامە ڕوداوێكی ڕاستەقینە دەگێڕێتەوە كە لە ڕابوردودا ڕویداوە، بەمەش ئەو ڕەگەزانەی لە بنیات و پێكهاتەی دەقەكە بەشدارن دەبێ ڕاستەقینەبن. دەقی ژیاننامەی (پاكیزە) كۆمەڵێك كەسایەتی ڕاستەقینە لەخۆ دەگرێ، هەندێكیان ڕۆڵی سەرەكی دەبینن و كاریگەرییان لەسەر دروستبونی كەسایەتی هەبووە و هەندێكیان ڕۆڵی لاوەكی دەگێڕن، ناوهێنان و باسكردنیان لە چەند هەڵوێستێك تێناپەڕێ. بەشێك لەو كەسایەتییانە هەر لەسەرەتای ژیانییەوە كاریگەرییان لەسەر هەبووە، یەكێك لەوانە نزیكترین كەسیەتی ئەویش (ڕەفیق حلمی) باوكی بووە، كەسایەتییەكی ڕۆشنبیر و كوردپەروەر و سیاسی بووە، كاریگەری تەنها لەسەر پاكیزە نەبووە، بەڵكو كاریگەری لەسەر زۆر كەسانی تر هەبوە، بەتایبەتی قوتابییەكانی بیری ئازادی و سەربەخۆیی لە دڵ و مێشكیان دەڕواند و بە مامۆستای خۆیان دادەنا. لەم بارەیەوە پاكیزە دەڵێ: ((بەڕاستی ڕەفیق حلمی یەكەم مامۆستای بەنرخ و بەڕێزم بوو لە ژیاندا و چاوی كردمەوە بەرامبەر گەلێ ڕاستی كە بەبێ ئەو بۆم نەئەدۆزرایەوە.. كوردایەتی یەكەم دەرس و بەنرخترین دەرس بو لە ژیانمدا كە ئەو پێ ی وتم! ئەو خۆمی پێناسیم... ڕەفیق حلمی فێری كردم مێژو بپشكنم، زمان لێ بكۆڵمەوە.. شیعر و ئەدەب و فۆلكلۆری كوردی شی بكەمەوە.. فێری فەلسەفەی كوردایەتی كردم...))[بربوسم].

پیرەمێردی شاعیر و كوردپەروەر بە دووەم مرۆڤ دادەنێ كاتێ دەڵێ: ((بەراستی (پیرەمێرد) بەلای منەوە دووهەم مامۆستام بو دوای باوكم كە بیروباوەڕم بەرامبەر بە هەموو دونیا و ژیاندا پشكوت و بزوا)) [تربوسم]. بەهەمان شێوە (بابەگەورە) كە باوكی دایكی بو، لەگەڵ (خالە قالە)ی پورزای دایكی ڕۆڵیان هەبوە لە ژیانی نوسەردا.

كەسایەتییەكی تر وەك (حەبسە خانی نەقیب) كە ئامۆزای شێخ مەحمود و خێزانی قادری برای بو، لەتەمەنی هەرزەكاری و گەنجیدا زۆر كاریگەری لەسەری هەبو، كە دەڵێ: ((حەبسەخانی نەقیب زۆری كاركردە بیروباوەڕم بەرامبەر كورد و ئافرەتی كورد...))[یربوسم].

ئەمانە هەمو كەسایەتی كوردبون، بەڵام یەكێك لەو كەسایەتییە بیانییانەی كە لە ماوەی خوێندی پلەی ماستەریدا ناسیویەتی و زۆر كاریگەری لە بیروباوەڕی كردوە پرۆفیسۆر (فرای)بو لە بارەیەوە دەڵێ: ((... بەڕاستی پرۆفییسۆر فرای بۆمن ڕابەرێكی بێ هاوتابو منی دروست كردو لە كچێكی گەنجی نەتەوەیەكی داماوەوە كردمی بە پشۆكەیەك ئاگری بەكڵپە بۆ دۆزینەوەی ڕاستی زانست و ئێستەش خۆم بە

[یر] سەرچاوەی پێشو، ل8.

[بربوسم] پاكیزە ڕەفیق حلمی، كورد و ژیانێكی پڕ ئەندێشە، ل74– 75 .

[تربوسم] سەرچاوەی پێشو، ل79.

[یربوسم] سەرچاوەی پێشو، ل89.

بەختیار دەزانم کە ئەو بلیمەتە دەستی گرتم و چاوی کردمەوە لە جیهانی زانستدا و کردمی بە مامۆستا))[سەمبوسەم].

جگە لەمانەی سەرەوە ناوی چەندین کەسایەتی تر دێنێ وەك (دایک، پوری، خوشك و براکانی، ئەوکەسانەی لە ماڵیانبونە، کچەکانی، پیاوەکەی، ...) کە ڕۆڵیان هەبوە و لە گێڕانەوەی ڕوداوەکاندا بەشداری دەکەن.

پاکیزە لە ژیانیدا بەهۆی خوێندن زۆر شوێن گەڕاوە و توشی جۆرەها تاقیکردنەوە بووە لە ژیانیدا. وەکو یەکەم کچە کورد توانیویەتی سەربەخۆبێ و بچێتە دەرەوەی وڵات بخوێنێ و پلەی بەرزی زانستی بەدەست بهێنێ و ئاشنایەتی لەگەڵ چەندین کەسایەتی پەیداکردوە و زۆریان یارمەتی داوە. لەوماوەی ژیانیدا هەستی بە غەریبی و دورە وڵاتی و دوری لەکەس و کاری کردوە. توشی چەند هەڵوێستێکی ناخۆش هاتوە، لەگەڵ کەسانی خراپ، بەڵام وەکو کچە کوردێکی بوێر و چاونەترس توانیویەتی بەرگری لەخۆی بکا. یەکێك لەو هەڵوێستانە ئەوکاتەی کە چووەتە بەشی ناوخۆیی کچان لە بەغدا دەڵێ: ((خۆم دیم بەچاوی خۆم کە لەساڵی 1942دا لە دار المعلمات ئیبتیدایی بوم و لە داخلی ئەژیام جوت جوت کچە عەرەبەکانم ئەدی ئەچونە ناو جێگە و بێشەرم پێکەوە ئەنوستن))[سەمبوسەم]. هەروەها لە هەڵوێستێکی تردا ئەوکاتەی بەرەو ئەمەریکا بە پاپۆر سەفەری کردوە بۆ تەواو کردنی پلەی ماستەر. شەوێکیان زۆر سەری گێژ دەبێ و باری تەندروستی باش نابێ، ناچاردەبێ داوای یارمەتی بکا، دەگێڕێتەوە و دەڵێ: ((... زەنگەکەم لێدا ... بۆیەکی پاپۆرەکە هات پێم وت.. گێژم بوم و دڵم تێکەڵ دێت وتی ئەچم دکتۆرت بۆ بانگ ئەکەم. کە دکتۆرەکە هات کابرایەکی یۆنانی بو.. دیاربو سەرخۆش بو.. یەکسەر هاتە پێشەوە و دەسی برد بۆ یەخەم.. منیش هەتا توانیم پاڵێکم پێوەنا و پێم وت.. یەڵلە برۆ دەرەوە.چاك بو کابرا خێرا ڕای کردە دەرێ منیش دەرگاکەم داخست وئیتر داوای دکتۆرم نەکردەوە))[لهبوسەم].

بەڵام ئەوکەسەی کە لەژیانیدا زۆر ئازاری داوە و وەك برینێك بووە لە ژیانیدا و لێی پەشیمانە، هاوسەرەکەیەتی بەناوی (فؤاد الراوی) کە لەبیروباوڕ و نەژاد وزمان و خاك لێی جیاواز بووە ئەم هاوسەرگیرییەی بە یەکێك لە هەڵەکانی ژیانی تایبەتی خۆی دادەنێ، ئامۆژگاری نەوەکانی دوای خۆی دەکا، بۆئەوەی پەند و عیبرەت لەو ئەزمونەی ژیانی وەربگرن. لەوانەیە یەکێك بێ لەو پاڵنەرانەی کە بووەتە هۆی نوسینی ئەم ژیاننامەیەی، هەروەك لە کۆتاییدا دەڵێ: ((... ئەبێ زۆر بەوردی و دانایی بیر لە هاوسەری بکەنەوە و هاوسەریان بە دانایی هەڵبژێرن. چونکە ئەبێ جیاوازی نەژاد و خاك و زمان و بیروباوەڕ لێك

[سەمبوسەم] سەرچاوەی پێشو، ل195.

[بوسەم] پاکیزە ڕەفیق حلمی، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە، ل45.

[لهبوسەم] سەرچاوەی پێشو، ل192.

بدەنەوە... دیسانەوە ئەبێ بزانن کە هاوسەری هەر تەنها لە بەینی دووکەسدا سەرکەوتو نییە بەبێ ئەوەی نزیکییەك لە بەینی خێزانی هەردولا نەبێ))(□).

لەکاتی گێڕانەوەی ڕوداوەکانیدا دەتوانین سیفاتی تایبەتی کەسایەتی پاکیزە بزانین، کە لە دو لایەنەوە خۆی دەبینێتەوە:

1. **کەسایەتییەکی ڕۆشنبیر:** پاکیزە لەبەشە سەرەتاکانی ئەم ژیاننامەیەدا لە قۆناغی پێکهاتن و دروستبونی کەسایەتی بو لەڕوی ڕۆشنبیرییەوە. هەرچی لە بەشەکانی ترە پێکهاتنی ئەم کەسایەتییە توانیویەتی بگاتە پێگەیەکی ڕۆشنبیری بەرز و هەمو قۆناغەکانی خوێندنی بالآ ببڕێ و لە ساڵی 1976دا ببێتە پرۆفیسۆر لە زانستی زماندا.
2. **کەسایەتییەکی سیاسی:** هەروەك لە دەقەکەدا دیارە هەر لەسەرەتای ژیانیدا باوکی فێری کوردایەتی کردوە و ئاشنایەتی لەگەڵ زۆر لە پیاوانی سیاسی و بنەماڵەکانیانەوە هەبوە هەروەك خۆی دەڵێ:((پەیوەندییم لەگەڵ مەلا مستەفا کردوە و لەنزیکەوە ناسیومە هەروەها پەیوەندییم لەگەڵ پارتی دیموکراتی کوردستان کردوە، هەرچەندە نەبوم بەئەندام))(□). ئەم یاداشتەشی پێشکەش بەسێ مرۆڤی ناودارو کوردپەروەر کردوە کە هەردەم هەوڵیان داوە بۆ ڕۆشن کردنەوەی ڕێگەی ئازادی بۆ میللەتی کورد، ئەوانیش (پیرەمێرد، ڕەفیق حلمی، مەلا مستەفا) بون.

پاکیزە وەك ئافرەتێکی کورد ڕۆلی خۆی بینیوە لەبواری ڕۆشنبیری و سیاسی و کۆمەڵایەتییەوە و بەدەست پێشخەر دادەنرێ لەنێو ئافرەتانی کورددا. زۆر یارمەتی تاکی کوردی داوە و هەوڵی داوە بگەنە ئاستی میللەتانی تر، خاوەن پلەوپایەی بەرز بووە، بەکەسایەتییەکی ڕاستگۆ و دادپەروەر ناسراوە و چاوپۆشی لەهیچ شتێکی ناڕەوا نەکردوە و بەڕونی و ڕاشکاوی هەڵسوکەوتی لەگەڵ خەڵکانی دەوروبەری کردوە.

کات :

پاکیزە لەژیاننامەکەیدا گەلێ ڕوداوی تایبەتی و ڕوداوی مێژوی گێراوەتەوە کە ئەمەش پەیوەندییەکی ڕاستەوخۆی هەیە بەڕەگەزی کات، چونکە بونی ڕوداو لەدەقدا، دو کات لەخۆ دەگرێ، یەکێکییان کاتی ڕودانی ڕوداوە و ئەویتریان کاتی گێڕانەوەیەتی، ئەم کاتانەش لەکاتی دوبارە گێڕانەوەیان لەناو دەقێکی ئەدەبیدا پێویستیان بەچەند تەکنیك هەیە بۆ ڕێکخستن و ڕیزکردنییان بەشێوەیەکی پوخت و گونجاو، هەرچەندە پاکیزە ویستویەتی کاتەکانی ژیانی بەڕیزبەندی کاتی (تسلسل زمنی) ڕیزبکا، هەروەك لە لاپەرە

(□) سەرچاوەی پێشو، ل267.

(□) پاکیزە ڕەفیق حلمی، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە، ل 7.

(7) دا خستویەتیە ڕو، بەڵام لەناوەڕۆکی دەقەکەیدا نەیتوانیوە ئەمە بپارێزێ، چونکە لەنوسینی دەقێکی ئەدەبی وەك ژیاننامە پێویستی و سروشتی ئەم جۆرە ئەدەبیە وای لێکردوە پەنا بۆ تەکنیکەکانی ڕێکخستنی کات ببات کە بەم شێوەیە خستوویەتەڕوو*:

أ- سروشتی کات: ئەمەش دەبێتە دو جۆری سەرەکی:

1- کاتی سروشتی:

پاکیزە لەدەقی (کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە) دا ئەم جۆرەی کاتی بە هەمو پێوەرەکانی بەکارهێناوە، بۆنمونە:

1- ((ساڵی 1930 بەسەرداهات لەجانوورەی ئەم ساڵە شەوقی برام لەدایك بو)).

2- ((...نزیك عەسربو لەدەرگایان دا ئێمە هەمو داخورپاین و بە پرتاوە بجی رای کرد دەرگای کردەوە وامان زانی باوکم هاتەوە......)).

3- ((...من لەهاوینی ساڵی 1948 بکالۆریۆسم وەرگرت لە دارالمعلمين العاليه)).

4- ((....گەیشتینە پێش مەرگەکان....ڕایان گرتین وپرسیان ئێمە کێین...دە دەقیقەی پێنەچو سەیرم کرد دو سێ ئوتومبیلی موسەلەحە لەگردەکە هاتنە خوارەوە بەرەو ئێمە و مەلامستەفا خۆی وحمایەکەی بون هات بەپیرمەوە.....))(تێبینیی).

2- کاتی دەرونی:

ئەو جۆرەی کات پەیوەستە بەخودی مرۆڤ وپێوەرەکانی بریتین لە هەستەکانی مرۆڤ لەکاتەکانی خۆشی وناخۆشی و دڵتەنگی وبێزارییدا. لە ژیاننامەی پاکیزەدا پێوەرەکانی کاتی دەرونی بەپێی گۆڕانی باری دەرونی خۆی دەگۆڕێ بەم شێوەیە گوزارشتی لە کاتی دەرونی کردوە:

أ- کاتی خۆشی:

1- ((... بەڕاستی ئەو چەند مانگەی لە سورداش رامان بوارد خۆشترین رۆژی ژیانم بو جارێکی کە ئەو بەهەشتەم نەدیەوە)).

2- ((... خۆشترین ساڵی مەکتەبی سەرەتاییم ئەو دوو ساڵەی دوایی بوو کە لە پۆلی پێنج و شەشدا بووم و لە خانوە تازەکەی خۆماندا ژیاین)).

3- ((لە هاوینی 1937دا... پلەی یەکەمی ژیانم ژیاوترین کاتی ژیانم بوو و تائێستا یادی لە دڵ و دەرونما هەر ئەژی و ئەبزوێ)).

---

* لەم دەقەدا پشت بەم سەرچاوانە بەستراوە لەدابەشکردنی ڕەگەزی کاتدا:

1- سيزا قاسم، بناء الرواية، دراسة مقارنة فى ثلاثية نجيب محفوظ، ط1، دار التنوير للطباعة والنشر، بيروت ـ لبنان،1985 .

2- خليل شكري هياس، سيرةجبرا الذاتية في البئر الاولي و شارع الاميرات، دمشق، منشورات اتحاد الكتاب العرب، 2001.

(تێبینیی) پاکیزە ڕەفیق حلمی، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە، ل27، 31، 181، 246.

4ـ ((دووساڵ و نیو لەو نامە خانەیەدا و لە زانستگای بزرگەدا بردە سەر وەك دوو ڕۆژ بەسەرچوونی و لەئەنجامدا بەیارمەتی ئەو مامۆستا بێ هاوتایە ماجستێرم وەرگرت))[بوسم].

ب ـ کاتی ناخۆشی:

1ـ ((ئەو چەند ڕۆژەی گوزیدە نەخۆشبو تیا من ئەوەندە خەفەتم خوارد و مەراقم کرد و ڕوم کردە ئاسمان لە خوا پاڕامەوە و گریام و زۆر هیلاك بووم)).

2ـ ((ئەو شەوە لە ژووری داخلیدا بە هەزار شەڕە شەق بردمە سەر... یەکەم شەو بوو بەتەنیا دوور لە دایکم و خوشك و براکانم دوورکەومەوە و لە شوێنێکی غەریبیدا)).

3ـ ((... هەستێکی دەروونی پەستی دایگرتبووم چونکە من بەتەمای ئەوە بووم ئەعدادی علمی تەواو بکەم و بچمە کولیجی پزیشکی... یاچوونە سۆربۆن لە پاریس))[برتوسم].

پاکیزە لە دەقی ژیاننامەکەیدا هەروەکو پێشتر ئاماژەی پێکراوە لە سەرەتاوە بەڕوداوێکی ناخۆش دەستی پێکردوە، ئەویش ئەو ڕوداوە مێژوییەی بەسەر گەلی کورد دا هاتبو کاتێ فرۆکەی جەنگی بەریتانیا شاری سلێمانی بۆمباران کرد بو خەڵکەکە پەڕاگەندەی شاخ و ئەشکەوتەکان بون، لەو دەمەدا لەدایکبوە، واتە کاتی لەدایکبونی لە کاتێکی ناخۆشدا بووە، دواتر کۆتاییەکەی بە چەند ڕوداوێك دێنێ. یەکێك لەوانە ڕوداوی مردنی شەوقی برایەتی کە بە کاتێکی ناخۆش و باری دەرونی شلەژاودا تێپەڕیوە، بۆیە لە سەرتاسەری ئەم دەقەدا تێبینی ئەوە دەکرێ، کاتە خۆشەکانی ژیانی لەچاو کاتە ناخۆشەکان کەمترن و ماوەی کاتە خۆشەکان تەنها لەسەرەتای ژیانیدا بەرچاو دەکەوێ، ئەمەش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە وەکو ئافرەتێکی کوردپەروەر لەناو ئێش و ئازاری گەلەکەی ژیاوە و بێبەش نەبوە لە بەسەرهاتی ناخۆش و دەربەدەری. سەرەڕای ئەمەش لە ژیانی هاوسەریدا سەرکەوتو نەبوە و توشی گەلی هەڵوێستی ناخۆش هاتوە.

ب ـ تەکنیکی کات

1ـ ڕێکخستنی کات: ڕێکخستنی دەمکاتەکانی ناو دەقی ژیاننامەی (پاکیزە) لە ڕێگەی دو تەکنیکەوە ڕێکدەخرێن، ئەوانیش:

أـ وەبیرهێنانەوە (الاستذكار)

لەم دەقەدا چەندین جار ئەم تەکنیکە بەکارهاتوە، لەبەرئەوەی لەناو دەقی گێڕانەوەییدا واڕێکدەکەوێ کە چەندین ڕوداو لەیەك کاتدا ڕوبدەن و گێڕەرەوە لە توانای دا نابێ لە یەك کاتدا بیانخاتەڕو،

[بوسم] سەرچاوەی پێشو، ل33، 74، 105، 195.

[برتوسم] پاکیزە ڕەفیق حلمی، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە ، ل60، 118، 119.

بۆیە ئەو ڕوداو و بابەتانەی کە پێشتر ئاماژەی پێنەکرابێ، دواتر بەهۆی تەکنیکی دواخراو دەیانخاتەوە بەر و پێش چاو. پاکیزە کاتێ باسی هەر کەسایەتییەك دەکا، ڕێڕەوی گێڕانەوە ڕادەگرێ و پێناسەیەکی دەکا بۆ ئەوەی بە خوێنەری بناسێنێ. بۆنمونە کاتێ باسی یەکەم مامۆستای دەکا لە حوجرە بەناوی (مەلا ئامینە) دەڵێ: ((... یەشتا نەچو بومە مەکتەب بەلاّم.. بۆ ماوەیەکی کەم چومە حوجرە.. بۆ قورئان خوێندن.. ئەو ڕۆژانە حوجرە هەبو کە کچ و کوڕ ئەچون فێری قورئانیان دەکردن! من بجی بردمیە حوجرەی مەلا ئامینە.. مەلا ئامینەش ئافرەتێکی کورد بو.. چاوی کوێر بو بو بە ئاوڵە دەم و چاوی ئاوڵە لێی دابو.. زۆر ناشیرین و ئێسك قورس بو هەر لەیەکەم ڕۆژەوە حەزم لە چارەی نەکرد))[ترتویم].

بەمجۆرە لەچەند شوێنێکی تردا لەکاتی گێڕانەوەی ژیاننامەی خۆی دەوەستێ و وەسفی چەندین کەسایەتی و شوێن و ڕوداوی مێژویی کە بەسەر گەلی کورددا هاتوە دەگێڕێتەوە و بە پێویستی دەزانێ خوێنەر ئاگاداری ئەم زانیاریانە بێ. هەروەك لە خستنەڕوی ڕەگەزی ڕوداو دا ئاماژەمان بەوە کرد کە پاکیزە سودی لە یاداشتەکانی باوکی وەرگرتوە بۆ تۆمارکردنی ڕوداوە مێژوییەکان و ڕەوشی ژیانی سیاسی سەردەمی دەسەلاّتی شێخ مەحمود و دوای ئەم دەسەلاّتەش دەگێڕێتەوە کە بە ئاشکرایی لە بەشی دوەمی دەقی (کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە)دا ڕونکراوەتەوە.

هەروەها چەندین کەسایەتیمان پێ دەناسێنێ، بۆنمونە کاتێ وەسفی (پیرەمێرد)ی شاعیرمان بۆ دەکا و دەڵێ: ((حاجی تۆفیقی کوڕی مەحمود ئاغای هەمزا ئاغا کە هەموو خێڵی هەمزا ئاغای بەناوەوە ناسراوە واتە هەمزا ئاغای مەسرەف کە لەگەڵ بابانەکاندا پێکەوە ئەمارەتی بابانیان بەڕێوە بردووە... پیرەمێرد لەو کاتەدا کە من ناسیم لەتەمەندا نزیك پەنجا ساڵ بوو.. مەیلە و کورت بوو چوار شانە، ئەسمەرێکی خوێن گەرم بوو ڕیش و سەری ماش و برنج بوو... لە جل و بەرگدا هندێ پەڕ پوت بوو... زۆر بەتەن خۆی و دونیاوە نەبوو...)) [یرتویم].

لەشوێنێکی تردا گێرەڕەوە زۆر بە ئاشکرایی کاتی ئێستای ڕادەگرێ و دەگەڕێتەوە بۆ ڕۆژانی پێشو و باسی گوزیدەی خوشکی دەکا و دەڵێ: ((ئیستا من کە شەست ساڵی تەواو بەسەر ئەو ڕۆژانە دا تێپەڕیوە یادی ئەو زستانە هاتەوە بیرم و گوزیدەی نازدار هاتەوە بەرچاوم لەو ساتەدا کە لە تەنیشتمەوە دانیشتبو لەسەر تەختە بچکۆلانەکەی هەلۆژەی پاك ئەکرد. ناو جەرگم ئاگری تێ بەربوو بەبێ ئاگا فرمێسکە گەرمەکانم هاتە خوارێ بەدەم و چاوما قەڵەمەکەمی وەستان! سورێژە عزرائیلی دووەمی منالاّن بوو لە کوردستاندا.. ساڵ نەبوو ماڵی منالێك دوانی نەقۆزێتەوە و جگەری دایك و باوکی نەسوتێنێ))[سمتویم]. لێرەدا

[ترتویم] پاکیزە ڕەفیق حلمی، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە، ل 17.

[یرتویم] سەرچاوەی پێشو، ل78.

[سمتویم] سەرچاوەی پێشو، ل55.

خوێنەر هەست بەتێکەڵکردنی دو کات دەکا (کاتی ئێستا و کاتی ڕابوردو) مەبەستیش لێرەدا ئەوەیە کە ڕوداوی ڕابوردو کاریگەری لەسەر ئێستای کردوە.

پاکیزە بە پێویستی زانیوە خوێنەران سود لە ئەزمونی ژیانی وەربگرن. بە تایبەتی لە هەڵبژاردنی هاوسەریاندا، بەدوای هەڵەی دڵ نەکەون و بیر و عەقل بکەنە ڕێبەری خۆیان، بۆیە لە چەندین شوێنی دەقەکە لەلاپەڕەکانی (8، 198، 210، 267)دا باسی پەشیمانی خۆی دەکا لەو هاوسەرگیریەدا و ئەم دوبارە و سێ بارەکردنەوەیەش بۆ ئەوەیە بەبیری خوێنەر بێنێتەوە.

ئەم نمونانە ولە چەندین نمونەی تردا ئەم تەکنیکە بەڕون و ئاشکرایی لەلایەن نوسەرەوە بەکارهاتوە و ئەرکەکانی خۆی بەجێهێناوە.

ب - پێشخراو (الاستباق)

هەروەك لە ناوەکەیدا دیارە، واتە گێڕەرەوە پێش ڕودانی ڕوداوێك بکەوێ و پێشبینی ڕودانی بکا لە داهاتودا، بەڵام لەبارەی جێ بە جێ بون و هاتنە دی ئەم پێشبینییانە ئەوا لە داهاتودا ئاشکرا دەبێ. لە دەقی (کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە)دا لەو کاتەی کوردەکانی سلێمانی ڕاپەڕیبون لەبەر دەرکی سەرا لە دژی ئینگلیز، ڕەفیق حلمی بەیانییەکەی دەچێتە دەرەوە و دواتر ئینگلیز پەلاماری کوردەکان دەدەن و ژمارەیەکیان دەکوژرێن و ئەوانی تر دەستگیر دەکرێن. لەو کاتەدا هەمو ئەندامانی خێزانەکە شپرزە دەبن و دایکی پاکیزە پێشبینی ڕوداوی خراپ و ناخۆشی دەکا و دەڵێ: ((.. بەخوا تیا چوو.. ئیتر نایبینمەوە، لەو چاوەڕوانییەدا بون بەبێ هیچ سۆراغێکی رەفیق حلمی تا نزیك عەسر خەبەر دەدەن کەوا گیراوە))[توسم].

نوسەر لەسەرەتای نوسینی بەشی دووەمی ژیاننامەکەیدا، لەوکاتەدا تەمەنی 75 ساڵ دەبێ، زۆر پیر و نەخۆش دەبێ، بەڵام ئومێد دەکا ئەم بەرهەمەی تەواو بکا هەروەك دەڵێ: ((ئەمڕۆ یانزەی یانزەی ساڵی 1999یە من ئێستە لە فرزنوم لە ئەمریکا... بەتەمانەبووم بگەم چونکە بە تەواوی پەکم کەوتووە پیری و نەخۆشی و پەسنی لە دونیا و ژیان لەکەڵکی خستوم ئومێد ئەکەم بگەم ئەم یاداشتە تەواو کەم و بە یادگاری بۆ وڵات و ڕۆڵەی نەتەوەکەمی بەجێ بهێڵم خۆم بەناچار و نائومێد لە وڵات بێ ئومێد بووم و بەتەمانیم بتوانم جارێکی کە بیبینمەوە باسی ئەمەش لە دواییدا دێت ئەگەر بگەم دەیکەم))[لهتوسم].

هەروەها پاکیزە سەبارەت بە کردنەوەی بەشی کوردی چووەتە سەردانی لێپرسراوی کار و باری خوێندنی باڵا دکتۆر عبداللە سلوم السامرائی و مذکرەی پێشکەشکردوە ئەویش وتویەتی ئەو مذکرەیە سیاسییە، پاکیزەش بوێرانە وەڵامی داوەتەوە کەوا وەکو دانپیانانێکە بە مافی ڕۆشنبیری و بونی گەلی کورد، بەڵام لەوکاتە هەست بە توڕەبونی عبداللە سەلوم دەکا و پێشبینی دەکا و دەڵێ: ((... کە سەیرم

[توسم] پاکیزە ڕەفیق حلمی، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە، ل30- 31.

[لهتوسم] سەرچاوەی پێشو، ل109.

کرد ناوچەوانی گرژ کرد هەندێك ڕاوەستا، من لە دڵی خۆما وتم ئێستە یەکێك لە حەرەسەکان بانگ ئەکا بمگرێ و بمبەنە حەبسخانە و خوا ئەزانێ چیم لێ ئەکەن...))[(تیمە)].

لەشوێنێکی تردا پێشبینی خۆی و باوکی یەکدەگرێ و ڕوداوەکە ڕودەدا، کە لە ڕێکەوتی 25/حوزەیران/1960 پاکیزە لەگەڵ مەی و باوکی مەی دەچێتەوە واشنتۆن، باوکی لە فرۆکەخانە دەستی لە ملی دەکا و دەڵێ ئەمجارە ئیتر نامبینییەوە، پاکیزەش زۆر دڵتەنگ دەبێ، بەڵام سەفەردەکا... لە مانگی ئابی هەمان ساڵدا پاکیزە خەون بە باوکییەوە دەبینێ و بە لێکدانەوەی خەونەکە پێشبینی ڕودانی ڕوداوێك دەکا، تەلەفۆن بۆ بەغدا دەکا و دواتر دەگەڕێتەوە بەغدا، لەوێدا دەزانی کە باوکی ئەمری خودای کردوە[(بی‌تیمە)].

2ـ کات لە ڕوی خێرایی و سستییەوە:

أـ خێراکردنی کات: لە گێڕانەوەی ڕوداوەکانی ژیانی (پاکیزە)دا نوسەر پێویستی بە تەکنیکی خێراکردنی کات دەبێ، لەبەرئەوەی تەواوی ماوەی ڕودانی ڕوداوەکانی ژیانێکی 76ساڵی بە هەمو وردەکارییەکانەوە ناکرێ لە کتێبێکی (267) لاپەڕەییدا بەرجەستە ببێ. بۆیە نوسەر پەنای بردووەتە بەر تەکنیکی خێراکردنی کات بە هەردو جۆرەکەیەوە، لە خوارەوە نمونە بۆ هەریەکەیان بەجیا دەخرێنەڕو:

1ـ کورتکردنەوە (التلخیص)

پاکیزە هەر لە لاپەڕەی یەکەمی ژیاننامەکەیدا ژیانی خۆی لەسەر بنچینەی کات و شوێن دابەشکردوە بۆ چواربەش، بۆنمونە کاتێ سەیری بەشی چوارەم دەکەین، ماوەی 42 ساڵی تەمەنی لە 60 لاپەڕەدا گێڕاوەتەوە، ئەمەش خۆی لە خۆیدا ئاماژەیە بۆ بون و بەکارهێنانی ئەم تەکنیکە، چونکە هەروەکو وتمان لەم تەکنیکەدا کاتێکی زۆر بە دەربڕینێکی کەم دەخرێتەڕوو.

بۆنمونە:

1ـ ((... باوکت شێخ مەحمود ناردبوی بۆ ناو کوردەکانی ئێران و روسیا و تورکیا ساڵ و نیوێکی پێ چو، کە هاتەوە تۆ پێت گرتبو)).

2ـ ((... زۆر هیلاك بوین... لە ڕێگە شەوقی توشی زگ چون بوە... دایکم دوو سێ جار ڕشایەوە... بە شەش حەوت سەعات ئینجا گەیشتینە کەرکوك)).

3ـ ((... ساڵەکانی بەینی 1930 و 1940 زۆر گرنگ و پڕ بزوتنەوە بوو لە کوردستانی عێراقدا بەتایبەتی بۆشاری سلێمانی وباوکم ...کە لەبزوتنەوەی ڕۆژی ڕەش شەشی ئەیلولەوە دەستی پێکرد)).

[(تیمە)] پاکیزە ڕەفیق حلمی، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە، ل245.

[(تیمە)] سەرچاوەی پێشو، ل222.

4ـ ((هەر لەو ساڵەدا من پلەی یاریدەدەری پرۆفیسۆرم وەرگرت کە پلەیەکی یەك ساڵییە پێش پرۆفیسۆر و دوای ساڵێك ئەم پلەیەشم وەرگرت))[1].

لەلاپەڕەی کۆتایی ژیاننامەکەیدا کاتی زۆر کورتکردووەتەوە و کات زۆر بەخێرای دەڕواو تەکنیکی کورتکردنەوە زۆر بەئاشکرایی دیارە، ساڵانی نێوان1980 ـ 2000 لەلاپەڕەکەیدا دەگێڕێتەوە. شەوی25ـ11ـ1980 شەوقی برای مردوە... لەدوای ماتەم گەڕاوەتەوە عمان تاساڵی1986 لەبەرنەخۆشی ئیستیقالەی داوەو گەڕاوەتەوە بەغدا، دواتر چۆتە زانستگای سەلاحەددین لەهەولێر تا ساڵی 1989، لەساڵی 1990 گەراوەتەوە بەغدا و خانەنیشین کراوە...لەساڵی 1993 لەئەمریکا و لەو ساڵەوە تائێستە خەریك بوە هەتا کۆتای هات لەم ساڵەدا 2000[2].

2ـ لابردن (الحذف)

یەکێکە لەتەکنیکەکانی خێراکردنی کات لەناو دەقی گێرانەوەدا، لە دەقی (کوردو ژیانێکی پڕئەندێشە)دا ئەم تەکنیکە بە هەمو جۆر و بەشەکانیەوە بەرچاو دەکەوێ کە بۆ هەرجۆرێکیان بەجیا نمونەیان بۆ دێنینەوە، لابردن دەبێتە دو جۆر:

أـ لابردنی ڕاگەیەنراو(الحذف المعلن): ئەم تەکنیکە بە دو شێوە خراوەتە ڕو کەئەمانەن:

1ـ لابردنی دیاریکراو(الحذف المحدد)

1 ــ ((...لەیەکەم هەفتەی ژیانیا لەبەرئەوە دەرزیان ئەکرد بە بەرۆکی کۆرپەکەدا شەوەی پێ بترسێنن...حەوت شەو حەوت ڕۆژ بەدیاریەوە دائەنیشتن...)).

2ـ ((... هەتا دو مانگ من بەدیار سێ بریندار کۆلەوارەوە شەوێ تابەیانی ڕۆژم ئەکردەوە بێ نوستن و بێ یەك هەناسە ڕەحەتی)).

3ـ ((...سێ شەو سێ ڕۆژمان پێ چو لەبەحری سپیدا هەتا گەیشتینە بیروت)).

4ــ ((..شەش مانگ بەتەنها دانیشتم لەگەڵ ئەو ڕۆشنبیرانەی داواکران کۆئەبوینەوە و بەرنامەمان ئامادەکرد))[3].

2ـ لابردنی دیارینەکراو(الحذف غیرالمحدد)

1ـ ((...چەند مانگێك لەو خانوەدا ماینەوە تا تەعتیل تەواوبو هاوین بو)).

---

[1] پاکیزە ڕەفیق حلمی، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە، ل 32، 37، 125، 262.

[2] سەرچاوەی پێشو، ل266ـ 267.

[3] پاکیزە ڕەفیق حلمی، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە، ل29، 181، 208، 257.

2- ((...پاش هەزاران ساڵی دەس بەسەری ونائومێدی، لە سەرەوە کوت کوت کراو ئەمجارە درا بەسێ گورگی درندە و خوێن مژ...وهەتا ئێستە کورد بە دەردەوە ئەناڵێ))

3- ((....وەستا عەلیش یەکێك بو لەو تابلۆ پڕ ڕەنگ وئاوازەی ئەو ڕۆژانەم کە دیمەنە ڕەنگینەکەی ساڵانی منداڵیم پڕئەکاتەوە لە سلێمانیدا)).

4- ((...پاش چەند ڕۆژێك ویستم. خۆم بشۆم حەمامێکی گەورەی هەبو داخلی نزیکەی دە کچ بەیەکەوە خۆیان ئەشوشت منیش بۆ یەکەمجار بو لەگەڵ کۆمەڵێ کچی بێگانە بچمە حەمامەوە)).

5- ((نزیکەی یەك مانگ ئێمە لەمینای جەنواماینەوە)) [ترييسم].

ب - لابردنی ڕانەگەیەنراو(الحذف الضمنی):

یەکێکە لەتەکنیکەکانی خێرا کردنی کات، خوێنەر هەست بە لابردنی ماوەکە دەکا بەبێ ئەوەی لەلایەن گێڕەرەوە بەئاشکرایی بخرێتەڕو. لە دەقی (کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە)دا ئەم تەکنیکە بەرچاو دەکەوێ و خوێنەر هەستی پێ دەکا. هەروەك دەڵێ: ((باوکم لە کەرکوك کرا بە موعلم ئەو کەرکوکەی کە ئەوسا شارێکی کورد بو، قوتابییەکانی هەمو کورد بون، خەڵکەکەشی هەمو کوردن، تەنها ژمارەیەکی کەم تورکمان و فەلەن کە لە قەلا دائەنیشتن. لەوێ دەستی کرد بە پەروەردەی قوتابییەکانی و بزواندنی هەستی کوردایەتی)) [يريوسم].

گێڕەڕەوە لێرەدا مەبەستی ئەو ساڵە بووە کە باوکی لە کەرکوك بووەتە مامۆستا، بەلام ئاشکرای نەکردوە تەنها کە دەڵێ (ئەوسا) واتە خوێنەر دەزانێ باس لە ڕابوردو دەکا.

لەپەرەگرافێکی تردا دەڵێ: ((لەو ڕۆژانەدا تازە گرامافۆن پەیدا بوبو لە عیراق، من باوکم لە بەسراوە گرامافۆنێکی بۆ هێنابوم لەگەڵ خۆم بردم بۆ سورداش، کە دونیا گەرم بو لەسەر کەپر ئەنوستین، شەوێ لەسەر کەپرەکە نوستبوین دز هاتبووە سەر ماڵەکەوە گرامافۆنەکەی دزیبوم بەیانی کە هاتمە خوارەوە سەیرم کرد گرامافۆنەکەم نەماوە زۆرم خەفەت خوارد...)) [سميوسم].

پاکیزە باسی ئەو کاتە دەکا کە تازە ئامێری گرامافۆن لە عیراق پەیدابوو، واتە باسی ڕابوردو دەکا و بەئاشکرایی ئاماژە بە ساڵەکە ناکا، بەڵکو خوێنەر بۆخۆی هەست دەکا کە باسی ڕابوردو دەکا.

لەشوێنێکی تردا باسی ئەوە دەکا کە چووەتە ئەمریکا بۆ خوێندن لە پلەی ماستەر لە بەشی ئینگلیزی، بەلام زو بێزار دەبێ و هەلێکی بۆ دەڕەخسێ و دەڵێ: ((خوا بۆی ڕەخساندم کچێکی ئەرمەنیم ناسی وتی ئەچم بۆ زانستگای هارڤەر... منیش وەك گەنجینەیەك بدۆزمەوە وتم دێم لەگەڵت... ئەوە جێگەی

[ترييسم] سەرچاوەی پێشو، ل36، ل68، ل99، ل121، ل190.

[يريوسم] سەرچاوەی پێشو، ل23.

[سميوسم] سەرچاوەی پێشو ، ل33– 34.

منەو پێکەوە چوین بۆ زلنستگای (هارڤەرد) کە لەشاری (کیمبردج)ە نزیك شاری (بوستن)ی بەناو بانگ.. بەشەمەندەفەرەوە لەوێ چوین بۆ لای پرۆفیسۆر مایڤەر سەرۆکی بەشی زمانە سامییەکان))(سمبهیم).

ب ـ کات لە ڕوی سستیییەوە

نوسەر هەڵدەستێ بە سستکردنەوە یان وەستانی کاتی گێڕانەوەی دەق، ئەم تەکنیکە بە پێچەوانەی تەکنیکی خێراکردنی کاتە، لە ڕێگەی دو تەکنیکەوە ئەنجامدەدرێ، کە ئەوانیش جۆرو فۆرمی خۆیان هەیە، کە ئەمانەن:

1ـ دیمەن (المشهد): ئەم تەکنیکە لە دەقی ژیاننامەی (پاکیزە)دا لە سێ شێوەدا دەخرێتەڕو:

أـ دیالۆگی ڕاستەوخۆ: واتە دیالۆگێکە لەنێوان گێڕەرەوە و کەسێك یان چەند کەسێکی تردا. بۆنمونە، دیالۆگی نێوان پاکیزە و دایکی، ئەو ڕۆژەی بۆ دەگێڕێتەوە کە پاکیزە لەدایکبوە باسی ناخۆشی ئەو کاتە دەکا و پاکیزەش هەمو شەوێ داوای لێ دەکا بۆی بگێڕێتەوە پرسیاری لێ دەکا بەم شێوەیە:

ـ پاکیزە: دایە بۆم بگێڕەوە لەسەرەوە چۆن لە ئەشکەوتی سورداش لەدایکبوم؟ دوێنێ خەوم لێ کەوت گوێم لێ نەبوو.

ـ دایکی: ڕۆڵە ئەزانی چیمان بەسەرهات باوکت ڕۆیشتبو بێ سەروشوێن.. تۆ دو مانگ بوی لە سکما بێ پول و پارە بە جێی هێشتین شێخ مەحمود ڕەوانەی کرد بۆ تورکیا بۆ لای مستەفا کەمال.. تا تۆ بوی بە ساڵە وەخت و پێت گرت نەهاتەوە...

ـ پاکیزە: دایە گیان، توخوا باسی بکە... بۆم

ـ دایکی: راوەستە ڕۆڵە با وردە وردە بێتەوە بیرم دەردم زۆر لە دڵدایە !

ـ پاکیزە: دەی دایکە

دایکەش چاوەکانی پڕ ئەبو لە فرمێسك و تك تك بە دەم و چاویا ئەهاتە خوارێ.

ـ دایکی: ڕۆڵە کە باوکت هاتەوە... دڵمان خۆش بو... وامان زانی مردوبو زیندو بۆوە..(لهیهیم).

ب ـ دیالۆگی ناڕاستەوخۆ: لەم جۆرەدا گێڕەرەوە دیالۆگی نێوان دو کەس یان چەند کەسێك دەگێڕێتەوە. بۆنمونە گێڕەرەوە دیالۆگێکی نێوان خاڵی و دایکی و پوری بەم شێوەیە دەگێڕێتەوە:

ـ خاڵە ئاورەحمان وتی: جەمیلە مزگێنیم بەرێ ڕەفیق بەربو

ـ دایکم (جەمیلە): زۆر بە نەرم و نیان و لەسەرخۆ بو.. بەشێنەیی وتی توخوا ((ئۆخەی))

ـ بجێ (پورم) وتی: توخوا کاکم بەربو کەی و کوا بۆ نەهات لەکوێ یە.

(سمبهیم) پاکیزە ڕەفیق حلمی، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە ، ل193.

(لهیهیم) پاکیزە ڕەفیق حلمی، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە ، ل15ـ 16.

ـ خالّە ئاورەحمان وتی: لە مالّی خۆمانە[*].

ج ـ مۆنۆلۆگ: گێڕانەوەیەکی خودییە و کەسایەتییەکە لەبارەی خۆیەوە دەدوێ بەبێ بەشداربونی کەسێکی تر. بۆنمونە پاکیزە دەلّێ: ((... تەنها من بووم لەو پۆلە کچەی لەگەلّما بوون لە خوێندنی سەرەتاییدا.. گەیشتمە پلەی هەرە بالآی خوێندن و لە سێ زانستگای زۆر بەناوبانگی جیهانیدا خوێندم و دکتۆرام وەرگرت و گەیشتمە پلەی پرۆفیسۆر کە بە خەویش بە خەیالّی هاوڕێ کانیشمدا نەهاتووە...))[*].

یان کە دەلّێ: ((... من لەو کەسانە نیم بەشیوەن و گریان و لەخۆدان غەمی خۆم بڕەوێنمەوە، بە دەرون دێمە کولّ و تێك ئەچم یەکسەر دەستم کرد بە ڕشانەوە...))[*].

هەروەها دەلّێ: ((... من لە دلّی خۆما وتم ئێستە یەکێك لە حەرەسەکان بانگ ئەکا بمگرێ و بمبەنە حەبسخانە و خوا ئەزانێ چیم لێ ئەکەن...))[*].

2ـ وەسف:

وەسف یەکێکە لەو تەکنیکانەی کە ڕێڕەوی گێڕانەوەی دەق ڕادەگرێ و سستی دەکاتەوە. لەدەقی ژياننامەی (پاکیزە)دا ئەم جۆرە وەسفانە بەشێوەیەکی ئاشکرا بەرچاو دەکەون:

أـ وەسفی شوێن: پاکیزە کاتێ وەسفی سورداشمان بۆ دەکا وەك نیگار کێشێك وایە کەتابلۆیەکی ڕەنگینمان بۆ بکێشێ، بەشێوەیەکی زۆر جوان و ئەدەبیانە و لە چەند شوێنێکدا وەسفی دەکا و دەلّێ: ((سورداش دێیەکی بچوك بو ئەوسا بەقەد شاخەکەوە لە پەنای شاخێکی بەرزدا خۆی شاردبۆوە، زۆر خۆش بو... یەکەم جار بو ئێمە بچینە سورداش... خانوەکانی بەریز لەقەد شاخەکە دروست کراون یەك لەسەر یەك سەربانی چینێکیان حەوشەی چینێکی ترە ئەت وت شارێکی بەهەشتە لام و هاتۆتە سەر دونیا قەد شاخەکە لەهەر چوار لای خانوەکانەوە هەمووی ڕەزی ترێ و مێوە بو... من ئەوەندە ئەو دیمەنە جوانەم حەز لێ کرد ئێستەش لەبیرم ناچێتەوەو بەحسرەتی ئەو ڕۆژانەم کە لەو جەنەتەدا رام بوارد...))[*].

پاکیزە سورداشی ئەوەندە لەلا خۆشەویست بو بە بەهەشتی وەسف کردوە، بۆیە لە شوێنێکی تردا دەلّێ: ((من سورداشم زۆر لا خۆش بو ئەو چەند جارەی کە ئەچوین لەگەلّ مالّی بابە گەورە... پڕ بو لە باخ و باخات کە هەمووی درەخت میوەی بە لەزەتی کوردستانە... شاخەکەش پڕ بو لە داری گوێز و بەڕو و

---

[*] سەرچاوەی پێشو، ل36.

[*] سەرچاوەی پێشو، ل145ـ 146.

[*] سەرچاوەی پێشو، ل223.

[*] سەرچاوەی پێشو، ل245.

[*] پاکیزە ڕەفیق حلمی، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە، ل32.

چەقاڵە و قەزوان بەهەشتێکی سەر زەمین بۆ خۆی. خەڵقی دێکە مەڕ و ماڵاتێکی زۆریان هەبو بەیانیان ئەکەوتنە بارەباڕی دەنگیان لە گوێ مندا مۆسیقایەکی، بە ئاوازی خۆشیان دروست دەکرد و لە خۆشیا لەگەڵ دەنگە خۆشەکەیانی کە بەدوای شوانەکاندا ئەچون بۆ لەوەڕ من ڕام ئەکردە دەرەوە، دیمەنی ئەو مێگەلە مەڕە لەگەڵ بەرخۆڵە سپی و جوانەکانیان بەدوای دایکەکانەوە تابلۆیەکی نایابی دروست ئەکرد کە قەد لەبیر ناچێ))[*].

ب ـ وەسفی کەسایەتی: ئەم جۆرە لە بەشی ڕەگەزی کەسایەتی بە تێروتەسەلی خراوەتەڕو، بەلام لێرەدا مەبەستمان ئەوەیە کە لەو کاتەی گێرەرەوە وەسفی کەسایەتییەکانمان بۆ دەکا و پێمان دەناسێنێ، ڕێڕەوی گێڕانەوەکە ڕادەگرێ. بۆنمونە کاتێ وەسفی گوزیدەی خوشکی دەکاو دەڵێ: ((... گوزیدەش کە پێی نابوە چوار ساڵی یەشتا هەر پێی نەگرتبو... بەلام زۆر جوان بو قژە زەردەکەی وەك تەلیسمی ئالتون درێژ هاتبوە خوارێ بەسەریا خاو ئەبریسکایەوە چاوەکانی کاڵ .... دەم و لوتی ورد و پێستەکەی سپی و ناسك ئەت وت بێچوە پەریە........))[**].

ج ـ وەسفی خواردن: گێڕەرەوە باسی ئەو خواردنانە دەکا کە تایبەتن بە نەتەوەی کورد. دیارە زۆر شوێن گەڕاوە، بەلام هیچ جێگایەك وەکو نەتەوەی کورد گرنگی بە خواردن نادەن و لە هی زۆر شوێن بەتامترە. ڕێڕەوی گێڕانەوەی ئاسایی ڕادەگرێ و لە لاپەڕە (63 ـ 65)دا وەسفی خواردنە کوردییەکانی وەکو (ترخێنە، کفتە شۆربا، کەباب و گۆشتی برژاو و شلە قاورمە، پەردەپلاو، قبوڵی بەترش) دەکا، هەر خۆشی دەڵێ باسی خواردنی کوردی هەندێ دوریخستمەوە لە قسەکانم. بۆنمونە بەم شێوەیە وەسفی کفتە شۆربا دەکا:

((... کفتە کە لە وردە برنج ئەکرێ کە لەگەڵ گۆشتی سوری بێ چەوری برنجەکە ئەکوترێ یا ئەشێلرێ جوان تا پیز ئەداتەوە ئینجا قیمە و پیاز و کەرەوز و کاکڵە گوێزی بۆ سور ئەکرێتەوە لەگەڵ دارچینی و مێخەك و زیرەی کوتراو و برنجە شێلراوەکە خڕ هەڵ ئەدرێ و لە ناوەراستا چاڵ ئەکرێ و پڕ ئەکرێ لەو قیمە بۆن خۆشە... شۆربایەکەش پیازی بۆ سور ئەکرێتەوە و لەپێشدا هەندێ نۆکی خڕی بۆ ئەکوڵی لەگەڵ هەندێ برنج و ئێسقانی قاورمە تێی ئەکرێ لەگەڵ زەردە چەوە و ئالەت لەسەر ئاگر دائەنرێ تا ئەکوڵێ ئینجا کفتەکەی تێ ئەخرێ ئەویش ئەکوڵێ تاسەر ئەکەوێ و دا ئەگیرێ و تێ ئەکرێ...))[***].

---

[*] سەرچاوەی پێشو ، ل81 ـ 82.

[**] سەرچاوەی پێشو، ل52.

[***] پاکیزە ڕەفیق حلمی، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە ، ل63ـ 64.

بەمجۆرە پاكیزە توانیویەتی ڕەگەزی كات سەركەوتوانە لە دەقی ژیاننامەكەیدا بەكاربێنێ بە پشتبەستن بە هەمو تەكنیك و جۆرەكانیانەوە، بۆ ئەوەی بەرهەمێكی ئەدەبی لە بابەتێكی ڕاستەقینەدا پێشكەشی خوێنەرانی بكا.

شوێن:

نوسەری دەقی (كورد و ژیانێكی پڕ ئەندێشە) گرنگییەكی زۆری بە شوێن داوە، هەر لەلاپەڕەی یەكەمیدا، سالآنی تەمەنی خۆی هەر لەو كاتەی لەدایك بوە تا ئەو كاتەی لە نوسینی ئەم ژیاننامەیە بووەتەوە لەسەر بنەمای كات و شوێن بۆ چوار قۆناغ دابەشكردوە وەك دیارە شوێنێكی زۆر گەڕاوە لەناوەوە و لە دەرەوەی عێڕاقدا، سەرەتا بەهۆی ئەوەی كە باوكی مامۆستا بووە و لەهەمان كاتدا وەكو كوردێك هەردەم لە هەوڵی خەباتی سیاسیدا بووە و حكومەت و ناحەزانی نەیان هێشتوە بۆ ماوەی ساڵێك لە هیچ شوێنێكدا بمێنێتەوە. دواتریش بەهۆی خوێندن و تەواوكردنی پلە بەرزەكانی خوێندن چووەتە شارەكانی تر و ولآتانی دەرەوەی عێراق، بۆ خستنەڕوی جۆرەكانی ڕەگەزی شوێن لەم ژیاننامەیەدا دەبێ دوبارەبونەوەی نمونەكانی لەبەرچاوبگرین كە لە هێنانەوەی نمونە بۆ ڕەگەزەكانی تر بەكارهاتون، چونكە شوێن ملكەچ و پێویستی كاتە و بەیەكەوە دەردەكەون. بەم شێوەی خوارەوە جۆرەكانی شوێن بەنمونەوە دەخەینەڕوو:

شوێنی نیشتەجێبون، ئەویش دەبێتە دوو لق:

1ـ شوێنی نیشتەجێبونی هەمیشەیی:

شوێنی نیشتەجێبونی هەمیشەیی لای پاكیزە شاری سلێمانی بووە، لەسەرەتای تەمەنی لەوێ ژیاوە و تیایدا هەستی بە ئارامی و دڵخۆشی كردوە و كاریگەری لەسەر دڵ و دەرونی بەجێ هێشتوە. لە سلێمانی چەند خانویان بە كرێ گرتوە و تیای ژیاون، بەلآم لەساڵی 1936دا دایكی بیر لە خانو كردن دەكاتەوە و خشڵی خۆی و بجێ و پاكیزە دەفرۆشێ و كەرەستەی دروستكردنی خانوی پێدەكرێ و دوای گەڕانەوەی ڕەفیق حلمی لە پشوی هاویندا دەست دەكا بە خانو دروستكردن. گێڕەرەوە بەم شێوەیە وەسفی خانوەكەیان دەكا: ((... خانوەكە بەگوێرەی ئەو ڕۆژانە زۆر خۆش بو.. دوو بەر بو بەری سەرەوەی كە بە دوو قاڵدرمە بۆی سەرئەكەوتین هەیوانێكی گەورە بو بەرامبەر گوێژە و گڵە زەردە، لە هەیوانەكەوە دوو ژوری گەورەی خۆش و فەراح یەكی پەنجەرەیەكی گەورەی بەرزی تیابو لەسەر هەیوانەكە.. یەكێكیان كەلەگی بو.. لەسەر جادەكە بو كە ئەچوین بۆ مەیدان و بەردەركی سەرا دوو پەنجەرەش لەسەر جادەكە كرد بۆ ژورەكەی تر پشتەیوان بو... ژورێكی تری گەورە هەبو ناوی عروسی بو.. پێشەكەی كە لەسەر هەیوانەكە بو هەموی جامخانە بو.. ئەو ژورە لە پشتەوە ژورێكی زۆر بچوكی لەسەر بو من كردم بە ژوری

خۆم... لە بەری خوارەوەش لای دەرگا و دالأنەکەوە... ژورێکی گەورەی کرد بۆ دیوەخان لە تەنیشتییەوە ژورێکی بچوکی کرد بۆ نان خواردن، لەو بەریشەوە سەر تەنور و چێشت خانە و حەمام و ئاودەس. ئەو پایزەی گواستمانەوە دایکم دڵی فەرامۆش بو))[()]. دواتر دەڵێ: ((خۆشترین ساڵی مەکتەبی سەرەتاییم ئەو دوو ساڵە بو کە پۆلی پێنج و شەش بوم و لە خانوە تازەکەی خۆماندا ژیاین))[()].

وا دیارە لەو خانوەیاندا دڵیان زۆر خۆش بوە، چونکە ملکی خۆیان بوە و بەدڵی خۆیان دروستیانکردوە.

گێڕەرەوە لەبەرئەوەی باوکی لە شارەکانی تری عێراق مامۆستا بوە، بۆیە زۆربەی ئەو کاتانە لە ماڵی بابەگەورە (باوکی دایکی) نیشتەجێبونە کە هەندێ جار لە سلێمانی بونە و هەندێ جاریش لە سورداش*.

ئەم شوێنانە یەکێکن لە ناوچەکانی کوردستان، پاکیزە لە چەند شوێنێکی دەقەکەیدا کوردستان بە بەهەشتی سەر زەمین دەچوێنێ و وەسفێکی ئەدەبییانەی جوانی و قەشەنگی کوردستان دەکا و بەراوردی دەکا لەگەڵ شوێنە خۆشەکانی تری جیهان کە بینیونی و دەڵێ: ((... بەشاخ و داخ و دارستان و هەردو دۆڵەکانیانەوە بە تاڤگە و روبارەدێرین و کانی و ئاوە بلورێنەکانیەوە بە بەفر و باران و شەستە ڕەهێڵەی زستانی و بەهارانیەوە. بەرەشەبا و خاك و خۆڵە پیرۆزەکەیەوە کە پڕە لە گەوهەر و زێر بەپیت و بەرەکەت و مەروماڵاتیەوە بەجل و بەرگی ڕازاوەوە نازداری ئافرەتی ناسك و نازداریەوە بە قەد و بالأی گەنج و لاوە شۆخەکانی پاڵەوانی شاخانیەوە. بە هەموو دەنکە لمێك، بە هەموو گەلا دارێك، بە هەموو گوڵ و گوڵزارێك بەهەموو کەو و قومری و مار و مێرویەك، بە هەموو گیان لە بەرێکیەوە، بە هەموو لوتکە شاخێك و دەش و دۆڵێکەوە خۆشەویستە و نازدارە، کە وێنەی ئەو بەهەشتەی سەر زەمینەم نەدیوەتەوە تا ئێستا لەگەڵ ئەوەی کە زۆر گەڕاوم و شوێنی خۆشم دیوە و وێنەی کوردستانم نەدیوە))[()].

لەکاتی خوێندنەوەی ئەم پەرەگرافەی سەرەوە تێبینی ئەوە دەکرێ کە شێوەی داڕشتنێکی ئەدەبیانەی وەرگرتوە وەکو نیگارکێشێك وێنەی کوردستانی کێشاوە و پڕە لە ئیقاعی مۆسیقی لە وشەکانی (دۆڵەکانییەوە، بلورێنەکانیەوە، بەهارانیەوە، ...) لەگەڵ ئەوەشدا پاکیزە هەست و گیانی نەتەوایەتی و خۆشەویستی خاکی کوردستانی لەلا پیرۆز بووە، بۆیە هەر شەیدای ئەو ڕۆژانەیە کە لە کوردستان بەسەری بردوون.

2ـ شوێنی نیشتەجێبونی کاتی:

[()] پاکیزە ڕەفیق حلمی، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە، ل72.

[()] سەرچاوەی پێشو، ل74.

* لە ڕەگەزی کاتدا کاتێ وەسفی شوێن کراوە، وەسفی سورداش بە تێروتەسەلی ڕونکراوەتەوە.

[()] پاکیزە ڕەفیق حلمی، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە، ل106.

له دەقی ژیاننامەی (پاکیزە)دا هەندێ شوێن هەن کە بەشێوەیەکی کاتی و بۆ ماوەیەکی کورت تیای ژیاوە، لەوانەیە لە هەندێکیاندا ماوەیەکی زیاتریش بێ، بەڵام هەستی بە ئارامی و هۆگری نەکردوە لەو شوێنانە و هەر بەهیوای گەڕانەوە بووە بۆ زێدی خۆی. گێڕەرەوە زۆربەی ماوەی تەمەنی لە غەریبی و دورە وڵاتی و دەربەدەری شارەکانی تری ناوەوە و دەرەوەی عێراق بەسەر بردوە بەهۆی ئەوەی باوکی مامۆستا بووە یان بەهۆی خوێندنی خۆی بووە. لەم دەقەدا بەم شێوەیە شارەکان دەخرێنەڕوو:

شارەکانی ناوەوەی عێراق:

پاکیزە هەر لە منداڵییەوە چەند شارێکی تری بینیوە، هەروەك لەم دەقەدا ئاماژەی پێکراوە وەك شارەکانی (عمارە، کەرکوك، موسڵ، هەولێر، بەعقوبە، بەغدا)یە، بۆماوەی ساڵێك یان دو ساڵ لەو شوێنانە بووە و کاتەکانی تریش زۆربەی لە سلێمانی بووە، واتە بە بەردەوامی ماڵیان گواستووەتەوە لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێکی تر و جێگیر نەبوون، لە هەندێکیان هەستیان بە دڵتەنگی و ناخۆشی کردوە، هەروەك لە ساڵی 1926دا باوکی پاکیزە لەبەر بیروباوەڕی کوردایەتی بۆ ماوەی ساڵێك بۆ (عمارە) نەفی کراوە و لەگەڵ هەمو ئەندامانی خێزانی چووەتە ئەوێ، شوێنێکی زۆر ناخۆش بووە بەلایانەوە، کە لە کوردستان بچێتە عەرەبستان. هەروەك دەگێڕێتەوە و دەڵێ: ((...دایکم و بجێ لە عمارە فێری جگەرە کێشان بوون... خەم و خەفەتی خۆیان پێ سارێژ دەکرد لە دوری وڵات و کەس و کار و تەنیایی و ئاوارەیی و دڵی بریندار و پڕ لە ئازار، باوکیشم پەست و بێ ئارام و نائومێد...))[1]. بۆ ساڵی خوێندنی 1927 ـ 1928 باوکی دەگوازرێتەوە کەرکوك و دێنەوە کەرکوك، بەمەش دایکی و بجێ دڵیان خۆش بووە، کە هاتونەتەوە شارێکی کوردستان و زۆربەی خەڵکەکە بە کوردی دەدوێن. ساڵی دواتر چونەتەوە سلێمانی و ساڵی دواتریش باوکی گوازراوەتەوە ناسریە و بەتەنیا چوە، ئەوانیش چونەتە ماڵی بابە گەورە و لە ساڵی خوێندنی 1930 ـ 1931 هەموویان هاتونە هەولێر، بۆ ماوەی ساڵێك گەڕاونەتەوە سلێمانی و لەساڵی 1933 ـ 1935 چونەتە شاری موسڵ. بەم شێوەیە هەردەم ماڵیان لە گواستنەوە بووە تا لە هاوینی 1937دا چونەتە بەغدا لەوێ قۆناغی ناوەندی تەواو کردوە، دواتر بۆ خوێندنی (دار المعلمات الابتدائية) لە بەغدا لە بەشی ناو خۆیی ژیاوە، بە شوێنێکی زۆر ناخۆشی وەسف دەکا و دەڵێ: ((... بەڕاستی خۆم وەك کەوێکی دیل لە قەفەزدا دی و زۆر دلگیر و پەست بووم))[2]. چونکە بۆ یەکەم جاریەتی کە لە ماڵەوە دورکەوێتەوە و هەستی بە غەریبی کردوە و هەروەها بۆ یەکەمجاریش بووە لە ژیانیدا شەوێك لەگەڵ کۆمەڵە کچێکی عەرەب کە لە هەمو شتێکدا جیاواز بووە لەگەڵیان بەسەر بەرێ. بەشی ناوخۆیی شوێنێکە بۆ ماوەیەکی کاتی

---

[1] پاکیزە ڕەفیق حلمی، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە ، ل25.

[2] سەرچاوەی پێشو، ل119

قوتابیان تیای نیشتەجێ دەبن و لەگەڵ جۆرەها مرۆڤی باش و خراپ یەکتر دەناسن، بۆیە ئەم جۆرە شوێنە وەك تاقیکردنەوەیەکە بۆ مرۆڤ کە تیایدا ئاگاداری خۆی بێ و کەسایەتی خۆی بپارێزێ.

ولاّتانی دەرەوە عیراق:

حەزوئارەزوی تەواوکردنی خوێندنی بالاّ و نەبونی کۆلێژ و کادری پێویست لەناو ولاّتدا، بووەتە هۆی ئەوەی گێڕەرەوە ناچاربێ ڕوو لە ولاّتانی دەرەوە بکا و درێژە بە خوێندنی بدا. لە ژیاننامەکەیدا ئاماژەی بە سێ ولاّت کردوە کە لێی خوێندوە ئەوانیش (ئەمریکا و بەریتانیا و میسر)ە. لە کاتی ئەم سەفەرانەی لە ڕێگادا بە چەند ولاّتێکی تر دا تێپەڕیوە و بۆ ماوەیەکی کاتی لە ئوتێل دابەزیوە. هەروەك لە کاتی چونە ئەمریکادا سەرەتا بە ئوتومبێل لەگەڵ شرکەی (نیرن) چووەتە بەیروت، بۆ ماوەی دو ڕۆژ دەمێنێتەوە، دواتریش بە پاپۆڕ بۆ ماوەی زیاتر لە مانگێك گەیشتووەتە ئەمریکا و چەند ولاّتێکی وەکو (ئیتاڵیا و ئیسپانیا و پورتوگال)ی لە ڕێگەدا بینیوە. بۆ یەکەمجارە سەفەرێکی وا دورودرێژ بە ناو ئاودا بکا، بە تاقیکردنەوەیەکی زۆر سەیر و ترسناکی دادەنێ. بەم شێوەیە وەسفی گەشتەکەی دەکا: ((لەدوای بەرشلۆنە چوین بۆ جبل طارق و لەوێ پەڕینەوە چوینە محیطی ئەتڵەسی کە ئەویشم نەدیبو و لە وێدا بەڕاستی زەندەقم چو، قوڵ و بێ بن لە قوڵیدا ، ئاوەکە ئێواران ڕەش دائەگەڕێ و پاپۆڕەکە وەك پەپولە بەسەریەوە ئەوی لە هەموی سەیرتر ئەوەیە محیطی بێ سنور و بێ بن پڕە لە (حوت) کە ئەویش شتێکی عەجایبە... لە سەرەتادا زۆر لێی دەترسام بەلاّ م لە دواییدا کە لە ڕەوشتی هێمنی و بێ زیانی گەیشتم حەزم ئەکرد سەیری بکەم...))[نیسەم].

سەفەرکردنی (پاکیزە) بۆ دەرەوەی ولاّت دوای تەواوکردنی خوێندنی بالاّ، هەندێ جار بە ناچاری لەبەر نالەباری و نەبونی ئەمن و ئاسایشی ولاّت و نەسوڕانی گوزەرانی ژیان لەلایەنی ئابورییەوە بوە. هەروەك خۆی دەڵێ: ((من لە هاوینی 1936دا کە میهرای کچم شەش مانگ بو بە ناچاری چومەوە بۆ لەندەن... لەبەر حاڵ و ئەحواڵی نالەباری لە عێراقدا و مەترسییەکی زۆر کە هیچ ئەمن و ئاساییش نەمابو لە عێراقدا و لەبەر دەس کورتی خۆم کە معاشەکەم هیچ بەشی نەئەکردم و ناچار ئەبوم پەنا بەرمە بەر دایکم بۆ یارمەتی...))[بۆسەم]. هەروەها باسی ساڵی 1990 دەکا لەو کاتەی لە زانستگا خانەنشین کراوە دەڵێ: ((... دورکەوتمەوە لە زانستگا بەتایبەتی شەڕی عیراق و ئەمریکا هەڵگیرسا و بەمەینەتی ئەو شەڕەوە خەریك بوین. لەساڵی 1993 لە ئەمریکا و لەو ساڵەوە تا ئێستە خەریك بووم هەتا کۆتایی هات لەم ساڵەدا 2000))[تۆسەم]. مەبەستی نوسینی ئەم دەقەیە کەوا لە هەندەران نوسیویەتی.

[سسەم] پاکیزە ڕەفیق حلمی، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە، ل191 ـ 192.

[برسەم] سەرچاوەی پێشو، ل232.

[ترسەم] سەرچاوەی پێشو، ل266 ـ 267.

جگە لەم ولاّتانەش لە (ئەڵمانیا و ئوردن) ژیاوە وەکو مامۆستای میوان وانەی زمانەوانی لە چەند زانستگایەکدا وتووەتەوە. هەروەك دەڵێ: ((... سەرەرای ئەوە قوماربازی مامۆستاکانی من دامەزراندن لە بەشی کوردیدا و نالەباری حاڵ و ئەحواڵی کۆڕی زانیاری و بەشێوەیەکی گشتی حاڵی کورد بێزاری کردبوم و ئەم ویست لە هەمو عیراق ڕاکەم و سەرم رەحەت کەم. دواى ساڵێك تەفەرغی علمیم کرد و کاغەزم بۆ دکتۆر عبدالعزیز الدوری نوسی کە ئەوسا لە عەمان لە زانستگای ئەردەنی مامۆستای مێژوی ئیسلام بو... داوای کرد بچم بۆ عەمان بە مامۆستای میوان و زمانەوانی نوێ بلێمەوە...))[*].

هەروەك ئاشکرایە کەوا پاکیزە زۆربەی تەمەنی لە دورە وڵاتی و ناخۆشی و دەردەسەریدا بەسەربردووە.

شوێنی گوازراوە(أماكن الانتقال)، ئەویش دەبێتە دو جۆر:

1ـ شوێنی گوزاراوەی گشتی (أماكن الانتقال العامة)

کاتێ نوسەر وەسفی کارەساتی 6 ئەیلولی 1930 دەکا کە باوکی لەگەڵ چەند پیاوێکی تر چووەتە دەرەوە، زۆری پێ نەچوە حەمەی پیاویان لە بازاڕ بە پەشۆکاوی دێتەوە... بجێ لەبەر قاپی سەیری خەڵك دەکا ڕائەکەن و لەبەر دەرکی سەراوە دێنەوە، ماڵیان لەبەر دەرکی سەرا دور بو هەستیان بەتەقە و هۆڕنەکردوە، خەڵکەکەش بەدەم ڕاکردنەوە ئەیان وت ئەی هاوار سلێمانی وێران بوو قڕی تێ کەوت کەس نەما، ئەوانیش هەر لە چاوەڕێی باوکی پاکیزەدا دەبن و دایکی زۆر شپرزە دەبێ، دواى ماوەیەك کۆڵانەکان کش و مات بون و کەس بە دەرەوە نامێنێ[*].

هەروەها لەو کاتەی باوکی گواستراوەتەوە بۆ هەولێر، وەسفی ئەو ڕێگایەی نێوان سلێمانی و کەرکوك دەکا، کە سەفەرەکەیان لە وەرزی هاویندا کردوە و ڕێگاکەش زۆر ناخۆش بوە و دەڵێ: ((... هاوین بو مانگی ئاب دونیا زۆر گەرم بو دایکیشم زۆر تێك ئەچو لە بۆنی بەنزین... ریگاکەش زۆر سەخت و نارێك بو جادە وەك ئێستا ساف نەکرابو.. ئوتومبێلەکەش زۆر نارەحەت بو وەك هی ئێستا بە ئاسانی نەئەڕۆیشت.. زۆر هیلاك بوین هەتا گەیشتینە کەرکوك))[*].

لەم دو پەرەگرافەی سەرەوەدا گێڕەرەوە ئاماژەی بەچەند شوێنێکی گوازراوەی گشتی کردوە و ناوی هێناون وەك (بازار، بەردەرکی سەرا، کۆڵان، ڕێگا، جادە) ئەمانە شوێنی گشتین و هەمو خەڵك بۆی هەیە پێیدا تێبپەڕێ و بە بەردەوامی جولە و هاتو چۆی کەسایەتییەکانی تێدا دەردەکەوێ.

2ـ شوێنی گوازراوەی تایبەتی (أماكن الانتقال الخاصة)

---

[*] سەرچاوەی پێشو، ل263 ـ 264.

[*] پاکیزە ڕەفیق حلمی، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە، ل30 ـ 31.

[*] سەرچاوەی پێشو، ل37.

جۆری دووەمی شوێنی گوازراوەیە و بریتییە لەو جۆرە شوێنانەی کە تایبەتن بە کەسێك یان کۆمەڵە کەسانێك. پاکیزە لە ژیاننامەکەیدا چەند شوێنێکی ئەم جۆرەی بەکارهێناوە. بۆنمونە کاتێ وەسفی حەمامی قشلە دەکا، کەوا پاك و تەمیزترین و گەورەترین حەمامی سلێمانی بووە لەو کاتەی دایکی گوزیدەی بووە، خزمەکانی پێش ئەوەی چلەی بچێ بردویانە ئەو حەمامە و بەم جۆرە وەسفی دەکا: ((... لە دەرگاوە کە ئەچوینە ژورەوە ژورێکی گەورەبو هەر چوار ئەترافی سەکۆی بەرد بو خەڵکەکە ئەچون جێگەیان بۆ خۆیان ئەگرت هەر خێزانەی سەکۆیەکی جل و بەرگی خۆیان لێ دائەنا.. خۆیان لەوێ روت ئەکردەوە و پەشتەماڵیان ئەگرت بە خۆیانەوە ئەچونە ژورە گەرمەکەی ناوەوە... ناو حەمامەکە لە ژوری ژورەوە کە ژنان خۆیان تیا ئەشوشت ئەرزەکەی هەموی مەرمەر بو.. حەوزی ئاوەکانی لە دەوری ژورەکە هەمو لە چیمەنتۆ دروست کرابون وە بەلوعەی ئاوی گەرم وساردی تیابو.....ناو ژورەکە پڕ بو لە هەڵمی گەرم چاو چاوی نەئەدی ...))[لهسم]. حەمامی ئافرەتان تایبەت بووە بە ئافرەت و شوێنێکی تایبەت بووە. نوسەر وەسفێکی وردی پێکهاتەی ناو حەمام و هەڵسوکەوتی کەسەکان دەکا.

نوسەر لەو کاتەی سەفەری کردوە بۆ ئەمریکا لەناو پاپۆڕی سەفەرکردنەکەیدا، ژورێکی تایبەتی خۆی هەبوە و بەم شێوەیە وەسفی دەکا ((... ژورێکی خنجیلانە، قەریوڵە و کورسی و مێزێکی بچکۆڵە هەموی بەئەرزی ژورەکەوە کوترا بو نە ئەجولا.. زەنگێکیش بەدیوارەکەوەلای سەری قەریوڵەکە بۆ ئەوەی بانگی یاریدەدەر بکەم لەکاتی پێ ویستیا))[شسم].

پاکیزە لەو سەفەرەیدا زیاتر لەمانگێکی پێچوە، چونکە پاپۆڕەکەیان لەئیش دەکەوێ تا چاکی دەکەنەوە پاکیزە شوێنی نیشتەجێ بون و حەسانەوەی دەبێتەئەو ژورەی ناو پاپۆڕ کە تەنیا تایبەت بوە بەخۆی.

گێڕەرەوە لەو کاتەی کە هێشتا نەچوە بۆقوتابخانە بە پێنج ساڵی ماڵەوەیان دەینێرنە حوجرەی مەلا ئامینە بۆ فێربونی قورئان، هەر لەیەکەم ڕۆژەوە ئەو شوێنەی بەدڵ نەبوە و مەلا ئامینەی خۆشنەویستوە، وەسفی دەکا و دەڵێ((... مەلا ئامینەش...زۆر ناشیرین و ئێسك قورس بو هەر لەیەکەم ڕۆژەوە حەزم لەچارەی نەدەکرد... حوجرەکەش لەژێرخانێکی قوڕی تاریك و ڕتوبەت....))[بشسم]. هەروەك ئاشکرایە کە حوجرە شوێنێك بووە تایبەت بووە بە خوێندنی قورئان، بەڵام پاکیزە تیایدا هەستی بەهۆگری وئارامی نەکردوە و پاش ماوەیەك وازی لێدێنێ و ناچێتەوەحوجرە.

هەروەها لەکاتی چونە قوتابخانەیدا سەرەتای خوێندنی لەسلێمانیدا بەکوردی بووە، بەڵام دواتر کە باوکی گوێزراوەتەوە هەولێر، چۆتە قوتابخانەوە و مامۆستاکان دەرسیان بەعەرەبی داوەتەوە و

[لهسم] پاکیزە ڕەفیق حلمی، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە ، ل42 ـ 43.

[سم] سەرچاوەی پێشو، ل0189

[سم] سەرچاوەی پێشو، ل17.

قسەکردنیان لەگەڵ قوتابیان بە عەرەبی بووە، ئەمە هەڵوێستێکی ناخۆشی لەلا دروست کردبو بەرامبەر بەقوتابخانە بۆیە دەڵی: ((ئەوساڵەی مەکتەب لەلای من حەپس خانە بو. زۆر ناخۆش بو...))[تشسم]. لێرەدا تێبینی شتێکی تر دەکرێ کەئەویش بزوانی هەستی نەتەوایەتی پاکیزەیە و هەر لەمناڵیەوە کەسێکی کورد پەروەربوە و زمانی کوردی خۆشویستوە.

بەم شێوەیە گێڕەرەوە توانیویەتی لەناو دەقەکەیدا هەمو جۆرەکانی شوێن بەشێوەیەکی ڕێك وپێك بەکاربێنێت.

[تيسم] پاکیزە ڕەفیق حلمی، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە، ل39.

ئەنجام

1ـ ژياننامەی خودی لە ئەدەبی كورديدا، تاڕادەيەك بە درەنگی وەكو هونەرێكی ئەدەبی ناسراوە و زياتر باسی لايەنی سياسی تێدايە، نەك لايەنی دەرونی و كۆمەڵايەتی، چونكە كۆمەڵگای كوردی سروشتێكی خێڵەكی هەيە و سانسۆر و دابونەريتی كۆمەڵگاكە رێگە لە نوسەرانی دەگرێ گوزارشت لە ناخی خۆيان بكەن، كە زياتر رِوداوە مێژووييەكانيان تۆماركردوە و لايەنی نەتەوەيی بەسەرياندا زاڵە.

2ـ هونەری ژياننامەی خودی خاوەن تايبەتمەندی و پرەنسيپی خۆيەتی و لە جۆرەكانی تری ئەدەبی جيای دەكاتەوە، بەڵام ناتوانرێ بەشێوەيەكی زۆر ورد دەستنشان بكرێن، چونكە هونەرێكی خودييە و پەيوەندی بە خود و ناخی مرۆڤەوە هەيە و هەر نوسەرێك بە شێوازی تايبەتی خۆی، چيرۆكی ژيانی رابوردووی دەگێرێتەوە.

3ـ تا ئێستا پاكيزە رەفيق حلمی يەكەم ئافرەتی كوردە ژياننامەی خۆی نوسيوەتەوە.

4ـ تێكەڵكردنی ڕوداوی مێژويی بە ڕوداوی تايبەتی ژيانيان خاڵی سەرەكی لێكچونی نێوان هەردوو دەقەكەيە.

5ـ مەسعود محەمەد لە ژياننامەكەيدا زياتر گرنگی بە لايەنی هونەری دەقەكەيداوە و بە زمانێكی ئەدەبيانە و درێژدادڕتر لە پاكيزە دايڕشتوە، كەچی دەقەكەی پاكيزە چڕ و پڕترە و كەمتر شێوازی ئەدەبيانەی وەرگرتووە.

6ـ پاكيزە لە نوسينەوەی ژياننامەی خۆيدا كۆمەڵێ لايەنی شاراوە و نهێنی خودی تايبەتی خۆی بە شێوەيەكی بوێرانە دەربڕيوە، بەڵام لە ژياننامەی مەسعود محەمەد دا زياتر لايەنی بابەتی و سەردەم و ژينگە و گۆڕانكارييە سياسی و ئابوری و كۆمەڵايەتييەكانی سەردەمەكەی خۆی بە شێوەيەكی فراوانتر خستۆتەڕوو.

بیبلۆگرافیای سەرچاوەکان

أ ـ سەرچاوە کوردییەکان:

1 ـ کتێبەکان:

1ـ ئەحمەد خواجە، چیم دی، ب1، بەش1، چاپخانەی شەفەق، بەغدا، 1968.

2ـ پاکیزە ڕەفیق حلمی (د)، کورد و ژیانێکی پڕ ئەندێشە، چ1، چاپخانەی ڕۆشنبیری، هەولێر، 2000.

3ـ رۆبێرت دیاینی، ڕێبازەکانی ڕەخنەی ئەدەبی، و: عەتا قەرەداغی، دەزگای سەردەم، کتێبی گیرفانی، ؟ .

4ـ ژان ژاك رۆسۆ، دانپێدانانەکان، و: هەژار جوانڕۆیی، چ1، چاپخانەی گەنج، سلێمانی، 2007.

5ـ سابیر ڕەشید، رۆمانی کوردی ـ خوێندنەوە و پرسیار، بەش1، دەزگای چاپ و بلاّوکردنەوەی ئاراس، هەولێر، 2007.

6ـ شوکریە ڕەسولّ (د)، ئەدەبی کوردی و هونەرەکانی ئەدەب، مطابع تعلیم العالی، هەولێر، ؟ .

7ـ شوکریە ڕەسولّ (د)، یادی ئازیزان، چاپخانەی وەزارەتی کشتوکالّ، هەولێر، 2009.

8ـ عەرەبی شەمۆ، رۆمانی شڤانی کورد، گۆرینی لە پیتی لاتینییەوە و نوسینی پێشەکی و فەرهەنگ: موحسین ئەحمەد عومەر، چ1، دەزگای چاپ و بلاّوکردنەوەی ئاراس، هەولێر، 2006.

9ـ کۆمەلّێك نوسەری بیانی، تیۆری رۆمان، وەرگێرانی لە فارسیەوە: محەمەد کەریم، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی، 2003.

10ـ مارف خەزنەدار (د)، مێژووی ئەدەبی کوردی، ب1، چ1، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر، 2001.

11ـ محەمەد شوکری، نانی رووت ـ سەرگوزشتەی حالّ، و: نەجاتی عەبدوللاّ، چ1، ب1، چاپخانەی رەنج، 2007.

12ـ مەسعود محەمەد، حەمەغای گەورە، بەغدا، 1986. (ئینتەرنێت) www.pertuk.com

13ـ ـــــــــ، گەشتی ژیانم، چ1، ستوکهولم، 1992.

14ـ نەجم خالید نەجمەدین ئەلّوەنی (د)، بینای کات لە سیّ نموونەی رۆمانی کوردی دا، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی، 2004.

15- هەژار، چێشتی مجێور، چ3، ناوەندی چاپ و بڵاوکردنەوەی کتێبی میهرەگان، 2009.
16- هیمداد حسین بکر، ڕۆڵی گۆڤاری هیوا لە پێشخستنی هونەرەکانی ئەدەبی کوردیدا، چ1، چاپخانەی زانکۆی سەلاحەدین، هەولێر، 1998.
17- هێمن، دیوانی هێمن 1921 ـ 1986، هەولێر، 2003.
18- وەفایی (بیرەوەری)، تحفة المریدین، گردکۆی: مامۆستا قازی محمد خزر، و: محمد حمه باقی، چ1، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، هەولێر، 1999.
19- ؟ ، لە سایکۆلۆژیای مرۆڤدا، و: سابیر بۆکانی، چ1، چاپخانەی ڕەنج، سلێمانی، 2006.

2 ـ گۆڤارەکان:

20- تەها ئەحمەد ڕەسول، ڕۆمان و هەڵوێستی مرۆڤایەتی و کێشەی سەردەم، گ (ڕامان)، ژ(13)، 5 تەموزی 1997.
21- سەمەد ئەحمەد، هونەری یاداشت نوسین، گ (ڕامان)، ژ (125)، 5 ـ 10 ـ 2007.
22- عبدالله سەراج، بەرەو ئاستانەی ڕۆمانی نوێ، گ (ڕامان)، ژ (54)، 5 ـ 12 ـ 2000.
23- موحسین ئەحمەد عومەر، ئەدەب و بایۆگرافی، گ (ڕامان)، ژ (112)، 5 ـ 9 ـ 2006.
24- ؟ ، ڕۆڤار، ژ (45)، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی، 15 ـ 4 ـ 2007.

3 ـ نامەی ئەکادیمی (ماستەر و دکتۆرا):

25- تانیا ئەسعەد محەمەد ساڵح، بینای شوێن لە دوو نمونەی ڕۆمانی کوردیدا، نامەی دکتۆرا، کۆلیجی زمان، زانکۆی سەلاحەدین، هەولێر، 2006.
26- شعبان شعبان احمد، شێوازی شیعری جزیری، نامەی ماستەر، زانکۆی سەلاحەدین، هەولێر، 2002.
27- گولستان بدل محمد حسن، ژیننامە خوەی وەکو جۆرەکێ ئەدەبی (نورەدین زازا)وەك نموونە، نامەی ماستەر، زانکۆی دهۆك، 2009.
28- هەڵمەت بایز ڕەسول، ڕەهەندی دەرونی لە چیرۆکەکانی شێرزاد حەسەندا، نامەی ماستەر، زانکۆی بەغدا (کۆلیژی پەروەردە/ ابن رشد)، بەغدا، 2006.

4 ـ فەرهەنگ:

29- ڕزگار کەریم، فەرهەنگی دەریا (عەرەبی ـ کوردی) بەشی یەکەم لەسەرەتای (هەمزە)وە تاکۆتایی (غەین)، چ2، چاپخانەی مەهارەت، 2007.

5 ـ چاوپێکەوتن:

30ـ چاوپێکەوتن لەگەڵ خاتو یەسنا شێرکۆعمر، کچی نەجاتی خوشکی پاکیزە رەفیق حلمی لە رێکەوتی 12/ 2/2010.

ب ـ سەرچاوە عەرەبییەکان:

1ـ کتێبەکان:

31ـ احسان عباس (د)، فن السيرة، ط1، دار الثقافة للنشر و التوزيع، بيروت، لبنان، 1956.

32ـ امل التميمى، السيرة الذاتية النسائية فى الادب العربى المعاصر، ط1، المركز الثقافى العربى، بيروت، لبنان، 2005.

33ـ امنه يوسف، تقنيات السرد ـ فى النظرية و التطبيق، ط1، دار الحوار للنشر و التوزيع، سوريه، 1997.

34ـ اندريه موروا، اوجه السيرة، ت: ناجى الحديثى، كتاب الثقافة الاجنبية، دار الحرية للطباعة، بغداد، 1987.

35ـ انطونيوس بطرس، الادب (تعريفة، انواعه، مذاهبة)، المؤسسة الحديثة للكتاب، طرابلس، لبنان، 2005.

36ـ انيس المقدسى، فنون الادبية و اعلامها فى النهضة العربية الحديثة، ط2، دار العلم للملايين، بيروت، 1978.

37ـ بابلونيرودا، مذكرات بابلونيرودا، ت: محمود صبح، ط2، المؤسسة العربية للدراسات و النشر، بيروت، 1978.

38ـ تهانى عبدالفتاح شاكر، السيرة الذاتية فى الادب العربى، فدوى طوقان و جبرا ابراهيم جبرا و احسان عباس نموذجا، ط1، بيروت، 2002.

39ـ توماسفشكى، نظرية المنهج الشكلى ـ نصوص شكلانية روس، ت: ابراهيم خطيب، ط1، مؤسسة الابحاث العربية، الشركة المغربية للناشرين المتحدين، بيروت، لبنان، 1982.

40ـ جابر عصفور، زمن الرواية، ط1، دار المدى للثقافة و النشر، سوريا، دمشق، 1999.

41ـ جورج ماى، السيرة الذاتية، تعريب: محمد القاضى و عبدالله صوله، ط1، تونس، 1992.

42ـ حسن بحراوى، بنية الشكل الروائى، ط1، المركز الثقافى العربى، بيروت، 1990.

43ـ خليل شكرى هياس، سيرة الجبرا الذاتية فى البئر الاولى و شارع الاميرات، منشورات اتحاد الكتاب العرب، دمشق، 2001.

44ـ رولان بورنوف و ريال اوئيلية، عالم الرواية، ت: نهادالتكرلى، ط1، دار الشؤون الثقافية العامة، بغداد، 1991.
45ـ رولوماى، البحث عن الذات ـ دراسة نفسية تحليلية، ترجمه و تعليق و تقديم: د.عبد على الجسمانى، ط1، المؤسسة العربية للدراسات و النشر، بيروت، 1993.
46ـ رياض الجابرى، السيرة الذاتية و التراث ـ مقاربة نفسية، ط1، دار المعارف، سوريا، 1996.
47ـ رينية ويلك و اوستين وارين، نظرية الادب، ت: محى الدين صبحى، بيروت، 1987.
48ـ سامى الدروبى، علم النفس و الادب ـ معرفة الانسان بين بحوث علم النفس و بصيرة الاديب و الفنان، ط2، دارالمعارف، القاهرة، 1981.
49ـ سمير القطامى، الحركة الادبية فى الاردن، ط1، منشورات وزارة الثقافة و التراث القومى، مطابع الدستور التجارية، عمان، الاردن، 1967.
50ـ سيزا قاسم (د)، بناء الرواية، دراسة مقارنة فى ثلاثية نجيب محفوظ، ط1، دار التنوير للطباعة والنشر، بيروت ـ لبنان، 1985.
51ـ شكرى المبخوت، السيرة الغائب ـ السيرة الاتى: السيرة الذاتية فى كتاب الايام لطه حسين، ط1، دارالجنوب للنشر، تونس، 1992.
52ـ شوقى ضيف(د)، الترجمة الشخصية، دارالمعارف، القاهرة، 1956.
53ـ عبدالرحمن منيف، رحلة الضوء، ط1، المؤسسة العربية للدراسات و النشر، بيروت، 2001.
54ـ عبدالعزيز شرف، ادب السيرة الذاتية، ط1، مكتبة لبنان، الشركة المصرية العالمية للنشر، لونجمان، 1992.
55ـ عبدالقادر الشاوى، الكتابة و الوجود ـ السيرة الذاتية فى المغرب، منشورات اتحاد كتاب العرب، بيروت، 2000.
56ـ عبداللة ابراهيم العلاوى، بناء الفنى فى الرواية الحرب العربية فى العراق، ط1، وزارة الثقافة و الاعلام، دارالشؤون الثقافة العامة، بغداد، 1988.
57ـ عبدالملك مرتاض، فى نظرية الرواية (بحث فى تقنيات السرد)، سلسلة عالم المعرفة (240)، الكويت، 1998.
58ـ عزالدين اسماعيل، المكونات الاولى للثقافة العربية (دراسة فى نشاة الادب و المعارف العربية و تطورها)، طبع فى مطبعة الاديب البغدادية، بغداد، 1972.
59ـ ــــــــــ، الادب و فنونة ـ دراسة و نقد، ط6، دارالفكر العربى، القاهرة، 1976.
60ـ ــــــــــ، التفسير النفسى للادب، ط4، دارالعودة، بيروت، 1981.
61ـ على الطنطاوى، ذكريات، ج1، ط1، دارالمنارة للنشر، السعودية، جدة، 1985.

62ـ فليب لوجون، السيرة الذاتية ـ الميثاق و التاريخ الادب، ت: عمر حلى، المركز الثقافى العربى، ط1، بيروت، لبنان، 1994.
63ـ كمال الرياحى، حركة السرد الروائى و مناخاته ـ فى استراتيجيات التشكل، ط1، دارمجدلاوى للنشر و التوزيع، عمان، الاردن، 2005.
64ـ ليون ادل، فن السيرة الذاتيه، ت: صدقى خطاب، مؤسسة فرانكلين للطباعة و النشر، القاهرة، 1973.
65ـ محمد الباردى (د)، عندما تتكلم الذات ـ السيرة الذاتية فى الادب العربى الحديث، منشورات اتحاد كتاب العرب، دمشق، 2005.
66ـ محمد حسن عبدالله، فنون الادب (اصول، نصوص، قراءات)، ط1، الناشر دارالكتب للثقافية، الكويت، 1978.
67ـ محمد صابر عبيد، تمظهرات التشكل السير ذاتى ـ قراءة فى تجربة محمد القيسى السير الذاتية، منشورات اتحاد كتاب العرب، دمشق، 2005.
68ـ محمد عبدالغنى حسن، التراجم و السير، ط3، دارالمعارف، القاهرة، 1980.
69ـ محمود البستانى، فى النظرية النقدية، المؤسسة العامة للصحافة و الطباعة مطابع الجمهورية، بغداد، 1971.
70ـ محمود عبدالغنى، فن الذات ـ دراسة فى السيرة الذاتية لابن خلدون، ط1، مجلس الاعلى للثقافة، القاهرة، 2008.
71ـ مكارم الغمرى، الرواية الروسيه فى القرن التاسع عشر، سلسلة كتب ثقافية شهرية يصدرها المجلس الوطنى للثقافة و الفنون و الادب، الكويت، 1981.
72ـ مؤيد عبدالستار، السيرة الذاتية، ط1، دارالمنفى، لبنان، بيروت، 1996.
73ـ ميرى ورنوك، الذاكرة فى الفلسفة الادب، ت: فلاح رحيم، ط1، دارالكتاب الجديد المتحدة، بيروت، لبنان، 2007.
74ـ ناصر الحانى (د)، المصطلح فى الادب الغربى، منشورات مكتبة العصريه، بيروت، 1968.
75ـ نوال السعداوى، اوراقى حياتى، ج2، دارالادب، بيروت، 2000.
76ـ ياسين النصير، اشكاليه المكان فى النص الادبى، ط1، دارالشؤون الثقافية العامة، بغداد، 1986.
77ـ يحيى ابراهيم عبدالدايم، الترجمة الذاتية فى الادب العربى الحديث، دارالنهضة العربية، بيروت، 1974.

2 ـ گۆڤارەکان:

78ـ خليل شكرى هياس، السيرة الذاتيه المفاهيم و الحدود فى ضوء نظرية الاجناس الادبية، مج: (الموقف الادبى)، مجلة ادبيه شهريه تصدر عن اتحاد الكتاب العرب بدمشق، ع (404)، كانون الاول 2004 .www. awu – dam.org

79ـ فاروق خورشيد، اضواء على السيرة الشعبية، مج (التراث الشعبى)، ع 5 ـ 6، دارالحرية للطباعة، بغداد، مجلة شهرية يصدرها المركز الفولكلورى فى وزارة الاعلام، 1976.

80ـ فليب لوجون، اداب السيرة الذاتية فى فرنسا، ت: ضحى شيحة ، مج (الثقافة الاجنبية)، ع4، السنة الرابعة، 1984.

81ـ محمد راتب الحلاق، ((الترجمة الذاتية محاولة فى مقاربة المصطلح))، مج: (الموقف الادبى))، مجلة ادبية شهرية تصدر عن اتحاد الكتاب العرب بدمشق، ع (342)، تشرين الاول 1999.
www. awu – dam.org

3 ـ نامەی ئەكادیمی (ماستەر و دكتۆرا):

82ـ احمد عزى صفير، تقنيات الخطاب السردى بين السيرة الذاتية و الرواية (دراسة موازنة)، اطروحة دكتوراه، جامعة بغداد، 2004.

83ـ جنان عبدالله يونس الزبيدى، الفنون النثرية فى كتاب ابن الجوزى (صيد الخاطر) ـ دراسة تحليلية، رسالة ماجستر، كلية الادب، جامعة الموصل، 2005.

4 ـ فەرهەنگ:

84ـ جبور عبدالنور، المعجم الادبى، ط1، بيروت، 1979.

85ـ لويس معلوف، المنجد فى اللغة و الاعلام، دارالشرق، بيروت، 1986.

86ـ مجدى وهبة و كامل المهندس، معجم مصطلحات العربية فى اللغة و الادب، ط2، مكتبة لبنان، بيروت، 1984.

87ـ محمد التونجى (د)، المعجم المفصل فى الادب، ط2، دارالكتب العلمية، بيروت، 1995.

5 ـ ئینتەرنێت:

88ـ ابو شامة المغربى، جنس السيرة الذاتية بين الادب و التاريخ www.shrooq2.com

89ـ ـــــــــــــــ، ادب السيرة الذاتية بين الشعر و النثر http://montada.arahman.net

90- احمد على ال مريع، السيرة الذاتيه الحد و المفهوم www.subuf.net
91- ؟ ، السيرة الذاتية و الخوف من المستور، وكالة الصحافة العربية www.addustou2.com
92- سلطان سعد القحتانى، بين الروايه و السيرة الذاتية www.alawsat.com
93- عبدالفتاح افكوح، افاق تلقى ادب السيرة الذاتية الاسلامية الحديثة www.diwanalarab.com
94- د.فاطمة الوهيبى، لم ار سيرة ذاتية كشفت عن اغوار النفس و تشوهاتها www.saudiyoom.com
95- فن السيرة الذاتية http://form.moe.gov.om\moeoman\vb\allachment
96- قحطان بيرقدار، شرط تدخل الخيال فى رواية السيرة الذاتيه www.alukah.net
97- محمد سعيد الريحانى، السيرة الذاتيه: المفهوم و التجربة www.almolltaqa.com

4 ـ سەرچاوە ئینگلیزییەكان:

98- George Allen and Unwin ltd, The Art of Biography, Ohio University, 1964.
99- J.A.Cuddon, Dictionary of literary terms & literary theory, fourth edition, penguin Books, England, 1999.
100- Oxford worldpower, first published 1999, fifth impression, printed in china.

خلاصة الدراسة الموسومة

ب (فن السيرة الذاتية فى ألادب الكوردى ـ مسعود محمد و پاكزه رفيق حلمى كنموذج) يكتمن فيها السيرة الذاتية كمصنف أدبي من حيث المفهوم و الاصطلاح، ويتم توظيف ركائزها من خلال مناحى هذه الدراسة من حيث تطبيقها على النصيين (رحلة حياتي لمسعود محمد و الكورد و الحياة المليئة بالخيال لپاكزه رفيق حلمى) تقع هذه الدراسة بعد هذه المقدمة في ثلاثة فصول.

ارتأت المباحثة في الفصل الاول ان تبحث في تنظير الملاحظات المتعلقة بالسيرة الذاتية و يتوزع الفصل على مبحثين ، فالمبحث الاول تتجلى فية عرض وتحليل لمفهوم السيرة اصطلاحاً و تعريفاً ، اما المبحث الثاني فيركز على البحث في بدايات ظهور هذا المصنف في الادب الغربي و العربي و الكوردي .

اما الفصل الثانى فيتناول السمات الخاصة و المتعلقة بالذاتية و يقع الفصل في مبحثين : المبحث الاول يتناول البُنى المكونة لكتابات السيرة الذاتية ، كصياغة السيرة الذاتية و الدوافع التي تحول المرء الى كتابة سيرتة الذاتية ، و المبحث الثاني يخوض فى جُل معلقات السيرة الذاتية بالكتابات الاخرى كالتاريخ و الرواية و غيرها .

اما الفصل الثالث : فيقوم بتمثيل السيرة الذاتية و نمذجتها في مبحثين : المبحث الاول مخصص للسيرة الذاتية لمسعود محمد و الثانية لسيرة پاكزه رفيق حلمى وتعلقاتهما.

واختتم البحث بعرض النتائج و الاستنتاجات التي توصل اليها البحث فى طيات هذة الدراسة.

Abstract

This study is primarily concerned with the art of biography in Kurdish literature, and takes the biography of Mas'ud Muhammad and Pakiza Rafiq Hilmy as archetype. The thesis falls in to four chapters.

The first chapter presents an explicit description of biography, and gives some theoretical notices about it, and this chapter distributes in two sub-chapters, the first presents this art as a concept and as a term. The second is presenting the coming out or the appears of the biography in occident, Arabs, and in Kurdish literature.

The second chapter is devoted to the features of biography, and it distributes on two sub-chapters. The first is about the construction and the derivation of biography, and the second is concered with the relation ship between the biography and history, novel and others.

The third chapter which is the last one is the representation of biography in its first sub-chapter representing the biography in Mas'ud Muhammad's memoir, and the second sub-chapter is about Pakiza Rafiq Hilmy's memoir. Then follow some concluding remarks and a list of reference.

إقليم كوردستان – العراق

وزارة التعليم العالي والبحث العلمي

جامعة صلاح الدين – أربيل

فن السيرة الذاتية في الادب الكوردى
(مسعود محمد ـ پاكيزة رفيق حلمى) كنموذج

رسالة

مقدمة إلى مجلس كلية التربية للعلوم الانسانية في جامعة صلاح الدين – أربيل
كجزء من متطلبات نيل درجة الماجستيرفي الأدب الكردي.

من قبل

نعمه قره نى اسماعيل ـ بكالوريوس في اللغةو الادب الكردية، جامعة صلاح الدين ـ أربيل/2004- 2005

بإشراف

أ.م .د. نوزاد وقاص سعيد

(نيسان)	(جمادى الاول)	(گولان)
2010 م	1431هـ	2710ك

Kurdistan Region /Iraq
Ministry of Higher Education and Scientific Research
Salahaddin University/Hawler

The Art of Auto Biography in Kurdish literature (Masaud Muhamad – Pakiza rafiq hilmy) as an example

A thesis

Submitted to the Council of the College of Educati on for Humanscienes /Salahaddin University/Hawler,as Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master in Kurdish Literature

By

Niama Qarany Ismail,B.A.in Kurdish language and literature/Salahaddin University/2004-2005

Supervised By

Ass .Pr. Dr. Nawzad Waqas Saad

(April)	(Jamad Al-Awal)	(Gulan)
2010 A0D.	1431 H.	2710 K.